Лаппо Віолетта Валеріївна

ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА

Навчально-методичний посібник

Міністерство освіти і науки України.
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Коломийський навчально-науковий інститут

Лаппо Віолетта Валеріївна

ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА

Навчально-методичний посібник

Івано-Франківськ
«НАІР»
2025

УДК **373.2(075.8)**
Л-22

Рекомендовано до друку Вченою радою Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(протокол № 13 від 20 грудня 2024 року)

Рецензенти:

Стинська В.В. – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки і освітнього менеджменту ім. Б. Ступарика Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника**.**
Тернопільська В.І. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної освіти і соціальної роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Лаппо В.В. Дошкільна педагогіка: навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ: НАІР, 2025. 372 с.

У посібнику систематизовано навчальний матеріал з елективного курсу «Дошкільна педагогіка», який опановують здобувачі першого (бакалаврського) освітнього рівня педагогічних спеціальностей, зокрема ОП «Початкова освіта». Структура і зміст посібника покликані сприяти вивченню наукових здобутків у царині дошкілля задля їх практичного застосування у майбутній професійній діяльності.

Посібник орієнтований на студентів закладів педагогічної освіти, викладачів педагогічних дисциплін, вихователів і методистів закладів дошкільної освіти, батьків та усіх, хто цікавиться проблемами оновлення системи вітчизняної дошкільної освіти.

© Лаппо В. В., 2025 р.

ЗМІСТ

ɿ ʝtɕjнʤsəꙨ.....5

ɿ tɑtsɢtɑꙨlʒꙨ ʤꙨəɥ(Ꙩlʑ ʤtsɢtsʕʟztɑfʜz çʃ tsʰ ʕʻʤz ʤꙨtʃjнꙨɢtsɢʻʕꙨè 7

∫ tɕʻʻ ʤtstsə ʤʧʔ ʕtsʤfʜʧjjʕlsʤjʕɥʻʔ 19

ʊjʤʒꙨ¯ 1. ɿ ꙨɢꙨlʑ ʤʑ ʟGʃɳꙨнʧ нtsʰ ʕʻʤz ʤtsʾ ʧjjнꙨɢtsɢʻʕʧ.....19

ʊjʤʒꙨ¯ 2. ∫ fɳʂвʧfɳʃʻfɳʃᴵ нʧlsʧʤ[ʷʕ tsв''ʕls ʻ fɳʐв''ʕlsəʧ¬tsəꙨlʑʑʷ.... 26

ʊjʤʒꙨ ¯ 3. ɿ ʤtsꙨɥjʤlʑʷ ʤtsꙨlʕtsəʧ¬ нtsfɳʧlʑнʏjʤlʑ ə ɢꙨlʑʟʻ нtsʰ ʕʻʤz ʤtsʾ ʧjjнꙨɢtsɢʻʕʧ.....37

ʊjʤʒꙨ¯ 4. ʜlsꙨlʑtsəʤjʤlʑʷ ʻ tɑtsLəʧlststʕ ʤtsꙨlʑʕʧ ʧʃtɑtsнtsʰ ʕʻʤz ʤjɸ əʧ¬tsəꙨlʑʑʷ.....46

ʊjʤʒꙨ¯ 5. ɿ tɑꙨʕlsʧʕꙨнtsʰ ʕʻʤz ʤtsɢtsəʧ¬tsəꙨlʑʑʷ ə υ ʕtɑꙨʾʤz.....59

ʊjʤʒꙨ ¯ 6. ʇ tsLəʧlststʕ ʧjjнꙨɢtsɢʻɥʧtsʾ lsjtstɕʻʾ lzʕtɑꙨʾʤlʑfʏʕtsɢts нtsʰ ʕʻʤlʑʷ 67

ʊjʤʒꙨ¯ 7. ʜlzɥʧɳʧlʑꙨfɳʧʃfɳʃjʤʒꙨнtsʰ ʕʻʤz ʤtsʾ tsfʂʻlsʧ υ ʕtɑꙨʾʤʑʧ 76

ʊjʤʒꙨ¯ 8. ∫ tɑɢꙨlʑlꙨɥʻʷ fɳʐlfɳʃʻʤz ʤtsɢts нtsʰ ʕʻʤz ʤtsɢts əʧ¬tsəꙨlʑʑʷ lꙨʕtstɑнtsʤtsʤʒ.....86

ʊjʤʒꙨ¯ 9. ∫ jlsꙨəʧ¬tsəꙨlʑʑʷ нʻlsjʔ нtsʰ ʕʻʤz ʤtsɢts əʻʕlz.....92

ʊjʤʒꙨ¯ 10. ∫ fɳʧtsəʤz ʤtsɢʃtɕʷʤʒʧ əʧ¬tsəꙨlʑʑʷ нʻlsjʔ нtsʰ ʕʻʤz ʤtsɢts əʻʕlz.....98

ʊjʤʒꙨ ¯ 11. ʌ tstɑʤʒəꙨlʑʑʷ tsfɳʧtsəʧꙨstɕʻtslsʧlɢʤʒ ʻ ʧtsɥʧlsʕʻə ʤtsꙨɥʻtsʤtsꙨʤz ʤtsʾ fɳəʻнtsʤʒsfɳʃʻ lz нʻlsjʔ нtsʰ ʕʻʤz ʤtsɢts əʻʕlz 143

ʊjʤʒꙨ¯ 12. ɿ ʤtsꙨɥjʤlʑʷ ʻɢtɑtsətsʾ нʻʷʤz ʤtsfɳʃʻ lz tɑtsLəʧlsʕlz нʻlsjʔ нtsʰ ʕʻʤz ʤtsɢtsəʻʕlz.....156

ʊjʤʒꙨ¯ 13. ɿ ʤtsꙨʤlʑəꙨlʑʑʷ ʻ tststɢꙨʤlʑlꙨɥʻʷ ʧjjнꙨɢtsɢʻɥʧtsɢtsʧtɑtsɥjjfɳʃz ɿʃ∫ 186

ʊjʤʒꙨ¯ 14. ɿ ꙨɢꙨlʑ ʤʑ tsfɳʧtsəʧ нtsʰ ʕʻʤz ʤtsʾ нʧнꙨʕlsʧʕʧ 195

ʊjʤʒꙨ¯ 15. ʃlLꙨʤʒsHʻʷ fɳjʤʒʾ ʻ нtsʰ ʕʻʤz ʤtsɢts LꙨʕʤꙨнlz 213

ɿ ʤꙨʤʧ fɳjʤʒʻʤꙨtɑfɳʕʧ¬ LꙨʤlʑʷlsᴵ 221

ʜjʤʒʻʤꙨtɕ¯ 1. ɿ ꙨɢꙨlʑ ʤʑ tsfɳʧtsəʧ нtsʰ ʕʻʤz ʤtsʾ ʧjjнꙨɢtsɢʻʕʧ.....221

ʜjʤʒʻʤꙨtɕ ¯ 2. ∫ fɳʂвʧfɳʃʻfɳʃᴵ нʧlsʧʤ[ʷʕ tsв''ʕls ʻ fɳʐв''ʕls əʧ¬tsəꙨlʑʑʷ 222

ʜjʤʒʻʤꙨtɕ¯ 3. ʜlzɥʧɳʧlʑꙨfɳʧʃfɳʃjʤʒꙨнtsʰ ʕʻʤz ʤtsʾ tsfʂʻlsʧ υ ʕtɑꙨʾʤʧ ..224

ʉ j dʒʻdʑʘtc ⁻ 4. ʃ fɳɑtsəʣ dʑʘʃtcʷdʒʃ əʃ¯tsəʘɑtsʣʷ нʻlsj ʔ нtsʰ Ϛʻdz dʑsɑts əʻϚlz 225
ʉ j dʒʻdʑʘtc ⁻ 5. ʌ tstɑdʒzəʘɑtsʣʷ tsfɳɑtsə ʧʘstcʻtslsʃLdʒz ʻ ʧtsʋʃʘlsǂʻə dʑʘʋʃʻtsdʑʘɑtz dʑsʾ fɳəʻнtsdʒtsfɳjsʻ lz нʻlsj ʔ нtsʰ Ϛʻdz dʑsɑts əʻϚlz 227
ʉ j dʒʻdʑʘtc ⁻ 6. ɪ dʑʘʋj dʑsʣʷ ʻɑtɑtsətsʾ нʻʷdz dʑsfɳjsʻ lz tɑtsLəʃlsϚlz нʻlsj ʔ нtsʰ Ϛʻdz dʑsɑts əʻϚlz 229
ʉ j dʒʻdʑʘtc ⁻ 7. ɪ dʑʘɑtsəʘɑtsʣʷ ʻ tstɑGʘɑtzLʘʋʻʷ ʧj нʘɑtsGʻʋʃdʑsɑts ʧtɑtsʋj fɳɾ ɪ Γ ʃ 231
ʉ j dʒʻdʑʘtc ⁻ 8. ɪ ʘɑʘɑtz dz tsfɳɑtsəʃ нtsʰ Ϛʻdz dʑsʾ нʃнʘϚlsʃϚʃ 232
ʉ j dʒʻdʑʘtc ⁻ 9. ʝ LʘʹdʒtsHʻʷ fɲjdʒʾ ʻ нtsʰ Ϛʻdz dʑsɑts LʘϚlʑʘнlz 234
ʊ j dʒʘlsʃϚlϴ нtsʧtsəʻнj ʔ , tɕjʷ j tɑʘlsʻə , dʒʑzdz lsʃdʒj нʻʔ dʑʃ¯ ʧtɕj ɪ j dʑsʘʋʃʻʔ 236
ɭ ʘɑʘɑtz dz əʃdʒtsɑʃ нts tɕjʷ j tɑʘlsz 240
ʧ j Ϛ tsdʒj dʑʍʘʋʃʻʾ ʰ tsнts tɑtsɪtɑtsʙϚʃ dʒʑzdz lsʃdʒj нʻʔ dʑʍsʾ ʧtɕj ɪ j dʑsʘʋʃʻʾ 242
ɭ tɑʘLϚʃ lsj fɳjstsəʃ¯ ɪLʘə нʘɑtz нdzʷ ʧʻнfɳjzdʒϚ tsə tsɑts Ϛ tsdʑstɑtsdz 244
ʂ tɑʃlsj tcʻʾ tsʋʻdz əʘɑtsʣʷ ɪdʑʘɑtz 275
ʃ j lstsнʃʋʧdz tɕjϚ tsdʒj dʑʍʘʋʃʻʾ нdzʷ ʧʻнəʃʰ j dʑsʣʷ j ʷ j Ϛ lsʃəʻdʑsfɳjsʻ ɪLʘfɳə ts‘ dʑsʣʷ dʑʘəʋʧʘɑtz dʑsɑts dʒʘlsj tcʻʘɑtz 277
ʧ j Ϛ tsdʒj dʑʍtsəʘɑtzʘ dzlsj tɑʘlsztɑʘ 279
ɻ dʑsfɳʧtcʻʔ 288
Γ tsнʘlsǂʃ 297
ʉ ʧʃʃfɳjsǂ əʃϚ tstɑʃfɳjsʘɑʃ¯ нɤ j tɕj dz 363

ПЕРЕДМОВА

Удосконалення системи дошкільної освіти – важлива складова духовного та інтелектуального поступу українського суспільства. Адже виховання в дусі загальнолюдських ідеалів і національних традицій починається з дошкільного дитинства – вирішального етапу становлення особистості. У цьому віковому періоді формуються суто людські здібності: сприймати світ, думати, спілкуватися з іншими людьми, усвідомлювати самого себе. У законі України «Про освіту» наголошено, що метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості і найвищої цінності. Досягнення означеної мети передбачає підготовку нового покоління педагогів наділених високими моральними чеснотами, творчим потенціалом та повсякчасним прагненням до професійного самовдосконалення.

Педагогічна освіта спрямовується на розвиток у майбутніх спеціалістів у галузі дошкільної освіти педагогічного мислення, оволодіння надбаннями світової педагогічної науки та педагогічних традицій українського народу; формування здатності до педагогічного осмислення явищ виховання, навчання й розвитку дитини в умовах родинно-суспільного виховання; розвиток умінь педагогічного прогнозування; формування креативного підходу до педагогічної діяльності; підготовку до практичного здійснення завдань педагога в умовах сучасної дошкільної освіти.

У пропонованому навчально-методичному посібнику узагальнено провідні аспекти сучасної дошкільної педагогіки. Відображено завдання та зміст виховання дітей дошкільного віку, педагогічні явища, закономірності процесів виховання та розвитку особистості дитини. Окреслено визначальні етапи історії розвитку зарубіжної та української дошкільної педагогіки, актуальні проблеми

функціонування дошкільних освітніх установ в Україні, їх нормативно-правове забезпечення.

Значну увагу приділено питанням фізичного, розумового, морального, естетичного, трудового, екологічного виховання дошкільників. Розкрито загальні особливості патріотичного і національного виховання в умовах сучасного ЗДО. Охарактеризовано специфіку організації життя та виховання дитини певних вікових груп, підготовки її до навчання у школі. Представлено інформацію про планування та облік педагогічної роботи та питання співпраці дитячого садка з родинами вихованців.

Зміст посібника охоплює навчальну програму курсу «Дошкільна педагогіка», орієнтовний конспект лекцій, плани семінарських занять, тематику доповідей та рефератів, зразки контрольних тестових завдань,програмові вимоги, перелік рекомендованої літератури й інформаційних ресурсів, присвячених питанням дошкільної освіти. Автор надає низку методичних рекомендацій для підвищення ефективності засвоєння навчального матеріалу.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА КУРСУ «ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА»

1. Мета і завдання курсу

Курс «Дошкільна педагогіка» забезпечує основну теоретичну і практичну підготовку студентів до виконання професійних обов’язків вихователів дошкільного закладу і покликаний максимально використати творчий потенціал, активність, самостійність і відповідальність кожного студента в опануванні навчальною дисципліною і професійними уміннями.

Систематизовано навчальний матеріал з елективного курсу «Дошкільна педагогіка», який опановують здобувачі першого (бакалаврського) освітнього рівня педагогічних спеціальностей, зокрема ОП «Початкова освіта».

Зміст курсу поділено на 4 логічних, послідовних, взаємопов'язаних змістових модулів, які ґрунтуються на класичних педагогічних теоріях видатних вітчизняних і зарубіжних вчених, сучасних концепціях дошкільної освіти, результатів наукових досліджень у галузі дошкільної педагогіки та дитячої психології, передовому і новаторському педагогічному досвіді.

В І та ІІ змістових модулях розкриваються загальні засади дошкільної педагогіки. Значна увага приділяється історичному поступу суспільного дошкільного виховання як галузі педагогічних знань і досвіду українського народу й вивченню джерел української дошкільної педагогіки. Розкриває теоретичні засади сучасної системи дошкільної освіти задля визначення узагальненої мети і завдань виховання дітей дошкільного віку.

ІІІ змістовий модуль орієнтований на поглиблене вивчення провідних завдань, форм, методів і засобів фізичного, розумового,

морального, естетичного, трудового та екологічного виховання дошкільників. Наголошено на патріотичній та національній спрямованості виховання дошкільників у сучасних українських ЗДО.

IV змістовий модуль має на меті сформувати в студентів знання про розвиток особистості в дошкільному віці та особливості виховання дітей в процесі ігрової діяльності; педагогічні засади функціонування сучасних українських ЗДО; основи дошкільної дидактики; шляхи активізації взаємодії дошкільного закладу, сім'ї та школи задля успішного вирішення завдань дошкільної освіти.

На вивчення курсу передбачено 90 академічних годин: 12 год. лекцій; 18 год. семінарських занять; 60 год. самостійної роботи студентів.

Програмні компетентності та програмні результати навчання визначаються відповідно до освітньої програми, що опановує здобувач, який обрав даний елективний курс

Програма навчального курсу

Змістовий модуль 1.
Дошкільна педагогіка – галузь наукового знання

Тема 1. Загальні засади дошкільної педагогіки

Дошкільна педагогіка – наука про закономірності виховання і навчання дітей від народження до вступу в школу. Основні поняття (категорії) дошкільної педагогіки: виховання, навчання, розвиток особистості в дошкільному віці, дошкільна освіта.

Зміст дошкільної педагогіки як науки, її місце в системі педагогічних дисциплін. Зв'язок дошкільної педагогіки з практикою навчання і виховання дітей до школи.

Джерела наукової дошкільної педагогіки.

Українська етнопедагогіка як основа наукової педагогіки.

Виховання як суспільне і природне явище. Закони розвитку в дошкільній педагогіці. Соціальна обумовленість і гуманістична спрямованість виховання.

Природничонаукові основи дошкільної педагогіки. Дошкільна педагогіка і дитяча психологія.

Впровадження результатів наукових досліджень у практику дошкільного виховання. Значення передового педагогічного досвіду, його види.

Тема 2. Особистість дитини як об'єкт і суб'єкт виховання

Характеристика понять «виховання» і «розвиток». Засвоєння суспільного досвіду, оволодіння матеріальною духовною культурою в процесі виховання і навчання. Формування у ході засвоєння суспільного досвіду загальних здібностей і якостей особистості. Роль діяльності, спілкування і активності. Роль дорослого в соціалізації особистості дитини.

Роль виховання в розвитку дитини. Фактори становлення особистості. Особистість як об'єкт виховання.

Українська етнопедагогіка про рушійні сили формування дитини як особистості (народне дитинознавство).

Розвивальний характер виховання і навчання. Поняття про зону найближчого розвитку і сензитивні періоди розвитку.

Педагогічна вікова періодизація дошкільного дитинства індивідуальні особливості дітей і врахування їх у вихованні. Явище акселерації. Обдаровані діти і особливості їх виховання. Виховання дітей з проблемами розвитку.

Проблеми взаємозв'язку розвитку і виховання в сучасних концепціях дошкільного виховання.

Тема 3. Значення наукових досліджень в галузі дошкільної педагогіки

Актуальні проблеми дошкільної педагогіки. Поняття про педагогічне дослідження та його елементи. Методологія дошкільної педагогіки. Визначальні етапи педагогічного дослідження.

Методологія і методика наукового дослідження. Предмет, мета, гіпотеза і етапи педагогічного дослідження. Методи наукового дослідження: спостереження, педагогічний експеримент, бесіда, вивчення продуктів діяльності дітей, анкетування дошкільних працівників і батьків, аналіз документації дошкільних закладів, соціометричні методи, тести, обробка даних статистичними методами та ін. Комплексне використання методів на різних етапах наукового дослідження. Значення теоретичного аналізу роботи з літературними джерелами.

Змістовий модуль ІІ.
Історичні витоки і сучасний стан дошкільної освіти

Тема 4. Становлення і розвиток науки про дошкільне виховання

Проблеми дошкільного виховання у педагогічній думці давнього світу. Платон про суспільне і сімейне виховання до школи. «Материнська школа» Я.-А.Коменського. Теорія дошкільного дитинства Ж.-Ж.Руссо. Принципи виховання дітей дошкільного віку в сім'ї у педагогіці Й.-Г.Песталоцці. Перші спроби організації дошкільних закладів Р.Оуена.

Ф.Фребель – засновник дитячого садка. Теорія і практика виховання дітей дошкільною віку у системах С.Холла, М.Монтессорі, Д.Дьюї.

Принцип народності і природовідповідності виховання у педагогіці К.Ушинського, А.Симонович, К.Вентцеля. Теорія і практика роботи перших дошкільних закладів в Україні. Перша концепція національного садка в Україні С.Русової. Вплив ідей

педології на дошкільну педагогіку (20 - 30 р.р.). Розвиток дошкільної педагогіки у 50 - 80-х р.р.

Сучасні проблеми дошкільної педагогіки у вітчизняній і зарубіжній педагогічній науці.

Тема 5. Практика дошкільного виховання в Україні

Виховні традиції українського народу. Становлення системи дошкільного виховання в нашій країні. Розвиток теорії і практики вітчизняної дошкільної освіти наприкінці XIX - у першій половині XX ст.

Поняття і чинники національного виховання дітей в діяльності жіночого руху і жіночих товариств України наприкінці XIX – на початку XX ст. Н. Кобринська – сподвижниця й організатор жіночого руху в Галичині. Ідеї національного виховання в літературній і видавничій діяльності Н. Кобринської. Організація перших дошкільних установ, особливості матеріального й методичного оснащення навчально-виховної роботи.

Педагогічна діяльність П.Лесгафта, Н.Лубенець, С.Русової, С.Шацького, Л.Шлегер, Ю.Фаусек та Ін. Роль з'їздів з дошкільного виховання в розвитку суспільного дошкільного виховання.

Розвиток вітчизняної дошкільної педагогіки у другій половині XX ст. Ясла-садки – новий тип дошкільного закладу (1959 р.) і «Програма виховання в дитячому садку» для виховання дітей перших семи років життя.

Тема 6. Розвиток педагогічної теорії українського дошкілля

Теоретичні засади дошкільної педагогіки у спадщині К.Ушинського. Погляди К.Ушинського на особливості розвитку дітей дошкільного віку. К.Ушинський про провідні чинники виховання і навчання дитини-дошкільника.

Концепція національного дошкілля С.Русової. Роль С. Русової в розвитку педагогічної освіти Західної України, її погляди на теорію і практику дошкільного виховання. Популяризація національного

дошкільного виховання у працях «Націоналізація дошкільного виховання», «Дошкільне виховання», «Теорія і практика дошкільного виховання», «Нові методи дошкільного виховання».

Погляди С. Русової на дошкільний ступінь навчання і виховання, значення дошкільного виховання для педагогічної корекції особистості дитини. Внесок у розвиток практики дошкільного виховання крізь призму синтезу здобутків вітчизняної та зарубіжної педагогіки у галузі індивідуалізації та диференціації навчання. Головні принципи організації і керівництва українським національним дитячим садком. Напрями зближення суспільного й родинного виховання у спадщині С. Русової.

А. Животко – організатор дошкільного виховання в Україні. Теоретичне обґрунтування доцільності створення дошкільних закладів різного типу у працях «Освітнє діло на Україні» та «Два моменти, які характеризують освітнє діло». Ідея єдності й неподільності процесів навчання й виховання. Види і зміст спеціально організованої діяльності дітей у закладах дошкільного виховання.

Ідеї духовного становлення дошкільників о. Ю. Дзеровича. Принципи народності, демократичності, гуманізації та етнізації в педагогіці Ю. Дзеровича. Популяризація ідей національного дошкілля у праці «Педагогіка» (Л.,1937). Ю. Дзерович про особу педагога: професіограма спеціаліста дошкільного виховання та головні вимоги до підготовки кадрів для українського національного дошкілля.

Тема 7. Сучасна система дошкільної освіти України

Сучасний дошкільний заклад, його значення відповідно до Закону України «Про освіту» та Закону «Про дошкільну освіту». Типи і види дошкільних закладів загального і спеціального призначення: дитячі ясла, дитячі садки, дитячі ясла-садки, сімейні, прогулянкові, компенсуючі (для дітей, які потребують корекції фізичного і психічного розвитку) та комбіновані з короткотривалим, денним, цілодобовим перебуванням дітей; державні, комунальні, кооперативні, приватні (за формою власності).

Дошкільні заклади як родинно-громадські установи. Нові форми суспільного дошкільного виховання (центри дитинства, дитячий садок – школа та ін.). Необхідність забезпечення якості дошкільної освіти в обсязі державних вимог дошкільними закладами незалежно від їх статусу.

Освітня програма розвитку дитини дошкільного віку.

Характеристика комплексу парціальних програм виховання і навчання дітей, затверджених Міністерством освіти і науки України. Право вибору дошкільним закладом програми освіти дітей і розробки та впровадження власних програм і методик, у погодженні з МОН України.

Теорія і практика суспільного та родинного виховання у різних країнах світу. Міжнародні наукові та громадські педагогічні зв'язки з проблем соціального захисту сім'ї і дитинства.

Педагогічні кадри для системи дошкільного виховання. Видатні педагоги про вимоги до особистості вихователя маленьких дітей. Суть і функції професійної діяльності спеціалістів з дошкільної освіти, гуманізм, педагогічна майстерність дошкільного педагога, здатність до особистісно-орієнтованого спілкування з дітьми. Система підготовки фахівців з дошкільної освіти в Україні та закордоном.

Тема 8. Організація суспільного дошкільного виховання закордоном

Зарубіжні педагогічні концепції дошкільної освіти XX сторіччя. Спільні пріоритети функціонування дошкільної освіти в різних країнах. Декларація прав дитини прийнята Генеральною Асамблею ООН – визначальний документ розвитку дошкільної освіти в міжнародній практиці.

Визначальні складові дошкільної освіти у США. Особливості виховної роботи в американських дошкільних закладах. Виховання дітей з особливими потребами в умовах американської освіти. Досвід інклюзивної освіти у дошкільних закладах США.

Стратегія розвитку дошкільної освіти у Європейських країнах (Болгарія, Великобританія, Данія, Німеччина, Франція).

Особливості японської дошкільної системи. Різновиди дошкільних навчальних закладів у Японії. Виховні стратегії японської дошкільної педагогіки.

Змістовий модуль ІІІ.
Мета і зміст виховання дітей дошкільного віку

Тема 9. Мета виховання дітей дошкільного віку

Виховний ідеал і мета виховання. Поняття про мету виховання, її об'єктивний характер і обумовленість національними та загальнолюдськими цінностями. Своєрідність мети виховання на різних етапах дошкільного дитинства. Українська народна педагогіка про всебічний розвиток особистості й особливості виховання дитини у різні періоди дошкільного дитинства.

Завдання виховання дітей дошкільного віку. Значення фізичного, розумового, морального, естетичного, трудового виховання. Необхідність їх здійснення у єдності та взаємозв'язку.

Тема 10. Основні напрями виховання дітей дошкільного віку

Фізичне виховання і фізичний розвиток, єдність фізичного і психічного розвитку дитини. Завдання фізичного виховання дітей: охорона і зміцнення здоров'я, фізичний розвиток, загартування організму, розвиток рухів, засвоєння гігієнічних навичок.

Розумове виховання і розумовий розвиток. Психологічні і фізіологічні основи розумового виховання. Формування у дошкільників системних знань про явища навколишньою життя, їх роль у розумовому розвитку дитини і оволодінні різними видами діяльності. Формування умінь і навичок розумової діяльності дітей. Методи і засоби розумового виховання дошкільників.

Моральне виховання і моральний розвиток. Особливості формування моральних уявлень, виховання моральних почуттів і навичок моральної поведінки у дітей дошкільного віку. Зміст і завдання морального виховання. Засоби і методи морального виховання, їх взаємозв'язок.

Мета трудового виховання. Особливості формування працелюбності і господарності у дітей дошкільного віку. Умови трудового виховання дітей в сім'ї, дошкільному закладі. Засоби і методи трудового виховання, їх взаємозв'язок.

Естетичне виховання і естетичний розвиток. Принципи і методи естетичного виховання дітей дошкільного віку. Художня творчість дітей і педагогічне керівництво різними видами діяльності. Значення спільної художньої діяльності дорослих і дитини в сім'ї і дошкільному закладі.

Поняття екологічної культури особистості. Мета екологічного виховання дітей дошкільного віку. Педагогічні передумови екологічного виховання дітей в сім'ї і дошкільному закладі. Організація природоохоронної діяльності в умовах дошкільного закладу.

Тема 11. Формування основ патріотизму і початків національної свідомості у дітей дошкільного віку

Своєрідність прояву патріотизму у дітей дошкільного віку. Принципи поєднання загальнолюдських ідеалів і національних традицій.

Формування у старших дошкільників уявлень про рід і родовід, ознайомлення з географією та історією України, державними символами, походженням географічних назв і пам'ятними місцями рідного краю.

Провідні завдання національного виховання у системі українського дошкілля. Особливості прояву національної свідомості у дітей дошкільного віку. Знання про нації та народи.

Визначальні форми і методи національного виховання в осередку дошкільного навчального закладу. Ознайомлення дітей з початками народознавства – традиціями українського народу, його пам'ятками, народною творчістю, символами і оберегами. Народні свята в дитячому садку.

Значення розвивального середовища у системі національного виховання дошкільників. Співпраця ЗДО з батьками – запорука ефективності у становленні національної самосвідомості дитини дошкільного віку.

Змістовий модуль IV.
Особливості педагогічного процесу сучасного закладу дошкільної освіти

Тема 12. Значення ігрової діяльності у розвитку дітей дошкільного віку

Історичне походження гри як діяльності. Видатні педагоги про гру як засіб виховання. Класифікація ігор. Значення гри у всебічному розвитку дитини. Народні ігри – важливий чинник виховання в українській етнопедагогіці.

Історія виникнення іграшки. Різновиди іграшок. Вимоги до іграшок. Значення іграшки у розвитку дитини, її освітня і виховна цінність. Народна іграшка, її різноманітність і значення. Українська народна іграшка. Регіональні особливості української народної іграшки. Методика залучення іграшок у навчально-виховну роботу з дітьми різного віку.

Характерні риси творчої гри. Виникнення і розвиток гри у ранньому віці в зв'язку з загальними закономірностями розвитку дитини. Предметна діяльність, сюжетно-рольові ігри. Розвиток ігрової творчості, збагачення змісту, розширення мотивів вибору гри з віком дітей. Особливості театралізації і драматизації в умовах ЗДО.

Дидактична гра як вид ігрової діяльності та форма навчання дошкільників. Сенсорний розвиток, формування пізнавальних

інтересів, виховання розумової активності, кмітливості, взаємин дітей у дидактичний грі. Зміст, структура, види дидактичних ігор і методика педагогічного керівництва ними у різних вікових групах.

Тема 13. Планування і організація педагогічного процесу ЗДО

Значення освітніх програм в забезпеченні різнобічного розвитку вихованців закладів дошкільної освіти. Врахування принципів демократизації суспільних відносин, державного суверенітету, потреби в гуманізації цілей і принципів педагогічної роботи з дітьми, необхідності диференційованого підходу до виховання дітей у сучасних програмових документах для дитячого закладу. Державні, регіональні та авторські програми виховання й навчання дітей дошкільного віку. Варіативність й альтернативність у підготовці та використанні програм.

Специфіка педагогічної діяльності у закладі дошкільної освіти. Фахові вимоги до педагогічних працівників ЗДО. Вимоги до матеріально-технічної бази сучасного дитячого садка.

Закономірності педагогічного процесу у ЗДО. Структура педагогічного процесу. Поняття про навчальне заняття, виховний захід, дозвільневу діяльність дошкільників.

Розвивальне середовище як складова педагогічного процесу. Планування педагогічного процесу. Особливості планування у різних групах ЗДО. Специфіка планування у різновікових групах.

Тема 14. Загальні основи дошкільної дидактики

Особливості пізнавального розвитку дошкільника. Діагностика рівня пізнавальної діяльності дітей. Навчання як головний засіб формування навчальної діяльності дітей.

Форми організації навчальної діяльності: заняття, ігри, повсякденне життя. Структурні компоненти заняття і їх функції. Групи методів навчання дітей на заняттях. Значення ігрових методів і прийомів у навчанні дітей дошкільного віку. Види занять за змістом, метою, формою організації, методикою проведення.

Поняття про готовність дитини до шкільного навчання. Вступ до школи – якісно новий етап в житті дитини, його особливості.

Методика виявлення готовності дитини до школи. Виховання у дошкільників бажання навчатись у школі. Ознайомлення дітей зі школою. Організація спілкування старших дошкільників зі школярами. Знайомство з майбутнім вчителем. Спільна робота дитячого садка і сім'ї у підготовці дитини до школи.

Значення наступності у системі безперервної освіти України. Поняття наступності, головні завдання наступності. Встановлення наступності між дошкільним закладом і школою, змісті, формах і методах освітньої роботи.

Тема 15. Взаємодія сім'ї і дошкільного закладу

Виховання в сім'ї – першооснова розвитку особистості. Народні педагогічні традиції сімейного виховання: вшанування новонародженої дитини та її рідних; народні педагогічні засоби виховання дитини від народження; роль прикладу батьків, інших членів сім'ї; родинні свята; вшанування пам'яті предків, загиблих чи померлих родичів.

Сучасні проблеми родинного виховання дітей дошкільного віку: всебічний розвиток дитини; виховання взаємин дітей і дорослих; спільна діяльність всіх членів сім'ї по забезпеченню її добробуту; методи виховання, засновані на особистісно-оріентованій взаємодії з дитиною. Організація життя і різних видів діяльності дітей в сім'ї. Попередження педагогічної занедбаності дітей. Умови забезпечення емоційного комфорту дитини в сім'ї.

Відповідальність батьків за виховання дітей. Участь громадськості дошкільних закладів у допомозі батькам, діти яких не виховуються в дитячому садку. Педагогічна освіта батьків: зміст, форми і методи. Вивчення і поширення передового досвіду сімейного виховання. Форми спільної роботи дошкільного закладу з родиною у вихованні дітей. Участь батьків у роботі дошкільного закладу.

ОРІЄНТОВНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

Тема № 1.
Загальні засади дошкільної педагогіки

Мета лекції: *ознайомити студентів з дошкільною педагогікою як цариною наукового знання.*

План лекції

1. Дошкільна педагогіка як галузь педагогічних знань.
2. Значення дитинства у становленні особистості.
3. Дитинство як соціально-педагогічне явище.

Література до теми

1. Вільчковський Е.С., Курок О.І. Теорія і методика виховання дітей дошкільного віку: навч. посіб. 3-тє вид., перероб. та доп. Суми: Універс. кн., 2019. 428 с.
2. Пісоцька Л. М., Пісоцький О. П**.** Лекції з педагогіки дошкільної. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 209 с.
3. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: підручник. 2-ге вид. Київ: Академвидав, 2013. 464 с.
4. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / за заг. ред. О. В. Низковської. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 256 с.
5. Теорія і практика дошкільної освіти в Україні / за заг. ред. Г. В. Бєлєнької. Київ. Вид-во ун-ту ім. Б. Грінченка, 2021. 230 с.

Дошкільна педагогіка є самостійною галуззю науково-педагогічних знань, яка вивчає процес виховання і навчання дітей дошкільного віку. Використовуючи загальнонаукові, загальнопедагогічні методи дослідження, залучаючи наукові здобутки психології, анатомії та фізіології людини, дошкільна педагогіка дослі-

джує закономірності й особливості розвитку, навчання та виховання дитини від її народження до вступу до школи. На основі теоретичних пошуків, аналізу реальної практики вона розробляє, вдосконалює засоби, методи і прийоми виховання дітей у сім'ї, дошкільних установах, прогнозує тенденції їх розвитку, певною мірою впливає і на політику держави у цій сфері.

Дошкільна педагогіка – наука про закономірності виховання і навчання дітей від народження до вступу до школи.

Ядром наукового інтересу дошкільної педагогіки є дитина віком до 6 років і чинники, що впливають на її розвиток у сім'ї, дошкільних закладах й суспільстві загалом. Значущість її досліджень, прогнозів і рекомендацій обумовлена тим, що саме в цьому віці найстрімкіше розвиваються фізичні та психічні якості дитини, формуються основні риси її особистості. Саме у прилученні дитини до людської спільноти полягає найважливіше завдання дошкільної педагогіки, реалізація якого на кожному історичному етапі, у різних соціальних, етнічних, культурних середовищах має свої особливості. У цьому процесі беруть участь батьки, педагоги, засоби масової інформації, суспільство загалом.

Об'єктом дошкільної педагогіки є виховання дітей дошкільного віку як цілеспрямований процес, а її предметом – закономірності, суперечності стосунків, технології організації та здійснення виховного процесу, що визначають розвиток особистості. Дошкільна педагогіка вивчає педагогічні факти (відомості про педагогічну діяльність, які засвідчують зміни у розвитку, вихованні та навчанні дитини) та педагогічні явища (те, що відбувається в процесі взаємодії педагогів і вихованців, відображає розв'язання певних педагогічних завдань).

Дошкільна педагогіка відстежує особливості впливу соціального середовища, зокрема засобів масової інформації, на формування особистості дошкільника. Цим спричинена її активна роль у *педагогізації суспільства* – посиленні впливу педагогіки на змістові, виховні параметри соціальних взаємозв'язків людей, якість інформаційного матеріалу, яким послуговуються ЗМІ.

Подібно до інших педагогічних наук, дошкільна педагогіка розглядає виховання як спеціально організований процес, взаємодію дорослої людини і дитини, спрямовану на формування у неї необхідних уявлень, навичок, якостей. У цій взаємодії дитина є не тільки об'єктом, а й суб'єктом виховання, що означає рівноцінність особистісних якостей дитини і педагога, визнання їх рівноправними учасниками виховного процесу.

Актуальними проблемами дошкільної педагогіки є визначення мети, завдань, змісту, методів виховання дітей у сім'ї та дошкільних закладах, а також підготовка їх до школи.

Дошкільна педагогіка синтезує у собі теорію і практику. Теоретична її частина досліджує, обґрунтовує закони виховання, навчання і розвитку дитини, а практична забезпечує організацію цих процесів на практиці. Обидві вони реалізуються в єдності, збагачуючи одна одну. Гармонійна взаємодія теоретичних і практичних аспектів є передумовою належного функціонування всіх ланок і чинників дошкільного виховання.

Джерелами дошкільної педагогіки як науки є:

- народна педагогіка, тобто педагогічні знання, педагогічний досвід народу. У ній закумульовані виховний досвід, культура народу, його ідеал досконалої людини. Народна педагогіка увібрала у себе і зберегла унікальний досвід виховання і навчання дітей дошкільного віку, який витримав багатовікову перевірку на дієвість і дотепер не втратив своєї актуальності;
- ідеї видатних педагогів минулого. До них належать пам'ятки вітчизняної педагогічної культури, класична спадщина педагогів-гуманістів;
- експериментальні дослідження проблем розвитку і виховання. Їх результати є базою сучасної дошкільної педагогіки як експериментальної науки. Головним критерієм наукових досліджень є їх актуальність для практики виховання і навчання дітей;
- передовий педагогічний досвід. Це діяльність педагогів-новаторів та колективів дошкільних закладів. Найважливіше значення

має пошук вихователів у галузі *педагогічної інноватики* – розробка та впровадження нових педагогічних технологій.

У своїх пошуках дошкільна педагогіка керується науковим розумінням того, як відбувається розвиток дитини, що є рушійними силами цього процесу, які чинники впливають на формування людини. Як зауважував український педагог В.О. Сухомлинський (1918-1970), дитинство – це не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя. Від того, яким воно було, хто супроводжував дитину в дитячі роки, що увібрали її розум і серце з навколишнього світу, залежать якості її як особистості. Бо кожну людську рису природа закладає, а не відшліфовує. Відшліфовувати їх належить батькам, педагогам, суспільству.

За твердженням психологів, у період дитинства людина оволодіває необхідними для життя формами поведінки, досягає високого рівня розвитку порівняно з іншими істотами, у яких період дитинства відсутній або дуже короткий. Адже людина відрізняється від інших істот наявністю засобів накопичення і передавання колективного досвіду виду, до якого вона належить. Цей досвід людина набуває у процесі соціалізації й виховання.

Упродовж тисячоліть відбулися незначні морфологічні й функціональні зміни людського організму, але надзвичайно розширився обсяг соціального наслідування, для сприймання якого потрібен певний час виховання і навчання. Тому розвиток людини в дитинстві є наслідком не лише біологічної еволюції, а й впливу різноманітних надбань людства. Кожна конкретна людина, за спостереженнями психологів, вчиться бути людиною. Для життя в суспільстві їй недостатньо того, що дає природа. Вона повинна оволодіти ще й досвідом, здобутим людством у процесі свого історичного розвитку. У зв'язку з цим період «фізичного» дитинства загалом залишається незмінним, а тривалість «соціального» дитинства зростає залежно від зрілості суспільства: чим вищий рівень суспільного розвитку, тим повноцінніше дитинство людини.

Людська природа у дітей виявляється інакше, ніж у дорослих: дитина чутливіша до природних явищ, максимально активна в освоєнні навколишнього і створенні власного внутрішнього світу, її організм наділений високою здатністю до змін, динамічністю. Діти вразливіші, безпосередніші, емоційніші, ніж дорослі. Усі вияви людського у дитині пов'язані не лише з особливостями її внутрішнього потенціалу, а й з зовнішніми умовами: визнанням дорослих, сприятливим становищем у стосунках з значущими людьми, насиченістю її життєвого простору спілкуванням, враженнями, можливостями творчої діяльності. Отже, природа дитини робить її надзвичайно чутливою до впливів виховання.

Протягом перших шести-семи років життя дитина розвивається надзвичайно стрімко, наслідком чого є грандіозні зміни у її фізичному і психічному розвитку: дитина з безпорадної істоти перетворюється на свідому людину, набуває певних якостей, які в подальшому житті лише розвиваються і вдосконалюються.

Роль дошкільного дитинства полягає в оволодінні загальними людськими знаннями, уміннями, у набутті психічних якостей, необхідних для життя (оволодіння мовою, орієнтація у просторі й часі, сприймання, мислення, уява, прилучення до творів мистецтва, формування стосунків з людьми тощо). Пізнаючи навколишній світ, розвиваючись розумово, дитина вчиться спостерігати, робити висновки, порівнювати, узагальнювати, у неї виникає інтерес до пізнання причини явищ, відкриття суттєвих зв'язків між речами.

Дошкільне дитинство забезпечує загальний розвиток, який слугує фундаментом для набуття спеціальних знань і навичок з різних видів діяльності. Усі новоутворення дошкільного віку є не сумою знань, а певним рівнем пізнавальної активності, самостійності, творчості, ставлення до себе і до інших. Сформовані у цей період якості визначають загальний характер поведінки дитини, її ставлення до світу, значною мірою є основою її життєдіяльності у майбутньому.

Дитинство як інтегративне соціальне явище є предметом вивчення не лише педагогіки, психології, а й багатьох інших наук. Загалом з розвитком суспільства змінюється і ставлення до дітей.

Американський психолог Л. Демоз головною проблемою виховання вважав ставлення батьків до дітей, а провідною силою історії – психогенні зміни в особистості, що відбуваються внаслідок взаємодії поколінь батьків і дітей. Він описав шість послідовних періодів трансформації ставлення людства до дитинства.

1. Від давніх часів до IV ст. – «інфантицидний» стиль, для якого характерне насильство над дитиною.

2. IV-XIII ст. – «покидаючий» стиль, для якого було характерне запровадження виховання дітей у чужих сім'ях, монастирях. У сім'ях побутувала сувора атмосфера.

3. XIV-XVII ст. – «амбівалентний» стиль, який поєднував увагу до дітей і впливи, спрямовані на подолання «злої» сутності волі, на заперечення самостійного духовного життя дитини.

4. XVIII ст. – «нав'язливий» стиль, особливістю якого був суворий контроль дорослих над поведінкою та внутрішнім світом дитини.

5. XIX – середина XX ст. – «соціалізуючий» стиль, що ознаменував зародження інтересу до внутрішнього світу дитини, створення умов для підготовки дітей до самостійного життя.

6. Друга половина XX ст. – «допомагаючий» стиль, якому властиве прагнення батьків до емоційного контакту з дітьми, увага до їхнього індивідуального розвитку.

Кожна суспільно-економічна формація породжує відповідну стратегію виховання, яка ґрунтується на моральних, релігійних, соціальних засадах суспільства, що зумовлюють пріоритетність дисциплінуючого чи активізуючого педагогічного впливу на дитину. За цим критерієм виокремлюють кілька типів суспільств:

- суспільства, яким властива слабка дисципліна в ранньому і пізньому дитинстві;
- суспільства, що відзначаються суворою дисципліною у ранньому і пізньому дитинстві;

- суспільства, в яких на етапі раннього дитинства дисципліна сувора, пізнього – слабка;

- суспільства, в яких раннє дитинство характеризує слабка дисципліна, пізнє – сувора.

Європейська модель виховання належить до третього типу, якому властиве суворе дисциплінуюче виховання у ранньому дитинстві та поступове послаблення контролю. У первісному суспільстві невеликі племена, будучи змушені протистояти грізним силам природи, турбувалися про те, щоб діти володіли необхідними для виживання навичками і формами поведінки. Не практикувалися тоді фізичні покарання дітей, їх поведінку регламентували спільні з дорослими табу, а виховувались вони на безпосередніх реакціях дорослих на їхні вчинки.

Сучасна концепція дитинства ґрунтується на визнанні провідної ролі у психічному розвитку і становленні особистості. Щодо розуміння соціально-історичної природи психічного розвитку окреслилися традиційний і нетрадиційний погляди. Представники *традиційного погляду* наголошують на залежності закономірностей, механізмів і темпів психічного розвитку дитини від суспільно-історичних умов її життя. Дитинство вони розглядають як «соціальний винахід».

Нетрадиційний погляд ґрунтується на спробах тлумачити дитинство і розвиток дитини передусім як історичний феномен, що передбачає виявлення унікальної й самобутньої функції дитинства у соціокультурних процесах. Його теоретики розглядають дитинство як особливу форму культурної творчості, механізм, що реалізує наступність і поступальність історичного розвитку культури. Цей підхід відповідає реальному статусу розвиненого дитинства наприкінці XX – на початку XXI ст.

Історія не раз підтверджувала влучність вислову чеського мислителя-гуманіста й педагога Яна-Амоса Коменського (1592–1670): «Діти приносять батькам правила». Не є винятком і сучасний етап буття людства, на якому особливого прискорення набули темпи саморозвитку дитини, і цей процес впливає на розвиток світу

дорослих. Ілюстрацією цього є дитяча ініціатива у пізнанні світу, складні питання, які діти щодня ставлять дорослим, змушуючи їх по-новому бачити, осмислювати явища дійсності. Така загальна тенденція впливу дитинства на світ дорослих.

Отже, формування методології полідисциплінарного вивчення проблематики дитинства забезпечує вдосконалення практики навчання і виховання дітей. Зрушення у цій сфері зумовлені визнанням самоцінності дитинства, гуманістичною спрямованістю виховання на розвиток особистості дитини.

Тема № 2.
Особистість дитини як об'єкт і суб'єкт виховання

Мета лекції: *спрямувати увагу студентів на норми й відхилення у фізичному та психічному розвитку дітей дошкільного віку.*

План лекції

1. Характеристика понять «виховання» і «розвиток».
2. Вікова періодизація дитинства.
3. Вікові й індивідуальні особливості дітей.
4. Обдаровані діти.
5. Діти з проблемами розвитку.

Література до теми

1. Гайдай І. В. Термінологічний словник для студентів спеціальностей «Початкова освіта», «Дошкільна освіта» Черкаси: вид. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2020. 191 с.

2. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід) Київ : Стилос, 2011. 336 с.

3. Лисенко Н. В., Кирста Н. Р. Педагогіка українського дошкілля: навч. посіб.: у 3 ч. Київ: Слово, 2016. Ч. 2. 360 с.

4. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. Київ: «Академвидав», 2015. 464с.

Виховна діяльність спрямована на сприяння індивідуальному становленню особистості, формування її рис і якостей. Виховання неефективне без знання процесу індивідуального розвитку, його рушійних сил і закономірностей.

Виховання є головним чинником формування особистості дитини, завдяки якому реалізується програма її соціалізації, розвиваються природні задатки і здібності.

У розвитку людини взаємодіють біологічний і соціальний аспекти. Адже, народившись з певними задатками і якостями, людина впродовж життя вдосконалюється: розвивається її організм, збагачуються зв'язки з навколишнім світом. Як індивіда її характеризують передусім біологічні особливості, які є передумовами соціального розвитку. Знання законів біологічних і фізіологічних змін, що відбуваються з людиною, допомагає педагогу здійснювати *природовідповідну освіту дитини* – забезпечення відповідних до її розвитку змісту, форм і методів навчання і виховання.

Процес розвитку є безперервним. Він пов'язаний з набуттям соціальних особливостей, що характеризують людину як суспільну істоту. Однією з перших її соціальних дій є те, що півторамісячний малюк усмішкою вітає близьких людей. Далі він оволодіває мовою, нормами спілкування, знаннями, уміннями та навичками трудових дій; розвивається його самосвідомість, формується моральна спрямованість поведінки, прагнення до самовдосконалення. У цьому процесі дитина як біологічний індивід перетворюється на людину як особистість.

Отже, поняття «людина» має біологічні й соціальні характеристики; поняття «особистість» визначає соціальну сутність людини, сукупність її соціальних особливостей; «індивідуальність» – відображає сукупність фізичних і психічних рис, життєвий досвід, що відрізняють одну людину від іншої, роблять її неповторною. Встановлення зв'язку між ними є неодмінною умовою правильного виховання, спрямованого на формування у дитини важливих загально-

людських якостей з урахуванням можливостей її розвитку та індивідуальних особливостей.

З-поміж біологічних факторів, які впливають на розвиток людини, є *спадковість* – відтворення у нащадків біологічної схожості з батьками. Успадковує вона анатомо-фізіологічну структуру організму: колір шкіри, очей, волосся, особливості нервової системи, тип обміну речовин, здатність до певної діяльності.

Вивчаючи вплив середовища на розвиток людини, сучасна педагогіка наголошує на ролі соціальних контактів у становленні особистості, розвитку людських задатків, на основі яких формуються мовлення, мислення, уміння ходити (малюків, які опинялися серед тварин, після повернення у людське середовище важко було навчити формам спілкування з людьми). Вплив соціальних факторів може бути навмисним і ненавмисним, керованим і некерованим, об'єктивним і суб'єктивним, довгочасним і короткочасним, сприятливим і несприятливим, запрограмованим і випадковим, необхідним і можливим.

Отже, розвиток – це не просто кількісні зміни успадкованих і закладених від народження ознак. Передусім він засвідчує якісні зміни в організмі та психіці під впливом навколишнього середовища. У процесі розвитку спадково обумовлена організація людини реалізується лише у відповідному природному і соціальному середовищі під впливом різноманітних біологічних, соціальних і виховних чинників, найсуттєвішими серед яких є виховання і навчання, що спрямовують вплив біологічних і соціальних чинників розвитку. При цьому важливо брати до уваги внутрішні і зовнішні рушійні сили розвитку дитини як неперервної взаємодії вродженого (діяльність нервової та усіх інших систем організму) і набутого (досвід, виховання, умови життя), що визначає співвідношення між рівнем досягнутого і новим змістом життя дитини, її інтересами, потребами.

Виховання покликане правильно організувати діяльність дітей, збагатити її зміст і надати цінні у педагогічному значенні спрямування.

Від того, наскільки педагог розуміє необхідність певного виду діяльності дитини, залежать результати її розвитку. У різні вікові періоди співвідношення значущих для розвитку видів діяльності змінюється. Той з них, який у певний період забезпечує головні досягнення в розвитку дитини, є провідним. У дошкільному дитинстві це:

- емоційне та емоційно-предметне спілкування з дорослими, яке збагачує дитину новими враженнями, формує перші уявлення про найближче оточення;
- предметна діяльність, яка істотно впливає на розвиток усіх пізнавальних процесів, сприяє формуванню цілей та мотивів поведінки, засвоєнню початкових знань про предмети та дії з ними;
- гра, в якій динамічно розвивається соціальна, пізнавальна активність дошкільника, засвоюються різні способи дій, знання про властивості й ознаки предметів, зв'язки між предметами і явищами, набуваються соціальні навички міжособистісних стосунків, розвивається творча уява;
- продуктивні види діяльності (малювання, ліплення, конструювання), які дають багатий матеріал для розвитку конструктивного мислення, уяви, художніх здібностей, уміння ставити мету і досягати її, обирати засоби здійснення задуму;
- праця як чинник розвитку наполегливості, суспільної спрямованості особистості, почуття власної гідності та обов'язку, уміння аналізувати корисність своєї роботи;
- навчальна діяльність, у процесі якої збагачуються розумові та практичні уміння.

Участь у провідних видах діяльності сприяє формуванню найважливіших для кожного віку психічних якостей і особливостей особистості. Комплекс різних видів діяльності на кожному віковому етапі дошкільного періоду забезпечує повноцінний розвиток дитини. Слід так їх поєднати, щоб забезпечити активність дитини. Розвиток активності досягається створенням ситуації, яка вимагає самостійного пошуку шляхів задоволення інтересів і потреб. Дитина повинна

розуміти корисність і доцільність своєї діяльності, бачити її результати.

У розвитку дитини провідна роль належить дорослим. Дитина є соціальною істотою. Потреба у співробітництві з дорослими виникає ще в ранньому дитинстві, коли дорослий цілком забезпечує усі життєві потреби дитини. Він вводить її у навколишній світ, задовольняє одну з головних потреб психічного розвитку – появу нових вражень, передає виховні функції спеціально організованим структурам (дитячий садок, школа, засоби масової інформації), порушує глибинні зв'язки дорослого світу і світу дітей, поглиблює розрив між ними.

У процесі взаємодії з дорослим формується особиста свідомість дитини. У дошкільному віці вона долає шлях від відокремлення себе від дорослого («Я сам») до відкриття свого внутрішнього життя, тісно пов'язаного з зовнішньою діяльністю.

Особистість є багаторівневою системою, яка поетапно формується впродовж усього життя. Кожен вік є якісно особливим етапом і характеризується багатьма змінами. У житті людини виокремлюють дошкільний, шкільний вікові періоди і період соціальної зрілості – дорослість. Кожен з них складається з відповідних вікових етапів, які характеризуються певними особливостями.

Критеріями розвитку дитини є анатомічні, фізіологічні, психологічні, педагогічні, фізичні показники стану організму. До *анатомічних* належать розвиток кісткової, м'язової, серцево-судинної та статевої систем. *Фізіологічні* охоплюють показники діяльності органів дихання, кровообігу, залоз внутрішньої секреції, нервової системи. *Психологічні показники* відображають особливості сприйняття, пам'яті, уяви, мислення, мовлення, темпераменту, характеру. Показниками *фізичного* розвитку є зріст, вага, обсяг грудної клітки, стан м'язів. *Педагогічні критерії* визначають можливості розумового, морального, трудового, естетичного, фізичного виховання дитини.

Згідно з концепціями періодизації дошкільного дитинства виокремлюють три головні періоди розвитку протягом перших шести років життя дитини, кожен з яких є кроком до загальнолюдських

цінностей, нових можливостей пізнавати, емоційно освоювати і перетворювати світ. Ці періоди відмежовані один від одного рівнем психічного розвитку дитини. Кожен попередній створює умови для наступного, їх послідовність не може бути штучно «змінена» у часі: немовлячий період (перший рік життя), раннє дитинство (від 1-годо 3-х років), дошкільне дитинство (від 3-х до 6 років).

Педагогічна вікова періодизація, обумовлена завданнями виховання дітей на різних етапах дошкільного дитинства і відображає практику їхнього навчання і виховання у дошкільних закладах, зумовлює поділ дитинства на ранній вік (від народження до 2 років), молодший дошкільний вік (від 2 до 4 років), середній дошкільний вік (від 4 до 5 років), старший дошкільний вік (від 5 до 6 років). Особливо важливий останній рік дошкільного дитинства, який передує навчанню в школі. Програми виховання дітей у дошкільних закладах складені за окремими роками життя або віковими періодами для конкретизації завдань, змісту і методів виховання і навчання.

У психічному розвитку дитини простежуються періоди відносно помірних, поступових змін (дитина упродовж тривалого часу зберігає однакові психологічні риси) і різких, стрибкоподібних змін, пов'язаних із зникненням попередніх, появою нових психологічних рис. У стабільному періоді розвиток відбувається поступово, шляхом малопомітних змін, які, відповідно до закону переходу кількісних змін у якісні, реалізуються стрибкоподібно — як новоутворення в організмі та психіці людини. Відносно коротким у часі критичним періодам властиві відчутні зміни фізичного і психічного розвитку. Вікові кризи виникають при переході від одного вікового періоду до іншого в результаті якісних перетворень у сфері соціальних відносин, діяльності та свідомості. У дитячому віці відокремлюють кризу першого року життя, кризу трьох років, кризу шести-семи років, підліткову кризу. Кризові періоди часто пов'язані з труднощами в налагодженні контакту з дитиною, оскільки новий етап розвитку вимагає зміни ставлення до неї, а дорослі здебільшого практикують звичний стиль виховання.

Оскільки психічні якості не виникають самі по собі, а формуються в процесі виховання, яке спирається на розвиток, то охарактеризувати дитину певного віку неможливо без урахування умов її виховання і навчання. Тому психологічна характеристика віку виявляє передусім ті психічні якості, які можна і необхідно сформувати у дитини.

Виховання дітей дошкільного віку ґрунтується на його загальних особливостях. Головними напрямами виховання є:

а) фізичний розвиток дитини, охорона і зміцнення її здоров'я;

б) розвиток діяльності, пізнавальної активності, формування різних видів мислення, пам'яті, уяви;

в) вироблення моральної спрямованості особистості; навчання спілкуванню і стосунків з людьми;

г) формування готовності до систематичного шкільного навчання.

У ранньому і дошкільному періодах життя виховання справляє великий розвивальний вплив за умови максимального використання активності дитини, залучення її до діяльності, яка найповніше відображає її інтереси, ставлення до навколишнього світу.

Виховання дитини дошкільного віку має орієнтуватися на особливості її розвитку в молодшому, середньому і старшому дошкільному віці.

Загальні вікові особливості розвитку по-різному реалізуються в кожної дитини. Індивідуально-психологічні відмінності – стійкі особливості психічних процесів, за якими люди відрізняються один від одного.

Індивідуальність характеризують природні задатки, темперамент, особливості перебігу психічних процесів (сприймання, пам'ять, уява, увага, мислення), інтереси і потреби, воля і почуття, здобутий у процесі розвитку досвід. Дітей однакового віку розрізняють за типологічними особливостями вищої нервової діяльності, фізичного і духовного розвитку, здібностями та інтересами. Знання педагогом темпу індивідуального розвитку дитини, її «психологічного портрету» на кожному етапі дошкільного дитинства допомагає йому в

конкретизації, спрямуванні педагогічних умов розвитку. Дитину з збудливим типом нервової системи необхідно підтримувати і спрямовувати на корисні справи; виключити з навколишнього оточення все, що збуджує, суворо дотримуватися режиму дня, розвивати і закріплювати процеси гальмування за допомогою організації спокійної діяльності, навчання самоконтролю. Дитині з сильною, рухливою, врівноваженою нервовою системою потрібно допомогти стабілізувати її інтереси, пред'являти постійні вимоги до поведінки, контролювати, чи ретельно доводить вона до кінця розпочату справу. У вихованні малорухливої дитини важливо розвивати інтерес до діяльності, заохочувати до роботи цікавим результатом, схвалювати вияви активності, ініціативи.

В індивідуалізації виховання важливо враховувати особливості психічного розвитку дітей різних статей. Згідно з дослідженнями у хлопчиків і дівчаток дошкільного віку різна «стратегія мозку», їхні емоції мають різну генетичну основу. Дівчатка частіше і яскравіше виражають співчуття іншій людині, у них вища опірність стресовим ситуаціям, гнучкість в адаптації до нових умов. Дещо раніше за хлопчиків вони починають говорити, мають більший запас слів, вживають більше іменників і прикметників, використовують складніші граматичні конструкції. Дівчатка надають перевагу процесу міжособистісного спілкування, а не результату, виразніше виявляють ставлення до дорослих і емоційніше реагують на їхні оцінки, охоче запрошують до гри хлопчиків.

Творчий, інтелектуальний потенціал людей є рушієм прогресу суспільства, тому обдарованість необхідно своєчасно виявити і розвивати. Дослідники стверджують, що багато надзвичайно обдарованих людей не реалізували своїх можливостей через несприятливе виховання в дитинстві. Американські психологи, вивчивши життєвий шлях 400 видатних людей, виявили, що 60 % з них мали в школі значні труднощі, важко пристосовувалися до умов навчання, орієнтованого на середній рівень знань. Нерідко

інтелектуально обдарована дитина не знаходить розуміння ні педагогів, ні однолітків.

До ранніх виявів обдарованості дитини належать: потужна енергійність, значна фізична, розумова і пізнавальна активність, порівняно низькі втомлюваність і потреба у відпочинку; раннє навчання ходьби та інших рухів; інтенсивний розвиток мовлення; допитливість, прагнення до експериментування; легке і швидке засвоювання та використання нової інформації; ранній інтерес до читання.

Обдаровані діти наділені високим творчим потенціалом і високим рівнем розвитку здібностей. Здебільшого найважливішими характеристиками обдарованих дітей вважають:

- надзвичайно ранній вияв високої пізнавальної активності й допитливості;
- швидкість і точність виконання розумових операцій, що зумовлене стійкістю уваги та оперативною пам'яттю;
- сформованість навичок логічного мислення;
- багатство активного словника;
- швидкість і оригінальність вербальних (словесних) асоціацій;
- виражена установка на творче виконання завдань;
- розвиток логічного мислення й уяви;
- володіння основними компонентами уміння вчитися.

Обдаровані діти є оригінальними у поведінці та спілкуванні. Вони використовують особливі способи спілкування з дорослими й однолітками, чутливі до ситуації спілкування, виявляють уміння спілкуватися не лише словесно, а й за допомогою невербальних засобів (міміки, жестів, інтонації тощо), легко вступають у контакт з одно-літками, прагнуть до лідерства у спільній діяльності.

Обдарованість може розвиватися за сприятливих умов (турбота батьків, спеціальні програми і засоби навчання, гуманне ставлення до дитини тощо). Розвитку творчого потенціалу дитини сприяють допомога дорослих, багате культурне середовище, послідовна і цілеспрямована індивідуальна програма виховання і навчання.

Покликання педагога полягає у створенні умов для розвитку кожної дитини з урахуванням її можливостей. У сучасному світі значно зросла кількість дітей з порушеннями нормального розвитку. До них належать діти з порушеннями інтелекту (розумово відсталі); з відхиленнями у пізнавальному розвитку (із затриманням психічного розвитку); з порушеннями слуху; з порушеннями зору; з порушенням опорно-рухового апарату; з порушенням мовлення; з емоційними розладами, у тому числі з раннім дитячим аутизмом (хворобливим станом психіки); з порушеннями поведінки і діяльності; з важкими комплексними порушеннями. Дітям із вродженими і набутими вадами розвитку потрібні спеціальні умови виховання і навчання, спрямовані на коригування їхніх недоліків, просування у загальному розвитку і соціалізації. Працюють з ними педагоги, спеціалісти у галузі корекційної педагогіки, яка раніше мала назву дефектологія.

Систему спеціального навчання застосовують щодо дітей таких категорій:

− з порушеннями у розвитку. Вони відстають у психофізичному розвитку внаслідок порушення діяльності одного або кількох аналізаторів (зорового, слухового, рухового, мовного) та внаслідок органічного ураження центральної нервової системи;

− з відхиленнями у психофізичному розвитку. Мають відхилення у розвитку аналізаторів, вираженість яких не так різко обмежує їхні можливості, як у дітей з порушеннями у психофізичному розвитку;

− з обмеженими можливостями здоров'я. Порушення у розвитку цих дітей надають їм особливий статус, тобто певні пільги (за традиційною термінологією – діти з інвалідністю);

− з особливими освітніми потребами. Для цієї категорії дітей необхідні спеціальна корекційна підтримка і специфічні методи навчання, які можуть бути забезпечені і в звичайному дошкільному закладі, і в дошкільних закладах компенсуючого типу.

Діти з порушеннями розвитку мають спільні та спеціальні труднощі, пов'язані з характером і вираженістю первинних порушень, особливостями вторинних. Первинні порушення обумовлені

безпосередньо хворобою, вторинні виникають унаслідок первинних порушень, піддаються впливу ранньої корекційної допомоги. Специфічні труднощі, з якими стикаються хворі діти, обумовлені характером і мірою вираженості відхилень, умовами соціально-педагогічного оточення на ранніх етапах розвитку. Спільними проблемами цих дітей є соціальна дезадаптованість: низький рівень психічних процесів (уваги, сприймання, мислення, пам'яті); несформованість мотиваційної та емоційно-вольової сфер; знижена довільність психічних процесів, діяльності та поведінки; труднощі оволодіння мовою; відхилення у сприйманні, осмисленні та використанні інформації з навколишнього середовища.

Корекційна педагогіка вивчає особливості фізичного і психічного розвитку, закономірності організації корекційного навчально-виховного процесу, розробляє спеціальні засоби навчання і виховання дітей з особливими потребами. Актуальною проблемою виховання є їхня інтеграція в суспільство відповідно до визначених міжнародними законодавчими документами прав кожної дитини на життя, захист, освіту тощо.

Багато дітей із серйозними і стійкими патологіями розвитку перебувають під постійним наглядом і опікою лікарів, психологів, дефектологів у спеціальних дошкільних закладах компенсуючого або корекційного типу. Діти з неяскраво вираженими відхиленнями у розвитку за бажанням батьків можуть виховуватися у дитячих садках загально-розвивального типу. Інтегроване виховання (спільне виховання з дітьми з нормальним розвитком) можливе в таких формах:

1) комбінована інтеграція (виховання у масових групах одного-двох дітей з наближеним до вікової норми рівнем психофізичного і мовного розвитку, здатних до самообслуговування та психологічно готових до спільного зі здоровими ровесниками навчання);

2) часткова інтеграція (діти, які не можуть разом зі здоровими ровесниками оволодіти передбаченим програмою навчальним і виховним матеріалом, перебувають у їхній групі лише частину дня);

3) тимчасова інтеграція (дітей із проблемами розвитку об'єднують зі здоровими дітьми один-два рази на місяць для загальних форм виховної роботи).

Інтегроване виховання в будь-якій формі передбачає обов'язкове керівництво вихователя-дефектолога, участь психолога.

Включення неповносправних дітей у групи здорових однолітків потребує ранньої діагностики, спеціального навчання, максимальної корекційної психолого-педагогічної підтримки, допомоги батьків, а також відповідного обладнання, спеціальних засобів реабілітації. Дорослі (батьки, члени сім'ї, педагоги) мають володіти вичерпною інформацією про стан здоров'я дитини, її психофізичні особливості, темпи і рівень загального розвитку. Педагогічна діагностика має проаналізувати особливості розвитку дитини, визначити її потенційні можливості, задатки та інтереси, які можуть бути використані як опорні ланки у розробленні та здійсненні корекційно-розвивальних впливів. Застосування методів педагогічної діагностики у навчанні й вихованні дітей сприяє своєчасному виявленню їхніх труднощів, цілеспрямованому аналізу поведінки й діяльності, встановленню причин відхилень у розвитку, добору засобів корекційних впливів.

Актуальність і значущість цієї роботи є дуже важливою, оскільки педагогічна підтримка і реабілітація дітей з особливими потребами розвитку, створення умов для їхньої успішної соціальної і психофізіологічної адаптації, розвиток їх життєвої компетентності є принциповою ознакою демократичної освіти і суспільного життя.

Тема № 3.
Значення наукових досліджень в галузі дошкільної педагогіки

Мета лекції: *ознайомити студентів з методологічними й методичними особливостями наукових досліджень у царині дошкільної педагогіки.*

План лекції

1. Методологія педагогічного дослідження.

2. Методи наукового дослідження в галузі дошкільної педагогіки.

3. Упровадження результатів наукових досліджень у практику дошкільної освіти.

Література до теми

1. Волощук І. С. Основи наукових досліджень. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Основа, 2016. 107с.

2. Кожухова Т. В., Кайдалова Л. Г. Основи психолого-педагогічного дослідження: навч. посіб. Харків: Золоті сторінки, 2017. 240 с.

3. Крутій К.Л. Експериментальна робота в дошкільному закладі освіти : проблеми і досвід. Запоріжжя: ІЗМАЇЛ, 2019. 156 с.

4. Лаппо В. В. Основи педагогічних досліджень: навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ: НАІР, 2021. 276 с.

5. Науково-дослідна робота в закладах освіти: метод. посіб. / упоряд. Ю. Туранов, Тернопіль: Астон, 2021. 238 с.

Дошкільна педагогіка, як і кожна наука, може успішно розвиватися за умови постійного поповнення новими фактами. Для нагромадження, пізнання та їх інтерпретації потрібен добір науково обґрунтованих методів дослідження, що залежать від сукупності *методологічних принципів* – основних положень, на яких ґрунтується дослідницьке і практичне перетворення педагогічних систем. Вони повинні бути обґрунтованими, узагальненими і обов'язковими для виконання. Система вихідних положень, принципів, способів пізнання, перетворення дійсності утворює методологію науки, яка репрезентує компоненти наукового дослідження, об'єкт, предмет, завдання аналізу, сукупність необхідних для їх вирішення дослідницьких засобів, а також формує уявлення про послідовність дій дослідника у процесі розв'язання поставлених завдань. З огляду на це *методологія педагогіки* як науки є сукупністю положень про педагогічне пізнання і перетворення дійсності.

Основою методології педагогіки є вчення про структуру і функції педагогічного знання; вихідні, фундаментальні педагогічні положення (теорії, концепції, гіпотези), які мають загальнонаукове наповнення; вчення про логіку і методи педагогічного дослідження, способи використання здобутих знань для вдосконалення педагогічної практики.

Педагогічне дослідження – процес наукового визначення, вивчення та аналізу результатів актуальної педагогічної проблеми.

Структурними елементами науково-педагогічного дослідження є вибір об'єкта і предмета дослідження, формулювання його мети, завдань і гіпотези, вибір і застосування методів, аналіз одержаних результатів, формулювання висновків та науково-практичних рекомендацій.

Необхідною умовою успіху педагогічного дослідження є його зв'язок із практикою. Специфіка його зумовлена нерівномірністю перебігу процесів виховання і розвитку, непередбачуваністю їх результатів. Дослідження покликане здобути різнобічні дані про динаміку розвитку педагогічного явища з огляду на умови, в яких воно функціонує. Результати педагогічного дослідження, як правило, потребують тривалої перевірки, бо виявляються не відразу. Головним критерієм ефективності науково-педагогічного дослідження є здобуття нового наукового результату, що є передумовою вдосконалення процесу виховання і навчання дітей.

Відповідно до логіки наукового пошуку реалізується *методика дослідження* – комплекс теоретичних та емпіричних (практичних) способів дослідження, поєднання яких забезпечує достовірний результат.

Методи педагогічного дослідження – сукупність прийомів, операцій, спрямованих на вивчення педагогічних явищ і розв'язання різноманітних педагогічних проблем.

Для дослідження у сфері дошкільної педагогіки важливо використовувати методи, які допомагають одержати якомога більше нових різнобічних даних про розвиток і виховання дитини. За

природою методи педагогічного дослідження поділяють на теоретичні (порівняльно-історичний аналіз, методи моделювання, методи причинно-наслідкового аналізу) і практичні (вивчення реального педагогічного процесу в природних умовах за допомогою спостереження, бесіди, анкетування, аналізу документів; вивчення педагогічного процесу в змінених умовах під час проведення експерименту).

Дослідження починають з формулювання та обґрунтування проблеми. Цю роботу здійснюють, застосовуючи теоретичні методи дослідження, що забезпечує новизну поставленої проблеми, проникнення в закономірності процесів виховання і розвитку. Використання теоретичних методів передбачає опрацювання літературних джерел: державних документів про освіту, історико-педагогічної та наукової літератури з суміжних наук, архівних документів, педагогічної періодичної преси, фольклорних творів.

Теоретичне дослідження значно складніше, ніж просто вивчення спеціальної літератури. Воно передбачає постійний причинно-наслідковий аналіз педагогічних явищ, зіставлення, порівняння, перехід від абстрактного до конкретного, узагальнення, продукування висновків.

Для успішного використання всіх методів необхідні дані емпіричного рівня пізнання. Це означає, що теоретичний та емпіричний способи нерозривно пов'язані, у конкретному педагогічному дослідженні вони існують у єдності та взаємодії.

До практичних методів педагогічного дослідження належать педагогічне спостереження, педагогічний експеримент, бесіда, вивчення продуктів діяльності дитини, соціометрія, незалежні характеристики (педагогічний консиліум), тестування, аналіз документів виховного процесу, математична статистика, моделювання та ін.

Педагогічне спостереження – спеціально організоване, цілеспрямоване, систематичне та планомірне споглядання досліджуваного об'єкта в умовах повсякденного життя.

Головним завданням спостереження є збір фактів, детальна фіксація їх суттєвих ознак. Наукова його цінність полягає в тому, що воно є безпосереднім способом одержання дослідних даних, оскільки дитина, не знаючи, що вона є об'єктом дослідження, поводить себе невимушено, природно, а дослідник може простежити явище, яке його цікавить, у всій повноті. Спостереження як метод наукового педагогічного дослідження використовують щодо дітей будь-якого віку.

Однак спостереження не дає змоги оперативно зібрати матеріал, оскільки дослідник не може спровокувати явище, яке його цікавить, а мусить вичікувати його. Крім того, факти, що є об'єктом спостереження, пов'язані з багатьма супутніми явищами: за дитиною необхідно спостерігати довго і неодноразово; при повторному спостереженні неможливо побачити точно ідентичне явище, що унеможливлює перевірку раніше отриманих даних.

Успіх дослідника залежатиме від того, наскільки чітко визначено мету, об'єкт, план і спосіб систематизації даних. Результати будуть об'єктивними і достовірними за систематичних і багаторазових спостережень у різний час і за різних умов, використання різних засобів фіксації (відеозапис, фотографування, хронометраж, протокольні записи та ін.) мовлення, емоційних реакцій, поведінки і діяльності.

Педагогічне спостереження може бути *безпосереднім* (здійснюване безпосередньо дослідником) і *опосередкованим* (здійснюване особами, які працюють за програмою дослідника); *безперервним* (педагогічне явище спостерігають у розвитку від його початку до кінця) і *дискретним* (лат. – поділений, перервний) – якщо є неодноразове спостереження тривалого процесу.

Педагогічний експеримент – комплексний дослідницький метод, суть якого полягає в дослідженні педагогічного явища у спеціально створених умовах, організованих ситуаціях.

Педагогічний експеримент використовують з метою:

- встановлення причинно-наслідкових зв'язків між певними педагогічними впливами і досягнутими результатами;
- порівняння ефективності двох або кількох варіантів впливів, умов і вибору з них оптимального з огляду на певний критерій (ефективність, затрачений час, засоби та ін.);
- виявлення необхідних умов для реалізації конкретних завдань відомими засобами;
- дослідження особливостей перебігу певного процесу в нових умовах тощо.

Залежно від завдань і умов проведення розрізняють *природний експеримент* (здійснюється у межах педагогічного процесу і є поширеним) і *лабораторний* (відбувається у спеціально створених умовах). Залежно від часу проведення педагогічний експеримент може бути *короткочасним* і *тривалим.* За метою дослідження розрізняють *констатуючий* (виявлення стану досліджуваного явища), *формуючий* (перетворення досліджуваного явища) і *контрольний* (аналіз ефективності запропонованої системи педагогічних впливів) *експерименти.*

Ефективність використання експериментальних методів у педагогічному дослідженні залежить від якості теоретичного аналізу і вивчення масової практики, чіткого формулювання дослідницького апарату: мети, завдання, гіпотези та ін. Неменш важливо заздалегідь визначити конкретну кількість експериментальних об'єктів, тривалість експерименту та способи одержання необхідної інформації на кожному його етапі. Цінність даних залежить від ретельності виконання програми експериментальної роботи, від поєднання його з іншими методами. Дбаючи про достовірність експериментальних даних, дослідник повинен дотримуватися інструкції експерименту, послідовності виконання завдань, уважно фіксувати особливості реакцій дітей і вихователя, уміти налагодити з ними контакт, володіти способами статистичної обробки фактів тощо.

Бесіда – метод педагогічного дослідження, за кого відбувається цілеспрямована розмова дослідника з досліджуваними.

Ефективність бесіди як методу вивчення особистості дитини залежить від усвідомлення дослідником її мети, глибокого обміркування головних і допоміжних питань, які слід добирати з урахуванням можливих варіантів спілкування, наявності необхідного матеріалу. Питання для бесіди мають бути чіткими, стислими, конкретними, вони неповинні містити підказки. Слід уникати слів із подвійним значенням або незрозумілих дитині. Бесіду завжди проводять індивідуально в окремому приміщенні. Вона не повинна перевищувати 10-15 хв. За тривалішої бесіди малюк може втомитися і втратити до неї інтерес**.**

Заздалегідь необхідно продумати способи фіксації даних, використання технічних засобів. У бесіді, як і в експерименті, функції дослідника і протоколіста можуть бути розмежовані. Відповіді дитини, її поведінку, емоційні реакції детально фіксують у протоколі.

Вивчення продуктів діяльності дитини. Діяльність дитини дошкільного віку є різноманітною. Вона стосується різних аспектів реалізації власного творчого потенціалу, взаємодії її зі світом (довкіллям) і його предметами, спілкування з ровесниками, дорослими. Дослідники аналізують продукти зображувальної і конструктивної діяльності дитини (малюнки, аплікації, ліплення, об’ємні зображення, конструкції), музичної діяльності (виконавство і творчість у пісні, грі на музичних інструментах), мовленнєво-творчої діяльності (творчі розповіді, переказування літературних творів, складання казок тощо). Цей метод традиційно використовують у вивченні індивідуальних особливостей дітей, їхніх інтересів і нахилів, ставлення до продуктивних видів діяльності.

Використання методу вивчення продуктів діяльності дає змогу дослідникові зібрати за короткий час багатий фактичний матеріал, який характеризує особливості світосприйняття, емоційних станів, стилю самореалізації дитини чи групи дітей. Неодноразово повторюючи його, дослідник наблизиться до об'єктивних висновків щодо закономірності отриманих даних, природності виявів стану дитини тощо.

Однак, незважаючи на безперечну ефективність цього методу, його використання пов'язане з певними обмеженнями: він придатний на етапі оволодіння дитиною певними видами діяльності. Аналіз даних іноді потребує спеціально розроблених схем, що залежить від уміння дослідника виокремити всі педагогічні особливості створеного продукту. Не завжди дослідникові вдається уникнути суб'єктивізму, наприклад, при оцінюванні оригінальності дитячого витвору.

Соціометрія – метод вивчення особливостей міжособистісних взаємин у колективі.

Головним вимірювальним прийомом соціометрії є питання, відповідаючи на яке, дитина виявляє своє ставлення до інших. Результати заносять у *соціограму* – графік, на якому стрілками вказані вибори членів групи, або у *соціоматрицю* – таблицю, яка фіксує кількість одержаних кожним членом групи виборів. Наприклад, для вивчення групової диференціації кожній дитині пропонують визначити, з ким вона хоче разом гратися передусім; з ким, якщо дитина, обрана першою, відсутня у дитячому садку або зайнята іншою справою; з ким, якщо обидві відсутні. Виявлений у такий спосіб позитивний статус характеризує лідерську позицію дитини в групі, а негативний – непопулярність її в колективі.

Анкетування – письмове опитування з теми дослідження.

Під час дослідження дошкільників відповіді по анкеті фіксуються дорослим, або за допомогою відео-аудіозапису.

Надійність даних анкетного опитування перевіряють повторним опитуванням тих самих осіб за попередньою процедурою (дає змогу оцінити стійкість інформації), а також перевіркою даних анкетного опитування іншими методами – опитуванням третіх осіб, спостереженням, аналізом документів.

Анкета може бути використана і як засіб вимірювання *рейтингових* (англ. rating – оцінка, клас, розряд) *оцінок* – визначення популярності, авторитету особи, групи, організації, їх планів, програм тощо. Відповіді у процесі оцінювання розташовують у порядку збільшення чи зменшення певної ознаки.

Методи математичної статистики використовують для кількісного аналізу одержаного матеріалу та обробки даних експерименту. Вони допомагають установити якісну залежність між явищами, що вивчаються, оцінити результати експерименту, підвищують надійність висновків, є фактологічною основою теоретичних узагальнень. Статистичні методи застосовують при обробці значного масиву даних для визначення середніх величин одержаних показників шляхом підрахунків за відповідними формулами, довідковими таблицями. Результатам дослідження надають форми графіків, діаграм, таблиць.

Метод моделювання полягає в імітуванні реально існуючої педагогічної системи шляхом створення спеціальних моделей, у яких відтворено принципи її організації і роботи. Головною перевагою моделювання є цілісність, синтетичність, різнобічність інформації.

Глибина, достовірність будь-якого педагогічного дослідження обумовлюються комплексним використанням різноманітних його методів. Конкретна їх комбінація залежить від специфіки об'єкта, мети і завдань дослідження, кваліфікації дослідника та матеріально-технічної бази.

Педагогові недостатньо просто поповнювати теоретичні знання, він повинен уміти впроваджувати результати наукових досліджень у повсякденну діяльність. Упровадження результатів наукових досліджень у практику є цілеспрямованим процесом, який забезпечує організацію педагогічної діяльності на основі наукових закономірностей, висновків і рекомендацій.

Впровадження наукових ідей у педагогічну практику охоплює такі етапи:

- початковий (наявність спільних для теорії і практики методичних основ виховання та навчання);
- головний (створення на основі раніше отриманих висновків нормативних, методичних матеріалів, які визначають діяльність педагога);

-завершальний (розроблення документів, що відображають загальні основи виховання і навчання, їх окремі методичні положення, враховують нормативні вимоги до діяльності педагога).

Для ефективної взаємодії педагогічної теорії і практики недостатньо знати вихователям дитячих садків методи і прийоми виховання. Необхідно, щоб вони оволоділи і їх теоретичними засадами, усвідомили їх новаторську сутність.

Тісне співробітництво вчених і педагогів-практиків є важливою умовою успішного розвитку дошкільної педагогіки. Вихователі дошкільних закладів, володіючи основними методами педагогічних досліджень, мають можливість більш цілеспрямовано вивчати й аналізувати свій досвід і досвід інших педагогів.

Тема № 4.
Становлення і розвиток науки про дошкільне виховання

Мета лекції: *сформувати у студентів уявлення про етапи становлення й розвитку наукової систем дошкільного виховання.*

План лекції

1. Проблеми дошкільного виховання у педагогічній думці Давнього світу.
2. Погляд на проблеми виховання дітей дошкільного віку в епоху Середньовіччя.
3. Розвиток ідей дошкільного виховання в епоху Відродження.
4. Педагогіка дошкільного віку епохи Просвітництва.
5. Педагогічні теорії та практика дошкільного виховання XIX ст.

Література до теми

1. Аймедов К. В., Бабієнко В.В., Бабієнко В. А., Загальна педагогіка та історія педагогіки: підручник. Київ: Слово, 2014. 348 с.

2. Історія дошкільної педагогіки: хрестоматія / упор. З.Борисова. Київ: Вища школа, 2004. 511 с.

3. Проніков О. К. Історія педагогіки: курс лекцій: підручник. Київ: Слово, 2015. 440 с.

4. Салига Н. М. Історія дошкільної педагогіки: навч.-метод. посіб.Івано-Франківськ: ПНУ, 2023.134 с.

5. Улюкаєва І. Г. Історія дошкільної педагогіки: підручник. Київ: Слово, 2016.424 с.

Як самостійна галузь науково-педагогічних знань дошкільна педагогіка визрівала у лоні загальної педагогічної науки й виокремилась у першій половині XIX століття. Проте питання догляду і виховання дітей дошкільного віку завжди були у проблемному полі педагогічних пошуків.

Виховання як феномен виникло на етапі освоєння людиною знарядь праці. Тоді життя дітей чи не з перших днів було включене у життя дорослих, які намагались передати їм свої навички виживання: використання знарядь праці, добування їжі, захисту від ворогів і хижаків, взаємодії з іншими людьми. Саме потреби реального буття давньої людини зумовили необхідність вироблення відповідних способів, прийомів передачі знань і вмінь нащадкам. Виховання і навчання були невід'ємною частиною буденного життя і не розглядалися як підготовка до майбутнього. Із запровадженням парних шлюбів, що прийшли на зміну статевій полігамії, пов'язане зародження сімейного виховання дітей, яким стали перейматися батьки і родичі.

У первісному суспільстві традиційні засоби й способи виховання, які передавалися від покоління до покоління, були першою історичною формою педагогічного знання. Традиції виховання і навчання, що зберігалися у колективній свідомості громади, містили у собі певні уявлення про способи досягнення педагогічних цілей.

Розпад первісного ладу зумовив становлення нового історичного типу освіти. Умови, мета, засоби виховання почали орієнтуватися на забезпечення соціально диференційованого засвоєння культури. Освіта розвивалася відповідно до соціального та майнового становища. Виховання і навчання перестали бути складниками реальної життєдіяльності дітей, сутністю їх поступово ставала підготовка до майбутнього дорослого життя.

У рабовласницьку епоху зародилися елементи розподілу виховання на дошкільне і шкільне, що було зумовлене виникненням шкіл – спершу у країнах Давнього Сходу (Ассірія, Вавилон, Єгипет, Індія, Китай), дещо пізніше (VII-VI ст. до н. є.) – на європейських теренах (Греція, Рим).

До проблем освіти звертались мислителі античного світу, яким належать перші спроби вікової періодизації навчання і виховання, відповідного добору змісту, застосування форм і методів виховного впливу. У Давній Греції у середині І тис. до н.е. вперше проблема освіти була сформульована як проблема самостійної сфери діяльності людини.

На цю пору припадають перші спроби системного погляду на виховання дітей у дошкільному віці з урахуванням його значущості для всього подальшого життя людини. Йшлося про фізичний розвиток дитини, формування навичок мовлення, підготовку до системного навчання у школі.

Наприклад, давньогрецький філософ Платон (427-347 до н. е.) витлумачив поняття «навчання» і «виховання», розмежовував фізичне, моральне, статеве виховання та окреслив особливості виховної справи. Учневі Платона Арістотелю (384-322 до н. е.) належить вікова періодизація виховання, яка передбачає три вікові періоди – по сім років у кожному. У дошкільному періоді він виокремив вік до п'яти років, визначаючи головними у цей час гру та розвиток мовлення, а з п'яти до семи років — підготовку до школи. Виховання дитини у цьому віці повинно відбуватись у сім'ї під контролем держави.

Щодо проблем дошкільного виховання висловлював свої міркування видатний давньоримський педагог, теоретик ораторського мистецтва Марк Фабій Квінтіліан (35-96), наголошував на особливому значенні виховного впливу дорослих (батьків, годувальниці, педагога) на дитину. Педагоги, на його думку, повинні бути глибоко обізнаними в науках, бо немає нічого гіршого для виховання, як малограмотні люди, котрі вважають себе неабиякими знавцями і намагаються нав'язати своє неуцтво дітям. Квінтіліан вважав, що готуючи дітей до

школи, їм можна замість іграшок давати вирізані зі слонової кості букви. Пропоновані дітям висловлювання у прописах повинні містити не беззмістовні сентенції, а високоморальні настанови.

Загалом дошкільне виховання в античному світі виявлялося у двох виховних системах: спартанській (спрямованій на виховання волі, сили, витривалості) й афінській (метою її було формування гармонійно розвиненої особистості). У підготовці дітей до школи враховувалась і специфіка предметів, які невдовзі їм доведеться вивчати: грамота, математика, етика, ритуальні церемонії, логіка, а також фізична підготовка.

Середньовіччя як культурно-історична епоха прийшла на зміну античній цивілізації. Це зумовлено падінням у 476 р. Римської імперії. Оскільки за середньовіччя особа не могла реалізуватися як суб'єкт соціуму, вона утверджувалася під впливом християнства як *духовна особа, яка* заглиблюється у світ своїх почувань. Усе це культивувало у світогляді *геоцентризм, коли* Бог проголошується началом і центром Всесвіту. Під впливом цієї світоглядної традиції перебувало навчання, яке зводилося до читання і запам'ятовування біблійних текстів, прищеплення дітям основних засад християнської поведінки.

У західноєвропейських країнах, релігійно-духовне життя яких розгорталося в католицькій традиції, зміст і форми виховання дітей обумовлювалися становим принципом з конкретною специфікою щодо дітей лицарів, духовенства, мирян.

Поряд із церковним у цей час розвивалося лицарське виховання, за якого діти впродовж перших семи років перебували в сім'ї під опікою матері, годувальниці та няні. На цьому етапі метою виховання було засвоєння дитиною дару слова і шляхетних манер. Виховання дітей селян, на відміну від лицарських дітей, було зорієнтоване на особливості їхнього буденного життя і здійснювалося через залучення дітей до праці дорослих.

Один із видатних діячів християнської церкви Ієронім Євсевій (340-420) доводив, що основними чинниками християнського виховання є віра, молитва, праця, цнотливість. Душа людини має стати

храмом Господнім. Тому дитину слід відгородити від дурних слів, розбещених людей, світських пісень, щоб вона не переймала нічого непристойного. Натомість хай її життя сповнюється псалмоспівами. А випробувана у вірі, благопристойна вихователька повинна привчати дитину до молитви, читання релігійних книг.

Християнський проповідник Іоанн Златоуст (прибл. 347-407) головним вважав виховання душі дитини, чим часто, за його словами, нехтують батьки, дбаючи здебільшого про матеріальні статки. Батьки повинні виховувати у дітях передусім благочестивість, оберігати їх від легкодумства. Дитина вже з двомісячного віку запам'ятовує, засвоює. Тому і при немовлятах не можна нічого поганого ні робити, ні говорити. Тогочасні виховні ідеали здебільшого відображалися у житіях святих.

Культурно-історична епоха Відродження припадає на XVI-XVII ст. Її соціально-економічною сутністю є зародження капіталізму, духовне пробудження, розкріпачення особи, яка отримала змогу реалізуватися у соціальній діяльності, у різноманітних видах творчості. Саме тоді розпочалося зародження гуманізму – системи ідей, поглядів на людину як на найвищу цінність. У цей період заявили про себе принципово нові тенденції у розвитку педагогічної думки, багато ідей якої торкалися проблем виховання дитини у найраннішому віці. Теологію (богослов'я) у вихованні і навчанні почали витісняти світські заняття і дисципліни, ідею абсолютного послуху — ідея свободи гармонійно розвиненої, діяльної особистості. Щоправда, ця ідея стосувалася лише дітей заможних верств населення.

Один з перших виразників цих ідей у педагогіці італійський педагог-гуманіст Вітторіно де Фельтре (1378-1446), названий «першим учителем нового типу», організував школу, що на відміну від аскетичної середньовічної, вважалася «будинком радості». Гуманістичні погляди мислителів епохи Відродження сприяли розвитку освіти і посиленню уваги тогочасної громадськості до проблем виховання, справили відчутний вплив на розгортання процесів у цій сфері.

Символом нового часу в педагогіці став видатний чеський педагог-гуманіст, засновник дидактики Ян-Амос Коменський. Основою його педагогіки є принцип єдності людства, свободи і братерства. За Коменським людина є найдосконалішим творінням, «дивовижним мікрокосмом». Усе, що у ній закладене природою, має розвинути освіта.

В системі освіти Коменського першою ланкою є *«материнська школа»* – виховання дітей від народження до 6 років, коли закладаються основи фізичного, розумового і морального розвитку особистості. Цій проблемі присвячена його окрема книга «Материнська школа». Коменський обґрунтував зміст дошкільної освіти, в якій важливу роль відводив програмі розвитку розумових сил дитини, органів чуття, системі ознайомлення її з навколишнім світом. Впродовж перших шести років життя дитини можна виховати у неї, на його думку, поміркованість, охайність, повагу до старших, ввічливість, правдивість, справедливість, благочинність, готовність до праці, стриманість, терпіння, делікатність, вишуканість манер, гідність.

Виховання покликане передбачити міру позитивних емоцій і тверезого обмеження, вчити дітей стриманості у словах, бажаннях і вчинках. Розвиток доброчинностей з раннього віку пов'язаний з необхідністю попередження недоліків поведінки. Для цього Я.-А. Коменський рекомендував такі методи виховання, як роз'яснення і вправляння у моральних вчинках, завдяки чому дитина усвідомлює необхідність правильної поведінки, оцінює свої вчинки з точки зору загальноприйнятих вимог та очікувань оточуючих. Важливо, щоб діти усвідомлювали обов'язковість дотримання моральних норм усіма людьми і не вбачали у вимогах дорослих насильства.

Я.-А. Коменський першим у педагогіці обґрунтував головний принцип гуманістичного виховання, суть якого зводиться до твердження, що «повага людини починається з поваги до дитини».

У тогочасній Західній Європі окреслилися перспективи капіталістичного розвитку, християнство стало основою духовного життя. Людина поступово здобувала право на індивідуальність,

свободу вибору. На тлі домінування в освіті традиційних механізмів соціалізації формувалися можливості переорієнтації їх на формування активної, самостійної, критично мислячої особистості.

Після епохи Відродження Просвітництво стало третім духовним переворотом, який остаточно зруйнував середньовічну систему цінностей. Воно збіглося у часі з зародженням капіталістичних відносин, які потребували духовно розкріпаченої, ініціативної особистості. Саме тоді було проголошено ідею природовідповідності розвитку людини, суспільства, держави. У цьому контексті особливої пріоритетності набула педагогічна проблематика у суспільній свідомості, більш активною стала увага до питань освіти. Стрижнем педагогіки Просвітництва є ідея цільної, самостійної особистості, яка керується здоровим глуздом, тобто може організовувати своє життя і життя суспільства на раціональних засадах.

Одним з перших обґрунтував цю ідею автор емпірико-сенсуалістської концепції виховання англійський філософ Дж. Локк, який послідовно обстоював необхідність спеціальної підготовки дитини до щасливого і розумного життя, щоб вона була вільна сама і не зазіхала на свободу інших. Багато уваги він приділяв розвитку вроджених інстинктів людини, а основою освітньої діяльності вважав прагнення дитини до знань у дошкільному віці. Дев'ятеро з десяти людей, на думку Локка, є тими, ким вони стали завдяки вихованню. Він розробив програму виховання джентльмена (систему формування характеру) для дітей аристократичного походження. Для дітей простолюдинів віком 3-14 років пропонував організовувати школи при церковних приходах, де вони опановували б ремесла за рахунок того, що самі заробили.

Ж.-Ж. Руссо обґрунтував у книзі "Еміль, або Про виховання» ідеал природовідповідного виховання. Згідно із запропонованою ним віковою періодизацією, від народження дитини до 2 років головну увагу слід зосереджувати на фізичному вихованні, а від 2 до 12 років – на вихованні органів чуття, засвоєнні дитиною мови, її сенсорному розвитку. Набуття дитиною досвіду має відбуватися у процесі

безпосереднього спостереження, прогулянок, вправ та ігор. Саме таким зображено у книзі формування Еміля. З двох років, після закінчення годування молоком матері, його виховує наставник, який бережно ставиться до дитячої натури, непомітно і ненав'язливо допомагає хлопцеві опановувати «науку життя».

Важливим внеском у теорію гуманістичного виховання є положення Ж-Ж. Руссо щодо визнання дитинства як самоцінного періоду особистісного розвитку. Він вважав, що природа хоче, щоб діти були дітьми, перш ніж бути дорослими. У дітей своя власна манера бачити, думати і почувати, і немає нічого нерозважливішого, ніж бажання замінити її дорослою.

Епоха Просвітництва не лише проголосила загальне право на навчання, а й запропонувала прогресивні форми виховання людини. У Німеччині, наприклад, у другій половині XVII ст. сформувалася педагогічна течія філантропізму (грец. – людинолюбство), яку заснував Йоганн-Бергард Базедов (1724–1790). Філантропісти оновлення системи освіти вбачали у створенні практичних методик дошкільної і початкової освіти, а також в обов'язковій підготовці майбутніх матерів і вихователь ок до виховання дітей дошкільного віку в сім'ї. У своїх навчально-виховних закладах (філантропінах) запроваджували демократичну взаємодію вчителів з учнями.

Видатний швейцарський педагог Йоганн-Генріх Песталоцці (1746–1827) все своє життя присвятив вдосконаленню виховання і навчання дітей з народу, організовуючи навчальні заклади для бідних, сирітські притулки. Обстоюючи принцип природовідповідності навчання і виховання, він вважав необхідним забезпечити всебічний розвиток здібностей кожної дитини. При цьому більшого значення він надавав сімейному вихованню, ніж суспільному. Песталоцці написав «Книгу для матерів», у якій запропонував спеціальні вправи, спрямовані на систематизацію елементарних уявлень про світ, центром якого є людина, її відносини з навколишнім середовищем. Життя дитини, на думку Песталоцці, є найприроднішим способом її виховання. Центром виховної роботи з дітьми Песталоцці вважав

моральне виховання, метою якого є формування «діяльної любові до людей», що починається з любові до матері, інших членів сім'ї. Моральне виховання в сім'ї та виховному закладі, в якому також повинен панувати дух сім'ї, передбачає формування моральних нахилів дитини шляхом збудження чистих почуттів, спонукання до моральних вчинків, самовладання, витримки, прагнення до доброго і справедливого, розвитку моральних переконань.

Отже, світський, гуманістичний дух епохи Відродження зорієнтував педагогічну теорію і практику на реальні можливості дитини, задля гармонійного розвитку якої має працювати освітньо-виховна система.

Розвиток капіталізму наприкінці XVIII ст. спричинив загострення соціальних протиріч, спроби осмислення яких прислужилися формуванню різноманітних теорій соціального розвитку. У цей період остаточно сформувалася класична педагогіка Нового часу, утвердилася в науці ідея про невичерпні можливості людини, неповторність особистості.

Проблемами суспільного виховання дітей займався англійський фабрикант, соціаліст-утопіст Роберт Оуен (1771-1858). У Нью-Ланарку він організував Інститут виховання характеру, який об'єднував ясла для дітей від 1 до 3 років, дошкільний заклад для 4-6-літніх дітей, початкову школу та майданчики для ігор. Саме ясла та дошкільний заклад, у якому виховувалося майже 300 дітей, на думку Оуена, призначені для формування досконалих людей завдяки правильному вихованню. Зусилля педагогів він орієнтував на виховання у дітей чесності, ввічливості, гуманних якостей та суспільно спрямованих інтересів. Значну увагу приділяв він розвитку фізичних якостей та зміцненню здоров'я (ігри, вправи), формуванню естетичних якостей (співу), мовлення, ознайомленню з природою. У цій справі важлива роль відводилася особі вихователя, його любові до дітей.

Багато однодумців знайшов у цей час німецький педагог Фрідріх-Вільгельм Фребель (1782-1852), який звернувся до батьків і вихователів зі словами: «Будемо жити для наших дітей». Вважаючи

надзвичайно важливими етапами розвитку дитини немовлячий та дошкільний вік, Фребель обґрунтував необхідність взаємодії сімейного та дошкільного виховання і роль дитячого садка як продовжувача лінії виховання дитини в сім'ї, яке має оберігати, творити особистість. За його переконаннями, дитячий садок дає дитині те, чого сім'я дати не може – спільне з однолітками життя.

У 1837 р. у м. Бланкенбург (Тюрінгія) Фребель заснував заклад для дітей дошкільного віку, якому в 1840 р. дає назву «Дитячий садок». Проіснувавши 7 років, заклад було закрито через брак коштів. Однак Фребель продовжував втілювати цю ідею, займаючись підготовкою педагогів «дитячих садівниць», яких нині називають вихователями.

Значну увагу приділяв Ф.-В. Фребель засобам і методам дошкільної освіти, догляду за тілом, різним видам фізичної діяльності дитини. Основою педагогіки дитячого розвитку, на його думку, має бути гра, завдяки якій дитина, наслідуючи дорослих, вправляється у правилах і нормах поведінки, тренує волю, розвиває фантазію і творчість. Він розробив дидактичний матеріал для розвитку сенсорики і пізнання навколишнього світу – так звані «дари». Перший з них – невеликі за розміром різнокольорові кулі з м'якої шерсті, щоб дитина могла взяти в руку їх. Ця куля – символізує нескінченість, рух. Другий дар – невеликі дерев'яні куля, куб і циліндр з однаковим діаметром – мають знайомити дитину з цінними формами предметів. Третій – куб, поділений на вісім кубиків – ілюструє уявлення про ціле і його складові частини. Четвертий, п'ятий і шостий дари – кулі, поділені відповідно на вісім плиток, двадцять сім маленьких кубиків, також поділених на дрібніші частини. Завдяки «дарам» діти отримують елементарні уявлення про найрізноманітніші геометричні тіла, необхідні елементи будівельних ігор, та про форму, величину, просторові відношення, числа. Методика («система Фребеля») набула поширення в багатьох країнах Європи.

На початку XX ст. у всіх розвинутих країнах сформувалася система освіти, обов'язковою складовою якої була початкова ланка. Відповідно постало питання про підготовку дитини до школи.

Одночасно з рухом за оновлення шкільного навчання розгорнувся рух за суспільну дошкільну освіту.

Ідею комплексного підходу до вивчення розвитку дитини, індивідуалізації навчання і виховання, удосконалення наукової, психологічної підготовки педагогів-практиків обґрунтував німецький представник експериментальної психології Ернст Мейман (1862-1915). Його співвітчизник Вільгельм-Август Лай (1862—1926) розглядав дитину як активний елемент соціального і біологічного середовищ, вважаючи, що її діяльність слід організовувати з огляду на психологічні та фізіологічні особливості, потреби, інтереси. Йому належить ідея створення замість школи навчання педагогіки дії, яка б вибудовувалася на єдності таких елементів навчання, як сприймання, розумове перетворення сприйнятого і зовнішні реакції-відповіді.

Французький учений Альфред Біне (1857-1911) критикував словесне навчання, вважаючи, що дитина має бути активним учасником процесу виховання. Йому належить одна з найпопулярніших систем тестів, розроблених з метою виявлення рівня розвитку інтелекту. Аналізуючи процес навчання, А. Біне зважав – дитина добре засвоює те, що безпосередньо стосується її. На підставі вивчення особливостей малюка пропонував відносити його до рівня розвитку й навчати з тими дітьми, які мають подібні здібності.

Представник «реформаторської педагогіки» («нового виховання») американський філософ, психолог і педагог Джон Дьюї (1859-1952) центром усього вважав дитину. Тільки зростання та розвиток дитини, на його думку, можуть бути «мірилом» виховання. У початковій лабораторній школі Дьюї роботу було зосереджено на задоволенні потреб і розвитку здібностей дітей 4-5-ти років. Головними імпульсами природного розвитку дитини він вважав соціальний (бажання спілкуватися), конструктивний (прагнення до руху в грі), дослідницький (прагнення впізнавання і розуміння), експресивний (прагнення до самовираження). Тому навчання має бути максимально наближеним до життя і досвіду дітей. Оскільки малюкам властива неабияка активність, педагогіка повинна дбати про її спрямування.

Педагогіка Дьюї пов'язана з дією, покликаною сприяти розвитку людини, у чому він вбачав найвищу мету виховання. Своєю діяльністю людина пізнає світ; саме діяльність є джерелом знань, а тому сутність навчання полягає в реалізації положення «вчитись шляхом дії». Будучи прихильником теорії вроджених здібностей, Дьюї так сформулював роль вихователя: «Дитина постійно діяльна і сама дає хід закладеним в ній здібностям. Роль вихователя зводиться до того, щоб дати правильний напрям її діяльності». Це означає, що з педагогічного процесу слід усунути всі форми, методи і засоби прямого впливу на дітей.

У книзі «Моральні принципи виховання» Дьюї сформулював головні завдання допомоги дітям, які полягають у виробленні моральної поведінки, навчанні їх правильно обирати спосіб подолання складнощів, здобувати з будь-якої ситуації найбільшу користь для себе. Метою морального виховання вважав таких людей, які вміють спрямувати свою соціальну енергію на службу соціальним інтересам.

Цілісна психолого-педагогічна система індивідуального виховання дітей дошкільного віку була запропонована італійською педагогинею М.Монтессорі (1870-1952). Своєрідність педагогічної філософії М.Монтессорі полягає в тому, що дитинство для неї є не просто періодом життя, а іншим полюсом природи людини, тому дорослий залежить від дитини настільки, наскільки дитина залежить від нього. Мета виховання полягає у сприянні виявленню нових законів життя дитини.

М. Монтессорі вважала, що в духовному розвитку дитини особливе значення мають *універсальні* (обов'язкові для всіх дітей) та *індивідуальні* за часом виникнення і тривалістю у кожної дитини сенситивні періоди. Дитина повинна не тільки жити, а й творити в собі людську особистість, адже в цьому полягає її індивідуальність. Цінність людини не в тому, як її виховали, а в тому, як вона себе виховує, і цього слід учитися змалку. Організація процесу самовиховання у системі Монтессорі передбачає опору на індивідуальність. Дитина є особистістю, яка розвивається, тому не слід

мати ніяких упереджень щодо неї, оскільки у кожній дитині є невичерпні потенційні можливості. Педагог має аналізувати, на якій стадії розвитку перебуває дитина, прогнозувати найближчі та віддалені перспективи її становлення. Кожна людина має свої схильності, власне покликання. Саме вони, а також загальнолюдські якості повинні поступово розвиватися в дитині.

Міжнародне визнання отримала також наукова діяльність бельгійського педагога і лікаря Жана-Овіда Декролі (1871-1932). Він починав роботу з дітьми з вадами у розвитку, а згодом заснував школу для здорових дітей віком від 3 до 18 років, назвавши її «школою для життя, через життя».

Головне покликання виховання Ж.-О. Декролі вбачав у моральному самовдосконаленні дитини, у навчанні і вихованні якої рекомендував опиратися на її природу, орієнтуючись на вільну діяльність. Усе це дасть змогу дитині максимально виявити притаманні тільки їй нахили. Тому пристосувати навчання до нахилів дитини вкрай важливо саме у ранньому і дошкільному віці, усунувши із середовища все, що не пов'язане з її життям.

У ХХ ст. сформувався міжнародний культурно-освітній рух – антропософія (грец. – людина, мудрість). Це різновид теософії (вчення про єдність людської душі з божеством і можливість безпосереднього спілкування з потойбічним світом), учення, що має на меті розкриття з допомогою спеціальних вправ прихованих можливостей людини, виховання у неї здатності до духовного споглядання, завдяки чому стають доступними для її сприйняття недосяжні речі.

На ідеях антропософії ґрунтувалася система виховання німецького педагога Рудольфа Штейнера (1861-1925), яку називають «вальдорфською антропософією», «вальдорфською педагогікою», оскільки Вальдорфські вільні школи були засновані Штейнером у Вальдорф-Асторії (поблизу німецького міста Штутгарта).

Штейнерівська педагогіка постала не як програма чи система методичних прийомів, а як педагогічний світогляд, що є результатом багаторічного практичного досвіду. Навчальні заклади, які сповідують

її, постають як цілісний соціально-педагогічний організм, заснований на ідеї виховання людини як вільної особистості, котра бере активну участь у соціальному житті. Головним завданням виховання у них вважають розвиток у дитини здатності відчувати; вміння творчо ставитися до життя, пізнання природи, суспільства; вироблення художнього смаку. Тому підхід Р. Штейнера називають педагогікою росту, терапії дитини, гуманістичною або антропософічною. Науковою основою вальдорфської педагогіки є пізнання людини, стрижнем її – бачення людини як фізичної, душевної та духовної істоти. Провідні ідеї штейнерівської педагогіки (всебічний розвиток дитини, зв'язок розвитку з соціальним середовищем, спільне емоційне життя дорослого і дитини) засновані на філософських засадах життя. Головним завданням виховання він вважав допомогу дитині в її вільному самовизначенні. Виробництво, політика певною мірою впливають на особливості навчання і виховання, але вони не є вирішальними. Вони надають вихованню матеріал, обумовлюють певні його обмеження. Проте конкретні завдання виховання у кожному конкретному випадку залежать від розвитку дитини. Саме на її потреби повинен орієнтуватися педагог. На цій підставі вальдорфські школи називають «вільними».

Тема № 5.
Практика дошкільного виховання в Україні

Мета лекції:: *сприяти вивченню студентами передумов функціонування дошкільних навчальних закладів на українських теренах.*

План лекції

1. Виховні традиції українського народу.
2. Розвиток теорії і практики вітчизняної дошкільної освіти наприкінці XIX - у першій половині XX ст.
3. Роль українських громадських товариств у становленні суспільного дошкільного виховання.

4. Історія становлення українського дошкілля на Галичині.
5. Розвиток вітчизняної дошкільної педагогіки у другій половині XX ст.

Література до теми

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки України: підручник. Київ : Либідь, 2016. 424 с.
2. Нагачевська З. І. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга половина XIX ст.-1939р.) Івано-Франківськ: Плай, 2012. 136 с.
3. Попиченко С.С. Розвиток теорії і практики дошкільного виховання в Україні (кінець XIX - початок XX ст.): монографія. Київ: Наук. світ, 2019. 255 с.
4. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори: у 4 кн. / упоряд. О. Таран. Чернігів : РВК «Деснянська правда», 2018.
5. Стельмахович М.Г. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. Коломия : ВІК, 2011-2012.
6. Степанова Т. М. Трансформації змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки (кінець XIX - XX ст.): монографія. Київ: Слово, 2021.424 с.

Етнопедагогіка (грец. ethnos – народ, paidagogike – наука про виховання і навчання людини) – наука про досвід народу у вихованні підростаючих поколінь, відображений у морально-етичних ідеалах, поглядах на мету і засоби формування людини, у сукупності народних засобів, умінь і навичок виховання дітей.

Етнопедагогіка створила специфічні виховні засоби, що відповідають періодам розвитку дитини: колискові пісні, завдяки яким дитина вперше прилучається до рідної мови; пестушки, якими супроводять перші рухи дитини; потішки – елементарні словесно-рухові ігри малюка з пальчиками, ручками, ніжками («ладки», «сорока», «тосі-тосі» та ін.); забавлянки – маленькі віршики, пісеньки, казочки у віршах, сюжет яких передає важливий для виховання і

цікавий для дитини епізод. Предмети і явища, що оточують дитину, також є засобами народної дидактики.

Підростаючи, дитина бере участь у народних іграх, опановуючи етичні норми. Вона ознайомлюється із загадками, прислів'ями і приказками. У цей час її починають залучати до посильної праці. Дітей інформують про рід і родовід, що сприяє усвідомленому ставленню до власного життя, життя своїх рідних і предків, формуванню людської гідності й честі, поваги до старших, турботи про молодших.

В Україні становлення дошкільної педагогіки на суспільному рівні відбулось наприкінці XIX – на початку XX ст. В цей час у Європі набули розвитку і конкретного використання на практиці в дошкільних установах теоретичні напрацювання гуманістичної педагогіки. Насамперед, було реформовано та оновлено запропоновану Ф. Фребелем систему дитячого садка.

У Києві було засновано Фребелівський інститут з ініціативи голови Київського Фребелівського товариства, доктора медицини, психолога, педагога, дослідника основних етапів нервово-психічного розвитку дитини І.Сікорського (1842-1919). Його праця «Виховання у віці першого дитинства» (1884) започаткувала систематичні дослідження вітчизняною педагогічною наукою розвитку психіки дитини у перші роки життя.

Один із перших спеціальних дошкільних закладів в Україні було засновано у 1858 р. з ініціативи дружини редактора газети «Киевские губернские новости» О. Чернишової. У 1882-1889 рр. у Києві діяв приватний садок К. Безменової. За змістом роботи він був подібним до елементарної школи, в якій корисне і серйозне поєднувалося з приємним і цікавим для дітей. Особливо популярним серед української інтелігенції був дитячий садок, відкритий на початку 70-х років XIX ст. сестрами Марією і Софією Ліндфорс (Русовою), в якому вперше було втілено ідеї національного дошкільного виховання.

З-поміж тогочасних учених, практиків, які займалися проблемами дошкільного виховання, особлива роль належить С.Ф.Русовій, яка, обґрунтовуючи значення національної системи дошкільного

виховання, виявила неабиякий талант психолога і материнське розуміння неповторності дитячої особистості. Головне завдання виховної системи вона вбачала у формуванні людського в дитині, створенні можливостей для виявлення її творчих сил, діяльного ставлення до життя. Її праця «Дошкільне виховання» стала першим українським підручником з дошкільної педагогіки (за основу було взято лекції, прочитані слухачкам Фребелівського педагогічного інституту в Києві).

На початку XX ст. активізувався рух за об'єднання вчених, педагогів-практиків, які займалися вихованням дітей дошкільного віку: у 1901 р. було організовано Київське товариство сприяння вихованню і захисту дітей, у 1902 р. – Київське товариство народних дитячих садків, які на благодійних засадах здійснювали масштабну організаторську, науково-методичну, консультативну роботу.

У цей час розгорнула активну діяльність Наталія Лубенець (1877-1943), яка очолювала Київське товариство народних дитячих садків, видавала журнал «Дошкольное воспитание», читала лекції у Фребелівському педагогічному інституті, працювала в Колегії дошкільного виховання при Департаменті народної освіти. Її праці «Педагогічна система Ф. Фребеля», «Народний дитячий садок», «Дошкільне виховання і народна школа», «Фребель і Монтессорі» містять цінні спостереження і міркування щодо виховання дітей у перші роки життя, організації педагогічного процесу в дошкільних закладах.

Завдяки діяльності благодійних товариств до 1917 р. у Києві працювало 11 народних дитячих садків, діяло також 13 приватних садків. Дошкільні заклади було відкрито у Житомирі, Севастополі, Харкові, Черкасах, Чернігові. Всього в Україні їх було 38.

Значну роботу з розбудови суспільного дошкільного виховання було розгорнуто в Українській Народній Республіці (1917-1919). У серпні 1917 р. Центральна Рада утворила Генеральний секретаріат освіти (із січня 1918 р.- Міністерство народної освіти), у структурі якого був відділ позашкільної освіти і дошкільного виховання.

Очолювала його автор концепції національних дитячих закладів в Україні С.Ф. Русова. За її участі тривала робота над підготовкою закону про загальність, обов'язковість, безкоштовність дошкільного виховання, підготовлено проект «Регламенту дитячих садків». У 1919 р. було прийнято Закон «Про надання прав державної служби працівникам позашкільної освіти і дошкільного виховання», впровадження якого мало залучити до справи дошкільного виховання кваліфікованих спеціалістів.

Зусилля науковців було зосереджено на конкретизації проблем дошкільного виховання у нових історичних умовах. У 1922 р. видруковано пройняту ідеєю природовідповідності у вихованні книгу лектора Київського вищого інституту народної освіти О.Дорошенкової «Дитячий садок», яку працівники дошкільних закладів використовували як методичний посібник.

Становленню суспільного дошкільного виховання на західноукраїнських землях у 20-30-ті роки XX ст. сприяли громадські товариства «Просвіта», «Українська захоронка», «Рідна школа» та ін. У великих містах Галичини в 30-ті роки працювало до 20 постійно діючих закладів – «захоронок». У повітових містах і сільській місцевості влітку функціонували сезонні «діточні садки» для дітей віком 3-10 років. «Просвіта» організовувала так звані «діточні пописи» – свята для дітей і їх батьків, свята матері. Зібрані на них кошти використовували на матеріальне забезпечення садків, утримання сиріт.

Підготовка педагогічних кадрів здійснювалась на педагогічних курсах коштом товариства «Рідна школа». У 1929 р. при ньому було сформовано Комісію з дошкільного виховання і постійно діючі курси, на яких майбутні «садівнички» вивчали психологію дошкільного виховання, методику релігійного і фізичного виховання, гігієну, ручну працю. У 1938-1939 рр. вийшов друком перший у Західній Україні часопис «Українське дошкілля», присвячений організаційним і методичним питанням виховання дітей до- шкільного віку.

Особливо плідними для розвитку й утвердження гуманістичних ідей у сфері навчання і виховання були 20-ті роки XX ст., оскільки широкі кола наукової, педагогічної громадськості вбачали великі можливості щодо демократичного розвитку суспільства через оновлення освіти. Однак уже тоді в освітній політиці радянського уряду намітилася і постійно зміцнювалася тенденція уніфікації її змісту, а з утворенням СРСР вона набувала все більшої ідеологічної заангажованості.

У 20-30-ті роки було немало спроб створити оригінальні системи дошкільного виховання за різноманітними авторськими моделями.

У цей час непоодинокими були спроби реалізувати теоретичні моделі на практиці. До таких спроб належать моделі дитячих садків. Дитячий садок за методом Є.Тихеєвої (1867-1943) був заснований на системі комплексного підходу до вирішення завдань мовленнєвого, розумового і морального розвитку дітей. Вона розробила систему спеціальних розвивальних занять, дидактичний матеріал для розвитку органів чуття і мовлення дітей, оригінальні ігрові прийоми роботи вихователя.

Дитячий садок за методом Л. Шлегер (1863-1942) ґрунтувався на твердженні, що кожен вік має свої особливості розвитку, тому дошкільний заклад повинен створити такі умови, за яких дитина могла б нормально розвиватися фізично, розумово і морально, відчувати себе вільною, знаходити відгук своїм запитам та інтересам. Дитині перед усім потрібна програма життя, а не програма занять.

На розвиток дошкільної педагогіки впливали дискусії на з'їздах працівників дошкільного виховання. Вони розгорталися навколо таких важливих проблем, як мета і місце дошкільного виховання у системі народної освіти; завдання розумового, морального, фізичного виховання дітей; роль гри, праці і навчання у розвитку дошкільника; програмне забезпечення виховання в дошкільних закладах тощо.

Впродовж 30-40-х років у колишньому СРСР було сформовано єдину систему народної освіти. Зростала кількість дошкільних закладів. Було затверджено Статут і програму дитячого садка (1934).

Під час Другої світової війни розпочали роботу нові типи дошкільних закладів – дошкільні інтернати, санаторні дитячі садки. У 1947 р. Народний комісаріат освіти УРСР затвердни новий Статут дитячого садка. Організацію, утримання і керівництво дошкільними закладами здійснювали державні органи.

Отже, у першій половині ХХ ст. було сформовано теоретичні, організаційні та методичні основи діяльності дошкільних закладів в Україні. Суспільне дошкільне виховання розглядалося як початкова ланка системи народної освіти, спрямована на всебічний і гармонійний розвиток дітей.

Подальший розвиток вітчизняної дошкільної педагогіки пов'язаний із широким використанням надбань психології, науковими дослідженнями та узагальненням педагогічного досвіду дошкільних закладів, створенням програм удосконалення методик у дошкільних закладах.

У 1959 р. було створено новий тип дошкільного закладу – ясла-садок, що забезпечував виховання дитини від народження до 7-ми років. Відповідно до цього була розроблена нова єдина програма виховання дітей переддошкільного і дошкільного віку (1962).

У 1960 р. у системі Академії педагогічних наук СРСР було засновано Науково-дослідний інститут дошкільного виховання, який очолив український психолог О. Запорожець (1905-1981). НДІ дошкільного виховання став центром полідисциплінарних досліджень проблем виховання, навчання, психічного, психофізіологічного і фізичного розвитку дитини. Тут було створено оригінальні наукові, методичні розробки, які отримали широке визнання не лише в країні, а й за кордоном.

У 60-80-ті роки в Україні постійно зростала кількість дошкільних закладів: у 1970 р. їх було 16,5 тис, 1987 р. – 23,1 тис, 1990 р.– 24 тис. У 1975 р. впроваджено нову «Програму та методичні настанови виховання дітей у дошкільних закладах», яку в 1986 р. було змінено «Програмою навчання і виховання в дитячому садку».

На дошкільній педагогіці, яка завжди розвивалася в руслі загальних педагогічних напрямів, але завдяки специфічному об'єкту вивчення мала певну самостійність, менше позначилася криза школи й офіційної педагогічної науки в період соціально-економічного застою.

На початку 90-х років XX ст. у системі дошкільної освіти відбулися значні зміни: скорочено кількість дошкільних закладів, засновано нові їх типи, розроблено альтернативні програми виховання дітей. Нові соціально-політичні реалії потребували внесення суттєвих коректив у концепцію дошкільного виховання в Україні, розгортання її на суверенному праві кожного народу дбати про своє майбутнє. Ця концепція передбачає:

− формування гармонійно розвиненої особистості, наділеної національною свідомістю, гідністю, прагненням зберігати і примножувати національну культуру;

− прищеплення загальнолюдських морально-етичних цінностей;

− незалежність навчально-виховного процесу від партійного, релігійного спрямування;

− гармонійне поєднання родинного і суспільного виховання;

− відповідність організації, структури і змісту виховної системи досягненням етнопедагогіки;

− збереження національної психології, генотипу нації;

− відродження національної культури;

− оволодіння рідною мовою;

− ознайомлення з історією рідного народу як джерелом духовності й мудрості;

− розкриття географічних особливостей як багатства рідного краю.

Кінець XX – початок XXI ст. характеризується створенням новітніх концепцій дошкільного виховання – своєрідних орієнтирів для науковців і практиків у вивченні актуальних проблем розвитку особистості дитини.

Тема № 6.
Розвиток педагогічної теорії українського дошкілля

Мета лекції: *ознайомити студентів з творчим доробком видатних українських педагогів з питань дошкільного виховання.*

План лекції

1. Теоретичні засади дошкільної педагогіки у спадщині К. Д. Ушинського.
2. Концепція національного дошкілля С. Ф. Русової.
3. Внесок А. П. Животка у розвиток суспільної дошкільної освіти України.
4. Ідеї духовного становлення дошкільників о. Ю. Дзеровича.

Література до теми

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки України: підручник. Київ : Либідь, 2016.424 с.
2. Нагачевська З. І. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга половина XIX ст.-1939р.) Івано-Франківськ: Плай, 2012. 136 с.
3. Попиченко С.С. Розвиток теорії і практики дошкільного виховання в Україні (кінець XIX - початок XX ст.): монографія. Київ: Наук. світ, 2019. 255 с.
4. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори: у 4 кн. / упоряд. О. Таран. Чернігів : РВК «Деснянська правда», 2018.
5. Стельмахович М.Г. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. Коломия : ВІК, 2011-2012.
6. Степанова Т. М. Трансформації змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки (кінець XIX - XX ст.): монографія. Київ: Слово, 2021.424 с.

Система виховання й освіти праукраїнців уже в 4-3 тис. до н. е. мала гуманістичне спрямування і була прогресивнішою порівняно з багатьма країнами тогочасного світу. Відображаючи й узагальнюючи

народну мудрість, вона стала підвалиною національного виховання дітей дошкільного віку.

Нині особливо зріс інтерес до української народної педагогіки, до витоків національного дошкілля, праць тих учених, життя й діяльність яких довго замовчувались, а педагогічні здобутки висвітлювалися спотворено або відкидалися.

Своєрідним етапом у розвитку дошкільної педагогіки була педагогічна діяльність К. Д. Ушинського, який підняв педагогіку на високий науковий рівень. Метою виховання він вважав формування гармонійно розвинених людей, а засобом досягнення цієї мети – створення народної системи освіти, яка відповідала б потребам народу, його особливостям і виховувала б духовну, творчу особистість. Незважаючи на схожість педагогічних форм усіх слов'янських народів, він вважав, що у кожного з них своя єдина національна система виховання, своя особлива мета і свої особливі засоби досягнення цієї мети. Послуговуючись принципом народності у вихованні,

Ушинський розробив методики розвитку мовлення дітей дошкільного віку, ознайомлення їх із природою, організації ігрової діяльності, художнього читання, написав багато літературних творів для дітей. Великого значення він надавав іграм, закличкам, називаючи їх першими і блискучими спробами народної педагогіки, стверджуючи, що ніхто тут не зможе змагатися з педагогічним генієм народу. Особливу увагу він звертав на підготовку дітей до школи в сім'ї, водночас підтримував ідею дитячих садків, з роботою яких ознайомився під час відрядження за кордон. За його твердженням, предметом дослідження педагогіки як науки є «людина як предмет виховання». Це означає, що педагогіка вивчає людину у всіх виявах її природи із спеціальним застосуванням до мистецтва виховання».

Ніхто не може нав'язувати педагогу готових методичних рецептів, він повинен приймати рішення самостійно, а рішення для свідомого їх прийняття дає наукова педагогіка. З огляду на це потрібно якомога

ретельніше досліджувати фізичну і душевну природу людини, вивчати своїх вихованців та обставини, в яких вони перебувають.

Дитина в педагогіці К. Д. Ушинського фігурує як джерело і результат педагогічної діяльності. Вихователь ніколи не повинен забувати, що він виховує «не раба собі та іншим», а вільну, самостійну людину, яка з часом керувалася б своїм розумом і совістю та мала достатньо енергії для того, щоб виконувати вимоги і взагалі досягати того, чого прагне. Для цього потрібно розглядати особистість дитини не лише як елемент (нехай і центральний) навчального процесу, а як самостійне педагогічне явище.

У будь-якому заснованому на демократичних засадах суспільстві людину слід виховувати так, щоб вона мала певні цілі життя, які усвідомлює як цінності і втілення яких прагне. Формування високих цілей життя є єдиним шляхом до щастя. Намагаючись зробити людину нещасною, зазначав Ушинський, «задовольняйте миттєво всі її бажання і позбавте її власних цілей у житті». Завдання педагога полягає в тому, щоб підготувати дитину до вибору, спрямувати її душевні потяги на досягнення високих цілей.

Особистість педагога Ушинський порівнював із променем сонця, животворним джерелом, необхідним для успішного розвитку дитини, а майстерність педагогічної діяльності – з творчістю художника і скульптора. «Але, якщо художник і скульптор відображають життя у фарбах, на полотні, в мармурі, композитор – в музичних образах, то мистецтво учителя формує духовне обличчя самої людини». У зв'язку з цим народне виховання потребує народних учителів не тільки тому, що вони навчають народ в народних школах, а тому, що вони вийшли справді з середовища народу, винесли «кращі характерні властивості і найчистіші прив'язаності і просвітили їх європейською освітою». Слід дбати про те, вважав Ушинський, щоб у себе на батьківщині готувати справді народних наставників, тобто таких, «які б не вносили розладу в народне життя і зневіри в народне серце».

Авторами перших підручників з дошкільної педагогіки були С. Русова, Ю. Дзерович, А. Животко. Їх праці кінця – першої половини

XX ст. не тільки увібрали те найкраще, що створила світова педагогічна думка на межі XIX - XX ст., а й окреслили нові, ширші обрії національного виховання з урахуванням самобутності української національної системи виховання, її культурно-історичних традицій. Ці підручники сприяли виробленню оригінальних ознак навчально-виховного процесу з дітьми дошкільного віку.

Роки, що минули з часу проголошення незалежності Української держави, позначені інтенсивною розробкою та утвердженням законодавчо-концептуальних засад відродження і забезпечення життєдіяльності національної системи освіти, спрямуванням її на нові соціально-культурні орієнтири, переосмисленням та об'єктивним висвітленням українського історико-педагогічного процесу, усвідомленням сутності внеску у його розвиток незаслужено забутих освітніх діячів і педагогів минулого. Лише після проголошення суверенності України предметом наукового аналізу стала багатогранна педагогічно-просвітницька діяльність Софії Федорівни Русової (1856-1940) – педагога європейського рівня, визначної громадської діячки, мемуаристки, життя якої було і залишається прикладом служіння українському народові в його прагненні до волі, до утвердження державності, національної системи освіти й виховання.

С. Русова глибоко усвідомлювала важливість чіткого визнання мети і завдань виховання як для розробки теоретичних основ педагогіки, так і для практичної діяльності кожного педагога. У своїх працях «Теорія і практика дошкільного виховання», «Дошкільне виховання», «Нова школа соціального виховання», «Єдина діяльна (трудова) школа», «Нові методи дошкільного виховання», «Моральні завдання сучасної школи», «Ідейні підвалини школи», «Нова школа» та низці інших вона приділила значну увагу аналізу цієї проблеми. Мету і завдання виховання Софія Федорівна намагалася визначити згідно глибокого і всебічного вивчення об'єктивно діючих законів і закономірностей розвитку людини, природи, суспільства, людського мислення, враховуючи історичні й соціально-економічні чинники, спираючись на передові педагогічні ідеї, висновки й положення

класиків європейської та світової педагогічної думки, цінний вітчизняний та зарубіжний педагогічний досвід.

Проаналізувавши погляди на цю проблему філософів й педагогів, зокрема Я. А. Коменського, Ж. Ж. Руссо, Дж. Локка, й. Г. Песталоцці, Й. Гербарта, Ф. Фребеля, Г. Спенсера, М. Монтеня та ін., українська науковиця дійшла висновку, що в педагогіці історично утвердилися дві парадигми у визначенні мети виховання: перша – це надання переваги розвиткові розуму, думки, мислення (Сократ, Жілль, Монтень та ін.); другий – надання переваги розвиткові волі, характеру, почуття (Кант, Руссо, Герцен). Відтак С. Русова сформулювала власне бачення мети виховного процесу: «Тільки найпильніша увага до всіх виявів фізичного та духовного складу дитини може забезпечити досконалий розвиток духу й тіла».

Національний дитячий садок С. Русова розглядала як виховний заклад, у якому дитина прилучається до культури свого народу. Виховання «на рідному ґрунті» активізує її творчу діяльність, розворушує її думки, її цікавість». Тому навчання повинно здійснюватися рідною мовою: «Бо як узяти дитину 3-5 літ, то вона, звісно, знає, розуміє тільки ту мову, якою до неї балакає мати, яку вона повсякчас чує від перших хвилин свого життя навкруги себе. Тільки з цією мовою – з цими згуками, словами, виразами – в зв'язку й працює її душа, тільки до неї озивається, ледве ще розпочинаючи працювати, розум дитини». Ці вимоги до виховання і навчання дошкільників, на думку Русової, повинні підсилюватися психологічними умовами, серед яких першорядною є вимога індивідуалізації виховних впливів, врахування того, «що найближче духовному складу» дитини.

Характерною ознакою гуманістичної педагогіки С. Русової є толерантність і повага до світогляду кожного народу і кожної конкретної особистості. Метою виховання дітей дошкільного віку мають бути не знання, а збудження в дитині її духовних сил, розвиток пізнавальних здібностей, виховання почуттів. Крім рідної мови, важлива роль у цьому належить природознавству як засобу виховання духовності дитини з перших років життя. Допомагаючи вихователям,

вона збирала вірші, народні казки, залучала до цієї роботи вихователькок, слухачок курсів, писала оповідання про природу, в яких розповідь розгортається від особи дитини. Для навчання грамоти створила «Український буквар».

Моральне виховання дошкільників Русова розглядала як гармонію індивідуальної волі і колективного порядку: «Українська дитина не дуже експансивна, вона занадто вразлива й часто-густо ховається від інших зі своїми переживаннями; до неї треба підходити з ласкою, привернути її до себе повагою до її індивідуальності, треба збудити її цікавість, тоді виявиться її талановита вдача й озветься глибока чулість». На таку працю здатні гуманістично налаштовані педагоги.

Яскравою сторінкою в історії національної педагогіки, яка, однак, на сьогодні майже не включена в процес розвитку педагогічної думки, є теоретико-педагогічна та просвітницька діяльність українського педагога першої половини ХХ століття Юліяна Дзеровича (1871-1943). Необхідність повернення до його педагогічної спадщини зумовлена також пошуками нової парадигми освіти, які вимагають глибокого аналізу наявних моделей педагогічних систем за критеріями гуманізму.

Книга Ю.Дзеровича «Педагогіка» (1937) належить до визначних творів педагогічної літератури і має велике значення у становленні національного дошкілля. Формулюючи свої думки щодо виховання, його основних чинників, тих, хто може виховувати, Ю. Дзерович однозначно стверджує: «Виховання – це практична чинність, але воно повинно опиратися на теорію і тому вимагає великого теоретичного знання від людини, що хоче їй віддатися» .

Метою виховання педагог вважав тілесну і духовно-моральну довершеність вихованця або його самостійність, розуміючи під самостійністю такий рівень сформованості особи, коли вона, усвідомивши свої обов’язки перед Богом, суспільством, народом і собою, буде готова їх виконувати, маючи для цього достатньо фізичних і духовних сил. Стратегічна мета конкретизована через виховання індивідуальне, суспільне і релігійне.

У своїй праці він зосереджується на таких питаннях виховання, як особистий приклад вихователя, доцільність і згуртованість, мета і завдання виховання. Звичайно, в поглядах Ю. Дзеровича відчувається вплив християнської етики: він часто, аби підтвердити свої поради, звертається до Біблії, Святого письма, цитує й переказує окремі їх положення. Це данина епосі та його глибокі переконання. Проте й релігію Ю.Дзерович використовує дуже своєрідно – свої нові ідеї, що мають виразний український національний характер, він намагається підтвердити цитатами з Біблії. Деякі етичні норми Ю. Дзерович запозичує в народної педагогіки, античної філософії.

Значний інтерес становлять міркування Ю. Дзеровича про вік людини та його своєрідна періодизація дитячого розвитку. Визначивши вік дитини від народження до 5 років як добу інтенсивного розвитку, він закликає вихователів максимально задовольняти потреби дитини в діяльності. Адже основна її життєва потреба – діяльність, а звичка до дії і приклад учителя – найголовніші засоби виховання і впливу на розвиток дитини.

Від 5 до 7 років – перехідна доба, «в якій замітна повільна зміна зацікавлень дитини; це доба звільнення темпу в розвитку або доба першого застою». В цей період важливе значення в роботі вихователя має подолання труднощів, які виникають на шляху розвитку дитячих уподобань і формування інтересів. От чому дуже важливо виховувати дитину з раннього дитинства (до 5 років), розвивати її волю, не перешкоджати самостійності й активності, залучати її до серйозних занять, запобігати виникненню огиди до навчання та іншої праці.

З-поміж визначних педагогів початку ХХ сторіччя чільне місце посідає Аркадій Петрович Животко – громадсько-просвітницький діяч (1890-1948), який здійснив вагомий внесок у розвиток національного дошкільного виховання й позашкільної освіти в Україні.

А.Животко розробив чітку схему залучення громадських установ, організацій і товариств до створення й підтримки недержавних дитячих закладів, започаткувавши національний фонд «Українська

дитина». Фондом практикувалися пожертви в українських організаціях і церквах під час богослужінь, національне самооподаткування за відповідним відсотком і влаштування доброчинних концертів, різноманітних лотерей, проведення вечорів, свят і лекцій на літературні теми.

Животко узагальнив досвід організації дошкільних закладів різного типу в сільській і міській місцевості, диференціював умови, що впливали на специфіку життя дітей у різних родинах. Українським педагогом запропоновано дошкільні заклади різного типу. Передусім це притулки для немовлят – «ясла». Їх організація передбачала догляд і забезпечення правильного фізичного розвитку дітей віком до трьох років за умови дотримання відповідних санітарно-гігієнічних вимог. Дитячі садки створювалися з метою всебічного виховання дітей 3-7 років. Це – денні й добові захоронки для дошкільників на час сезонних робіт їх батьків і дитячі майдани для міських дітей з подальшим перетворенням у дитячий садок. Учений радив створювати і дитячі колонії для міських дітей різного віку з метою проведення з ними занять на свіжому повітрі, а також дитячі музеї з впорядкованими експонатами, які збирали чи виготовляли діти. А. Животко пропонував організовувати «Дитячі хати», в яких передбачалося влаштування виставок педагогічної літератури, обладнання для дитячих садків, експериментальних лабораторій, музеїв тощо. Така робота мала сприяти вдосконаленню керівництва дошкільними закладами, поширенню досвіду їх роботи, а також опануванню батьками й вихователями педагогічними знаннями й досвідом.

Спираючись на ідеї засновників дошкільного виховання Заходу (М.Монтессорі, Й.-.Г.Песталоцці, Ф.Фребеля), й досягнення тогочасної педології та психології, зважаючи на багатовікові традиції народної педагогіки, А.Животко сформулював стрункy, логічну, послідовну концепцію дошкільного виховання. Її метою було виховання гармонійно розвиненої особистості дошкільника, національно свідомого громадянина. Особливий акцент учений робив на урахуванні і правильному розумінні перебігу процесу

психофізичного розвитку впродовж навчання і виховання дітей дошкільного віку. Свою концепцію А.Животко будував з урахуванням наступних принципів:

1. Забезпечення умов вільного розвитку дитини на основі використання й розвитку її природних схильностей і задатків. Водночас зазначав, що дитину слід привчати до розпорядку дня, вміло плануючи й ігрову та навчально-виховну діяльність.

2. Звернення особливої уваги на правильне й систематичне виховання органів чуттів. Цей процес учений тісно пов'язував із розвитком рухових дій дошкільників; їх уміле поєднання повинно забезпечити правильне формування психіки дитини.

3. Наявність відповідного фізичного догляду за тілом дитини, добре продуманої системи фізичного виховання, що забезпечувало б правильний розвиток основних рухових умінь та навичок (система рухливих ігор та забав рідного народу, фізичних вправ і ручної праці). Це сприятиме формуванню особистості з урахуванням особливостей її нервово-психічної організації.

4. Організація відповідних типів дошкільних установ для дітей з родин різного матеріального забезпечення.

5. Обов'язкове навчання рідної мови з раннього дитинства з використанням багатої фольклорної скарбниці українського народу.

Свою концепцію дошкільного виховання А. Животко узагальнив і виклав у праці, виданій 1926 року в Празі під назвою «Дошкільне виховання». У концепції дошкільного виховання А. Животко важливу роль відводив «біологічним та антропологічним поглядам на дитину».

Глибоке засвоєння та творче наслідування кращих традицій українського дошкілля, усвідомлення сутності педагогічних концептів наукових праць, автори яких мали передовий, демократичний світогляд і прагнули слугувати своєму народові, спонукати сучасних педагогів до постійного творчого пошуку. Це сприятиме формуванню вміння аналізувати, зіставляти факти і явища, знаходити найефективніші й найраціональніші шляхи оновлення змісту, засобів і форм організації освіти дітей.

Тема № 7.
Сучасна система дошкільної освіти України

Мета лекції: *охарактеризувати провідні ознаки дошкільної освіти в добу незалежної України.*

План лекції

1. Нормативно-правова база функціонування закладів дошкільної освіти в Україні.
2. Дошкільні заклади в системі національної освіти.
3. Типи дошкільних закладів і їх функції.
4. Міжнародне співробітництво у галузі дошкільної освіти.

Література до теми

1. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / за заг. ред. Н. В. Гавриш. Луганськ : Альма-матер, 2013. 368 с.
2. Дошкільна освіта в Україні: нормативно-правове регулювання / упоряд. Л. Гураш. Київ: Шкільний Світ, 2018. 120 с.
3. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: zakon.rada.gov.ua/go/2628-14
4. Закон України «Про освіту». URL: zakon.rada.gov.ua/go/1060-12
5. Положення про заклад дошкільної освіти . URL: http://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/2740/

Дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою частиною системи *безперервної освіти в Україні* – сукупності освітніх закладів, призначених для цілеспрямованого навчання і виховання. Її функціонування регламентоване Конституцією України, законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», Конвенцією ООН про права дитини.

Дошкільна освіта сприяє реалізації прав дитини, закріплених законодавчими міжнародними документами, зокрема права на охорону здоров'я, права на освіту, права на участь в іграх, права на збереження своєї індивідуальності, права на захист від усіх форм

фізичного, психічного насильства, приниження, зловживання, відсутності турботи чи недбалого і грубого поводження.

Закон «Про освіту» обумовлює, що «дошкільне виховання здійснюється у сім'ї, дошкільних дитячих закладах у взаємодії з сім'єю і має на меті забезпечення фізичного, психічного здоров'я дітей, їх повноцінний розвиток, набуття життєвого досвіду, вироблення умінь, навичок, необхідних для навчання в школі».

Новий етап розвитку дошкільної освіти започаткований прийняттям Закону України «Про дошкільну освіту» (2001), який розглядає її як цілісний процес, спрямований на забезпечення різнобічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних і фізичних особливостей, культурних потреб, формування у дитини моральних норм, набуття нею життєвого досвіду. Цим законом регламентовано такі аспекти функціонування системи дошкільної освіти:

1) забезпечення права дитини на доступність і безоплатність здобуття дошкільної освіти;

2) забезпечення необхідних умов функціонування і розвитку системи дошкільної освіти;

3) визначення змісту дошкільної освіти;

4) визначення органів управління дошкільною освітою та їх повноважень;

5) формування прав і обов'язків учасників навчально-виховного процесу, встановлення відповідальності за порушення законодавства про дошкільну освіту;

6) створення умов для благодійної діяльності у сфері дошкільної освіти.

Реалізація завдань дошкільної освіти здійснюється на основі відповідних принципів, які проголошують:

-доступність для кожного громадянина освітніх послуг, що надаються системою дошкільної освіти;

-рівність умов для різнобічного розвитку дитини;

-єдність розвитку, виховання, навчання й оздоровлення дітей;

-єдність виховних впливів сім'ї та дошкільного навчального закладу; наступність і перспективність між дошкільною і початковою освітою;

-світський характер дошкільної освіти;

-особистісно-орієнтований підхід до розвитку дитини;

-демократизація та гуманізація педагогічного процесу;

-відповідність змісту, рівня і обсягу дошкільної освіти особливостям розвитку та стану здоров'я дошкільника.

Дошкільна освіта здійснюється на основі різноманітних видів і форм: постійно діючих дошкільних закладів і закладів з неповним днем, прогулянкових, оздоровчих груп, закладів для дітей із проблемами розвитку тощо. Оновлення їх роботи на сучасному етапі пов'язане з гуманізацією всієї педагогічної сфери, створенням умов для розвитку особистості, індивідуальності кожної дитини; оптимізацією умов фінансування й управління; створенням служби соціального захисту дітей; поглибленням взаємозв'язків різних соціальних інститутів – сім'ї, дитячого садка, школи. Система дошкільної освіти орієнтується на максимальне використання досягнень етнопедагогіки і світової педагогічної думки.

До головних завдань виховання дітей дошкільного віку, згідно з концепцією дошкільного виховання в Україні, належать:

− повноцінний і всебічний розвиток дітей на засадах національної культури і духовності;

− забезпечення фізичного та психічного здоров'я дітей, своєчасне виявлення тих, хто потребує поліпшення стану здоров'я;

− започаткування основ трудового виховання, екологічної культури, моральної орієнтації в національних і загальнолюдських цінностях, набуття життєвого досвіду; виховання поваги і любові до батьків, родини, Батьківщини, людей праці;

− створення сприятливих умов для розвитку моральної самооцінки, яка має відображати ставлення дитини до себе як суб'єкта гуманних, доброзичливих взаємин з оточуючими;

− прилучення дітей до народної культури, мистецтва, традицій, обрядів українського народу, виховання шанобливого ставлення до культурних надбань, звичаїв, традицій інших народів;

− своєчасне виявлення ранньої обдарованості, забезпечення умов для розвитку талановитих дітей;

− соціалізація дитячої особистості; організація спілкування як особливої діяльності, що допомагає дітям пізнати оточуючу дійсність, світ людських взаємин і себе;

− інтеграція родинного та суспільного дошкільного виховання на засадах народної педагогіки, національної культури, сучасних досягнень науки, надбань світового педагогічного досвіду;

− психологічна підготовка дітей до навчання у школі, оволодіння рідною мовою; забезпечення пізнавальної активності, творчих і художніх здібностей в ігровій та інших видах дитячої діяльності.

Над цими завданнями покликаний працювати національний дошкільний заклад (садок). Національний дитячий садок – дошкільний заклад, який забезпечує трансляцію культури народу, сприяє етнізації особистості, засвоєнню духовних надбань нації. Основою діяльності національного дитячого садка є етнопедагогіка, яка орієнтує на використання у вихованні рідної мови, усної народної творчості, народного мистецтва, звичаїв, обрядів, свят; ознайомлення дітей з рідним краєм, його природою, географією, історією, народною творчістю, традиціями, обрядами, оберегами, символами; включення дітей у спілкування з дорослими й однолітками; залучення їх до етичних бесід, народних ігор, свят, діяльності, пов'язаної з традиціями народу тощо.

Згідно із Законом України «Про дошкільну освіту» систему дошкільної освіти утворюють заклади дошкільної освіти незалежно від підпорядкування, типів і форм власності; наукові й методичні установи; органи управління освітою; освіта і виховання в сім'ї.

Заклад дошкільної освіти – заклад освіти дітей від двох місяців до шести (семи) років, який здійснює догляд, оздоровлення, виховання і навчання дітей.

Функціонування закладу дошкільної освіти передбачає реалізацію права дитини на здобуття дошкільної освіти, її фізичний, розумовий і духовний розвиток, соціальну адаптацію, готовність продовжувати освіту. «Положення про заклад дошкільної освіти» передбачає такі типи закладів дошкільної освіти:

1) дитячий садок - заклад дошкільної освіти для дітей віком від трьох до шести (семи) років (для дітей з особливими освітніми потребами - від трьох до семи (восьми) років), де забезпечуються їх розвиток, виховання і навчання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти, у складі якого на підставі письмового звернення одного з батьків або іншого законного представника дитини з особливими освітніми потребами утворюються інклюзивні групи;

2) ясла - заклад дошкільної освіти для дітей віком від одного до трьох років, де забезпечуються догляд за ними, а також їх розвиток і виховання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти;

3) ясла-садок - заклад дошкільної освіти для дітей віком від одного до шести (семи) років (для дітей з особливими освітніми потребами - від одного до семи (восьми) років), де забезпечуються догляд за ними, розвиток, виховання і навчання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти, у складі якого на підставі письмового звернення одного з батьків або іншого законного представника дитини з особливими освітніми потребами утворюються інклюзивні групи;

4) ясла-садок комбінованого типу - заклад дошкільної освіти для дітей віком від одного до шести (семи) років (для дітей з особливими освітніми потребами - від одного до семи (восьми) років), у складі якого можуть бути утворені групи загального розвитку, компенсуючого типу, інклюзивні, сімейні, прогулянкові, в яких забезпечується дошкільна освіта відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти та з урахуванням стану здоров’я дітей, їх розумового, психологічного, фізичного розвитку;

5) ясла-садок компенсуючого типу - заклад дошкільної освіти для дітей з особливими освітніми потребами віком від двох до семи

(восьми) років, де забезпечується догляд за ними, розвиток, оздоровлення, виховання та навчання з урахуванням особливих освітніх потреб таких дітей та відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти. Зазначені заклади поділяються на спеціальні та санаторні;

6) ясла-садок сімейного типу - заклад дошкільної освіти для дітей віком від двох місяців до шести (семи) років (для дітей з особливими освітніми потребами - від двох місяців до семи (восьми) років), які перебувають у родинних стосунках і де забезпечуються їх догляд, розвиток, виховання і навчання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти;

7) центр розвитку дитини - заклад дошкільної освіти, в якому забезпечуються фізичний, розумовий, психологічний розвиток, корекція психологічного і фізичного розвитку, оздоровлення дітей, які відвідують інші заклади освіти чи виховуються вдома.

Кожен дошкільний заклад має Статут, розроблений на основі керівних документів, затверджений засновником і радою дошкільного закладу та зареєстрований місцевими органами влади. Його завданнями є реалізація державної політики у сфері освіти; забезпечення фізичного і психічного здоров'я дітей відповідно до Базового компонента дошкільної освіти; розвиток їхніх творчих здібностей та інтересів; формування необхідних для навчання в школі умінь і навичок; допомога в корекції недоліків розвитку дитини. 15. Навчальний рік у закладі дошкільної освіти починається 1 вересня і закінчується 31 травня наступного року. Літній період починається 1 червня і закінчується 31 серпня.

Заклади дошкільної освіти можуть мати у своєму складі групи, між якими вихованці розподіляються за віковими (одновіковими, різновіковими) та/або сімейними (родинними) ознаками відповідно до рішення керівника закладу дошкільної освіти.

Формування групи за сімейними (родинними) ознаками передбачає перебування в ній вихованців, які перебувають між собою

в сімейних (родинних) стосунках незалежно від ступеня їх споріднення.

Групи формуються в межах граничної чисельності вихованців, що встановлена відповідно до визначених законодавством нормативів наповнюваності груп дітьми у закладі дошкільної освіти, санітарно-гігієнічних норм і правил утримання дітей у закладах дошкільної освіти.

Засновник (засновники) закладу дошкільної освіти може (можуть) встановлювати граничну чисельність вихованців у групі меншу, ніж визначено нормативами наповнюваності груп дітьми у закладі дошкільної освіти.

Комплектування групи за віком передбачає перебування в ній дітей одного віку або з різницею у віці. Різновікові групи можуть утворюватися для дітей раннього (від одного до трьох років) та дошкільного (від трьох до шести (семи) років (для дітей з особливими освітніми потребами - від трьох до семи (восьми) років) віку.

Група з цілодобовим перебуванням забезпечує (з понеділка до п’ятниці) цілодобове перебування в ній дітей одного віку або з різницею у віці.

До груп з цілодобовим перебуванням зараховуються діти віком від трьох років, до груп з короткотривалим перебуванням – діти віком від одного року.

Якщо для створення окремої групи з короткотривалим перебуванням (до 4 годин) немає достатньої кількості дітей, то їх можуть зараховувати до відповідної групи закладу дошкільної освіти, що функціонує за повним режимом перебування, але без організації для них харчування за умови короткотривалого перебування.

Для задоволення освітніх, соціальних потреб громадян заклади дошкільної освіти можуть функціонувати протягом року або сезонно (неповний календарний рік, але не менш як три місяці на рік).

Режим роботи закладу дошкільної освіти, тривалість перебування в ньому дітей встановлюється його засновником (засновниками) відповідно до законодавства. Режим роботи закладу дошкільної освіти

компенсуючого типу (спеціального та/або санаторного) та санаторних, спеціальних, інклюзивних груп встановлюється з урахуванням проведення корекційно-розвиткових занять.

Дошкільні заклади працюють переважно 9–12 годин. З метою короткочасного перебування дітей у зв'язку з потребами батьків організовують *прогулянкові групи.* В окремих дошкільних закладах діти перебувають цілодобово. У закладі дошкільної освіти можуть функціонувати чергові групи в ранкові та вечірні години, а також у вихідні та святкові дні.

Заклад дошкільної освіти може здійснювати соціально-педагогічний патронат сім'ї з метою забезпечення умов для здобуття дошкільної освіти дітьми дошкільного віку з особливими освітніми потребами, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку, але не відвідують заклади дошкільної освіти, та надання консультаційної допомоги сім'ї. Діти, які перебувають у закладі дошкільної освіти короткотривало чи під соціально-педагогічним патронатом, обліковуються у такому закладі.

Дошкільний заклад повинен забезпечити догляд, розвиток, виховання і навчання дітей. Догляд полягає у створенні в дитячому садку умов для охорони життя і здоров'я, дотриманні встановленого дошкільним закладом режиму, здійсненні санітарно-гігієнічних і оздоровчих процедур, організації харчування, побуту та ін.

Розвиток – забезпечення умов для формування особистості дитини відповідно до її задатків, нахилів, індивідуальних психічних і фізичних особливостей, культурних потреб. Суттю виховання є забезпечення умов для формування у дітей загальнолюдських ідеалів та національних цінностей, моральних засад ставлення до навколишнього світу, людей, життя, до себе. Навчання здійснюється завдяки створенню умов для спеціально організованих педагогічних форм роботи з дітьми, різних видів самостійної діяльності щодо інтелектуального та особистісного розвитку.

У закладі дошкільної освіти освітній процес включає розвиток, виховання, навчання його вихованців і відбувається відповідно до

освітньої програми. Зміст дошкільної освіти визначається Базовим компонентом дошкільної освіти.

Заклади дошкільної освіти для формування освітніх програм закладу можуть використовувати освітні програми, рекомендовані МОН.

Рішення про обрання та використання освітньої програми закладом дошкільної освіти схвалюється педагогічною радою закладу дошкільної освіти та затверджується його керівником.

Кожна освітня програма повинна передбачати набуття дитиною компетентностей, визначених Базовим компонентом дошкільної освіти.

З метою своєчасного виявлення та розвитку обдарувань, здібностей вихованців заклад дошкільної освіти може організовувати освітній процес за одним чи кількома пріоритетними напрямами (художньо-естетичний, фізкультурно-оздоровчий, музичний, гуманітарний тощо)

Отже, дошкільні заклади освіти, керуючись у своїй діяльності законодавчими актами у сфері освіти, науковими методиками, покликані забезпечити дитині захист її прав на охорону здоров'я, освіту, без чого неможливе щасливе дитинство.

Виховання дітей дошкільного віку – проблема, яка здавна турбує широкі кола міжнародної громадськості, породжує спроби (нерідко успішні) врегулювання питань захисту прав та інтересів дітей на міжнародному рівні авторитетними документами.

Міжнародний захист прав дітей – система взаємоузгоджених дій державних і неурядових міжнародних організацій, спрямованих на забезпечення прав дитини з метою формування гармонійно розвиненої особистості, сприяння їх закріпленню у національних законодавствах.

До цієї системи належать міжнародні угоди, конвенції, пакти, статути та інші документи.

У світі діють міжнародні організації підтримки та регулювання міжнародного співробітництва з питань освіти дітей.

1. Всесвітня організація з дошкільного виховання (ОМЕР) — ініціатор заходів з розвитку дошкільної освіти та виховання дітей у дусі миру.

2. IPA – Міжнародна асоціація захисту права дитини на гру – керує проведенням акцій у більш ніж сорока країнах світу. У 1987 р. визнана ООН «посланцем миру». Виступила з вимогою припинення виробництва і продажу «військових» іграшок та ігор із застосуванням насильства і розрухи.

3. ACEI – Міжнародна асоціація ранньої освіти.

4. IASCL – Міжнародна асоціація з вивчення мови дитини.

Значну роботу здійснюють міжнародні благодійні фонди. Одним з них є Міжнародний благодійний фонд ім. Г.Гмайнера, що забезпечує міжнародне співробітництво у сфері охорони дитинства.

Різноманітні міжнародні педагогічні центри вивчають, узагальнюють і координують роботу у сфері виховання і навчання: Інтернаціональне бюро виховання (Швейцарія), Міжнародний інститут педагогічних досліджень (Німеччина), Міжнародний педагогічний центр (Франція), Міжнародний інститут освіти (США), Товариство з порівняльної педагогіки (Англія), Міжнародна Монтессорі-Асоціація (Данія), Педагогічне товариство ім. Я. Корчака (Польща), Міжнародне товариство послідовників В. Сухомлинського (Німеччина), Асоціація В. Сухомлинського (Україна) та ін.

Міжнародне педагогічне співробітництво сприяє використанню загальносвітових тенденцій виховання дітей дошкільного віку в удосконаленні національних систем дошкільної освіти.

Тема № 8.

Організація суспільного дошкільного виховання закордоном

Мета лекції: *сформувати у студентів уявлення про системи суспільного дошкільного виховання у різних країнах світу.*

План лекції

1. Зарубіжні педагогічні концепції дошкільної освіти ХХ ст.
2. Дошкільна освіта у Європейських країнах.
3. Дошкільна освіта в США.
4. Дошкільна освіта у Китаї та Японії.

Література до теми

1. Бондар В. І., Ільченко А. М. Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М.Монтессорі: навч. посіб. Полтава: РВВ ПДАА, 2019. 252 с.

2. Бондаренко М. С. Технологічні інновації в освітніх системах Японії та Фінляндії. *Освіта XXI століття*. 2021. № 5. С. 31-38.

3. Голуб Т. В. Інклюзивна освіта в дошкільних закладах Німеччини: досвід для України. *Освітні трансформації*. 2019. № 7. С. 19-27.

4. Лисенко Н. В., Кирста Н. Р. Педагогіка українського дошкілля : навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ : Плай, 2016. 360 с.

5. Мельник М.І. Дошкільна освіта в США: історія і сучасність: монографія. Умань: вид-ць Сочинський, 2012. 330 с.

6. Шинкаренко В. М. Освітні інновації у дошкільній освіті: зарубіжний досвід. *Освіта та розвиток*. 2020. № 12. С. 150-163.

У багатьох країнах світу дошкільна освіта є первинною ланкою єдиної системи виховання і навчання. Нею опікуються місцеві органи влади, промислові та сільськогосподарські підприємства, релігійні та громадські організації, приватні особи. У більшості країн функціонують стаціонарні та сезонні ясла, садки з різною тривалістю роботи, дошкільні відділення при початкових класах, материнські школи, майданчики. Виховна робота, метою якої є гармонійний розвиток

дітей, формування навичок життя в суспільстві, здійснюється відповідно до програм виховання та навчання. У всіх країнах існують системи підготовки педагогічних працівників (курси, середні спеціальні, вищі навчальні заклади). Кожна національна система дошкільної освіти має свої особливості та власний передовий досвід.

Болгарія. Систему суспільного дошкільного виховання в Болгарії було сформовано після Другої світової війни. До неї належать дитячі садки (повного дня, цілорічні, сезонні, цілодобові), ясла, ясла-садки з денним і напівденним перебуванням дітей (садки при школах). Дошкільні заклади відвідують майже всі діти. Існує державна програма виховання дітей дошкільного віку. Значну увагу в дошкільних закладах зосереджують на фізичному вихованні (спортивні свята, навчання плавання, загартування).

Для системи суспільного дошкільного виховання Болгарії характерні:

- широка мережа дошкільних закладів, наявність спеціальних норм їх проектування і будівництва;
- державний характер системи дошкільного виховання і підготовки педагогічних кадрів;
- визнання дошкільного виховання частиною системи народної освіти, її первинною ланкою;
- державна програма виховання дітей в дошкільних закладах.

На сучасному етапі триває реформування суспільного дошкільного виховання, як і всієї системи народної освіти.

Велика Британія. Тривалий час у Великобританії функціонували заклади суспільного догляду дітей із небагатих сімей. Нині вони трансформувалися в сучасні типи дошкільних закладів, які забезпечують диференційований підхід до виховання дітей. Формування і розвиток системи дошкільного виховання відбувалося під впливом ідей Ф. Фребеля, М. Монтессорі, Р. Штейнера, Ж. Піаже, Дж. Брунера.

Дошкільних закладів у країні недостатньо для забезпечення доглядом усіх дітей до вступу до школи, навчання в якій починається

з 5-ти років. Основними їх типами є муніципальні та приватні денні ясла, ясельні школи, ясельні класи, ігрові групи, клуби матері і дитини, групи «можливостей». За змістом роботи їх можна об'єднати в три групи:

- денні ясла, які забезпечують догляд за дітьми;
- ясельні класи і школи, що працюють як заклади інтелектуального розвитку дітей, підготовки їх до школи;
- ігрові групи, клуби матері та дитини, групи «можливостей».

Муніципальні денні ясла відкривають місцеві органи влади для дітей віком від кількох місяців до 4-х — 5-ти років. Працюють вони протягом року з 8 до 18-ої години. Призначені для виховання дітей батьків з невисоким рівнем доходів.

Приватні денні ясла створюють різні приватні особи, організації, благодійні товариства, релігійні організації тощо. До них належать церковно-общинні денні ясла; ясла, які відкривають для дітей своїх працівників фабрики, компанії, корпорації, банки; комерційні ясла; кооперативні ясла; ясла психолого-педагогічного профілю при науково-дослідних центрах. Їх метою є надання матерям, які мають малих дітей, кількох годин вільного часу на день.

У країні є багато *приватних вихователів,* які за бажанням батьків працюють із дітьми віком від народження до 5-ти років протягом усього робочого дня.

Особливо популярні *безкоштовні муніципальні ясельні школи і класи* для дітей 3-х-5-ти років. Переваги мають *ясельні центри* — своєрідні об'єднання денних і ясельних шкіл. Їх небагато. При початкових школах часто організовують ясельні центри, які займаються розумовим, фізичним, моральним, естетичним, трудовим розвитком дітей, формуванням їхніх індивідуальностей. Організовують їх батьки. Як правило, ясельні центри забезпечують найвищий рівень всебічного виховання.

Найпоширенішим типом дошкільних закладів є *ігрові групи,* об'єднані в Асоціацію дошкільних ігрових груп. Фінансуються вони частково з державного бюджету, за рахунок благодійних внесків, а

найбільше – батьками дітей. У них виховується до 70 відсотків дітей віком 2–3 років. Групи налічують від 6 до 40 дітей, працюють 2–3 години від двох до п'яти днів на тиждень. Керівники ігрових груп (часто ними є матері вихованців групи) обов'язково повинні мати спеціальну психолого-педагогічну підготовку.

Лікарняні ігрові групи призначені для виховання дітей, які перебувають на лікуванні. *«Групи можливостей»* мають на меті виховання дітей з відхиленнями в розвитку. Працюють вони за зразком ігрових груп, однак у їх складі значно менше дітей. На заняттях використовують спеціальний ігровий і навчальний матеріал. *Клуби матері та дитини* передбачають обов'язкову присутність матерів протягом усього перебування дітей у групі, робота якої мало чим відрізняється від роботи ігрової групи.

Оскільки англійська система освіти передбачає отримання дозволу на прийом трьох-чотирьохрічних дітей до початкової школи, органи освіти організовують *підготовчі класи (групи)* для п'ятирічних дітей.

Німеччина. Традиції суспільного дошкільного виховання у Німеччині є одними з найдавніших. З 1957 р. діє закон «Про вільне відвідування дитячих садків», 20 % з яких утримує держава, 80 % належать церковним общинам, профспілкам, німецькому Червоному Хресту, службі молоді, іншим благодійним товариствам. Батьки оплачують 50% утримання дітей, інші витрати відшкодовує власник дошкільного закладу.

У Німеччині існують такі типи дошкільних закладів:

− дитячі садки з повним або неповним днем, призначені для дітей 3-х - 6-ти років;

− одногрупові дошкільні заклади (переважно для старших дошкільників);

− пришкільні групи (для п'ятирічних дітей);

− підготовчі класи основної школи. У них виховують і навчають п'ятирічних дітей;

− цілодобові інтернати для здорових дітей віком від 3-х до 6-ти років;

− інтернати для дітей із проблемами здоров'я і розвитку;

− материнські центри. У них матері разом з дітьми займаються цікавою і корисною діяльністю, спілкуються між собою та спеціалістами з педагогіки і психології.

Головні концептуальні засади виховання дітей реалізуються у дитячих садках вільного і відкритого типів. Найпоширеніший тип вільного дитячого садка — штейнерівські дитячі садки і дитячі садки Монтессорі.

США. На розвиток американської системи дошкільного виховання вплинула реалізація програми «Хад Старт» (1965), яка передбачала збільшення асигнувань на створення дошкільних закладів (передусім для дітей із малозабезпечених сімей). Нині відвідування дошкільних навчальних закладів є нормою підготовки до школи.

Потреби сімей спричинилися до формування різноманітних типів закладів дошкільної освіти:

1) групи дітей 4-х - 5-ти років при школах. Ці державні дитячі садки працюють 2-3 години зранку, дбаючи передусім про інтелектуальний розвиток дитини;

2) школи-ясла для дітей раннього віку (з 3-х років). Окремі з них діють при наукових центрах і педагогічних коледжах, використовуючи програми розвиваючого навчання;

3) приватні центри. Функціонують протягом дня переважно при підприємствах і організаціях для дітей робітників і службовців.

4) Кожен штат США має свої освітні стандарти, а кожен заклад працює за власною програмою.

Концепція дошкільного виховання у США полягає у розвитку особистості дитини через набуття нею досвіду. Значна увага приділяється розвитку дитячої творчості та обдарованості. У процесі залучення до мистецтва у дітей розвивають здатність до спілкування.

Приміщення групової кімнати, як правило, поділене на зони (куточки) для організації різних видів діяльності: центр соціодрами (сюжетно-рольової гри), лялькового театру, мистецтва, кулінарії, науково-математичний центр, куточок будівництва і конструювання

тощо. Це створює умови для самостійної роботи дітей за їхнім бажанням. Система дошкільного виховання вчить дитину бути вільною, незалежною особистістю. При цьому йдеться про рівність можливостей, а не рівність здібностей, що потребує створення у процесі навчання і виховання умов для врівноваження свободи і порядку, вимогливості й поблажливості щодо кожної дитини.

Японія. Дошкільні заклади для дітей віком від народження до 6-ти років (ясла, дитячі садки, ясла-садки) перебувають у підпорядкуванні муніципалітетів, приватних організацій та осіб, і працюють від 2-3-х до 10-12-ти годин на день. Існують також однорічні заклади для повноцінної підготовки дітей 5—6-ти років до школи. Крім муніципальних, усі дошкільні заклади платні й за бажанням батьків забезпечують програму індивідуального розвитку кожної дитини. Вихователькими працюють переважно молоді неодружені жінки, які обов'язково повинні мати університетську освіту.

Японська система виховання зорієнтована на раннє виявлення задатків і природний розвиток здібностей. Групи у дитячих садках є досить чисельними – у середньому по 40 осіб. Виховне середовище дбайливо, зі смаком організоване. Дітей залучають до участі у створенні затишку і краси в помешканні: вони вирощують і оранжують квіти, конструюють, виготовляють панно і гобелени тощо. Участь дітей у художній праці є обов'язковою, оскільки, на думку японців, лише рукотворна краса підносить людину до розуміння прекрасного як доцільності буття.

Основою виховання є національні цінності японського народу, що виявляється навіть в організації індивідуального харчування. Стверджується, що доля людини залежить не так від обдарованості, як від терпіння, працездатності, посидючості, старанності. У зв'язку з цим важлива роль відводиться дотриманню режиму життя і діяльності (рано вставати, бути акуратним, багато працювати, правильно харчуватися, володіти формами ввічливості, вітання, вдячності). Схвалюються повага до старших, уміння розуміти іншу людину,

підкорятися загальним правилам, бути толерантним. Дітям розкривають суть поняття «смерть», їх привчають до миролюбності.

У вихованні дітей тісно співпрацюють вихователі та батьки. Традиційними є відвідування дітей батьками, спортивні дні, дні спостережень, спільні занотовування цікавих думок педагогів і батьків про розвиток дитини, батьківські збори.

Якими б своєрідними, оригінальними не були національні системи освіти і виховання дітей дошкільного віку, всі вони мають у своїй основі універсальні засади і принципи, репрезентують єдину і цілісну систему дошкільного виховання і навчання як загальноцивілізаційний феномен.

Тема № 9.
Мета і завдання виховання дітей дошкільного віку

Мета лекції: *ознайомити студентів з метою й провідними завданнями дошкільної освіти на сучасному етапі розвитку.*

План лекції

1. Актуальність визначення мети дошкільного виховання.
2. Проблеми визначення мети і завдань виховання дітей дошкільного віку в історії педагогіки.
3. Відображення пріоритетних завдань дошкільної освіти у нормативних документах.

Література до теми

1. Бех І.Д. Виховання особистості : у 3 кн. Кн.1 : Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 2018. 280 с.

2. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20 Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.

3. Теорія і практика дошкільної освіти в Україні / за заг. ред. Г. В Бєлєнької. Київ: вид-во ун-ту ім. Б. Грінченка, 2021. 230 с.

4. Фоменко Е. В. Формування національної самосвідомості дітей. Харків : Основа, 2019. 121 с.

5. Я маленька людина. Програма і методичні рекомендації з правового виховання дітей дошкільного віку / упоряд. М. Коньк. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС»ЛТД, 2015. 80 с.

Виховання як гуманітарна суспільна практика має певне спрямування, яке визначається його метою і конкретизується у завданнях. Мета виховання уособлює *суспільний ідеал* – уявлення про те, яка особистість відповідає вимогам суспільства. Актуальним для сучасного виховання є прилучення дітей до національних і загальнолюдських цінностей, захист інтересів і прав дитини як особистості, забезпечення умов для її індивідуального творчого розвитку.

Головною метою виховання є допомога кожному стати всебічно розвиненою, гармонійною особистістю. Такою вона мислиться з давніх часів, відколи люди стали перейматися проблемами виховання підростаючого покоління, турбуватися про своє майбутнє.

Одним з найголовніших завдань педагогічна наука вважає осмислення і конкретизацію цієї мети на кожному історичному етапі. Не менше зусиль вона спрямовує на аналіз відповідності загальній меті виховання конкретної педагогічної практики, інтерпретацію, поширення прогресивного досвіду.

Мета виховання втілює у собі прагнення до гармонійного розвитку кращих якостей людської особистості. Таке розуміння мети єднає її з ідеалом виховання. У всі часи орієнтація на всебічний розвиток особистості мала непересічну цінність. Вона убезпечує від таких хибних підходів до трактування мети виховання, як *ідеологізація* (пріоритет класових інтересів) і *технократизація* (перевага раціонального над моральним у формулюванні мети виховання).

Мета виховання на різних етапах історичного розвитку відображає рівень педагогічної культури суспільства, інтереси та ідеали певних

соціальних груп, узагальнює досвід сімейної та суспільної практики виховання. Обґрунтування виховної мети неможливе без аналізу і врахування особливостей соціально-економічного розвитку суспільства, стану теорії і практики виховання. У різні історичні періоди вона мала свої особливості, оскільки при обґрунтуванні її основним критерієм був ідеальний тип особистості, якого потребувало суспільство на конкретному етапі свого розвитку. Це визначає сутність різних виховних систем. Наприклад, Я.-А. Коменський вважав метою виховання формування людини, здатної «знати, діяти і говорити», закликав «учити всіх всього». Ж.-Ж. Руссо наголошував на необхідності забезпечити загальнолюдське, а не класове, професійне виховання. За Й.-Г. Песталоцці, загальна мета виховання полягає у виявленні в дітях справжньої людяності, якої можна досягти шляхом гармонійного розвитку всіх їхніх сил і здібностей. На думку Й. Гербарта, метою виховання є розвиток всебічних інтересів, гармонійне формування «доброчесної людини». У розвитку природних здібностей дітей убачав головну мету виховання Ф. Фребель. А педагогічна система М. Монтессорі ґрунтувалася на вихованні самостійної, незалежної творчої особистості з перших років її життя.

К. Ушинський наголошував, що мета виховання тісно пов'язана з культурою рідного народу, оскільки воно створене народом і засноване на народних засадах, має виховну силу, якої позбавлені системи, що ґрунтуються на абстрактних чи запозичених в інших народів ідеях: «...Основа виховання і мета його, а значить, і головний його напрям, різні в кожного народу і визначаються народним характером», тому «не можна запозичити чужого характеру і тієї системи, в якій виявляється характер».

У формуванні цілісної, самодостатньої, інтелектуально й духовно розвиненої особистості вбачала найголовніший сенс С. Русова. «Виховування мусить мати метою виробити людину з широким розумінням своїх громадських обов'язків, з незалежним, високорозвиненим розумом, братерським почуттям всіх людей, людину, здатну до роботи, таку людину, яка ніде, ні за яких обставин

не загине морально і фізично й приведе в життя свою незалежну думку».

В. Сухомлинський розумів ідеал виховання як головну працю душі дитини, спрямовану на засвоєння загальнолюдських цінностей:. «Виховання полягає у тому, щоб вміло, розумно, мудро, тонко, сердечно доторкнутися до кожної з тисячі граней, знайти ту, котра, коли її, як діамант, шліфувати, засяє неповторним сяйвом людського таланту, а це сяйво принесе людині особисте щастя. Відкрити у кожній людині її, лише її неповторну грань – у цьому мистецтво виховання».

У сучасних концепціях визначено головну мету національного виховання в Україні: набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді особистісних рис громадянина Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури.

Дошкільне дитинство – це тривалий час розвитку дитини і неповторний за темпами. Завдання виховання на кожному етапі цього періоду мають свою специфіку. У немовлячому і ранньому дитинстві важливо формувати якості, які зумовлюють розвиток суто людських властивостей і здібностей (потреби у спілкуванні, прямоходінні, діях із предметами та ін.). Завдання виховання значно ускладнюється у дошкільному віці, коли формуються якості, що визначають подальший розвиток дитини.

Концепція дошкільного виховання в Україні передбачає широкі можливості для створення дошкільних закладів, які б якнайповніше використовували досягнення етнопедагогіки, світової педагогічної думки відповідно до реалій суспільного буття, виховних традицій народу, окреслюючи такі його завдання:

1. Пробудити в дитині духовне начало, розвинути його як домінуюче в структурі особистості.

2. Формувати особистість у контексті рідної культури, мови як емоційного природного середовища дитини, що відповідає її етнопсихології.

3. Відновити престиж української мови – материнської мови дітей, державної мови суверенної України, мови корінної нації як засобу соціалізації особистості.

4. Сформувати творчу індивідуальність, яка живе активно, цікаво, відповідно до вікових і фізіологічних потреб, готова фізично і психічно до подальших вимог сім'ї, школи, життя.

5. Прищеплювати дитині безкорисливість як вищу цінність культури, а також елементи економічної обізнаності, діловитості.

Вимоги суспільства до вихованості й навченості дошкільника, а також умови, за яких вони можуть бути досягнуті, сформульовані у Базовому компоненті дошкільної освіти, який репрезентує *ступінь компетентності* – комплекс особистісних якостей і властивостей, потреб і здібностей, елементарних теоретичних уявлень, що становлять систему знань дитини, життєво важливих практичних умінь, які гарантують здатність реалізувати можливості розвитку особистості.

Компетентність – це не лише поінформованість із різноманітних проблем, а й відповідна поведінка, яка ґрунтується на знаннях і чуттєвому досвіді. Компетентність передбачає інтелектуальну та поведінкову самостійність, ініціативу, творчість, незалежність, критичність, оптимізм, наполегливість, уміння доводити розпочате до кінця, брати на себе відповідальність за помилки. Дорослі мусять визнавати цю якість особливо важливою для особистісного становлення дитини, давати їй змогу виявляти самостійність, не караючи, не нав'язуючи готових рішень, не втручаючись у її діяльність, допомагаючи лише за об'єктивної необхідності.

Базовий компонент дошкільної освіти окреслює вимоги до її змісту, рівня та обсягу, які є основою оцінювання освітнього рівня дитини, узгоджують її інтереси й потреби суспільства щодо

освіченості. Йдеться про формування певної життєвої позиції дошкільника, розвиток його елементарної життєвої компетентності.

Матеріал Базового компонента дошкільної освіти структуровано за сферами життєдіяльності, що відображає нові світоглядні підходи, досягнення сучасних природознавчих і людинознавчих наук. Його вимоги передбачають збагачення досвіду дитини, озброєння її навичками практичного життя, вдосконалення вміння спілкуватися з незнайомими людьми, гармонійно входити в нове оточення, вдаватися до асоціативних зв'язків, користуватися на явним досвідом, експериментувати, адекватно поводитися у незвичних життєвих обставинах.

Детальною конкретизацією вимог Закону «Про дошкільну освіту» є Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні, який спрямовує на вирішення таких завдань:

− створення належних умов для реалізації дитиною свого природного потенціалу (фізичного, психологічного, соціального);

− формування механізмів саморозвитку дошкільника, розширення свідомості, сприяння його свідомому існуванню;

− розвиток базових якостей особистості;

− навчання жити у злагоді з довкіллям та собою, адекватно реагувати на події, оптимістично ставитися до життя, довіряти людському оточенню, відчувати себе захищеним, орієнтуватися в ньому;

− підтримка дитячої субкультури, збагачення дитячих видів діяльності;

− створення культурного середовища, сприяння становленню в дитини основ особистісної культури, залучення до світу національної та світової культур;

− вироблення оптимістичної гіпотези розвитку кожної конкретної дитини;

− опанування дошкільником навичками практичного життя;

– забезпечення гармонійного та особистісного розвитку, формування ціннісного ставлення до природи, культури, людей і до себе.

Отже, загальною метою виховання дітей дошкільного віку є всебічний розвиток дитини, формування базису її особистісної культури. Реалізується вона в єдності складових частин виховання дітей дошкільного віку.

Тема № 10.
Основні напрями виховання дітей дошкільного віку

Мета лекції: *формувати у студентів уявлення про завдання і зміст основних напрямів виховання дошкільників.*

План лекції

1. Фізичний розвиток і фізичне виховання дошкільників.
2. Особливості розумового виховання дошкільників.
3. Завдання і зміст морального виховання дітей дошкільного віку.
4. Організація трудового виховання дітей сім'ї й дитячому садку.
5. Методи і засоби естетичного виховання дітей в умовах ЗДО.
6. Завдання і зміст екологічного виховання дошкільників.

Література до теми

1. Бєлєнька Г. В. Зростання дошкільника в праці. Київ : Шк. світ, 2010. 112 с.

2. Бондар Т.В. Ігрові технології як засіб розумового розвитку дітей середнього дошкільного віку в закладі дошкільної освіти. URL: https://www.repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/.pdf

3. Васильєва С. А. Виховання дітей раннього віку в закладах дошкільної освіти різних типів: монографія / за наук. ред. Н. В. Гавриш. Кропивницький: ІМЕКС-ЛТД, 2021. 226 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/729028/192A3.pdf

4. Вільчковський Е.С., Курок О. І. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2017. 428 с.

5. Іщенко Л.В. Формування творчої індивідуальності дітей старшого дошкільного віку: навч. посіб. Умань: ФОП Жовтий, 2015. 162 с.

6. Соціально-моральне виховання дошкільника: дослідно-технологічні аспекти: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. О. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 415 с.

7. Теорія і методика морального виховання дітей дошкільного віку : навч.-метод. посіб. / упоряд. Л. Мельничук. Рівне: МЕГУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2021.232 с.

8. Федорова М.А. Виховання моральної поведінки у дітей дошкільного віку засобами усної народної творчості: монографія. Житомир: Поліграфічн ий центр ЖДУ, 2014. 167 с.

Фізичне виховання. Фізичне здоров'я є головною умовою духовного і морального здоров'я дитини. У період дошкільного дитинства закладається фундамент здоров'я, формуються життєво необхідні рухові навички, вміння, розвиваються важливі фізичні якості, що свідчить про необхідність правильного фізичного виховання, яке має сприяти оздоровленню і повноцінному розвитку дитини.

Фізичний розвиток – процес зміни морфологічних і функціональних ознак організму, основою якого є біологічні процеси, зумовлені спадковими генетичними факторами, умовами зовнішнього середовища і вихованням.

Показниками фізичного розвитку є:

- антропометричні та біометричні дані: зріст, маса тіла, життєва ємкість легень, об'єм грудної клітки;
- розвиток основних рухів (ходьби, бігу, стрибків, метання, лазіння та ін.);

– рівень фізичних якостей (швидкості, спритності, сили, витривалості, гнучкості);

– рівень показників формування постави (вигинів хребта, відстані між кутами лопаток та ін.).

Ріст і розвиток дитини – не тотожні процеси: ріст – це збільшення розмірів тіла та окремих його частин, а розвиток – диференціювання тканин і органів. Дитина росте і розвивається нерівномірно. В періоди сповільнення темпів росту інтенсивніше відбуваються процеси диференціювання тканин і формоутворення, а в періоди інтенсивного росту дещо сповільнюються темпи розвитку. Однак процеси розвитку і росту взаємопов'язані та неперервні. Їх черговість і послідовність значною мірою визначають вікові особливості дітей.

Організм може існувати й успішно функціонувати лише тоді, коли перебуває у рівновазі з навколишнім середовищем, під впливом якого йому доводиться змінювати фізіологічні функції, тобто виявляти реактивність.

Дитина приходить у світ з певними вродженими задатками і можливостями, а її повноцінний фізичний і психічний розвиток потребує з перших днів життя виховного впливу, спрямованого на формування особистості в єдності фізичних і психічних проявів. Інтенсивний ріст і розвиток організму дитини дошкільного віку та властива йому висока реактивність вимагають особливих професійних умінь і старань педагогів. Висока пластичність нервової системи дає змогу систематично впливати на організм дитини, розвивати вроджені задатки, створювати необхідні умови для розвитку нових якостей організму.

Попри швидкий ріст і розвиток, органи і системи дитини дошкільного віку перебувають на стадії становлення і розвитку, а захисні сили організму є тим слабшими, чим менша дитина. Це вимагає постійної уваги до своєчасного розвитку кісткової системи і всього опорно-рухового апарату, формування правильної постави, а також правильного розвитку нервової і серцево-судинної систем,

органів дихання. Уміло організована педагогом рухова діяльність є передумовою удосконалення функцій усіх систем.

Стан здоров'я дитини є передумовою її успіху в будь-якій діяльності, адже повноцінний фізичний розвиток забезпечує загальну високу працездатність організму. Рухова діяльність сприяє розвитку системи аналізаторів, активізує роботу органів чуття, прискорює розвиток мовлення, допомагає формуванню розумових дій. Дитина вправляється у пізнанні навколишнього світу, у неї розвиваються просторові уявлення, розширюється кругозір. Заняття фізичною культурою і спортом загартовують її волю, активізують емоційну сферу.

Завдання фізичного виховання дітей дошкільного віку поділяють на три групи.

1. Оздоровчі завдання. Це охорона і зміцнення здоров'я дітей, загартовування організму, підвищення його опору шкідливим впливам зовнішнього середовища, своєчасний розвиток усіх систем організму, підвищення їх функціональних можливостей, формування правильної постави і стопи.

2. Формування рухових навичок і умінь, виховання фізичних якостей. Це завдання полягає у розвитку життєво необхідних видів рухових дій: ходьби, бігу, стрибків, метання, лазіння, плавання, їзди на велосипеді; рухів рук, ніг, тулуба; шикування і перешиковування. Рухова діяльність впливає на формування таких фізичних ознак організму, як спритність, сила, гнучкість, швидкість, загальна витривалість, від яких залежить успішне подолання людиною різних життєвих труднощів.

3. Виховання у дітей культурно-гігієнічних навичок і вмінь здорового способу життя. Діти повинні знати, що добре, а що шкідливе для організму, і відповідно організовувати свою поведінку. Вміння доглядати за тілом, одягом, особистими речами, культурно поводитися за столом під час вживання їжі, підтримувати порядок у приміщенні повинні перерости у стійкі звички. Не менш важливі здобуття уявлень і знань про користь занять фізичною культурою, іграми, виховування

інтересу до активної рухової діяльності, формування потреби в систематичних заняттях фізичними вправами.

Фізичне виховання дітей не може бути спонтанним, безсистемним, закостенілим щодо використовуваних форм і методів. Організація його має відбуватися за дотримання таких умов:

Фізичне виховання дітей дошкільного віку здійснюється засобами, спрямованими на охорону здоров'я дітей (створення гігієнічних умов життя і діяльності, організація раціонального харчування, сну, перебування на свіжому повітрі), а також засобами, покликаними забезпечити активний вплив на організм дитини з метою його фізичного розвитку (загартовуючі процедури, спеціальні фізичні вправи, гігієнічна гімнастика, режим дня).

Гігієнічні умови. Вони охоплюють комплекс зовнішніх чинників, які обумовлюють оптимальне функціонування і розвиток дитячого організму. Передусім це стосується дотримання норм площі приміщення, її правильного використання. Групові кімнати проектують відповідно до таких норм: на 20 дітей ясельного віку, на 25 дітей 3-7-ми років з розрахунку 2,5 $м^2$ на дитину зі світловим коефіцієнтом 1:4. Стіни повинні бути пофарбовані у світлі теплі кольори. Температура повітря в кімнатах для дітей 2-3-х років має становити +19°–20° С; для дітей 3-7-ми років – +18°-20° С. Меблі також повинні відповідати санітарно-гігієнічним нормам і віку дітей. На свіжому повітрі вони мають гуляти не менше 4–5-ти годин (у літній період – більше).

Для підтримання життєдіяльності дитини важливо правильно організувати харчування, оскільки їжа є також пластичним матеріалом для росту і розвитку дитячого організму. У ній мають бути всі необхідні компоненти: білки, жири, вуглеводи, мінеральні солі та різноманітні вітаміни, їсти діти повинні 4-5 разів на день. Якість приготування, вчасність подання їжі, сервірування столу повинні збуджувати апетит, сприяти кращому її засвоєнню. Поганий апетит дитини є підставою для з'ясування його причин (погане самопочуття, хвороба). Якщо дитина неохоче їсть незвичну для неї, але корисну їжу,

слід поступово привчати до неї, даючи її невеликими порціями, поєднуючи зі звичною їжею.

Добова тривалість сну залежить від віку, стану здоров'я, індивідуальних особливостей нервової системи дитини. Повноцінність сну залежить від правильної організації часу засинання і прокидання. Легкозбудливих дітей слід вкладати першими, оскільки при засинанні у них трапляються спалахи збудження. Для забезпечення глибокого сну необхідно усунути подразники (яскраве світло, голосні розмови та ін.). Прокидання також має бути диференційованим залежно від типу нервової системи дітей. Найрезультативніше забезпечує глибокий сон правильний режим активної діяльності та відпочинку. Універсальним засобом для глибокого сну є свіже повітря: діти повинні спати у добре провітреному приміщенні.

За будь-якої пори року ефективним засобом оздоровлення і фізичного виховання дітей є прогулянки. Їх слід організовувати на майданчиках, обладнаних для кожної вікової групи. Часто діти беруть на прогулянку іграшки, вихователі – дидактичний матеріал. За сприятливих погодних умов діти повинні бувати на свіжому повітрі щодня не менше 3-4 год. Активна діяльність на прогулянці (ігри, комплекси ігрових загальнорозвиваючих вправ, спортивні розваги, спостереження, трудова діяльність) загартовує їх, розвиває рухи, інші фізичні якості, підвищує життєвий тонус. Прогулянки розширюють можливості індивідуальної роботи вихователя з дітьми.

Загартовування організму дитини. Це удосконалення засобами тренування з використанням природних факторів (води, повітря, сонця) умовних реакцій щодо пристосування організму до середовища. Загартовування істотно впливає на організм дитини. У дітей виробляється швидка реакція на зміни температури повітря, води, підвищуються такі життєво важливі показники, як уміст гемоглобіну, стійкість імунної системи до різних захворювань. Використання загартовувальних засобів підвищує загальне пристосування організму до будь-яких несприятливих подразників. Дитина, до якої застосовують один вид загартовування, краще

сприйматиме інший, а перерва у здійсненні загартовувальних заходів (10—12 днів) спричинює швидку втрату загартовувального ефекту. За вимушеної перерви слід відновлювати процедури з використанням того самого подразника, з якого їх починали.

Загартовувальні процедури планують і здійснюють за участю медичних працівників. Загартовування найкраще починати в ранньому дитинстві, здійснювати його систематично з урахуванням індивідуальних особливостей дітей. Силу подразників слід нарощувати поступово, але неухильно, оскільки незначна їх різниця не спричинює функціональних змін у діяльності організму. Ефективними є і контрастні короткочасні впливи, які сприяють удосконаленню фізіологічних реакцій і виробляють усе вищий рівень опору організму несприятливим чинникам зовнішнього середовища. Обов'язковою умовою успішного загартовування є позитивний емоційний стан дитини під час підготовки, у процесі та після закінчення процедури.

Режим дня дитини. Потреби дитини у сні, харчуванні, чистоті, зміні видів діяльності, прогулянках на повітрі зумовлюють відповідний режим дня, що має важливе значення для збереження і зміцнення її здоров'я, повноцінного розвитку.

Режим дня – правильний розподіл у часі головних процесів життєдіяльності дитини. Розвивальний і виховний ефект режиму заснований на принципі ритмічності, згідно з яким усі заняття мають відповідати ритму життєдіяльності організму. Режим змінюється залежно від віку, стану здоров'я, особливостей виховання дітей у сім'ї й дошкільному закладі. Завдяки йому діти звикають у певний час спати, їсти, гратися, навчатися, що зумовлює утворення і закріплення в корі головного мозку системи умовних «рефлексів на час» (І. Павлов). Це означає, що у певний час залежно від режиму дня організм виявляє відповідну рефлекторну діяльність, тому необхідно правильно розподілити у часі всі процеси життєдіяльності дитини.

Ніщо так не організовує дітей, як правильний розпорядок дня. Якщо з раннього віку привчати їх до режиму, вони швидко до нього звикнуть і дотримуватимуться його.

Режим дня дитини дошкільного віку має відповідати таким педагогічним вимогам:

1. Відповідність природному ритму основних фізіологічних процесів дитячого організму, чергування активної діяльності з відпочинком.

2. Постійність, стійкість і визначеність головних елементів. Організація режиму дня повинна бути доцільною, раціональною, що мають усвідомлювати і діти. Вихователь мусить вимагати його дотримання доброзичливо, спокійно, але наполегливо, рішуче. Ці вимоги здатна сприймати вже півторарічна дитина. Особливо важливо контролювати дотримання режиму, передусім на початкових етапах. Це бажано робити непомітно для дитини.

3. Гнучкість. Режим має враховувати природні біоритми дитячого організму. Загальними компонентами режиму дітей в усіх вікових групах дитячого садка є: прибуття у дитсадок, ранкова гімнастика, самостійні ігри, приготування до сніданку, сніданок, допомога у прибиранні посуду, заняття, прогулянка, обід, сон, гігієнічна гімнастика, самостійна діяльність, полуденок, прогулянка, ігри, вечеря.

Фізичні вправи. До фізичних вправ, які використовують у вихованні дітей дошкільного віку, належать гімнастика, ігри рухливі та зі спортивними елементами, спортивні вправи, елементарний туризм. У дитячому садку основними фізичними вправами є гімнастика.

Гімнастика — система фізичних вправ, яка сприяє загальному розвитку організму та зміцненню здоров'я.

Різноманітність засобів фізичного виховання передбачає необхідність знання особливостей кожної дитини, постійний аналіз змін у дитячому організмі, внесення відповідних корективів, що можливе за безумовної єдності інтересів і зусиль вихователів, батьків, медичних працівників.

Культурно-гігієнічні навички поєднують у собі явища гігієни і культури. Діти мають усвідомити, що їхнє ставлення до гігієнічних

вимог є не лише ставленням до власного здоров'я, а й свідченням поваги до людей, адже неакуратна, неохайна людина викликає відразу, небажання спілкуватися з нею.

Віднедавна значного розвитку набуває *валеологія* — наука про збереження і зміцнення здоров'я. її сутність полягає в тому, що людина повинна пізнати і створити себе, навчитися берегти і зміцнювати своє здоров'я.

Основними напрямами роботи з валеологічного виховання дітей дошкільного віку є:

− формування мотиваційних установок на здоровий спосіб життя як основну умову збереження і зміцнення здоров'я;

− формування бережного ставлення до власного здоров'я;

− прищеплення навичок особистої гігієни;

− ознайомлення дітей зі способами профілактики захворювань і запобігання травматизму;

− формування культури діяльності, дотримання гігієнічно обґрунтованих вимог до організації життєдіяльності **загалом.**

Для успішного виховання в дошкільників культурно-гігієнічних навичок необхідно забезпечити:

1) цілеспрямовану роботу батьків і педагогів щодо усвідомлення дітьми значущості фактора здоров'я, цінування його; запобігання шкідливих звичок, недбалого ставлення до свого організму, зовнішнього вигляду і поведінки;

2) єдність вимог до гігієни дитини в дошкільному закладі та сім'ї, позитивний приклад культури поведінки дорослих;

3) належну естетичність приміщення дитячого садка і сім'ї, що передбачає ретельне його прибирання, чистоту, доцільність і зручність у використанні обладнання, меблів, посуду, іграшок тощо;

4) постійне вправляння у дотриманні вимог культури поведінки, своєчасність і чіткість режимних процесів;

5) контроль з боку вихователів, допоміжного персоналу, батьків за якістю виконання культурно-гігієнічних навичок;

6) індивідуальну роботу з кожною дитиною, врахування її стану здоров'я, темпів оволодіння навичками, ставлення до гігієнічних процедур; при цьому важливо знати, як дитина сприймає позитивну оцінку чи осуд її поведінки авторитетним дорослим, як ставиться до відповідних учинків однолітків.

Фізичне виховання є основою гармонійного розвитку, формування здорового способу життя дітей дошкільного віку. Воно має бути спільною турботою батьків, педагогів і самої дитини, яку з ранніх років слід привчати піклуватися про своє здоров'я.

Розумове виховання. Метою розумового виховання є підвищення рівня загального розвитку дошкільників. У дошкільному віці дитина засвоює основи знань про навколишній світ, взаємини людей, про зовнішні якості, внутрішні, суттєві зв'язки предметів. Старші дошкільники виявляють здатність до первинних форм умовисновків і узагальнень. У них формуються такі важливі якості, як активність мислення, допитливість та ін.

Розумове виховання – систематичний, цілеспрямований вплив дорослих на розумовий розвиток дитини з метою формування системи знань про навколишній світ, розвитку пізнавальної діяльності, здатності до самостійного пізнання.

Розумове виховання забезпечує необхідний рівень розвитку дитини під час систематичного навчання, в іграх і на заняттях, у повсякденному житті. Визначальну роль при цьому відіграє спілкування з дорослими і власна пізнавальна діяльність. Особливої уваги батьків і педагогів потребує формування у дітей основ культури розумової праці, що є передумовою високопродуктивної інтелектуальної діяльності в дорослому віці.

Важливими напрямами розумового виховання, крім розвитку ерудиції, формування світогляду, оволодіння системою наукових і прикладних знань, досвіду пізнавальної діяльності, здатності до прийняття нетрадиційних рішень, що загалом характеризують інтелект людини, є формування емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу, до себе, а також розвиток пізнавальних інтересів, потреби

у самоосвіті. Основи цих важливих складових особистісного й інтелектуального розвитку закладаються у дошкільному віці.

З погляду психології, *розум людини* – функція мозку, яка полягає у точному й адекватному відображенні закономірностей явищ навколишнього життя, а також у відповідній регуляції діяльності людини щодо освоєння дійсності та власного вдосконалення. Сформованість цих якостей свідчить про розумовий розвиток дитини як важливу складову особистості, основи якої формуються у дошкільному дитинстві під впливом фізичного, розумового, естетичного, морального виховання.

Розумовий розвиток – ступінь розвитку в дитини пізнавальних процесів (відчуттів і сприймання, мислення та мовлення, пам'яті й уяви), сформованість уміння міркувати, обґрунтовувати свої думки, діяти адекватно до вимог старших, виявляти інтерес до пізнання навколишнього середовища, здатність швидко і правильно розуміти те, що їй говорять, вибудовувати власні судження, користуватися поняттями й узагальненнями.

Відбувається розумовий розвиток дитини одночасно з психічним і є свідченням її інтересів, почуттів тощо. Виявляється він в обсязі, характері та змісті знань, рівні розвитку психічних процесів (відчуттів, сприймання, запам'ятовування, уяви, мислення), пізнавальних здібностей, характері провідної діяльності. Про розвиток дитини свідчать:

- запитання, які вона ставить дорослим;
- судження, в яких виявляється її розуміння різних явищ, подій та їх причин;
- продукти діяльності (малюнки, різноманітні вироби та ін.);
- зміст, форми ігор;
- характер спілкування з дорослими та однолітками;
- способи виконання завдань, розв'язань розумових задач.

У дошкільному віці дитина опановує основи уявлень і понять, які надалі визначають успішність розумового розвитку. Діти можуть пізнавати не лише зовнішні якості предметів і явищ, а і їх внутрішні,

суттєві зв'язки та відношення. У них починають формуватися абстрактне мислення, узагальнення тощо.

Якщо впродовж перших трьох років життя провідна роль у розумовому розвитку належить сприйманню, то надалі зростає роль нам'яті та уяви. З уявою пов'язані основні процеси пам'яті, мислительна діяльність. У переддошкільному віці розумовий розвиток дитини сягає рівня *передпонятійних узагальнень* – наочно-образного відображення суттєвих ознак і відношень речей, що підводить її до наукових понять.

Впродовж дошкільного віку відбувається розвиток *наочнодійового* (пов'язаного з практичними діями) та *наочно-образного* (оперування образами) *мислення.*

Одним із важливих показників розумового розвитку дитини є *рівень розумової активності* – здатності дитини самостійно ставити пізнавальні завдання та знаходити способи їх вирішення. Діти не просто засвоюють знання, а й збагачують цей процес власним досвідом, що зумовлює виникнення нових, оригінальних пропозицій, здогадок. За належної підтримки дорослих діти прагнуть одержати якомога більше нових знань, що має важливе значення для формування їхньої розумової активності.

Мета розумового виховання – формування всебічно розвиненої дитини, її розумової активності, самостійності, творчих здібностей. Досягненню мети підпорядкований з*міст розумового виховання* – формування у дітей певного обсягу знань про навколишні предмети і явища (суспільне життя, працю дорослих, живу і неживу природу тощо), способів мислительної діяльності (уміння спостерігати, аналізувати, порівнювати, узагальнювати).

Конкретизують мету і зміст розумового виховання його завдання, які залежать передусім від вікових особливостей дітей. Розумове виховання дітей дошкільного віку покликане забезпечити вирішення таких завдань:

1. Набуття елементарних знань про навколишнє середовище (призначення, якості та властивості предметів, природу), життя і

працю людей, суспільні явища. Завдання вихователя полягає в тому, щоб послідовно вести дітей від первинних, поверхових, безсистемних уявлень до пізнання явищ дійсності.

2. Формування умінь і навичок розумової діяльності. З розвитком *сенсорики* (чуттєвої сфери) відбувається перехід до логічного мислення, дитина набуває загальних уявлень, які стають основою розвитку її пізнавальної активності.

3. Розвиток розумових здібностей, формування пізнавальних інтересів і допитливості. Різні індивіди неоднаково оволодівають знаннями, набувають навичок і вмінь, що залежить від здібностей.

Мислення – узагальнене відображення дійсності в процесі її аналізу і синтезу, пов'язаний з мовленням психічний процес пошуків і відкриттів нового.

Впродовж дошкільного віку формуються і вдосконалюються головні розумові дії (мислительні операції): аналіз (розкладання цілого на його складові), синтез (об'єднання предметів і явищ за спільними ознаками), порівняння (встановлення схожих і відмінних ознак об'єктів), узагальнення (перехід від одиничного до загального, від менш загального до більш загального), класифікація (розподіл предметів за певними ознаками) та ін. Важливе значення для розумового розвитку дитини має розвиток уваги, пам’яті, уяви.

Увага – спрямованість і зосередженість особистості, що передбачає підвищення рівня сенсорної, інтелектуальної, рухової активності індивіда.

Пам'ять – процеси фіксування (запам'ятовування), зберігання, відтворення, забування індивідом його попереднього досвіду.

Уява – процес створення людиною образів об'єктів на основі попереднього досвіду.

Розумове виховання полягає у збагаченні знань дитини, розвитку мислительних процесів, формуванні вміння знаходити, осмислювати, інтерпретувати, використовувати відповідно до потреби інформацію. Його успіх залежить від характеру засвоюваних знань, від засобів і методів, якими послуговується вихователь, його уміння налашто-

вувати дитину на постійний інтелектуальний розвиток і продуктивну інтелектуальну діяльність. Ці аспекти є складовими змісту розумового виховання.

Зміст розумового виховання – формування у дітей певного обсягу знань про предмети і явища (суспільне життя, природу, людину тощо), способів мислительної діяльності (вміння спостерігати, аналізувати, порівнювати, узагальнювати).

Для розумового виховання важливо забезпечити здобуття дитиною *систематизованих знань* – організованих у певній послідовності й повноті знань, що дає змогу розглядати і використовувати їх як єдине ціле. Орієнтація на систематизацію сприяє актуалізації попередньо здобутих знань і глибокому розумінню тих, що формуються. У процесі засвоєння систематизованих знань можливе формування загальної стратегії пізнавальної діяльності дітей – від виокремлення предмета до встановлення його зв'язку з іншими предметами, поряд з якими він існує. Згодом відбувається аналіз його окремих властивостей у системі функціональних зв'язків з іншими предметами. Отже, необхідним елементом змісту розумового виховання є засвоєння систематизованих знань про навколишній світ.

Зміст розумового виховання реалізується через використання низки засобів:

1. Ознайомлення з предметами і явищами навколишнього світу. Обсяг і характер знань визначає програма виховання і навчання у дошкільних закладах дітей кожної вікової групи відповідно до можливостей їхнього розумового розвитку. Усі знання об'єднані в розділи: про природу, предметний світ, працю дорослих, явища суспільного життя тощо.

2. Спілкування з дорослими. Особливу роль у розумовому вихованні відіграють відповіді дорослих на численні запитання дітей, які є одним із показників їхнього розумового розвитку.

3. Різні види діяльності дітей. Важливим засобом виховання є організована вихователем розумова діяльність дітей. У ранньому віці розумове виховання відбувається у процесі організації *предметної*

діяльності дітей. Це вимагає створення предметного середовища, яке б спонукало дітей до пізнавальних дій.

Важливим фактором *є розвиток мовлення,* що відкриває нові можливості для формування первинних уявлень, допомагає встановлювати зв'язки між предметами, діями і словами, що їх називають, підводить дітей до елементарного узагальнення.

У розумовому вихованні важлива роль належить грі, в якій відображаються враження дітей про навколишню дійсність, творчо інтерпретуються їхні уявлення про предмети і явища, розуміння подій.

Особливо доцільні у розумовому вихованні дітей дидактичні ігри, що в ранньому віці сприяють мовленнєвому розвитку. Розумовий розвиток дитини залежить і від того, наскільки вона включена у *продуктивні види діяльності.* Кожна продуктивна діяльність передбачає вміння дитини планувати, тобто спершу уявляти образ того, що створюється, а потім утілювати його у практичній діяльності.

У процесі *зображувальної діяльності* (малювання, ліплення, виготовлення аплікацій) розширюються, поглиблюються знання про предмети і явища навколишнього світу, розвиваються сенсорні здібності. Образотворча діяльність розгортається на основі сприймання, осмислення, переживання сприйнятого, виявлення свого ставлення до нього через зображення. Ця закономірність і визначає суть навчання дітей образотворчої діяльності.

4. Навчання. Цей вид діяльності є найдієвішим засобом розумового виховання. Разом зі збагаченням дітей новими знаннями в процесі навчання підвищується рівень їхнього розвитку, вдосконалюються всі форми мислительної діяльності. У процесі спеціального навчання діти вчаться аналізувати предмети, оволодівають стратегією пізнавальної діяльності. Провідна роль навчання у розумовому вихованні обумовлена активною позицією педагога. Вихователь добирає, структурує для повідомлення дітям інформацію, цілеспрямовано формує уміння і навички та організовує діяльність дітей, аналізує засвоєння ними знань, що є підставою для подальшої індивідуальної роботи з ними.

Під час занять формуються навички навчальної діяльності дитини: слухати і чути те, що говорить педагог, діяти згідно з його вказівками, досягати потрібних результатів й оцінювати їх. Навчальна діяльність на заняттях є колективною, внаслідок чого дитина може порівнювати свої результати з результатами інших дітей, аналізувати власні помилки, усвідомлювати необхідність і напрями самовдосконалення.

Системне використання засобів розумового виховання забезпечує загальний розвиток дитини, набуття нею знань про навколишній світ, формування її пізнавальних здібностей.

Основою загального розумового розвитку є сенсорний розвиток. Адже пізнання починається зі сприймання предметів і явищ, а далі формується на основі образів сприймання, стає результатом їх перетворення. Як зауважував О. Запорожець, певні системи, тобто закономірно побудовані ряди форм, кольорів, величин та інших якостей речей, отримують певне мовне позначення. Оволодіваючи цими системами, індивід отримує своєрідний набір еталонів, з якими він може зіставити будь-яку сприйняту річ, охарактеризувати її, знайти їй місце серед інших.

Чуттєве пізнання має особливо важливе значення у дошкільному дитинстві, оскільки цей період найсприятливіший для формування і вдосконалення діяльності органів чуття, нагромадження уявлень про світ. Це налаштовує на серйозну увагу до сенсорного розвитку дитини у дошкільний період.

Сенсорний (лат. sensorium – орган чуттів) розвиток дитини – розвиток її відчуттів і сприймання, формування уявлень про властивості предметів (форму, колір, розмір, положення у просторі тощо).

Сенсорне виховання – система педагогічних впливів, спрямованих на формування способів чуттєвого пізнання, вдосконалення відчуттів і сприймань.

До головних завдань сенсорного виховання належать:

– формування у дітей системи перцептивних (обстежувальних) дій;

− формування системи сенсорних еталонів;

− розвиток уміння самостійно використовувати сенсорні еталони у власній діяльності.

У процесі сенсорного виховання важливо організувати, за словами М. Монтессорі, педагогічне «підготовче середовище», яке є передумовою реалізації дитиною можливостей власного розвитку через самостійну діяльність. Одним із головних чинників цього середовища є дидактичний матеріал.

Сучасна система сенсорного виховання створена на основі наукових даних про психологічний і фізіологічний розвиток дитини. У дошкільному віці інтенсивно розвиваються всі органи чуття. Особливо сприятливий ранній вік дитини, коли ознайомлення з якостями предметів є вирішальним у розумовому розвитку. Цей період називають «золотою порою» сенсорного виховання. А обмеження зовнішніх вражень породжує у дитини відчуття «сенсорного голоду», уповільнює її розумовий розвиток.

Впродовж дошкільного дитинства сенсорна культура формується у взаємозв'язку з розвитком мовлення і мислення, оскільки сприймання живить мислення чуттєвим матеріалом, а мислення сприяє розвитку сприймання, збагачує його. Відчуття і сприймання не є пасивними процесами. Вони розгортаються як особливі дії аналізаторів, спрямовані на обстеження предмета, його якостей і властивостей.

Процес сенсорного виховання у дошкільному віці поділяють на такі етапи:

1) підготовчий етап (перші три роки життя). На першому році життя головний зміст сенсорного виховання полягає у забезпеченні дитині різноманітних зовнішніх вражень. З розвитком хапальних рухів слід допомогти пристосувати їх до форми, розмірів і місцезнаходження предмета. Поступово для дитини ці якості набувають певного значення (маленьке береться однією рукою, велике – двома).

2) систематичне засвоєння дитиною сенсорної культури. Після трьох років слід переходити до систематичного ознайомлення з сенсорними еталонами та способами їх використання.

Опанування дитиною сенсорних дій поєднується з різноманітною діяльністю, що забезпечує життєву придатність сенсорних знань і вмінь. Сенсорне виховання передбачає і спеціальну роботу щодо ознайомлення дітей із сенсорними еталонами, спеціальними способами зіставлення якостей предметів з засвоєними зразками, тобто із способами обстеження предметів.

Моральне виховання. *Мораль* – система поглядів, уявлень, норм, оцінок, які регулюють поведінку людей; форма суспільної свідомості.

Поєднуючи в собі моральну свідомість, моральну практику, моральні відносини, мораль як складний феномен реалізується у реальному бутті людини, її повсякденній взаємодії з соціумом, з природою, аналітичному баченні себе, своїх помислів і дій. Щодо цього однаково важливі й усвідомлення норм і принципів загальнолюдської моралі та моралі середовища, в якому живе людина, і дотримання їх у повсякденній практиці, і послуговування ними в оцінці реалій суспільного буття, людських учинків, у тому числі своїх. Такі якості не передаються генетично, вони формуються в процесі соціалізації людини під впливом багатьох соціальних інститутів, передусім у процесі виховання і самовиховання.

Моральна особистість узгоджує свої дії з інтересами інших людей, керується у своїх помислах критеріями загальнолюдських цінностей, відповідає за свої вчинки не лише перед законом, людьми, а й перед власною совістю. Саме на таких вимірах моральності людського буття наголошує народна мудрість, надбаннями якої живиться етнопедагогіка. У ній втілені моральні імперативи (веління, настанови), критерії моральності, які проповідують доброту, чесність, щирість, вірність, любов, повагу до людей, відвагу, окреслюють обриси морального розвитку особистості.

Моральний розвиток – рівень засвоєння уявлень про моральні норми, сформованості моральних почуттів і моральної поведінки.

Становлення уявлень особистості про світ, стосунки людей, про себе починається у дошкільному дитинстві одночасно з розвитком почуттів і моральних якостей (гуманізму, колективізму, любові до батьків та ін.).

Знання моральних норм є етапом морального удосконалення. Механізмом перетворення моральних норм на суб'єктивну моральність є *моральні почуття* – стійкі переживання у свідомості людини, її суб'єктивне ставлення до себе, явищ суспільного буття, до інших людей. Моральність людини є результатом засвоєння і внутрішнього прийняття нею норм моралі, які набувають регулюючої сили, зумовлюють її поведінку, ставлення до світу і себе. Виявляється вона у вільному свідомому виборі способу дій і здатності до моральної поведінки.

Моральне виховання – цілеспрямована взаємодія дорослого і дитини з метою формування моральних почуттів і якостей, засвоєння моральних норм і правил, розвитку моральних мотивів і навичок поведінки.

Зміст морального виховання підпорядкований вічним цінностям і конкретним потребам суспільства, які з плином часу змінюються. Засноване воно на принципах рівноцінності особистостей педагога і дитини, гуманістичності змісту і засобів виховання, довіри і поваги в процесі виховання, створення позитивної емоційної атмосфери, творчої взаємодії педагога і дитини.

Моральне виховання з перших років життя дитини спрямоване на формування її моральної позиції, ціннісних орієнтирів, інтересів і потреб. Адже на цьому етапі закладаються основи морального розвитку особистості, розвиваються уявлення, почуття, звички, які спрямовують подальше її вдосконалення. Особливо значні зміни відбуваються у мотиваційній сфері дитини-дошкільника, що виявляються у розвитку моральних мотивів поведінки, а на етапі старшого дошкільного віку вони набувають супідрядності – підпорядкованості певній вищій меті.

Процес морального формування особистості відбувається нерівномірно. У кожний період дошкільної пори дитина виходить на якісно нові рівні морального розвитку. Такими рівнями є:

1. Уявлення про моральні норми. У молодшому дошкільному віці виникають перші уявлення про те, що добре, а що погано. Це відбувається у процесі формування нового типу стосунків між дитиною і дорослим.

2. Моральні почуття і мотиви поведінки. У старшому дошкільному віці моральні почуття і знання пов'язуються з почуттям обов'язку. Дитина у цьому віці здатна усвідомлювати моральний смисл своєї поведінки. Протягом дошкільного дитинства розвиваються такі внутрішні моральні якості:

-почуття власної гідності. Дитина відчуває гордість за добре виконану роботу, гідний вчинок, свою поведінку загалом;

-почуття сорому. Виявляється у ніяковості, яку дитина відчуває від невдалого вчинку, власної провини спочатку під впливом зауважень дорослого («Як тобі не соромно!»), а в старшому дошкільному віці воно поєднується з почуттям власної гідності і стає стійким («Погано чинити не слід не тому, що покарають, а тому, що соромно»).

-почуття обов'язку. Виявляється воно у формі емоційних станів, розвиваючись у діапазоні від задоволення, яке 3-4-річна дитина відчуває при схваленні дорослим її поведінки, до радості за добрий вчинок, допомогу товаришеві, виконане доручення (у 5-6 років).

3. Звички моральної поведінки. Виховання моральної поведінки означає забезпечення єдності мотивів і дій особистості.

Моральне виховання передбачає становлення у дитини системи домінуючих мотивів, що відповідають моральним нормам і визначають її стосунки з оточуючими людьми.

4. Основи соціальної компетентності. Про розвиток особистості дитини свідчить зміна її активності у соціальній ситуації. Отже, цілеспрямований процес залучення дитини до моральних цінностей людства і конкретного суспільства починається у ранньому дитинстві.

Успішність цього процесу залежить від єдності моральної свідомості і поведінки. Визначальною у ньому є роль дорослого як «соціального провідника», зразка для наслідування, організатора соціального досвіду дитини.

Відтак до завдань морального виховання дошкільників належать:

Формування моральної свідомості (уявлень про моральні норми).

Розвиток навичок моральної поведінки.

Виховання моральних почуттів.

Моральні почуття – стійкі переживання у свідомості людини, які зумовлюють її вольові реакції, ставлення до себе, інших людей, явищ суспільного буття.

Результатом морального виховання є *соціальна компетентність дитини* – відкритість до світу людей як потреба особистості, навички соціальної поведінки, готовність до сприймання соціальної інформації, бажання пізнавати людей, робити добрі вчинки.

Успіх морального розвитку дітей можливий за правильної організації процесу виховання. Основні закономірності морального виховання зумовлені певними особливостями засвоєння дитиною моральних цінностей.

1. Двосторонність процесу морального виховання.
2. Тривалість процесу морального виховання.
3. Дієвість процесу морального виховання.
4. Особистісний характер засвоєння моральних цінностей.
5. Здійснення морального виховання в процесі життєдіяльності дитини.

Усвідомлюючи закономірності процесу морального виховання, педагог може здійснювати його з тією мірою «дотику» до дитячої душі, яка забезпечить розвиток неформальної моральності дитини.

Методи морального виховання – способи педагогічної взаємодії, за допомогою яких здійснюється формування особистості відповідно до мети і завдань морального виховання і вікових особливостей дітей.

До найпоширеніших методів морального виховання належать:

Методи формування моральної поведінки. Ця група методів спрямована на вироблення досвіду поведінки згідно з моральними нормами і правилами. Серед них виокремлюють такі методи:

а) практичне залучення дитини до виконання конкретних правил поведінки;

б) показ і пояснення;

в) приклад поведінки дорослих (у середньому і старшому дошкільному віці – й однолітків);

г) оволодіння моральними нормами у спільній діяльності;

д) вправляння у моральній поведінці. Суть методу полягає у створенні педагогом спеціальних умов для вправляння дітей у дотриманні моральних норм;

е) створення ситуацій морального вибору. Цей метод передбачає використання особливих вправ, спрямованих на формування моральних мотивів поведінки у дітей старшого дошкільного віку.

Методи формування моральної свідомості. Використання їх має на меті засвоєння моральних уявлень і моральних понять. Це здійснюють, послуговуючись такими методами:

1) роз'яснення конкретних моральних норм і правил;

2) навіювання моральних норм і правил. Цей метол ґрунтується на схильності дитини до наслідування і високій емоційності.

Методи роз'яснення і навіювання реалізуються у формі етичних бесід, у процесі яких відбувається формування основ моральної свідомості. Водночас діти мають змогу усвідомити, осмислити свій моральний досвід.

Етичні бесіди – розмови вихователя з дітьми на моральні теми під час занять, у повсякденному житті.

Головне завдання етичних бесід полягає в роз'ясненні значення моральних норм і правил поведінки, аналізі вчинків дітей і дорослих, колективному обговоренні етичних проблем. Негативні прояви поведінки також можуть стати приводом для розмови, яка має на меті вироблення в дітей відповідної оцінки негативного вчинку і прагнення уникати його.

Зміст, побудова, тривалість і методика бесіди залежать від її теми, віку дітей. Бесіди можуть бути колективними (з усією групою дітей), груповими (з кількома дітьми), індивідуальними.

Методи стимулювання моральних почуттів і мотивів поведінки. Використання їх передбачає спрямування дитини на дотримання моральних норм, застереження від їх порушень. З цією метою використовують:

а) приклад інших. Ефективність його ґрунтується на здатності дошкільника до наслідування людей, які оточують його, героїв літературних творів, кінофільмів, спектаклів. Безперечно, це мають бути популярні серед дітей особистості;

б) педагогічна оцінка поведінки, вчинків дитини. Педагогічна оцінка має орієнтуючу (уточнює уявлення дітей про моральні вимоги) і стимулюючу (заохочує до моральної поведінки) функції. Важливо, щоб вона була об'єктивною, своєчасною, а її вимогливість, принциповість поєднувалися з добрим ставленням до дитини, зацікавленістю в її успіхах. Крім того, дитина має знати, чим мотивована конкретна оцінка її вчинку;

в) колективна оцінка поведінки, вчинків дитини. Використання її забезпечує єдність уявлень і поведінки дошкільника. Будь-які дії дитини мають у своїй основі певну мету, моральну спрямованість, а їх наслідки породжують почуття задоволення, впевненості у собі або сорому, невдоволення. При цьому слід враховувати, що дошкільникам притаманна висока емоційність, тому в оцінці їхніх вчинків необхідно зважати на те, які почуття намагається збудити педагог. Схвалені педагогами, однолітками моральні вчинки зумовлюють позитивні переживання дитини. Ще сильніше переживає дитина свої неправильні дії, невдачі, які отримали публічну оцінку. Це означає, що інструментом колективної оцінки слід послуговуватися обережно. Крім того, залучаючи дітей до оцінювання вчинків однолітків, вихователь не повинен ототожнювати оцінку вчинку з оцінкою особистості дитини («Ти поганий», «Ти хороший»). Водночас важливо

наголосити на необхідності правильного способу поведінки, порадити, як можна досягти цього;

г) схвалення моральних учинків дитини. Дошкільникам властиве прагнення до особистісного вдосконалення, визнання їхньої поведінки достойною.

Далеко не всі діти однаково здатні до альтруїстичних учинків. За добру справу потрібно дякувати, не боятися виділяти дитину серед товаришів, а надто тоді, коли вона виявляє стійку гуманістичну спрямованість. Особливо актуальна усталеність моральних мотивів, яка є передумовою налаштованості дитини на добрі вчинки не лише тоді, коли її бачить і оцінює вихователь, а й за відсутності педагогічного контролю, і не тільки в дитячому садку;

ґ) заохочення дитини до моральних учинків. Послуговування цим методом вимагає від вихователів і батьків великого педагогічного такту. Прагнення до моральної поведінки має бути підтримане, схвалене дорослим, однак щоразу це робити складно. Дитину треба підвести до усвідомлення, що така поведінка важлива, необхідна і корисна для неї, приємна для інших. Заохочення необхідні, якщо дитина вперше виявляє ініціативу в моральних учинках: поступається власними бажаннями, часом, дорогими для неї речами, іграшками на користь інших; поводиться морально стосовно того, хто її образив. При цьому дитина має розуміти заохочення не як обов'язкову підтримку її вчинків дорослими, а як увагу до її особистості. Чим старші діти, тим важливіше стимулювати самостійність їхнього морального вибору;

д) осуд недостойних учинків дитини. З огляду на особливості психічного розвитку дитини цей метод використовують рідко, оскільки він може заподіяти їй моральної шкоди, викликати негативне ставлення до особистості педагога.

Кожна конкретна педагогічна ситуація передбачає відповідний вибір методів впливу на моральну свідомість і моральну практику дитини, ефективність яких залежить від комплексного їх використання. За будь-якої форми взаємодії педагог повинен виявляти

повагу до особистості дитини, впевненість у перспективах її розвитку, стимулювати процес самовиховання.

Людина перетворює світ за допомогою *праці* – фізичної, інтелектуальної діяльності, спрямованої на задоволення матеріальних і духовних потреб людини. Праця виконує *практичну* (створення матеріальних, духовних цінностей, соціально-побутових умов життя і діяльності людини), *розвивальну* (розвиток особистості в процесі активного включення людини у трудовий процес) і *виховну* (формування суспільно і особистісно цінних якостей людини, її морально-естетичного ставлення до життя і діяльності) *функції.* Виховна функція праці реалізується в процесі трудового виховання дітей дошкільного віку.

Трудове виховання – цілеспрямований процес формування у дітей трудових навичок і вмінь, поваги до праці дорослих, звички до трудової діяльності.

Його завдання полягає у формуванні в дітей стійких переконань, що праця є життєвою необхідністю. Трудове виховання дітей дошкільного віку передбачає привчання їх до самообслуговування, елементарних трудових дій, ручної і господарської праці. Навіть найпростіший результат трудових зусиль дитини (вимитий посуд, прибрана кімната тощо) сприяє самоусвідомленню дитини, вселяє їй впевненість у собі, прагнення випробувати себе у нових видах діяльності.

Трудове виховання дітей покликане забезпечити вирішення таких завдань:

1.Формування мотивації (потреб, інтересу, почуття обов'язку і відповідальності), позитивно-емоційного ціннісного ставлення до праці як до форми буття і способу самореалізації людини.

2. Формування системи знань, необхідних для трудової діяльності, вибору професії, соціального, професійного і життєвого самовизначення.

3. Формування досвіду суспільно корисної виробничої діяльності, вміння використовувати теоретичні знання на практиці, здатності до творчості.

З огляду на особливості розвитку дітей дошкільного віку виокремлюють завдання трудового виховання, пов'язані з формуванням і розвитком мотиваційної сфери, навичок трудової діяльності, становленням особистості. У реальній педагогічній практиці воно покликане забезпечити:

1. Виховання інтересу до праці дорослих, бережливого ставлення до їх результатів, поваги до людини-трудівника.

2. Формування навичок трудової діяльності.

3. Виховання особистості дитини у процесі її трудової діяльності. Розвиток особистості дитини обумовлений такими особливостями праці:

− результативність, яка сприяє вихованню цілеспрямованості, звички доводити почату справу до кінця, адже планування майбутнього результату, необхідність виконання запланованого, можливість використання результату спонукають дитину серйозно ставитися до роботи;

− творчий характер, що розвиває налаштованість дитини на пошук, удосконалення своєї праці і себе у праці; немає нетворчої праці, оскільки за будь-яких обставин дитина має змогу зробити щось по-новому, не так, як завжди, знайти нові форми взаємодії з однолітками.

Спрямоване на особистісний розвиток дитини, трудове виховання дітей дошкільного віку пов'язане з фізичним, моральним, розумовим вихованням. Конкретні його завдання, форми організації трудової діяльності дітей зумовлені як виховними можливостями праці, так і віковими особливостями дошкільнят.

Порівняно з трудовою діяльністю дорослих праця дітей дошкільного віку має такі особливості:

1. Умовність. Праця дітей ще не пов'язана із суспільно значущим результатом, оскільки, як правило, не створює ні матеріальних, ні культурних цінностей.

2. Поступове вироблення здатності мотивувати трудову діяльність.

3. Динамічний розвиток компонентів трудової діяльності дітей дошкільного віку. Включаючись у трудову діяльність, дитина поступово починає усвідомлювати, що будь-яка праця повинна переслідувати конкретну мету, завершуватися певним результатом.

4. Виховна значущість як найвища цінність дитячої праці. Беручи участь у праці постійно, дитина виробляє у собі самостійність, відповідальність, звичку до трудових зусиль, прагнення допомогти товаришеві, ініціативність та інші особистісні якості.

5. Тісний зв'язок праці малюка з грою. Включення гри до праці дітей допомагає підвищити ефективність її виховного впливу, забезпечити основу для вироблення інтересу до праці, бажання трудитися. Однак не варто намагатися перетворити на гру будь-які трудові завдання чи якомога раніше відокремити працю від гри.

Одним з компонентів готовності дитини до трудової діяльності є привабливість праці. Цей своєрідний психологічний механізм формується під час усвідомлення дитиною того, що у процесі праці вона відкриває нове у собі, довкола себе, випробовує свої можливості на зовсім іншому рівні вимог, здатна досягти конкретного результату, який приносить радість їй і тим, хто вболіває за її успіхи.

Феномен праці діти відкривають для себе, спостерігаючи за тим, як працюють дорослі. Це породжує у них бажання наслідувати старших, брати участь у їхній діяльності.

За визнанням психологів, педагогів, раціональною є така послідовність ознайомлення з працею дорослих:

1) накопичення фактів про процес праці, перетворення предмета праці, результати праці, створення уявлення про її значущість;

2) формування уявлень про людину праці, її ставлення до праці;

3) формування уявлень про колективний характер трудової діяльності.

Ознайомленню дітей з працею дорослих сприяють спостереження та екскурсії. Для молодших дошкільників з цією метою організовують

екскурсії по дитячому садку, для старших дітей – походи за його межі (до магазину, перукарні, бібліотеки тощо). Добираючи види праці для спостереження, необхідно враховувати їх виховну цінність, доступність змісту для розуміння, ймовірність виникнення у дітей бажання наслідувати трудову поведінку дорослих. Ефективними є повторні спостереження, які забезпечують формування чітких знань про результати і значущість праці.

Набуті під час спостережень, екскурсій знання й уявлення потребують наступного уточнення і систематизації. З цією метою вихователь проводить з дітьми (переважно старшими) узагальнюючі бесіди («Хто якою працею займається у дитячому садку», «Як ми допомагаємо нашій няні», «Що робить кухар» тощо).

З метою закріплення і уточнення знань про різні види праці використовуються також дидактичні ігри: «Кому що потрібно для роботи», «Відгадай, що ми робимо» (відтворення трудових дій) та ін.

Навіть у дошкільному віці праця є різноманітною за змістом, передбачає використання різноманітних потенцій дитини. Основними видами дитячої праці є:

1) самообслуговування;
2) господарсько-побутова праця;
3) праця в природі;
4) ручна (художня) праця.

У різних вікових групах різні види праці мають неоднакову питому вагу. У молодших і середніх групах переважає самообслуговування та прості види господарсько-побутової праці, а у старших – праця в природі та художня праця.

Перше прилучення дітей до трудової діяльності відбувається у спільній з дорослим праці, у процесі якої вони опановують найпростіші трудові навички, що є передумовою переходу в недалекому майбутньому до самостійних форм організації трудової діяльності. Основними формами організації праці дітей дошкільного віку в дитячому садку є трудові доручення, чергування, колективна праця.

Трудові доручення. За змістом та організаційною структурою доручення є найдоступнішою і найпоширенішою формою організації дитячої праці. Сутність їх полягає у покладанні на індивіда, групу певних обов'язків, виконання певних завдань. Вони мають чітку спрямованість на результат.

Залежно від критеріїв виокремлюють такі види доручень:

за складністю: складні та прості;

за тривалістю: короткочасні, епізодичні та тривалі;

за характером організації дітей: індивідуальні та групові.

Молодшим дошкільникам вихователь дає прості доручення, які є епізодичними, короткочасними (наприклад, покласти на місце іграшку, принести стілець та ін.). Починаючи з середнього дошкільного віку дітям доручають складніші і триваліші справи, які можуть бути пов'язаними з проханням або звертанням до інших осіб, прибиранням і підтриманням порядку в ігровому куточку, доглядом за тваринами у куточку живої природи тощо.

За змістом діяльності щодо виконання доручень їх поділяють на:

1) доручення, пов'язані з участю в іграх, використанням іграшок, організацією занять;

2) побутові доручення;

3) доручення допомагати малюкам (для старших дітей);

4) доручення-проханння дорослих;

5) доручення, пов'язані з роботою в куточку живої природи, на земельній ділянці дитячого садка.

Виконання доручень виховує у дошкільнят обов'язковість, відповідальність, привчає їх до вияву вольових зусиль щодо самоорганізації діяльності задля досягнення результату. Але для цього важливо, щоб діти усвідомлювали доцільність, значущість для них загальної справи, конкретних доручень. Доручаючи дитині самостійну справу, педагог має враховувати відсутність соціального, трудового, комунікативного досвіду дитини, рекомендуючи у зв'язку з цим раціональні способи її виконання. Виконання групових доручень привчає дітей до узгодження своїх дій, збагачує їх досвідом

співробітництва, прищеплює гуманістичні почуття, виховує вміння бути уважними одне до одного, допомагати одне одному.

Чергування. Ця форма доручення полягає у систематичному виконанні дитиною трудових обов'язків стосовно своїх одногрупників. Чергування суттєво стимулюють розвиток дитини, адже вони вимагають немалих зусиль і напружень, що зумовлює її фізичне зміцнення, набуття знань про властивості та якості різних предметів, виробляє усвідомлення значущості своєї праці, навички роботи на конкретний результат.

Спільна трудова діяльність дітей. Використання цієї форми організації трудової діяльності дітей можливе у старшому дошкільному віці. Вона може об'єднувати всіх дітей групи і бути колективною (прибирання кімнати або майданчика, робота на клумбі та ін.). Колективній праці властиві спільна мета, відповідальність за результат, розподіл праці між учасниками, залежність їх один від одного.

Систематичність залучення дітей до трудової діяльності забезпечують різні її форми організації. Дослідники виокремлюють такі види колективної праці, як праця поруч, загальна і спільна праця.

Праця поруч – форма організації трудової діяльності, за якої діти незалежно один від одного, одночасно виконують індивідуальні завдання. У процесі роботи поруч виникає безпосереднє спілкування, яке часто спонукає дітей до надання допомоги одне одному, створює сприятливі умови для виховання доброзичливих стосунків. Цей спосіб організації трудової діяльності є проміжним етапом до колективної праці.

Загальна праця – форма організації колективної діяльності дітей, яку характеризують спільні мета і результат. Загалом трудовий процес розгортається як індивідуальний. Наприклад, дітям необхідно прибрати стелаж з іграшками. Для цього вони повинні виконати конкретні завдання: одна дитина витирає іграшки, друга – полички, третя – ляльковi меблі, а спільним результатом буде порядок на стелажі. Значущість кожного окремого результату і зв'язок його з

іншими виявляється тільки після закінчення всього процесу діяльності.

Спільна праця – складний різновид колективної діяльності, що передбачає досягнення спільного результату шляхом виконання послідовних трудових дій над певним об'єктом, який переходить від одного учасника трудового процесу до іншого. Всі трудові дії при цьому мають певну завершеність (наприклад, прибирання снігу на майданчику передбачає такі послідовні трудові дії, як згрібання, наповнення ящиків, перевезення). Цей вид колективної праці використовують у старшому дошкільному віці, він потребує чіткої організації. Під керівництвом вихователя діти попередньо обговорюють суть і послідовність дій, з урахуванням складності трудових операцій визначають кількість учасників для кожної з них, розподіляють дії між учасниками, враховуючи їхні бажання і можливості.

Різноманітні ситуації взаємодії потребують дотримання дітьми, які об'єдналися у групи, певних правил-регуляторів. Ознайомлення дітей з цими правилами є одним із засобів педагогічного керівництва їхніми взаєминами. При цьому слід враховувати і залежність правил від моральних норм, які є більш загальними вимогами. Особливої уваги педагога потребують вихованці, які, знаючи правила і вимагаючи дотримання їх від інших, самі ігнорують їх. Таким дітям варто доручати спільну справу разом з активними однолітками, які добре засвоїли моральні норми, внаслідок чого спрацьовує ефект взаємодоповнення: активні діти співпрацюють з тими, хто охоче бере участь у спільних справах, а ті, хто формально ставиться до моральних вимог, за такої ситуації вже не можуть ухилитися від них. За твердженням К.Д.Ушинського використання різних форм організації трудової діяльності дітей збуджує у них прагнення серйозної праці, без якої життя людини не може бути ні гідним, ні щасливим.

Естетичне виховання. Естетичне *(грец. aisthetokos* – почуттєвий) виховання – послідовне формування естетичного ставлення до життя,

розвиток сприймання і розуміння прекрасного у мистецтві, природі, взаєминах людей, художніх потреб і здатності до творчості.

Будучи спрямованим на формування творчої особистості, здатної адекватно сприймати прекрасне і потворне, наділеної чуттям міри у творенні художніх цінностей, естетичне виховання передбачає розвиток почуттєвої сфери особистості, з якою тісно пов'язаний її моральний світ. Квінтесенцією (сутністю) його є естетичний розвиток людини.

Естетичний розвиток особистості – процес становлення і вдосконалення естетичної свідомості та естетичної діяльності особистості.

Естетичний розвиток має на меті формування *естетичної культури особистості* – своєрідного сплаву особистісних якостей, які обумовлюють критерії її оцінювання прекрасного і потворного, вияв чуття міри у власної творчості. Під впливом суспільних умов, виховання, взаємодії з прекрасним естетична культура особистості постійно змінюється, в одних випадках збагачуючись, сягаючи висот, в інших – збіднюючись, примітивізуючись. Естетичну культуру особистості утворюють такі компоненти:

1. *Естетична свідомість* – сукупність поглядів, знань, суджень, оцінок, ідей, ідеалів. Її основою є *естетичне сприймання* – процес відображення сутності предметів і явищ естетичної дійсності, співвідношення сприйнятого зі сповідуваними особистістю критеріями.

2. *Естетичні потреби* – внутрішня необхідність в осягненні певних естетичних цінностей і розвитку певних умінь. Маючи у своїй основі *естетичні почуття* – спричинені взаємодією з естетичними цінностями (творіннями природи і людського таланту) емоції людини, естетичні потреби втілюються в *естетичних смаках* – здатності особистості до індивідуального відбору із сукупності естетичних явищ і предметів тих, які найбільше відповідають її поглядам та ідеалам, породжують позитивні відчуття в процесі сприймання.

3. *Естетична діяльність (практика)* – безперервний процес формування і реалізації певних творчих умінь, навичок, здібностей, гармонізації себе і світу.

З огляду на це естетичне виховання можна розглядати як системну діяльність, спрямовану на розвиток чуттєвої сфери особистості, її умінь сприймати, оцінювати явища естетичної дійсності за законами краси, збагачувати у процесі їх сприймання свій внутрішній світ, оволодівати законами творчості і творити.

Усі ці якості особистості необхідно розвивати уже в ранньому дитинстві, зосереджуючись на певних напрямах, добираючи засоби, форми і методи з огляду на вікові особливості дітей, передусім на особливості їх естетичного сприймання.

Основним шляхом естетичного розвитку дитини є самостійна художня творчість, у якій вона відкриває нове для себе, а для тих, хто її оточує, – нове про себе. Творчість може виявлятися у виконанні художніх творів (виразній передачі їх змісту і настрою), у створенні власного продукту (малюнка, поробок з пластиліну), музичних імпровізаціях (прагненні втілити у пісеньках свої переживання, ставлення до навколишньої дійсності).

Важливим напрямом естетичного виховання дітей дошкільного віку є *художнє виховання* – виховання особистості засобами мистецтва, завданнями якого є:

- систематичний розвиток естетичного сприймання, почуттів і уявлень дітей;
- прилучення дітей до діяльності у сфері мистецтва, виховання прагнення вносити елементи прекрасного в побут, природу, власну діяльність;
- розвиток художньо-творчих здібностей у різних видах діяльності.

Естетичне виховання тісно пов'язане з вихованням почуттів. Усі види мистецтва, краса природи сприяють розвитку естетично насиченого сприймання, яке викликає хвилювання, радість, захоплення, зацікавленість, прагнення створити прекрасне. Художні

здібності виявляються у дітей дошкільного віку індивідуально у різний час і в різних формах. Тому помилково поділяти їх на здібних і нездібних до художньої творчості. Безумовно, природні задатки дітей відіграють у художньому вихованні значну роль, однак без систематичного навчання розвиток їх сповільнюється.

До завдань естетичного виховання дошкільників належать:

1. Формування естетичного ставлення до дійсності, естетичних уявлень і суджень. Компонентами *естетичного ставлення* дитини до мистецтва є:

- здатність до емоційного переживання;
- здатність до активного засвоєння художнього досвіду, самостійного навчання, пошукових дій;
- спеціальні художні й творчі здібності. Виховуючи у дітей уміння сприймати красу і емоційно відгукуватися на неї, педагог поступово підводить їх до розуміння, оцінювання, формування естетичних уявлень і суджень.

2. Освоєння дітьми естетичної діяльності. Це завдання передбачає розвиток естетичного і художнього сприймання, формування початкових умінь і навичок виконавської художньої діяльності, втілення елементів прекрасного в побут, стосунки з людьми, ставлення до себе.

3. Розвиток загальних і спеціальних художньо-творчих здібностей дітей. Від того, наскільки правильно будуть помічені художньо-творчі здібності дитини, наскільки вміло буде спрямований їх розвиток, часто залежать її мистецькі успіхи в майбутньому, підтвердженням чого є безліч фактів з історії мистецтв і сучасної дійсності.

Загалом естетичне виховання передбачає формування знань, умінь, навичок, почуттів, інтересів, потреб, оцінок і смаків, які реалізуються в естетичній діяльності дошкільника. Попри певні особливості, зумовлені специфікою дошкільних закладів, належністю дітей до певної вікової групи, його зміст вибудовується за кількома напрямами.

Формування знань про прекрасне в житті, природі, вчинках людей. У процесі естетичного виховання у дітей формуються загальні уявлення про прекрасне у повсякденному житті, природі та мистецтві, його антагонізм з потворним, аморальним, антигуманним. Отже, до змісту естетичного виховання входять різноманітні знання про прекрасне в житті, природі, вчинках людей.

Розвиток естетичних умінь і навичок. З ранньої дошкільної пори дітей привчають спостерігати за явищами і предметами навколишнього світу, бачити їх загальні та специфічні властивості, з використанням різних матеріалів створювати прості предмети, сюжети, композиції, слухати музику – опановувати навички співу, гри на музичних інструментах, ритмічних рухів.

Формування естетичного ставлення.

Розвиток творчої діяльності. Важливою складовою естетичного виховання дітей дошкільного віку є формування у них самостійних творчих дій. Прагнення до творчості вони виявляють передусім у провідній своїй діяльності – у грі. Всі близькі до гри види творчості зумовлені потребою дітей у діяльному, образному освоєнні вражень. Поява самостійної художньої діяльності є ознакою поступального розвитку дитини.

Творчі здібності дітей у художній діяльності формуються на тлі загального розвитку і завдяки спеціальному навчанню. При цьому важливо пам'ятати, що художні можливості дітей диференційовані, а про результати їхнього навчання свідчить не лише те, наскільки вміло вони малюють, співають, читають вірші, а й глибина і сила інтересу, ставлення до якості виконання завдання, прагнення і намагання вдосконалювати навички художньої діяльності.

Основою процесу естетичного виховання є спільна діяльність педагога і дитини, спрямована на розвиток у неї здібностей до сприймання прекрасного, мистецьких цінностей і продуктивної діяльності. До загальних умов естетичного виховання належать: відповідно організоване середовище, в якому росте і виховується дитина; використання в оформленні приміщення дошкільного закладу

творів мистецтва (репродукцій картин, естампів, скульптур та ін.); залучення дітей до художньої діяльності; врахування інтересів, нахилів.

Засобами естетичного виховання є відібрані педагогом і спеціально організовані для виховання дітей предмети і явища навколишньої дійсності. До них належать:

1. Естетика побуту. Покликана навчити дитину відчувати і розуміти красу життя, виховати в неї прагнення створювати і берегти її. Художнє оформлення дошкільного закладу обумовлюється змістом виховної роботи, вимогами щодо охорони життя і зміцнення здоров'я дитини, її художнього розвитку. Чистота і порядок є не лише гігієнічними, а й естетичними вимогами до інтер'єру дитячого садка. Важливо, щоб його оформлення було стильово витриманим.

2. Твори мистецтва. їх використовують в оформленні побуту, під час навчання, самостійної діяльності. З цією метою підбирають твори побутового і казкового живопису (портрети, натюрморти, пейзажі), графіки (естампи, гравюри, офорти, книжкові ілюстрації), малі форми скульптури (вироби з фаянсу, гіпсу, дерева), твори декоративно-ужиткового мистецтва (кераміка, художнє скло, народні декоративні вироби та ін.). Різноманітні заходи у дитячому садку обов'язково супроводжуються музикою (ранкова гімнастика, дозвілля тощо).

3. Природа. Виростаючи серед природи, дитина вчиться бачити гармонійність, красу, багатство барв кожної пори року, відтворювати свої враження в усній розповіді, малюнках та ін. Усе це супроводжується розповідями педагога про те, що природа є наймогутнішим і найдосконалішим творцем прекрасного, у ній черпають натхнення живописці, композитори, письменники, використанням їхніх творів.

Ефективними є екскурсії в природу, адже пережиті дитиною у дошкільному віці враження залишають слід на все життя.

4. Спеціальне навчання. Формуванню уявлень про прекрасне, навичок художньо-творчої діяльності, розвитку естетичних оцінок, переживань і смаків сприяє спеціальне навчання дошкільнят у

дитячому садку. Для цього використовують різні види занять, художньо-дидактичні ігри, свята, ранки, екскурсії, прогулянки, перегляди кіно і телепередач, спектаклів тощо.

5. Самостійна художня діяльність дітей. Є важливим засобом естетичного виховання дошкільників. У процесі художньої діяльності вони реалізують свої творчі задуми, задатки, які згодом можуть розвинутися у здібності до художньої творчості.

6. Свята. З ними пов'язані яскраві естетичні переживання дітей, прагнення випробувати себе у різних жанрах мистецтва. Підготовка до свята, участь дітей у створенні його програми, умов проведення, очікування святкового дійства формують особливий передсвятковий колективний настрій. До участі у підготовці та святкуванні часто залучають батьків дітей, що додає їм емоційної теплоти.

Найцікавіші задуми вихователя щодо організації естетичного виховання дошкільнят можуть досягти своєї мети за правильного добору і комбінування його методів, які класифікують за різними критеріями:

− за головною педагогічною метою. До таких методів належать переконання; вправляння у практичних діях, спрямованих на перетворення навколишнього середовища; проблемні ситуації, які спонукають до творчих і практичних дій; спонукання до співпереживання, емоційно-позитивного відгуку на прекрасне, негативного ставлення до потворного;

− за загальною та спеціальною спрямованістю. До цієї групи зараховують загальнопедагогічні та спеціальні методи, добір яких залежить від виду мистецтва, до якого педагог прагне прилучити дітей;

− методи навчання художній діяльності. Серед них виокремлюють наочні (зразок, показ прийомів виконання дій), словесні (бесіди, інструкції, вказівки, поради, оцінка і самооцінка результатів діяльності дітей);

− методи розвитку художньо-творчих здібностей дітей. Ґрунтуються вони на виробленні у дітей уміння діяти під час вирішення проблемно-пошукових завдань, у нестандартних ситуаціях.

Оскільки у дошкільному віці дитина налаштована передусім на гру, необхідно широко використовувати з метою розвитку її творчості різноманітні ігрові прийоми:

а) ігрові ситуації, які допомагають розвинути пізнавально-творчу активність;

б) пісні, загадки, вірші, казки, музичні твори;

в) демонстрування епізодів ляльковихспектаклів, які зосереджують увагу, викликають позитивні емоції, інтерес до зображуваного, уяскравлюють, поглиблюють естетичне задоволення, але не впливають на результати роботи;

г) розповіді-малювання з елементами казки; пошукові ситуації; уявні ситуації.

Діти, в яких виявлено певні навички, інтереси до художньо-зображувальної діяльності, утворюють контингент дошкільних закладів художньо-естетичного спрямування, в яких під керівництвом педагогів з художньою освітою функціонують гуртки, студії, творчі майстерні. Залучають до участі у них дітей відповідно до їхніх задатків та інтересів. Художня діяльність створює неабиякі можливості для вияву індивідуальності дитини, тому її знання, розвиток художніх здібностей є першочерговою умовою усвідомлення дитиною себе як наділеної творчим потенціалом особистості, виховання в собі відповідальності за свій талант як Божий дар, прагнення, долаючи найжорсткіші випробування, неповторно реалізувати свій талант. Історія світової культури знає багато прикладів, коли все це дитина починала усвідомлювати у ранньому віці. Тому кожен педагог повинен пам’ятати, можливо, і його вихованці виношують такі мрії.

Естетичний розвиток пов'язаний з формуванням усіх граней особистості. У дошкільному віці формуються основи потреб і смаків, народжується любов до мистецтва, заявляють про себе творчі здібності, якими різною мірою наділена кожна дитина. Для їх реалізації необхідне правильно організоване виховання і навчання, яке враховує особливості віку, індивідуальність.

Екологічне виховання. Екологічне виховання дошкільників – процес формування знань про природне середовище, викликати інтерес до нього, навчитись бачити прекрасне в природі, розвивати почуття любові до всього живого, бажання охороняти й примножувати все, чим багата рідна земля.

Екологічна культура особистості – це сформована система знань, спрямованих на пізнання процесів і результатів взаємодії людини, суспільства і природи; відповідальність за природу як національну і загальнолюдську цінність, основу життя; готовність до природоохоронної діяльності.

Сучасний ЗДО є першою сходинкою збагачення дітей знаннями про природне і соціальне оточення, знайомство з загальною, цілісною картиною світу та формування науково-обґрунтованого, морального й естетичного ставлення до нього.

Цілеспрямований процес формування відповідального ставлення дошкільників до природи в усіх видах навчальної суспільно-корисної діяльності та спілкування з природою складають сутність екологічної освіти і виховання, які конкретизують і поглиблюють основну ціль – формування екологічного культури, екологічної відповідальності.

Принципове значення в педагогіці і психології має положення про те, що ставлення до природи набуває риси відповідального тільки за умови всебічного екологічного виховання особистості починаючи з дошкільного віку.

В системі екологічного виховання дошкільників педагоги враховують той факт, що ставлення до природи передбачають такі аспекти.

Перший відображає ставлення до природи як предмета матеріального виробництва, об'єкта праці та життєдіяльності людини.

Другий – ставлення до особистих природних даних, до свого організму, який включений в систему екологічної взаємодії.

Третій виявляє ставлення людей до діяльності, пов'язаної з вивченням і охороною навколишнього природного середовища.

Отже, визначимо ставлення до природи як свідомого вибору зв'язків дошкільнят з різними природними об'єктами і явищами.

Відповідальне ставлення до природи – це здатність і можливість дитини свідомо, а отже цілеспрямовано, добровільно, виконувати вимоги і вирішувати завдання морального вибору, досягаючи певного результату. Метою поведінки дошкільника повинні бути такі вчинки, які спрямовані на підтримку відтворюючих сил природи, нанесення найменшого збитку її естетичних і матеріальних цінностей, на збереження природи для майбутніх поколінь. Добровільне, вільне дотримання моральних вимог, пов'язаних з відношенням до природи, передбачає переконаність в необхідності такої поведінки, а не страх за можливе осудження з боку оточуючих. Саме переконаність дозволяє людині протидіяти будь-якому впливу, а також долати свої сумніви, які не відповідають екологічній необхідності.

Відповідальність, як внутрішня якість особистості, є поєднання раціонального й емоційного, гармонійний зв'язок розуму і почуття. Екологічна відповідальність пов'язана з такими якостями дитини, як цілеспрямованість, зібраність, вміння мобілізувати свої можливості, самоконтроль, передбачення наслідків своїх дій в природному середовищі, критичне ставлення до себе та інших. Вихователю необхідно знати, що екологічна відповідальність та інші явища соціальної відповідальності, виражається в таких емоційних станах: турбота, занепокоєння, старанність, тривога, напруженість, хвилювання, зосередженість, сумнів та ін.

Відповідальне ставлення дитини дошкільного віку до природи – це провідний аспект утвердження відповідальності в якості стійкої риси характеру особистості. Екологічна відповідальність як внутрішня якість, як елемент свідомості є формою прийняття системи відповідальної залежності людини та природи. Вона характерна у вищій мірі позитивним відношенням до суспільних потреб і заснована на глибокому розумінні своїх вчинків, в усвідомленні цінності та соціальної ролі в екологічній ситуації.

Необхідність спілкування з природою включена в структуру біологічних і пов'язаних з ними матеріальних потреб, та ідеальних (духовних, культурних) потреб пізнання природи, сенсу життя, існування. Зростає значення розвитку потреб нового типу – в цілісному відтворенні освоєного світу, у відповідальності за духовний розвиток людини в поєднанні з розвитком навколишнього середовища.

Для педагога важливо, щоб потреба спілкування з природою впливала на соціальні потреби дошкільника, наприклад, постати певне місце в колективі, користуватися прив'язаністю друзів, увагою вихователя. Потреба в спілкуванні з природою, в її збереженні включається в систему мотивів індивідуальної поведінки. Відповідальність на рівні мотивів виступає як соціально збуджуючий стимул. Виділяють такі мотиви:

- громадсько-патріотичні – що ґрунтуються на бажанні примножити багатства природи і пов'язані з почуттям обов'язку перед суспільством з охорони природи своєї Батьківщини.

- гуманістичні – виражаються в прагненні проявити добро, співчуття у відношенні до живого, бажання захищати.

- естетичні – виявляються у потребі зберегти красу навколишнього середовища.

- науково-пізнавальні – виражаються у розумінні складних зв'язків суспільства, людини і природи, прагненням пізнати її закони.

- гігієнічні – зважаючи на значення природи для здоров'я людини і бажання, зберегти її оптимальні біофізичні та хімічні параметри.

- економічні – засновані на визнані природи як джерела ресурсів для розвитку продуктивних сил суспільства, науково-технічного прогресу.

Звідси розуміємо, що свідомість – це єдність знання і переживання. Засвоєння екологічних знань, звичайно, повинно супроводжуватися емоційними переживаннями дошкільника і сприяти становленню його екологічних переконань як стержневого компонента екологічної відповідальності.

Екологічні переконання – це суб'єктивне відношення людей до природи, яке розкриває знання про її значення для людини, про організованість та еволюцію природи, чуттєво пережиті і включені в ті аспекти свідомості, що пов'язані з розумінням ідей бережливого гуманного ставлення до природи. Як будь-які моральні переконання, екологічне переконання сучасної дитини дошкільного віку повинно будуватися на основі принципів загальнолюдської свідомості.

Моральне формування особистості, а також формування відповідального ставлення до природи, базується не тільки на вимогах, а й на знанні взірців моральної поведінки, на порівнянні своїх дій і вчинків з такими зразками та їх оцінкою. Цей внутрішній процес приводить до створення оцінних відносин, зумовлюючих моральні, естетичні, юридичні та інші критерії вчинків і переживань людини. Отож, формування у дошкільників відповідального ставлення до природи досягається за умови їх участі в різноманітних навчальних та життєвих ситуаціях, де необхідно приймати екологічно правильне рішення.

Психологічна природа екологічних поглядів і переконань, які впливають на формування відповідальності, включає три основні компоненти:

− інтелектуальний (екологічні знання та інтелектуальні вміння світоглядного характеру, володіння прийомами причинно - наслідкового мислення);

− персональний (мотивація, відношення і оцінка, віра в необхідність охорони природи і т.п.);

− внутрішню готовність (бажання, намір, потреба реалізації своєї позиції у вчинках діяльності по охороні природи).

Світогляд, ідеали, переконання дошкільників, які є одночасно мотивами його діяльності у виховному процесі наповнюються екологічним змістом. Розглядаючи зміст поняття відповідальність перед природою (екологічна відповідальність), ми приходимо до висновку, що воно вбирає в себе всі суттєві ознаки поняття відповідальності, як соціальної та психологічної категорії і є актом

свідомості, так як свідомість – це спосіб відношення до об'єктів своєї діяльності з врахуванням їх властивостей та можливостей.

Виховний процес повинен бути спрямований на формування таких психологічних властивостей особистості, як потреба в спілкуванні з природою, інтерес до пізнання її законів, мотиви поведінки і діяльності по охороні природи, переконання – в соціальній обумовленості відношення людини до природи, в необхідності управління природними явищами.

З цією метою необхідно реалізовувати комплекс завдань екологічного виховання, а саме:

1) виховування свідомого гуманного ставлення до природи;

2) формування системи екологічних знань та уявлень про природу;

3) розвиток уміння бачити і відчувати красу, привабливість кожного елемента довкілля; милуватися і захоплюватися ними;

4) включення у посильну екологозорієнтовану діяльність.

Вирішення цих завдань забезпечить активне спілкування дошкільнят з природним довкіллям і сприятиме їх соціалізації.

Формуванню свідомого ставлення дітей до природи сприяють пізнавальні методи. Різноманіття явищ природи, навколишнього дошкільнят, створює для вихователя умови для організації спостережень. Загальна педагогічна мета при цьому полягає в тому, щоб збудити інтерес, пізнавальну активність дітей, розвинути їх спостережливість, бажання і вміння дивитися на оточуючих світ. При такому підході спостереження стає цілісним педагогічним процесом, спільне з інтелектуальною діяльністю вихователя і дітей. При цьому дії дорослого направлені на планування та організацію спостереження, на вирішення виховно-освітнього завдання, а розумові зусилля дітей – на повноцінне сприйняття об'єкта, на пошук і отримання потрібної інформації. При такій схемі спільно розподіленої інтелектуальної діяльності спостереження стає методом екологічного виховання, за допомогою якого у дошкільнят взаємопов'язано формується коло

конкретних екологічних знань про об'єкти спостереження і ставлення до них.

Спостереження розвиває у дітей різні відтінки ставлення до природи: пізнавальний інтерес, естетичні переживання, співчуття. Потреба пізнавати нове формується завдяки багаторазовому зверненню до об'єкта, супроводжуваного коментарями дорослого про причинно-наслідкові зв'язки живого організму з середовищем проживання. На основі розуміння цих зв'язків у житті мешканців куточка природи, залежності їх самопочуття від умов, в яких вони знаходяться, виникають переживання за них, співчуття, початкові форми моральної відповідальності, готовність допомогти. Це той випадок, коли знання трансформуються у відношення.

Народженню естетичного ставлення до природи в процесі спостережень сприяє детальне і чуттєве сприйняття об'єкта, усіх його сенсорних особливостей – форми, забарвлення, пропорцій, розміру та ін. Всі природні об'єкти, якщо вони перебувають у сприятливих умовах життя, демонструють морфо-функціональну красу – красу будови і різні її прояви. При цьому вона завжди має свою яскраво виражену (видову) специфіку. Спостереження, спеціально присвячені красі об'єкта, розвивають в дітях здатність бачити і відчувати гармонію форми, кольору, ліній, пропорцій, їх взаємозв'язок і функціональність у кожної тварини і рослини.

Усвідомлене ставлення до природи відбувається в процесі спостереження й ведення календарів природи, відображення в них результатів спостережень. Педагог вчить дошкільнят самостійно заповнити сторінки календаря, орієнтуватися в його параметрах, правильно користуватися відповідною символікою. Велике значення має те, що ця спільна діяльність довгостроково протікає в часі, здійснюється періодично-постійно протягом усього навчального року. Відношення, що виникає у старших дошкільників до спостереження і моделювання його результатів, – це пізнавальне ставлення до природи і інтерес до навчальної діяльності одночасно, а це дуже важливо для особистості дитини напередодні її вступу до школи.

Виховання позитивного ставлення дітей до природи в процесі використання словесного методу обумовлено сутністю спілкування як бажаною для дітей діяльності, що приносить їм задоволення. Доброзичливість, проникливість і щира участь вихователя в розмові з дітьми забезпечує їх позитивне ставлення до змісту бесіди. Навчальний діалог також сприяє виробленню усвідомлено-правильного ставлення до явищ природи, особливо якщо педагог акцентує увагу на формі мовних повідомлень, на вмінні дошкільнят правильно побудувати висловлювання, пояснити взаємозв'язок об'єктів.

Ігрова діяльність приносить дошкільникам велике задоволення, легко і швидко викликає позитивне ставлення до її змісту. Результатом нашого пошуку стала розробка різних ігрових навчальних ситуацій (ІОС) – спеціальної форми сюжетно рольової гри, насиченої екологічним змістом. Вони спеціально створюються педагогом для вирішення конкретних дидактичних завдань на екологічних заняттях, екскурсіях, спостереженнях. Хороший результат дають три типи ігрових навчальних ситуацій, що володіє різними дидактичними можливостями: ІОС із залученням іграшок, що зображують об'єкти природи – рослини і тварин; ІОС з використанням ляльок–персонажів казок, сюжет яких пов'язаний з природою; різні варіанти гри в подорожі ("туристичний похід", "екскурсія на виставку квітів", подорож по Північному полюсу або Африці "та ін.). Гра, спеціально організована вихователем і привнесена в процес пізнання природи, з успіхом виконує функцію методу екологічного виховання, який полегшує дітям засвоєння екологічних знань і формує усвідомлено-правильне ставлення до їх змісту.

Отже, екологічне виховання – це систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток в дітей екологічної культури.

Тема 11.
Формування основ патріотизму і початків національної свідомості у дітей дошкільного віку

Мета лекції: *ознайомити студентів з особливостями патріотичного і національного виховання та реалізація його провідних завдань в умовах закладу дошкільної освіти.*

План лекції

1. Завдання патріотичного виховання дітей дошкільного віку.
2. Форми, методи і засоби патріотичного виховання у сучасному дитячому садку.
3. Завдання національного виховання у системі українського дошкілля.
4. Визначальні форми і методи національного виховання в осередку дошкільного навчального закладу.
5. Співпраця ЗДО з батьками – запорука ефективності у становленні національної самосвідомості дитини дошкільного віку.

Література до теми

1. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посіб. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ : Вища школа, 2012. 407 с.
2. Виховання громадянина: психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: навч.-метод. посіб. / за ред. П.Р. Ігнатенко. Київ : ІЗМІН, 2017. 252 с.
3. Лаппо В. В. Етнопедагогіка: навч.-метод. посібн. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 439 с.
4. Фоменко Е. В. Формування національної самосвідомості дітей. Харків : Основа, 2019. 121 с.

Без любові до Батьківщини, готовності примножувати її багатства, оберігати честь і славу, а за необхідності віддати життя за її свободу і незалежність, людина не може бути громадянином. Як синтетична

якість, патріотизм охоплює емоційно-моральне, дієве ставлення до себе та інших людей, до рідної землі, своєї нації, матеріальних і духовних надбань суспільства.

Патріотичні почуття дітей дошкільного віку засновуються на їх інтересі до найближчого оточення (сім'ї, батьківського дому, рідного міста, села), яке вони бачать щодня, вважають своїм, рідним, нерозривно пов'язаним з ними. Важливе значення для виховання патріотичних почуттів у дошкільників має приклад дорослих, оскільки вони значно раніше переймають певне емоційно-позитивне ставлення, ніж починають засвоювати знання.

Патріотизм як особистісна якість має інтегральний зміст. З огляду на це в педагогічній роботі поєднано ознайомлення дітей з явищами суспільного життя, народознавство, засоби мистецтва, практична діяльність дітей (праця, спостереження, ігри, творча діяльність та ін.), національні, державні свята.

Основними напрямами патріотичного виховання є:

- формування уявлень про сім'ю, родину, рід і родовід;
- краєзнавство;
- ознайомлення з явищами суспільного життя;
- формування знань про історію держави, державні символи;
- ознайомлення з традиціями і культурою свого народу;
- формування знань про людство.

Для патріотичного виховання важливо правильно визначити віковий етап, на якому стає можливим активне формування у дітей патріотичних почуттів. Найсприятливішим для початку систематичного патріотичного виховання є середній дошкільний вік, коли особливо активізується інтерес дитини до соціального світу, суспільних явищ.

Цілеспрямоване патріотичне виховання повинно поєднувати любов до найближчих людей з формуванням такого ж ставлення і до певних феноменів суспільного буття. З цією метою факти життя країни, з якими ознайомлюють дошкільнят, ілюструють прикладами з

діяльності близьких їм дорослих, батьків залучають до оцінки суспільних явищ, спільної участі з дітьми у громадських справах.

Концепція дошкільного виховання в Україні (1993), сповідуючи історичний підхід до патріотичного виховання дітей дошкільного віку, актуалізує його народознавчі, українознавчі та краєзнавчі напрями. На це орієнтують і різноманітні програми дошкільного виховання.

Вже у молодшій групі діти мають знати назву рідного міста (села), а в середній повинні мати певні уявлення про Батьківщину («Батьківщина — це місце, де людина народилась і живе, де народились і живуть її батьки. Вона така ж рідна для людини, як її батьки, тому й називається Батьківщиною. Наша Батьківщина — Україна»). Діти повинні знати, що люди, які мають спільну батьківщину, — це народ, а ті, що народилися і живуть в Україні – український народ. У народі з роду в рід передаються мова, пісні, повага до старших, любов до дітей і рідного дому. Програма передбачає формування у дітей уявлень про історію рідного міста (села), походження його назви і назв вулиць, географічні та історичні пам'ятки рідного краю.

Базовий компонент дошкільної освіти в Україні орієнтує на опанування знань про нашу державу, виховання поваги до державних символів. Старші дошкільники мають знати прапор, гімн, герб України, назву її столиці, інших великих міст, значущі географічні назви (Крим, Карпатські гори, Дніпро), пам'ятні місця (Тарасова гора у Каневі, Хортиця, заповідник Асканія-Нова тощо). Цій меті підпорядковані заняття «Ми живемо в Україні, ми дуже любимо її», «Пам'ятні місця України», «Рідне місто (село)», «Вулиці нашого міста (села)», «Наш герб» та ін.

Діти мають поступово усвідомлювати, що моральний аспект патріотизму полягає і в розвитку національної економіки (це нові робочі місця, заробітна плата працівникам, доходи бюджету, раціональне використання яких робить життя у рідній країні достойним), і в підтримці національного виробника, і в економічній, господарській порядності власників підприємств, і в розвитку

меценатства тощо. Щодо цього педагог може використати приклади з історії і з сучасного життя країни. Доцільним у патріотичному вихованні дітей дошкільного віку є використання творів художньої літератури, в яких ідеться про історію і сьогодення України, життя дітей і дорослих.

Досягти якісного рівня патріотичного виховання дошкільників не можна без урахувань специфіки окремих регіонів, їх національних особливостей.

Виховання любові до Батьківщини, до своєї Вітчизни – завдання надзвичайно складне, особливо коли мова йде про дітей дошкільного віку. Однак така складність виникає при спробі переносити на дітей «дорослі» показники проявів любові до Вітчизни.

Дошкільний вік як період становлення особистості має свої потенційні можливості для формування вищих моральних почуттів, до яких і відноситься почуття патріотизму.

Для того, щоб визначити специфіку процесу формування у дітей любові до Вітчизни, необхідно визначитися у природі самого патріотичного почуття, його структурі, змісті, а також простежити його народження, джерела (на основі яких почуттів воно формується або, точніше, без якої емоційно-пізнавальної основи не може з’явитися це складне інтегральне почуття).

Якщо патріотизм – це почуття приязні, відданості, відповідальності і т.д. до своєї Батьківщини, то дитину ще в дошкільному віці необхідно навчити бути приязною (до чого-небудь, бути відповідальною в її малих справах, вчинках).

Перш ніж дитина навчиться співпереживати бідам та проблемам Батьківщини, вона повинна навчитися співпереживанню взагалі як людському почуттю. Захоплення просторами країни, її красою та природними багатствами виникає тоді, коли дитину навчили бачити красу безпосередньо навколо себе. Також, перш ніж людина навчиться трудитися на благо Батьківщини, необхідно навчити її добросовісно виконувати трудові доручення, прищеплювати любов до праці.

Отож, базовим етапом у формуванні в дітей любові до Батьківщини необхідно вважати накопичення дитиною соціального досвіду проживання у своїй Вітчизні та засвоєння усталених норм поведінки, взаємовідносин.

Патріотичне почуття за своєю природою багатогранне, воно об’єднує всі сторони особистості: моральну, трудову, розумову, естетичну, а також фізичний розвиток і передбачає вплив на кожну із сторін для отримання єдиного результату.

До ефективних методів і форм організації патріотичного виховання належать: екскурсії вулицями рідного міста, до історичних пам'яток, визначних місць; розповіді вихователя; бесіди з цікавими людьми; узагальнюючі бесіди; розгляд ілюстративних матеріалів; читання та інсценування творів художньої літератури; запрошення членів родин у дитячий садок; спільні з родинами виховні заходи (День сім'ї, свято бабусь тощо); зустрічі з батьками за межами дошкільного закладу, за місцем роботи та ін.

Важливим напрямом патріотичного виховання є прилучення до народознавства – вивчення культури, побуту, звичаїв рідного народу. Дошкільників ознайомлюють з культурними і матеріальними цінностями родини і народу, пояснюють зв'язок людини з минулими і майбутніми поколіннями, виховують розуміння смислу життя, інтерес до родинних і народних традицій.

Значну роль у вихованні дітей відіграють народні традиції – досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки, що склалися історично і передаються з покоління в покоління (шанувати старших, піклуватися про дітей, відзначати пам'ятні дати тощо). З традиціями тісно пов'язані народні звичаї – усталені правила поведінки; те, що стало звичним, визнаним, необхідним; форма виявлення народної традиції (як вітатися, як ходити в гості та ін.).

Прилучаючись до народознавства, діти поступово утверджуватимуться у думці, що кожен народ, зокрема й український, має звичаї, які є спільними для всіх людей. Пізнаючи традиції, народну мудрість, народну творчість (пісні, казки, прислів'я, приказки, ігри,

загадки тощо), розширюючи уявлення про народні промисли (вишивка, петриківський розпис, яворівська іграшка), вони поступово отримують більш-менш цілісне уявлення про втілену в художній і предметній творчості своєрідність українського народу. Водночас у дітей розширюються знання про характерні для рідного краю професії людей, про конкретних їх представників. При цьому вихователь повинен не стільки піклуватися про збагачення знань, скільки про їх творче засвоєння, розвиток почуттів дітей. У дошкільному віці вони залюбки беруть участь у народних святах і обрядах, пізнаючи їх зміст, розвиваючи художні здібності, навички колективної взаємодії.

Формування патріотичних почуттів дітей дошкільного віку має поєднуватися з вихованням їх у дусі миру. Адже глобалізація, зростання відкритості суспільств актуалізує ідею планетарності, вселяє багатьом людям відчуття того, що вони є жителями Землі. За даними Всесвітньої організації з дошкільного виховання (ОМЕР), представники різних країн змістом мирних відносин між людьми вважають:

а) любов і повагу до ближнього, щирість, співпереживання, привітність, розуміння, вміння допомагати тим, хто потребує допомоги;

б) дотримання прийнятих у суспільстві моральних норм, протидію злу без виявлення агресивності;

в) почуття солідарності та відповідальності стосовно інших.

Базовий компонент дошкільної освіти в Україні тлумачить поняття «людство» як сукупність усіх людей, які населяють планету, як усвідомлення того, що народи світу прагнуть миру і щастя, процвітання рідної країни і всієї планети, турбуються про майбутнє дітей.

У дошкільному закладі розкриття етнічної багатоманітності світу доцільно починати з ознайомлення безпосередніми методами. Передусім слід ознайомити дітей з народами, які населяють країну та сусідні держави, а також із народами, що є носіями іноземної мови, яку діти вивчають у дошкільному закладі. Дошкільників, як правило,

цікавлять казки, ігри, побут інших народів; залюбки вони спілкуються з представниками різних національностей.

Засоби і методи цієї роботи традиційні: розповіді вихователя; використання творів художньої літератури; показ народних іграшок, виробів народних майстрів, предметів побуту тощо; розглядання ілюстративного матеріалу (картин природи, історичних пам'яток тощо); ігрові заочні екскурсії-подорожі; узагальнюючі заняття, що підсумовують знання дітей про певну країну; листування з дошкільними закладами, зустрічі з представниками інших країн.

Спрямованість патріотичного виховання на загальний особистісний розвиток дитини, його неперервність у педагогічному процесі, багатоманітність напрямів і методів вимагає високої професійної та моральної культури вихователя, гуманістичної спрямованості його педагогічної діяльності, вміння розуміти дитину і діяти спільно з нею.

У сучасній педагогічній системі провідне місце надається національному вихованню, яке згідно з положеннями Національної доктрини розвитку освіти, «...має здійснюватися на всіх етапах навчання дітей та молоді, забезпечувати всебічний розвиток, гармонійність та цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури...».

Почуття любові до батьківщини, поваги до свого народу, його історії, усвідомлення себе часткою великої і давньої нації мають формуватися з самого раннього дитинства. В Україні розроблена науково обґрунтована Концепція дошкільного виховання, яка й визначає основну його мету. Її загальні положення знайшли відображення в Законі України «Про дошкільну освіту». Зокрема, в ньому зазначається: «Одним із основних завдань дошкільної освіти та виховання є формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, пізнавальної активності; виховання у дітей шанобливого ставлення до родини, Батьківщини, поваги до народних традицій та звичаїв, рідної та державної мови, національних цінностей

Українського народу». Відповідно до цього були визначені завдання виховання. З поміж інших, наголошується на необхідності формування особистості в контексті рідної культури, мови як емоційного природного середовища дитини; відновлення престижу української мови, державної мови суверенної України; формування творчої індивідуальності на національній основі.

Сучасні концепції національного виховання наголошують на важливості національної спрямованості освіти, її органічної єдності з національною історією і традиціями, на збереженні і збагаченні культури українського народу.

У Концепції дошкільного виховання в Україні зазначено, що провідними засадами діяльності сучасного національного дошкільного закладу мають бути національна психологія, культура та історія, а також загальнолюдські духовні надбання.

Важливим завданням педагогічної науки і практики є забезпечення етнізації – природного входження дітей у духовний світ свого народу, нації як елементу загальнолюдської культури, позбавленого національної обмеженості та егоїзму. Така спрямованість виховної роботи вимагає єдності національного і загальнолюдського у формуванні національної самосвідомості, інтернаціональних почуттів дошкільників. Національне самовизначення особистості (віднесення себе до певної нації, відданість їй, любов та інтерес до всього національного) за такої умови не перероджується в національний егоїзм і негативне ставлення до інших націй, адже людина, яка має високу національну свідомість, поважатиме й інший народ.

Головним завданням національного виховання дітей дошкільного віку є формування основ національної самосвідомості – відчуття приналежності до певної нації, яка виявляється в етнічному самовизначенні (ототожнення себе з певної етнічною групою). Основою національної самосвідомості є національні почуття — комплекс емоцій, які фіксують суб'єктивне ставлення людей до своєї нації, її потреб і норм життя, а також до інших народів. Важливо, щоб

сформовані у ранньому дитинстві національні почуття, елементи національної свідомості мали моральну спрямованість. Усе це активно сприятиме формуванню у дітей етики міжнаціонального спілкування, яка стосовно дитини-дошкільника передбачає симпатію, доброзичливість, повагу до однолітків і дорослих різних національностей, їхніх національних традицій і звичаїв, інтерес до їхнього життя. культури.

Втілення національного виховання дітей в сучасних дошкільних закладах неможливе без впровадження в навчально-виховний процес надбань народної етнопедагогічної традиції.

Впровадження кращих надбань українського народу в роботу дитячого садка повинно мати своєрідну форму подання і бути зустріччю дитини з духовною спадщиною народу. При ознайомленні дошкільнят з українськими народними святами, обрядами й звичаями необхідно керуватися принципами: доступності, зрозумілості, відповідності віковим особливостям й урахування інтересів і нахилів кожного вихованця. Увесь комплекс виховного впливу повинен бути нормою існування життя дитини в дошкільній установі. Емоційно-естетичне сприйняття навколишнього світу має для дитини першочергове значення. Відтак доцільним вважаємо безпосереднє спілкування з оточенням поєднувати з впливом українського мистецтва – музикою, піснями, малюванням та залученням народних казок, загадок, приказок, віршів та легенд, у змісті яких розкрито (чи опосередковано згадано) самобутні українські традиції. Щоб інформативний матеріал краще засвоювався дітьми та сприймався з більшим інтересом, розповіді вихователя слід поєднувати з практичною діяльністю дітей, їхньою безпосередньою участю в проведенні народних свят, творчою роботою на заняттях з ручної праці та образотворчого мистецтва, з екскурсіями до історичних місць, до майстерень народних умільців.

Визначальна роль у виховному впливі на дітей має відводитись народним іграм, бо в них дитина відтворює звичаєвість певної епохи й

одержує при цьому необхідний доступний обсяг знань, норм поведінки та моралі свого народу.

Педагогам необхідно прагнути, щоб народознавча робота вже у першій ланці освітньої системи була інтегрованою. Водночас важливо, щоб виховний вплив відбувався без психологічного тиску, проходив в контексті повсякденного життя, у формах і способах притаманних народному життю та максимально наближених до потреб дітей.

Для реалізації вищеназваних провідних засад в ознайомленні дітей з культурними надбаннями українського народу в дитячому садку бажане створення кімнати з народознавства, в якій проводилася б робота з вихованцями за чотирма виховними осередками. Одним з осередків є «Українська світлиця», що являтиме собою мініетнографічний музей. Експонатами слугуватимуть зібрані вихователями з участю батьків національний одяг, старовинні речі хатнього вжитку, гончарні вироби, народні символи та обереги: ікони, рушники, обрядовий хліб, віночки, які покликані формувати уявлення дітей про помешкання й побут українців у давнину. З дітьми молодшого та середнього дошкільного віку в цьому виховному осередку проводяться екскурсії з метою формування початкових етнічних знань, а з дітьми старшого дошкільного віку – організовуються сюжетно-стилізовані тематичні та комплексні заняття, фольклорні свята, екскурсії-мандрівки, вечори пісень, народні дозвілля та розваги. Роботу в кімнаті національного побуту слід будувати так, щоб діти могли не лише споглядати, а й діяти. Предмети, речі вжитку мають бути такого розміру, щоб дозволяли гратися й відтворювати те, що вже відомо про народний побут. Тут доречне проведення з дітьми дидактичних ігор: «Український рушничок», «Букет маковія», «З бабусиної скрині», «Селянське дворище». Поряд з предметами старовини в оформленні світлиці мають бути й сучасні речі, які дозволяють показати дітям контраст не лише з метою порівняння, а й з метою розвитку в них творчого мислення, уяви, розкриття тих здобутків, які ведуть до кращого життя людей.

Залученню дітей до участі в традиційних народних святах передує підготовча робота. Так, доцільним є засвоєння дітьми таких аспектів святкового дійства:

– в яку пору року свято відзначається;

– що символізує певний обряд чи звичай, який є складовою святкового комплексу;

– які атрибути зазвичай використовують при виконанні цих обрядів та звичаїв;

– у яких різновидах народної творчості відзеркалено символіку цього свята.

Ознайомлення з вище переліченими аспектами має за мету стимулювати інтерес дітей до наступної події й збагатить їх враження під час святкування.

У процесі спілкування з джерелами народної творчості діти повинні відчути самобутній характер українського народу, його кращі риси: доброзичливість, гумор, працелюбність, гостинність, щирість.

Наступний виховний осередок умовно названий «Кобзарик». У ньому представлені українські народні інструменти: сопілка, бубон, цимбали, дримба, іграшкова бандура, ксилофон, добірка книжок з українськими піснями, баладами. Під час роботи у цьому осередку доцільне створення дитячого музично-фольклорного ансамблю «Дзвіночок», позаяк метою осередку є прищепленні дітям любові до української музики, пісень, танців, зацікавлення виразністю й образністю української мови, до культури українського народу, його мистецької скарбниці.

У даному виховному осередку діти молодшої групи навчаються грі на сопілці, вихованці середньої групи – на бубні та бандурі, а дітей старшої групи вчать елементарній грі на дримбі та цимбалах, залучають до участі в музично-фольклорному ансамблі. Навчання грі на музичних інструментах передбачає кілька дидактичних моментів:

1) демонстрація інструмента;
2) розповідь легенди про його створення;

3) пояснення будови цього інструмента;
4) ознайомлення з правилами поводження з ним;
5) прослуховування гри на даному інструменті в аудіозаписі;
6) демонстрування прийомів гри;
7) безпосереднє вправляння дітей у грі.

Гра дітей на дитячих музичних інструментах надасть особливого звучання фольклорним святам, розвагам дітей. Ретельно підібраний репертуар, група відповідно налаштованих інструментів, що складатимуть ансамбль, відповідальність кожного виконавця започаткують основи формування естетичного смаку дошкільників, їх музичного розвитку.

Виховний осередок «З історії України» презентує ілюстративний, демонстраційний та роздатковий матеріал для ознайомлення з історичними подіями з життя українського народу. Опанування елементарними знаннями з історії, формування історичного мислення досягається в дошкільному віці під час читання народних казок, легенд, дум про історичних осіб, які добре відомі в Україні, чи в певному регіоні. Доступними для розуміння сучасних дошкільників є оповіді про те, які свята відзначали у давнину, яких звичаїв і обрядів дотримувались наші пращури в дохристиянську добу, якими іграшками бавилась тогочасна малеча тощо.

У процесі ознайомлення з першоосновами історії рідного краю на дітей справляє незабутнє враження використання спеціально підготовлених ілюстрацій, костюмів, декорацій. Їх можна залучати під час проведення комплексних і театралізованих занять за участю старших дошкільників, батьків та співробітників дитячого садка. Як засвідчують педагоги-практики, відвідування краєзнавчого музею, екскурсій на виставки декоративно-ужиткового мистецтва стимулює дітей до відображення своїх вражень у малюнках на теми «Моє село (місто) в минулому», «Вертеп у нашому (місті) селі», «Як у нас святкують Великдень».

У виховному осередку названому «Віконце у світ казки» знаходяться добірки віршів, оповідань і казок для дітей різних вікових

груп. Важливо, щоб з-поміж книг були представлені як українські, так і твори народів країн близького і далекого зарубіжжя. Мета цього осередку полягає в тому, щоб ознайомлення з творами та ілюстраціями до них показували дітям привабливість і важливість загальнолюдських цінностей (доброта, милосердя, чесність, справедливість, поміркованість, скромність, мужність), а відтак формувати у дітей прагнення опанувати цими якостями.

Функціонування виховних осередків та розпорядок роботи в них має забезпечувати методист дошкільного закладу, який повинен надавати методичну допомогу вихователям з питань етнопедагогіки і народознавства. В методичному кабінеті дошкільного закладу має бути добірка художньо-історичної літератури, оформлені альбоми народних загадок, прислів'їв, скоромовок, приказок, підготовлено описи народних рухливих ігор для дітей різного віку, словник народознавчої термінології, серії комплексних, комбінованих занять, зразки декоративного розпису, характерного для даної місцевості, сценарії календарно-обрядових свят.

Навчально-виховна робота з прилучення до культури рідного народу не повинна обмежуватись лише роботою з дітьми. Ефективне здійснення означеного напряму роботи може бути успішним лише за умови участі в ній батьків вихованців дитячого садка. З метою педагогічної просвіти з питань етнопедагогіки й українського народознавства доцільно в дитячому садку створити гурток для батьків, на засіданнях якого знайомити їх з традиціями родинного виховання в Україні. Кожний вихователь дошкільного закладу має широкі можливості для створення власної системи концепції народознавчої роботи з дорослими. Матеріал повинен добиратися відповідно до регіональних особливостей, адже й традиції можуть бути різними навіть у сусідніх селах, не кажучи вже про області. Робота з дітьми та їх батьками має бути спрямована на кінцеву мету – виховання національно свідомого громадянина незалежної України.

Тема 12.
Значення ігрової діяльності у розвитку дітей дошкільного віку

Мета лекції: *ознайомити студентів з педагогічним потенціалом ігор та їх місцем у життєдіяльності дитини-дошкільника.*

План лекції

1. Значення гри у всебічному розвитку дитини.
2. Вікові особливості ігрової діяльності.
3. Іграшка – супутник дитячих ігор.
4. Різновиди дитячих творчих ігор.
5. Особливості дидактичних ігор в умовах закладу дошкільної освіти.

Література до теми

1. Валентьєва Т.І . Педагогіка дошкільна: практичний курс: навч. посіб. Чернігів, 2017. 92 с. URL: http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/7742/%81.pdf.
2. Лисенко Н. В. Педагогіка українського дошкілля: у 3-х ч., ч. 3 : навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2016. 376 с.
3. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: підруч. 4-те вид., переробл. Київ : Академія, 2018. 408 с.
4. 4. Федорова М.А., Максимова О. О., Сорочинська О. А. Дошкільна педагогіка (частина 1): навч.-метод. посіб. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2024. 80 с. URL: http://eprints.zu.edu.ua/38943/A7.1.pdf

Гра є одним з найцікавіших видів людської діяльності, провідною діяльністю дошкільника, засобом його всебічного розвитку, важливим методом виховання. Її назвали «супутником дитинства», хоч у житті граються не тільки діти, а й дорослі. *Дитяча гра* – це діяльність, спрямована на орієнтування в предметній і соціальній дійсності, в якій дитина відображає враження від їх пізнання. Водночас гра є могутнім виховним засобом, у ній, за словами К. Ушинського, реалізується потреба людської природи.

Гра має багатовікову історію. Аналіз змісту ігор дітей різних народів і епох наводить на висновок, що гра виникла після праці й на її основі. Очевидно, тому в іграх дітей первісних людей відображена війна, полювання, землеробські процеси. Наслідуючи в грі діяльність дорослих, діти оволодівають найпростішими трудовими навичками і всім тим, що чекає їх у дорослому житті.

З розвитком виробничих сил, ускладненням знарядь звужувалося коло доступних дітям сфер виробництва, окремі види праці вони могли лише спостерігати. Змінювалися і функції предметів, якими діти оперували: якщо зменшений лук дотепер не втратив своєї основної функції (з нього можна пускати стріли і влучати у ціль), то зменшена гвинтівка не стріляє, а є тільки копією справжньої. Так з'явилися іграшки і рольові ігри, завдяки яким діти задовольняють своє прагнення до спільного з дорослими життя.

Отже, гра є історичним утворенням. її виникнення зумовлене розвитком суспільства і пов'язаною з ним зміною становища дитини в системі суспільних відносин. Цю концепцію походження гри не можна визнати вичерпною, оскільки згідно з нею спонукає до гри лише прагнення брати участь у праці дорослих. А це означає, що, включившись досить рано у таку працю, дитина вичерпає свою потребу в грі реальною участю у житті дорослих і не буде гратися. Однак відомо про існування і такого важливого чинника, як потреба у пізнанні навколишнього світу, відображенні вражень у власній діяльності.

Поширеними є спроби пов'язати походження гри з розвитком мистецтва та ідеологічних інститутів, наприклад, релігією, ритуальними процесами під час богослужінь, які мають багато спільного з ігровими діями. Попри різне бачення походження гри, філософи, психологи, мистецтвознавці одностайні в думці, що гра с соціальною потребою і виконує певні суспільні функції, передусім забезпечує передавання суспільного досвіду від одного покоління до іншого. Ігри дітей різних народів і часів подібні за тематикою, оскільки відображають спільні для всіх людей явища життя.

Соціальна природа гри як феномену полягає у конкретно-історичному характері творчих сюжетно-рольових ігор, змістом яких є відображення суспільних відносин людей. В іграх діти відтворюють поведінку дорослих, а також негативні явища їхнього життя. Цю особливість дітей охарактеризував К. Ушинський: «В однієї дівчинки лялька пере, шиє, миє, прасує; в іншої – валяється на дивані, приймає гостей, поспішає до театру або на раут; у третьої – б'є людей, заводить скарбничку, рахує гроші. Нам доводилося бачити хлопчиків, у яких «чоловічки» отримували чини і брали хабарі». Отже, зміст дитячих ігор вбирає в себе різноманітні ознаки суспільного життя, в тому числі й негативні.

Гра як соціальне явище, що виникло в процесі історичного розвитку людства з трудових дій, відображає реальну дійсність, удосконалюється з розвитком відносин «людина – суспільство». Вона є активною, свідомою, цілеспрямованою діяльністю, яка втілює потребу дитини и активності.

Сучасні українські науковці (Л. Артемова, Г. Григоренко, К. Щербакова та ін.) досліджують формування суспільної спрямованості дитини дошкільного віку у грі, розвиток моральних стосунків у творчих іграх тощо. За їхніми твердженнями, гра містить більші можливості для формування особистості дошкільників, ніж будь-яка інша діяльність, оскільки мотиви її мають велику спонукальну силу і дітям зрозуміле співвідношення мотиву і мети гри.

Гра є багатоманітним за змістом, характером, формою явищем.

Одна з перших класифікацій гри належить К. Гросу, який поділяв ігри на дві групи:

1) експериментальні («ігри звичайних функцій»). До них належать сенсорні, моторні, інтелектуальні, афективні ігри, вправи для формування волі. На думку Гроса, у своїй основі ці ігри мають інстинкти, що забезпечують функціонування організму як цілісного утворення і визначають зміст ігор;

2) спеціальні («ігри спеціальних функцій»). До цієї групи належать ігри, під час яких розвиваються необхідні для використання в різних

сферах життя (суспільного, сімейного) часткові здібності. Їх поділяють за інстинктами, які в дітей проявляються і вдосконалюються.

Сучасна педагогіка найчастіше послуговується такою класифікацією ігор:

1. Творчі ігри. До них належать режисерські, сюжетно-рольові (сімейні, побутові, суспільні), будівельно-конструкційні, ігри на теми літературних творів (драматизації, інсценування).

2. Ігри за правилами. Цю групу утворюють *рухливі* (великої, середньої, малої рухливості; сюжетні, ігри з предметами; з переважанням основного руху: бігу, стрибків тощо; ігри-естафети) та *дидактичні ігри* (словесні, з іграшками, настільно-друковані).

Окрему групу становлять *народні ігри* (забави, рухливі, дидактичні, обрядові).

Кожна класифікація є досить умовною і не вичерпує всього різноманіття ігор. Наприклад, творчі ігри теж підпорядковані певним правилам, оскільки без правил неможлива будь-яка спільна діяльність, а ігри за правилами передбачають елементи творчості. У творчій грі їх установлюють діти, у рухливих і дидактичних іграх — дорослі, переслідуючи виховну та навчальну мету. У творчих іграх і в іграх за правилами фігурують мета, уявна ситуація, самостійність дій, активна робота уяви, творчість. Різняться ці дві великі групи ігор спрямованістю творчої активності дітей: творчі передбачають реалізацію задуму, розвиток сюжету; ігри за правилами — вирішення завдань і виконання правил.

Перехід дітей від одного виду гри до іншого залежить як від віку, так і від індивідуальних уподобань. Уникаючи надмірної регламентації, педагог має сприяти розвитку різних видів ігрової діяльності дошкільнят.

Психологічна природа, сутність, виховні та інші можливості гри як складного, багатофункціонального феномену втілені в її ознаках, одні з яких властиві будь-якій соціальній діяльності, інші – тільки грі. Дитяча гра зумовлена віковими особливостями особистості.

Грі властиві певні загальні, універсальні ознаки: 1. Гра як активна форма пізнання навколишньої дійсності. Різноманітність її форм уводить дитину у сферу реальних життєвих явищ, завдяки чому вона пізнає якості та властивості предметів, їх призначення, способи використання; засвоює особливості стосунків між людьми, правила і норми поведінки; пізнає саму себе, свої можливості і здібності. Гра іншим чином відкриває шляхи пізнання світу, ніж праця і навчання. У ній практичне, дієве освоєння дійсності відбувається раніше, ніж здобуття знань. Інтерес дитини до гри поступово вичерпується внаслідок засвоєння знань і умінь. Це спричиняє розвиток сюжету гри, появу нових ролей у ній.

2. Гра як свідома і цілеспрямована діяльність. Кожній грі властива значуща для дитини мета. Навіть найпростіші ігри-дії з предметами мають певну мету (нагодувати, покласти ляльку спати тощо). Чим менша дитина, тим більш наслідувальними є її ігрові дії. Поступово зростає рівень усвідомленості дітей у грі. Щоб досягти мети, вони відбирають необхідні засоби, іграшки, здійснюють відповідні дії та вчинки, вступають у різноманітні стосунки з товаришами. Діти домовляються про тему і зміст гри, розподіляють ролі, певною мірою планують свою діяльність. Усе це свідчить про цілеспрямований, свідомий характер гри. Крім загальних, гра наділена специфічними, характерними тільки для неї ознаками:

1. Гра як вільна, самостійна діяльність, що здійснюється за особистою ініціативою дитини. У грі дитина реалізує свої задуми, по-своєму діє, змінює за своїми уявленнями реальне життя. Гра є вільною від обов'язків перед дорослими сферою самодіяльності та самостійності дитини, оскільки, граючись, дитина керується власними потребами та інтересами. Воля і самостійність дитини виявляються у виборі гри, її змісту, у добровільності об'єднання з іншими дітьми, у вільному входженні в гру і виході з неї тощо.

2. Наявність творчої основи. Гра завжди пов'язана з ініціативою, вигадкою, кмітливістю, винахідливістю, передбачає активну роботу уяви, емоцій і почуттів дитини. Ініціативу і творчість у різних

ситуаціях діти виявляють по-різному. В одних іграх їхня творчість пов'язана з побудовою сюжету, вибором змісту, ролей; в інших — виявляється у виборі способів дії, їх варіативності (жмурки, ігри у доміно, м'яч тощо). Багато ігор вимагають уміння узгоджувати свої дії, швидко змінювати тактику своєї поведінки чи способи дій (рольові, рухливі ігри). Значну творчу роботу передбачають дидактичні ігри, які мають на меті розвиток пізнавальної активності, допитливості, швидкості розумових дій, ініціативи у прийнятті рішень.

Творчий елемент є носієм індивідуальності кожного гравця, тому гра є засобом розвитку творчості, формування здібностей дітей.

3. Емоційна насиченість. У процесі гри діти переживають певні почуття, пов'язані з виконуваними ролями: турбота, ніжність «матері», відповідальність «лікаря», справедливість «вихователя» тощо. У колективних іграх вони виявляють дружбу, товариськість, взаємну відповідальність, відчувають радість від результату, подолання труднощів. Більшість ігор супроводжуються естетичними емоціями.

Отже, гра як провідний вид діяльності дитини поєднує в собі як загальні для будь-якої соціальної діяльності ознаки (цілеспрямованість, усвідомленість, активна участь), так і специфічні (свобода і самостійність, самоорганізація, наявність творчої основи, почуття радості й задоволення).

Головним компонентом, «матеріальною основою» (А. Макаренко) є іграшка – річ, призначена дітям для гри. Без неї гра неможлива. Як найсуттєвіший компонент гри, вона відіграє важливу освітню, розвивальну, виховну, навіть організаційну ролі. Як і гра, іграшка є важливим фактором психічного розвитку дитини, що забезпечує поступове здійснення нею усіх видів діяльності на більш високому рівні.

Історія іграшки є невід'ємною частиною історії культури суспільства. Для кожної історичної епохи характерні свої іграшки, оскільки розвиток матеріальної основи суспільства, його духовної культури позначається не лише на змісті дитячих ігор, а й на тематиці та формах іграшок.

Перші іграшки, знайдені під час розкопок дитячих поховань, були дуже подібними до знарядь праці, предметів побуту. їх виготовляли з найпростіших природних матеріалів з метою оволодіння дітьми навичками майбутньої діяльності. Як стверджує дослідник історії української народної іграшки О. Найден, дитяча іграшка як предмет певного функціонального призначення з'явилася досить пізно, коли цивілізація окремих суспільств і народів досягла достатнього рівня розвитку. Відтоді іграшка, поряд з іншими речами, зробленими людиною (знаряддями праці, побутовими речами, культовими атрибутами), починає входити до сфери культури.

Іграшки Давнього Єгипту (ляльки з дерева і тканини, фігурки тварин, шкіряні м'ячі та ін.) датуються серединою III тис. до н. є. Тут уперше було створено іграшки з нескладними механізмами («крокодил», «тигр»), які дитина рукою приводила в рух. У Давньому Китаї іграшки виготовляли з глини (посуд для приготування їжі, плита, будиночок, ручний млинок та ін.).

У дитячих похованнях античної епохи знайдено ляльки, фігурки тварин, які у Давніх Греції та Римі виробляли зі слонової кістки, бурштину, теракоти, а для дітей рабовласників – зі срібла та мармуру. Багато сучасних іграшок створені ще в давні часи, деякі мають авторів. Наприклад, ідею створення брязкальця приписують відомому грецькому полководцеві, філософу і математику Архітові Тарентському (400-365 рр. до н. є.). У давні часи брязкальце було першою іграшкою дитини, а матері та годувальниці відганяли ним злих духів. Аналіз іграшок, які використовували діти різних часів і суспільств, може багато розповісти про характер їх виховних систем.

На території України найдавніші прототипи іграшки Виявлені в с. Мезин Коропського району Чернігівської об ласті. Це були фігурки пташок, вовка чи собаки, виготовлені з мамонтового бивня приблизно 25 тис. років тому.

У IV-III тис. до н. є. трипільці виготовляли керамічні жіночі статуетки, різноманітні фігурки тварин (овець, коней, биків та ін.) та їх дитинчат, які символізували плодючість. В могильнику на території

Львівської області археологами знайдено ліпні порожнисті фігурки пташок, що згодом трансформувалися в іграшки-свищики.

У дохристиянський період іграшки переважно зображали священних тварин, птахів, фантастичних істот, що свідчить про їх зв'язок з язичницьким культом, народною міфологією. Після прийняття християнства іграшки здебільшого використовували з ігровою та декоративною метою. Від українських іграшок періоду XIV-XVIII ст. майже нічого не збереглося. Однак етнографи стверджують, що виготовлення забавок не припинялося ні в XIV, ні в XVI століттях. У другій половині XVIII ст. внаслідок розвитку в Україні ярмаркової торгівлі розпочалося масове виробництво забавок на продаж. Жодний ярмарок не обходився без глиняних коників, баранчиків, півників, маленького посуду, ляльок-«пань», розписаних орнаментом, прикрашених кольоровою глиною і покритих прозорою поливою. Розквіт кустарного іграшкового промислу припадає на середину XIX ст. Найбільше виготовляли забавок на Наддніпрянщині, Поділлі, Прикарпатті. На Гуцульщині вівчарі ліпили іграшки з плавленого овечого сиру. Випасаючи овець, вони виготовляли казкових оленів, баранчиків, фантастичних півників, коників, а повернувшись із полонини, дарували їх дітям. Згодом цим почали займатися жінки, і в XIX ст. виготовлення іграшок з сиру стало домашнім промислом.

Народна іграшка є специфічним витвором. Вона мусить мати пізнавальну цінність для дитини, відображати явища реального світу в доступних їй формах. Народна іграшка повинна не тільки нести інформацію, а й бути естетичною, втілювати оригінальну ідею. Використання її у дитячому садку, сім'ї збагачує, урізноманітнює ігрову діяльність дітей, розширює сферу пізнання світу і свого народу, розвиває традиційні для національної, господарської, побутової культури навички. Дитина сприймає народну іграшку і як витвір мистецтва, що сприяє її духовному збагаченню. Отже, народна іграшка дає дитині те, чого не може дати сучасна іграшка. Існуючи поряд, вони доповнюють одна одну.

Виховна цінність іграшки полягає в тому, що вона сприяє формуванню самостійності, творчої діяльності дітей. Традиційні іграшки різних народів здавна використовують з метою естетичного, морального, розумового, фізичного виховання. Під час гри дошкільник розвивається, пізнає світ, наслідує і засвоює соціальний досвід. Іграшка є засобом передавання культурного досвіду народу від покоління до покоління.

Розумовому вихованню дітей особливо сприяють дидактичні (навчальні) іграшки. Використовуючи їх, дошкільники вчаться розпізнавати, розрізняти, називати форму, роз мір, колір предметів, ознайомлюються з кількісними співвідношеннями, числом, цифрою, з просторовими поняттями.

Різноманітні іграшки (конусні баштоčки, кольорові мисочки, кульки, різноманітні мозаїки тощо) покликані допомагати сенсорному розвитку дитини. Розбірні іграшки, конструктори формують у дошкільників здатність до аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння, класифікації. Ігри з образними іграшками розширюють й уточнюють уявлення дитини про навколишній світ, розвивають мислення, уяву, мовлення, збагачують словниковий запас. Використання технічної іграшки розвиває її конструкційні здібності, формує інтерес до техніки, створює передумови для технічної винахідливості, творчості. Використовуючи в іграх будівельний матеріал, діти ознайомлюються з об'ємними геометричними тілами, у них розвиваються уявлення про форму, розмір, напрямок, положення, протяжність тощо. Іграшки допомагають засвоювати через ігрові ситуації правила і норми поведінки і взаємодії людей. У виборі образної іграшки, діях з нею значною мірою виявляється ставлення до того, що вона уособлює. Використання народної іграшки у вихованні сприяє прилученню дитини до духовного, естетичного, побутового досвіду народу. Ігри з дидактичними іграшками вчать дотримуватися правил гри, виховують терплячість і посидючість, прагнення досягти успіху завдяки власним знанням і вмінням. Художньо оформлена іграшка збуджує у дитини естетичні почуття і переживання, формує естетичний смак. Цікаві за

змістом і формою іграшки позитивно діють на психічний стан дитини, світосприймання, активізують життєвий тонус, що впливає на її здоров'я і фізичний розвиток. Ігри з м'ячем, брязкальцями, кеглями та іншими предметами розвивають точність рухів, координацію, спритність, влучність, витримку.

На дітей молодшого і середнього дошкільного віку особливо впливають іграшки, що зображають людей, істот і предмети реального світу: тварин, риб, птахів, рослинність, предмети побуту, техніки тощо. Вони не тільки спонукають до різноманітних за змістом ігор, а й допомагають увійти в роль, створити улюблений ігровий образ, реалізувати задум. Засобом реалізації задуму іграшка може стати лише в тому разі, якщо дитина правильно сприймає її образ, має певні знання про предмет, а іграшка викликає усвідомлений інтерес і бажання гратися.

Вибір дитиною старшого дошкільного віку іграшки для сюжетно-рольової гри є індикатором рівня її розвитку. Одні діти добирають іграшку для гри незалежно від задуму. В такому разі іграшка визначає напрям розвитку сюжету, але сюжетні дії украй обмежені й бідні. Інші діти добирають іграшку цілеспрямовано, залежно від задуманого сюжету або паралельно з його формуванням. Свідомий вибір, групування і класифікація іграшок за їх ситуативними ознаками допомагають дитині реалізувати ігровий задум.

Іграшка як створений дорослими для розвитку дітей предмет культури має освітнє і виховне значення лише тоді, коли використовується за призначенням. Дитина повинна розуміти іграшку, хотіти з нею творчо діяти. Щоб іграшка, як і гра, була супутником дитинства, людство весь час удосконалює її.

Тривала історія розвитку, багатоманітність іграшок за змістом, оформленням, призначенням, матеріалами, з яких вони виготовлені, є основою класифікацій їх за різними ознаками і критеріями. Наприклад, у своїй класифікації іграшок А. Макаренко послуговувався критерієм взаємозв'язку їх технологічної готовності з виховними, розвивальними

можливостями, які виникають при використанні іграшок. Це дало підстави виокремити серед них такі три типи:

1) готові іграшки (ляльки, машини та ін.), які ознайомлюють дитину з предметами навколишнього світу, розвивають уяву;

2) напівготові іграшки (розрізні картинки, кубики, конструктори, розбірні моделі), що сприяють розвитку логічного мислення;

3) іграшки-матеріал (пісок, глина, дерево, картон, папір), використання яких забезпечує творчу діяльність дитини.

З огляду на специфіку впливу різних типів іграшок на розвиток дитини А. Макаренко вважав необхідним комбінувати їх, використовуючи готові іграшки разом із саморобками, різними матеріалами.

На сьогодні іграшки класифікують за:

- станом готовності (готові, збірно-розбірні, заготовки і напівфабрикати для іграшок-саморобок, набори різних матеріалів для створення іграшок-саморобок);

- видом сировини (дерев'яні, пластмасові, металічні, з тканин, гумові, з паперу і картону, з кераміки, порцеляни і фаянсу, з деревних матеріалів, пап'є-маше, з нових синтетичних матеріалів);

- розміром (дрібні — від 3 до 10 см, середні — від 10 до 50 см, великогабаритні — відповідно до росту дитини в різні вікові періоди);

- функціональними властивостями (прості, без рухливих деталей, з рухливими деталями, механічні, у т. ч. із заводними та інерційними механізмами); гідравлічні; пневматичні; магнітні; електрифіковані, зокрема електротехнічні, електромеханічні, радіофіковані, на електронній елементній основі; електронні (на комп'ютерній основі); набори іграшок або деталей, пов'язаних між собою за призначенням або функціональною ознакою; ігрові комплекти, поєднані спільною темою;

- художньо-образним вирішенням (реалістичні, умовні, конструктивні).

Популярності у світі нині набули конструктори нового покоління датської фірми LEGO, елементи яких дають змогу створювати велику кількість комбінацій різними способами.

У виховному процесі іграшка має бути представлена у всій багатоманітності, а її використання слід пов'язувати з віком дітей, завданнями виховної роботи, індивідуальними особливостями дошкільників.

Головне призначення іграшок полягає у виявленні і розвитку творчих здібностей дітей, які, за словами Дж. Локка, повинні самі винаходити іграшки. Крім того, іграшка мусить мати ігрову динаміку, бути максимально дійовою, оборотною, щоб з нею можна було активно діяти, розігрувати свою роль, щоб вона спонукала до відтворення всіх відомих дошкільнику дій і відносин, що характеризують цю роль. Також іграшки мають бути педагогічно доцільними, художньо досконалими, відповідати гігієнічним вимогам (бути такими, щоб їх можна було мити, фарбувати безпечною фарбою, дезинфікувати). У кожному віці дитині потрібні різноманітні за тематикою і призначенням іграшки.

Іграшка є своєрідним морально-етичним еталоном явищ соціальної дійсності, що допомагає дитині прилучитись до надбань культури людства.

Як засіб виховання вона повинна бути системною (серії, набори, комплекти іграшок для дітей різного віку), всебічною (усіх необхідних для всебічного розвитку видів), функціональною (враховувати вікові зміни у діяльності дитини), динамічною (рухливість частин, дієвість механізмів тощо).

Чим більше можливостей для різноманітних дій передбачає іграшка, тим вона цікавіша для дитини, тим сильніше її виховне значення. Іграшка не може мати зафіксованої пози, бо діти не люблять іграшок нерухомих, яких вони не можуть змінити за своєю фантазією. Найкращою іграшкою для дошкільника є та, яку можна змусити якнайрізноманітніше змінюватися.

Іграшка дарує радість дітям можливістю активно, самостійно діяти, комбінувати, винаходити. Цим спричинені вимоги до її художнього оформлення: як і все предметне середовище, іграшку необхідно створювати за законами краси, дбаючи про її яскравість, привабливість. Особливо це стосується іграшок для дітей молодшого дошкільного віку. Оформлення кожного виду іграшки залежить від її змісту, призначення, матеріалів.

Добір іграшок повинен враховувати вікові закономірності розвитку ігрової діяльності дітей. Знаючи процес розвитку ігрової діяльності, враховуючи індивідуальні особливості розвитку дитини і виховні завдання, можна добирати іграшки для своєчасного формування і вдосконалення психічних процесів, розвитку здібностей, формування різних видів діяльності і тим самим сприяти розвитку дошкільника. При цьому іграшки повинні дещо випереджати за своїми функціональними можливостями досягнутий дитиною рівень розвитку.

Для молодших дошкільників іграшка є джерелом накопичення чуттєвого досвіду, передбачає використання не тільки за прямим призначенням. Тому дітям краще давати придатні д*ля* різноманітного використання іграшки: ляльки (хлопчики і дівчатка), тварини тощо.

На цьому етапі розвитку гри дітям потрібні не набори іграшок (посуду, меблів та ін.), а велика їх кількість, яким вони могли б надавати різноманітного змісту, використовувати їх у дії (автомобіль, трактор, лялька, стіл, коляска, ліжко тощо). У грі з відомими предметами у звичній ситуації (наприклад, лялька у ліжку, за столом) дошкільники легко розвивають сюжет, розігрують ролі. Іграшки, що зображують конкретний предмет, використовують у грі лише за наявності у дітей уявлень про нього, його призначення, способи використання.

Напівготова іграшка (розрізні картинки, кубики, конструктор та ін.) сприяє вирішенню найпростіших розумових завдань. У молодшому дошкільному віці використовують лише найпростіші її варіанти – кубики, цеглинки,елементарні будівельні набори. Маленька

дитина здатна простежити логічний зв'язок між двома-трьома елементами. Тому поділені на 6—8 частин картинки, кубики з'єднати у ціле малюкам важко, оскільки вони ще не бачать зв'язку однієї частини з іншою.

У середньому дошкільному віці дитина свідомо використовує іграшку за своїм задумом. У старших групах доцільно комплектувати іграшки за темами (для гри у подорож, магазин, школу тощо). Комплекти, що складаються з найнеобхідніших іграшок, дають змогу дітям швидко розгорнути гру, підібрати додаткові матеріали. Такі набори вихователям слід створювати спільно з дошкільниками, а не надавати їх готовими. Дітей старшого дошкільного віку необхідно забезпечувати різноманітним матеріалом для виготовлення іграшок-саморобок відповідно до їхніх задумів.

Старші дошкільники цікавляться настільно-друкованими іграми, створеними за принципом розрізних картинок. Вони вимагають від дитини зосередженості, сприяють розвитку її мислення, уваги, уяви. Особливо популярні так звані пазли (англ. – гра на витримку). Елементів картинок у цих іграх буває від 32 до 250.

Останнім часом на хвилях бурхливого розвитку ігрової індустрії створено багато нових різновидів іграшок. Популярності набули електронні іграшки з програмованими принципами дії, комп'ютерно-ігрові комплекси, віртуальні іграшки. їх вплив на психіку дитини, виховний ефект, педагогічні, гігієнічні умови використання у вихованні дошкільників мало досліджені.

Вихователю потрібно спрямовувати роботу з батьками на відбір таких іграшок для дітей, які відповідають їх віку, індивідуальному розвитку, пізнавальним інтересам і мають виховну цінність.

Головною ознакою творчої гри є уявлювана ситуація, яку дитина створює замість реальної, діє в ній, виконуючи роль відповідно до тих значень, які вона надає предметам, що її оточують.

Творчі ігри – ігри, які придумують самі діти, відображаючи у них враження від пізнання навколишнього світу.

Творчу гру характеризує низка особливостей.

Уявлювана ситуація. У творчій грі все є умовним, але в цьому створеному уявою оточенні багато справжнього: ігрові дії учасників завжди реальні, їхні почуття, переживання щирі. Завдяки ігровій уявлюваній ситуації дитина вчиться мислити про реальні речі та дії. Із цією особливістю пов'язані виникнення задуму в грі, пошук засобів для його реалізації, що потребує творчої уяви, а також означає перехід до творчої діяльності.

*Творчий характер***.** Дитина у грі не копіює дійсність, а, наслідуючи те, що бачить, комбінує свої уявлення. При цьому емоційний та інтелектуальний аспекти її розвитку взаємообумовлені. Дошкільник по-справжньому переживає те, що відображає в грі, і мислить про те, що раніше емоційно сприйняв.

Наявність ролей. Відображення дійсності відбувається у процесі прийняття дитиною певної ролі. Однак вона наслідує образи не повністю, оскільки не має змоги реально здійснювати операції, як виконував її персонаж насправді. Тому у творчій грі дошкільнята виконують символічні дії, замінюючи реальні предмети іграшками або якимись іншими предметами, приписуючи їм необхідні функції (кубик – «чашка», палиця – «коник» та ін.).

Довільність дій. Виконуючи прийняті ролі, діти неодноразово повертаються до дійсності, освоюються в ній, пізнають її поступово, добровільно, без примусу. Довільність дій є характерною особливістю творчої гри. Результати її не продуктивні, вони умовні, оскільки дитина майже нічого не змінює в навколишній дійсності. Однак її ігрова діяльність збагачується різноманітними уявленнями про навколишній світ: фізичні якості, суспільно значущі функції предметів, людські взаємини тощо.

У дошкільному віці формуються і розвиваються індивідуальні та спільні ігрові інтереси, які виявляються в емоційно-пізнавальному ставленні до гри чи іграшки, прагненні дошкільника виразити те, що він пізнав, потребі займатися конкретним видом діяльності тощо. Ігрові інтереси сприяють розширенню досвіду дитини, її розумовому розвитку, збагаченню і поглибленню знань, формуванню моральних

уявлень, спонукають до використання набутих знань у практичній діяльності.

Показниками розвинутого ігрового інтересу можна вважати тривалу зацікавленість малюка грою (розвитком сюжету і виконанням ролі); бажання дитини приймати певну роль; наявність улюбленої ролі; небажання закінчувати гру; активне виконання всіх видів робіт (ліплення, малювання, зведення споруд тощо) з виготовлення іграшок і атрибутів, пов'язаних з темою гри; налаштованість ділитися з однолітками і дорослими враженнями після закінчення гри.

*Специфічні мотиви***.** Дітей спонукають до гри прагнення наслідування, самостійності, спілкування, задоволення різноманітних пізнавальних і художніх інтересів, радість усвідомлення своїх можливостей тощо. З віком їхні мотиви змінюються, що впливає на зміст ігор. Якщо дитину молодшого дошкільного віку спонукає до гри дія з привабливими для неї предметами, то старшого дошкільника — відтворення стосунків дорослих, які зображуються у грі. Молодших дошкільників приваблюють більше зовнішні аспекти ролі, діти старшого віку обирають сюжет гри і роль, керуючись мріями про майбутню власну діяльність.

Соціальні відносини. Гра є «арифметикою соціальних відносин», засобом формування дитячого колективу. Вона вимагає прийняття спільного задуму, узгодженості дій, породжує спільні переживання.

Педагогічна цінність творчої гри полягає і в тому, що в її процесі, крім взаємин, обумовлених змістом, ролями, правилами, між дітьми виникають реальні стосунки. Адже їм доводиться домовлятися про гру, розподіляти ролі, контролювати виконання правил тощо. У грі дошкільники легше налагоджують контакт між собою, підпорядковують свої дії, поступаються одне одному, оскільки це належить до змісту прийнятих ними ролей. Реальні взаємини є основою організації дитячого товариства, що дає підстави вважати гру формою організації життя і діяльності дошкільнят.

Творча гра є школою моралі, оскільки сформовані у ній моральні якості впливають на поведінку дошкільників у повсякденному житті.

А засвоєні в процесі спілкування дітей одне з одним, з дорослими моральні норми і правила набувають у грі подальшого закріплення. Моральне виховання у творчій грі обумовлюється її змістом – відображенням у ній реальних подій, пов'язаних з нормами моралі.

Творча гра пов'язана з дитячою працею, яка виникає і розвивається на її основі. У грі часто поєднуються образотворча, конструкційна та інші види діяльності, що збагачує її, сприяє вихованню у дітей інтересу до праці, турботливого ставлення до інших. Переживання різноманітних почуттів і співпереживання у грі формують емоційний досвід дитини, впливають на її характер. Широко використовується творча гра з метою естетичного виховання, оскільки дошкільники відображають світ через ролі, в яких втілені певні образи.

Уже в ранньому дитинстві ігрова діяльність започатковується в найдоступніших для дошкільнят формах поведінки. Вона ще не є сюжетно-рольовою грою, оскільки за своїм психологічним розвитком дитина не зовсім готова до неї, а вся увага батьків, вихователів зосереджена на набутті первинних сенсорних, рухових, мислитель них навичок. Ігрова діяльність наймолодших дошкільників відбувається у таких формах:

1. Предметно-ігрова діяльність. Передуючи сюжетно-рольовій грі дитини, вона допомагає усвідомлювати світ предметів, сприяє оволодінню новими об'єктами дійсності. Наприкінці третього — на початку четвертого місяця першого року життя малюк опановує рухи, які неодноразово повторює, і які приносять йому задоволення (підносить до обличчя свої ручки, розглядає, опускає, знову підносить їх до обличчя). У другому півріччі дитина навчається розглядати предмети, а згодом торкатися і штовхати їх. У цих іграх простежується довільність дій: вона штовхає перед собою м'яч, підповзає до нього, знову штовхає і знову підповзає. Це пов'язане із загальним психічним розвитком відчуттів, сприймань, уваги.

2. Відображувальна гра. На другому році життя дитина освоює дії з іграшками і предметами-знаряддями (чашкою, ложкою та ін.), відтворюючи в ігрових діях з ними свій досвід, наслідуючи дорослих.

Спочатку вона грається лише тими предметами, іграшками, які використовувала разом з дорослим. З часом починає переносити засвоєні дії на інші предмети (іграшки). Наприклад, навчившись годувати ляльку, вона годує зайчика, ведмедика та ін. Розширюючи сферу перенесення засвоєних дій, дитина опановує нові, передусім за рахунок відтворення дій, які доводилося самостійно спостерігати у повсякденному житті (кімнаті спати ляльку, наспівуючи їй пісеньку, прибирає в кімнаті тощо). Такі дії узагальнено відображають відомі дитині сюжети. Узагальнений характер предметної дії є найважливішою передумовою виникнення за певних умов ігрової дії.

3. Становлення рольової гри. Одночасно з розвитком предметних дій, виникненням ігрових дій з предметами, які замінюють недоступні предмети, формуванням передумов для виникнення ролі ускладнюються процес створення ігрових умов, побудова ігрових дій. Спочатку ігрові умови створює дорослий. Пізніше дитина самостійно добирає деякі потрібні предмети, за необхідності їй допомагають у цьому дорослі. Нарешті, вона самостійно створює ігрові умови. Розвивається і побудова дій: спочатку вони є одноактними, пізніше поєднують декілька не пов'язаних між собою за змістом елементарних дій. Наприкінці раннього віку дії дітей набувають сюжетного характеру і життєвого смислу.

Передумовами рольової гри є різноманітні враження дошкільників від користування сюжетними іграшками, допомога дорослих щодо використання їх у грі. Ці передумови за правильного педагогічного керівництва вихователя започатковують виникнення і розвиток режисерських ігор.

Самостійною групою в системі творчих ігор є режисерські ігри. Маючи спільні з сюжетно-рольовими іграми ознаки, вони постають своєрідним видом ігрової діяльності.

Режисерські ігри – ігри дитини з іграшками та *їх* замінниками за створеним *нею* сюжетом. У цих іграх дитина переходить від ігрових дій з іграшкою до гри за власним задумом, самостійно визначаючи сюжет, ігрові засоби. У них також наявна уявлювана ситуація, ролі,

іграшки або предмети-замінники. Однак для переходу до сюжетно-рольової гри у дошкільника ще недостатньо досвіду спілкування. Сюжетні події в індивідуальних режисерських іграх є результатом асоціативного сприймання дитиною навколишнього світу. Часто приводом для гри є іграшка або інший предмет, який спонукає до ігрових дій.

Режисерські ігри розвиваються з предметно-відображувальних ігрових дій дитини в процесі спілкування з дорослими, засвоєння запропонованих ними простих сюжетних зразків. У них дошкільник виявляє свою здатність відображати в грі не лише дії з предметами, а й відношення між двома або більшою кількістю персонажів. У нього з'являється уявлення про роль і обумовлені нею, підпорядковані єдиному ігровому сюжету дії. Водночас збагачується і неігровий досвід дитини, розвиваються мислення й уява. Головною умовою подальшого розвитку режисерської гри є формування навичок спільних дій: уміння узгоджувати задум, підбирати іграшки й атрибути, розподіляти ролі, погоджувати дії.

Режисерські ігри дітей можуть бути індивідуальними і спільними.

Індивідуальні режисерські ігри. До них, як правило, вдаються діти молодшого дошкільного віку. Найчастіше вони розігрують прості явища зі свого життя (годування ляльки, вкладання її спати), поступово насичуючи гру відображенням взаємин з дорослими (лагідне ставлення матері до малюка, його бажання слухати колискову пісню матері тощо). Збагачення соціального досвіду дитини розширює коло явищ, яке вона відображає в грі. Носіями ролей є іграшки, а дитина організовує ігрові ситуації, регулює взаємини персонажів, мотивує їхні дії. Для цієї діяльності вона ставить себе на місце кожного персонажу, розвиваючи вміння дивитися на подію з різних точок зору. Ця режисерська позиція і обумовила назву типу гри.

Спільні режисерські ігри. Цей тип поширений серед дітей середнього і старшого дошкільного віку, кожен учасник гри діє за одного-двох персонажів. Вона передбачає і активну мовленнєву діяльність дитини, яка паралельно з ігровими діями описує їх

послідовність, оцінює їх. Основою спільних режисерських ігор є досвід, але не безпосередньо особистий, який переважає у режисерських іграх дітей молодшого віку, а опосередкований. Ідеться про те, що діти об'єднують в одній грі свої враження і знання, почерпнуті з різних джерел (казок, віршів, мультфільмів). Зміст, динаміка ігор залежить від загального досвіду дошкільника, а також досвіду ігрової діяльності, взаємин, якого він набуває в сюжетно-рольовій спільній грі. З її появою режисерські ігри не зникають, а супроводжують ігрову діяльність навіть молодшого школяра.

Сюжетно-рольова гра – образна гра за певним задумом дітей, який розкривається через відповідні події (сюжет, фабула) і розігрування ролей.

Такі ігри пов'язані зі сферою людської діяльності й людських стосунків, оскільки своїм змістом вони відтворюють саме цей аспект дійсності. Вдаючись до них, діти намагаються по-своєму відтворити дії, взаємини дорослих, створюючи спеціальні ігрові ситуації.

Впродовж дошкільного віку сюжети ігор не тільки урізноманітнюються, а й стають тривалішими. Якщо молодші дошкільники розігрують один і той самий сюжет протягом 10-15 хв., то діти середнього дошкільного віку розігрують його 40–50 хв., а старші дошкільники – кілька годин і навіть днів. Це означає, що діти старшого дошкільного віку збагачують гру новим змістом, надають їй іншого спрямування завдяки поглибленню й розширенню знань, розвитку мислення, уяви.

Діти відображають у грі предметну трудову діяльність дорослих (приготування їжі, ремонт квартири), стосунки між людьми, суспільну сутність їхньої діяльності («лікар» уважно вислуховує своїх «пацієнтів», призначає «лікування»). Конкретні взаємини між персонажами гри можуть бути різними: співпраця, взаємодопомога, турбота одне про одного.

Структуру сюжетно-рольової гри утворюють такі компоненти:

- ролі, які перебирають на себе діти в процесі гри;
- ігрові дії, за допомогою яких діти реалізують обрані ролі;

- ігрове використання предметів, за якого реальні предмети замінюють ігровими;
- реальні стосунки між дітьми, які виявляються в різноманітних репліках, зауваженнях, за допомогою яких регулюється розвиток гри.

Отже, у процесі сюжетно-рольової гри у дошкільників розвивається здатність до творення і реалізації задуму, який, будучи на перших порах спонтанним, з часом постає як свідомо задумана тема, реалізуючи яку діти не просто механічно копіюють дії дорослих, а відтворюють почуття, переживання, наснажують їх особистісним смислом.

Багато спільного із сюжетно-рольовими, театралізованими іграми дітей дошкільного віку мають будівельно-конструкційні ігри. Їх справедливо вважають різновидом творчої гри, оскільки, крім певних знань, моторних, сенсорних навичок, моральних і вольових якостей, вони потребують активної роботи дитячої уяви, нешаблонного мислення, уміння знаходити оригінальні рішення, ініціативно діяти у незвичних ситуаціях. Під час будівельно-конструкційних ігор усі ці якості динамічно розвиваються і випробовуються дітьми в єдності та взаємодії.

Будівельно-конструкційні ігри – різновид творчих ігор, у яких діти відображають навколишній предметний світ, самостійно зводячи споруди і обігруючи їх.

Одним зі способів здійснення ігрового задуму є зведення споруди. Іноді воно передує рольовій грі: наприклад, діти будують корабель, пристань, а потім розвивають сюжет гри «Морська подорож». В одному випадку споруда може стимулювати розвиток сюжету, в іншому — бути частиною ігрового середовища (наприклад, побудувавши казковий будиночок, діти починають гру в «казку»). Необхідність зведення споруди може виникнути і під час гри, тоді дошкільники переключаються на будівництво, а по його закінченні продовжують гру. Сама будівельно-конструкційна гра може розгортатися як власне рольова. Зміст багатьох ігор вичерпується

зведенням споруд. У такому разі увага дітей зосереджується на конструкційному процесі, гра продовжується декілька днів.

Зведення споруд є одним із видів зображувальної творчості, пов'язаної з грою. Для цього діти використовують різноманітний природний матеріал (пісок, глину, сніг, гілочки дерев), відходи будівництва (уламки дошок, цегли, ящиків та ін.), що сприяє формуванню у них трудових, технічних навичок. Часто їм потрібні спеціальні будівельні матеріали, які поділяють на такі типи:

- великий будівельний матеріал (куб, циліндр, паралелепіпед тощо), призначений для зведення споруд на підлозі;
- настільний будівельний матеріал (ті самі форми, але менші за розміром);
- напівфабрикати (набори дощечок, коліщаток тощо);
- конструктори (ускладнений будівельний матеріал) їх використовують лише діти старшого дошкільного віку. Оскільки конструктори мають різну складність, при виборі їх необхідно враховувати рівень конструкторських умінь і навичок дошкільників.

Конструювання розвиває у дітей інтерес до будівництва, формує уявлення про процес зведення та готові споруди Конструювати дошкільнята вчаться на спеціальних заняттях, під час самостійної ігрової діяльності.

Самостійна будівельно-ігрова діяльність сприяє за кріпленню набутих на заняттях умінь і навичок, вирішенню нових конструкційних завдань, що вимагають ініціативи та винахідливості. Якщо на заняттях діти оволодівають лише найтиповішими прийомами роботи, то у грі вони удосконалюють, перебудовують, доповнюють різни ми деталями одну й ту саму споруду протягом багатьох днів. Створені у грі конструкції можуть бути значно складнішими, ніж виготовлені на занятті. Під час гри найяскравіше виявляються індивідуальні особливості, інтереси, нахили, знання, уявлення дитини, вона самостійно обирає тему будови, придумує нові споруди, розв'язує конструкційні завдання.

Педагогічна цінність гри значною мірою залежить від ефективності вирішення у ній ігрового завдання. Кінець гри обов'язково має бути емоційним. Водночас діти повинні розрізняти свої обов'язки у грі і в буденному житті, вчитися переключатись з гри на реальні справи. Головне, щоб з кожним днем вони ставали самостійнішими, ініціативнішими, розширювали своє бачення світу і себе в ньому.

У системі навчання і виховання дошкільників активно використовуються дидактичні (навчальні) ігри, які розвивають спостережливість, уяву, пам'ять, мислення, мовлення, сенсорні орієнтації дітей у розмірах, формах, кольорах, максимально задіюють інтелектуальний потенціал у пізнанні світу і себе.

Якщо творчі ігри забезпечують максимальні можливості для вияву уяви, нестандартного мислення, ініціативи дітей, то педагогічна мета дидактичних полягає в сенсорному вихованні, мовленнєвому розвитку, ознайомленні дошкільників з навколишнім світом, формуванні у них елементарних математичних уявлень тощо.

Дидактична гра – гра, спрямована на формування у дитини потреби в знаннях, активного інтересу до того, що може стати їх новим джерелом, удосконалення пізнавальних умінь і навичок.

Дидактичні ігри, ігрові заняття і прийоми підвищують ефективність сприймання дітьми навчального матеріалу, урізноманітнюють їхню навчальну діяльність, вносять у неї елемент цікавості.

Використовують дидактичні ігри у навчанні та вихованні дітей усіх вікових груп за необхідності актуалізувати їхній досвід, повторити, уточнити, закріпити набуті знання і уявлення про природні явища, працю і побут людини. Вдаються до них і після спостережень, екскурсій, бесід та інших занять. Нерідко ігри з дидактичними матеріалами є основним засобом навчання і виховання, за допомогою яких вихователь готує дитину правильно сприймати об'єкти і явища навколишнього світу. Як ігровий метод навчання дидактична гра постає у двох видах:

1) власне дидактична гра. Ґрунтується на автодидактизмі (самонавчанні) та самоорганізації дітей;

2) гра-заняття (гра-вправа). Провідна роль у ній належить вихователю, який є її організатором. Під час гри-заняття діти засвоюють доступні знання, у них виробляються необхідні вміння, удосконалюються психічні процеси (сприймання, уява, мислення, мовлення). Ефективне опанування знань і вмінь відбувається в практичній діяльності за активізації мимовільної уваги і запам'ятовування.

Пізнавальний зміст навчання виявляється в його дидактичних завданнях, які педагог ставить перед дошкільниками не прямо, як на занятті, а пов'язує їх з ігровими завданнями та ігровою дією. Дидактична мета, прихована в ігровому завданні, стає непомітною для дитини, засвоєння пізнавального змісту відбувається не навмисне, а під час цікавих ігрових дій (приховування і пошуку, загадування і відгадування, елементів змагання у досягненні ігрового результату тощо).

Основним стимулом, мотивом виконання дидактичного завдання є не пряма вказівка вихователя чи бажання дітей чогось навчитися, а природне прагнення до гри, бажання досягти ігрової мети, виграти. Саме це спонукає дошкільників до розумової активності, якої вимагають умови і правила гри (краще сприймати об'єкти і явища навколишнього світу, уважніше вслуховуватися, швидше орієнтуватися на потрібну властивість, підбирати і групувати предмети та ін.). Так у старшому дошкільному віці на основі ігрових інтересів виникають і розвиваються інтелектуальні.

Дидактична гра як самостійна ігрова діяльність можлива лише за доступності дидактичних завдань для сприйняття дітьми, наявності у них інтересу до гри, засвоєння ними правил та ігрових дій, які, у свою чергу, залежать від рівня ігрового досвіду. Такими є передумови використання дошкільниками набутих знань про предмети і явища навколишнього світу.

Для того, щоб дидактичні ігри стимулювали різнобічну діяльність і задовольняли інтереси дітей, вихователь повинен добирати їх відповідно до програми дитячого садка для кожної вікової групи, враховуючи пізнавальний зміст, ступінь складності ігрових завдань і дій. Творче ставлення педагога до справи є передумовою постійного і поступового ускладнення, розширення варіативності ігор. Якщо у дітей згасає інтерес до гри, вихователь ініціює спільне придумування нових ігрових завдань, ускладнення правил, включення до пізнавальної діяльності різних аналізаторів і способів дій, активізацію всіх учасників гри.

Постійний розвиток самостійних дидактичних ігор неможливий без наявності достатньої кількості ігрового матеріалу. В кожній групі мають бути різних розмірів ляльки з комплектами одягу, посуд, меблі, транспорт, м'які іграшки (тварини, птахи, комахи), настільно-друковані ігри (лото, доміно, шашки, шахи), дидактичні іграшки (кубики, башточки та ін.), набори з природного матеріалу, картинки про природу, життя сім'ї, діяльність людей, предмети домашнього вжитку тощо.

Дидактична гра збагачує чуттєвий досвід дитини, забезпечує розвиток сприймання. Розв'язання дидактичного завдання формує також і волю. Ігри з дидактичними іграшками, природним матеріалом, картинками сприяють естетичному розвитку, оскільки, навчившись розрізняти кольори і форми, дитина починає помічати, оцінювати їх. Цікава дидактична гра викликає позитивні емоції, поліпшує самопочуття. В ній зміцнюються м'язи рук, що сприяє підготовці дітей до письма, образотворчої діяльності тощо.

Отже, як і всі інші види ігор, дидактичні ігри стимулюють загальний особистісний розвиток дошкільників. Поєднання в них готового навчального змісту з ігровим задумом і діями вимагає від вихователя майстерного педагогічного керівництва ними.

Дидактична гра має сталу структуру, що відрізняє її від інших видів ігрової діяльності. Основними елементами, які одночасно

надають їй форми навчання і гри, є дидактичні та ігрові завдання, правила, ігрові дії, результат.

Дидактичні та ігрові завдання. Кожна дидактична гра має специфічне дидактичне (навчальне) завдання, що відрізняє її від іншої. Ці завдання обумовлені передбаченим програмою навчальним і виховним впливом педагога на дітей і можуть бути різноманітними (наприклад, з розвитку мовленнєвого спілкування – розвиток мовленнєвого апарату, зв'язного мовлення, закріплення звуковимови, уточнення і розширення словникового запасу при ознайомленні з живою і неживою природою тощо). Наявність дидактичного завдання (або кількох) підкреслює спрямованість навчального змісту гри на пізнавальну діяльність дітей.

Виконуючи під час гри ігрове завдання, діти виявляють активність, бажання і потребу розв'язати його. Як і дидактичні, ігрові завдання можуть бути найрізноманітнішими. Наприклад, під час гри в лото завдання полягає в тому, щоб першому закрити всі клітинки великої картки; у грі з пірамідкою – зібрати її так, щоб ребро утворювало рівну лінію; у грі «Чарівний мішечок» дитина повинна навпомацки визначити предмети і назвати їх. Дидактичні та ігрові завдання відображають взаємозв'язок навчання і гри.

Правила гри. Правила кожної дидактичної гри обумовлені її змістом та ігровим задумом, вони визначають характер і способи ігрових дій дитини, організовують і спрямовують її стосунки з іншими дітьми, спонукають дошкільника керувати своєю поведінкою, оскільки йому часто доводиться діяти всупереч безпосередньому імпульсу. Дотримання правил вимагає від дитини вольових зусиль, уміння взаємодіяти з іншими, переборювати негативні емоції у зв'язку з невдачами тощо. У дидактичній грі правила є критерієм правильності ігрових дій, їх оцінки. Вони по-різному впливають на поведінку дошкільників: одні діти беззаперечно приймають ігрові правила і стежать за їх виконанням іншими учасниками; інші підкоряються правилам лише у провідних ролях, а у звичайних – порушують їх, намагаючись виграти; ще інші за недотримання правил іншими

учасниками мовчки підтримують їх. Тому підвищення дієвості ігрових правил в організації і спрямуванні поведінки дітей є важливим педагогічним завданням.

Ігрові дії. Основою, сюжетною канвою дидактичної гри є ігрові дії, завдяки яким діти реалізовують свої ігрові задуми. Без підпорядкованих певним правилам дій неможлива гра.

Результат гри. Результатом дидактичної гри є її фінал. Відгадування загадок, виконання доручень, ігрових завдань, вияв кмітливості є результатом гри і сприймається дитиною як досягнення. Виявляється він і в задоволенні учасників гри від участі в ній. Для вихователя результатом гри є рівень засвоєння дітьми знань, їхній успіх у розумовій діяльності, налагодженні гармонійних взаємин.

Ігровий задум, ігрові дії та правила тісно пов'язані між собою: задум визначає характер ігрових дій, а дотримання правил допомагає в їх здійсненні та розв'язанні ігрового завдання. Відсутність, ігнорування хоча б одного з цих елементів унеможливлює гру.

Класифікація дидактичних ігор дає змогу простежити їх сутнісні особливості, використання яких забезпечує відповідний навчально-виховний ефект.

У дошкільній педагогіці дидактичні ігри розрізняють за навчальним змістом, ігровими діями і правилами, організацією і стосунками дітей, роллю вихователя тощо. Ці класифікації співвідносяться зі змістом навчання і виховання: ігри для сенсорного виховання, ігри, спрямовані на ознайомлення дітей з об'єктами і явищами навколишньої дійсності, на формування елементарних математичних уявлень, на мовленнєвий розвиток та ін.

Поширеною є класифікація дидактичних ігор за характером матеріалу, згідно з якою виокремлюють:

1. Ігри з предметами. У таких іграх використовують дидактичні іграшки (мозаїку, кубики), реальні предмети, різноманітний природний матеріал (листя, плоди, насіння). Під час ігор із предметами та іграшками діти ознайомлюються з їх властивостями та ознаками, порівнюють, класифікують їх. Поступово їхня ігрова діяльність

ускладнюється, вони починають вирізняти, об'єднувати предмети за однією ознакою (кольором, формою, призначенням), що сприяє розвитку логічного мислення. Ігри з природним матеріалом організовують під час прогулянок. Вони сприяють закріпленню знань про природу, формуванню і розвитку мислительних процесів (аналізу, синтезу, класифікації), вихованню бережливого ставлення до природи.

2. Настільно-друковані ігри. Вони передбачають дії не з предметами, а з їх зображеннями. Найчастіше вони зорієнтовані на розв'язання таких ігрових завдань: добір картинок за схожістю (деякі види лото, парні картинки), карток-картинок під час чергового ходу (доміно), складання цілого з частин (розрізні картинки, кубики) тощо. Завдяки таким діям діти уточнюють свої уявлення, систематизують знання про навколишній світ, розвивають розумові процеси та операції, просторові орієнтації, кмітливість, увагу, формують організаторські вміння.

3. Словесні ігри. Вони є найскладнішими, оскільки змушують дітей оперувати уявленнями, мислити про речі, з якими на той час вони не діють, використовувати набуті знання у нових ситуаціях і зв'язках. У молодшому дошкільному віці ці ігри спрямовані на розвиток мовлення, уточнення і закріплення словникового запасу, формування вміння рахувати, орієнтуватися у просторі. У старшому дошкільному віці словесні ігри розвивають самостійність мислення, активізують розумову діяльність дітей. Як правило, дошкільникам доводиться описувати предмети, відгадувати їх за описом, за ознаками схожості та відмінності, групувати за властивостями, знаходити алогізми в судженнях, вигадувати власні розповіді.

Класифікація ігор за матеріалом наголошує на їх спрямованості на навчання, пізнавальну діяльність, але вона лише поверхово розкриває основи дидактичної гри: особливості ігрової діяльності дітей, ігрових завдань, ігрових дій і правил, організацію життя дітей, керівництво вихователя. Цій меті підпорядкована класифікація дидактичних ігор, за якою виокремлюють:

1) ігри-подорож;

2) ігри-доручення;

3) ігри-припущення;

4) ігри-загадки;

5) ігри-бесіди.

Функціонально всі види дидактичних ігор зорієнтовані на те, щоб навчати і розвивати дітей через ігровий задум. Ця їх автодидактична властивість зумовлює особливості роботи педагога щодо використання ігрових прийомів у розвитку дитини.

Організація і керівництво дидактичними іграми передбачають роботу вихователя щодо підготовки до гри, проведення її, аналізу гри та її результатів.

Готуючись до проведення дидактичної гри, вихователь повинен підібрати її відповідно до програмних вимог виховання і навчання дітей певної вікової групи; визначити оптимальний час її проведення; підготувати необхідний дидактичний матеріал; вивчити й осмислити гру; продумати методи і прийоми керівництва нею; збагатити дітей знаннями й уявленнями, необхідними для розв'язання ігрового завдання.

Ознайомленню дітей зі змістом дидактичної гри сприяють демонстрування предметів, картинок, короткі бесіди, під час яких уточнюються їхні знання й уявлення. Розкриваючи хід і правила гри, вихователь повинен налаштувати дітей на дотримання її правил, спільно з ними з'ясувати найраціональніші способи досягнення передбачуваного результату. Безпосередня його участь залежить від віку, рівня підготовки дітей, складності дидактичного завдання, ігрових правил. Головне при цьому для педагога — спрямувати дії гравців порадою, запитанням, нагадуванням.

Вихователю найчастіше доводиться пояснювати ігрові правила, показувати способи дій дітям раннього і молодшого дошкільного віку. У повторних іграх він контролює виконання правил кожною дитиною. Із засвоєнням змісту і правил гри дошкільнята починають діяти самостійно, а педагог спостерігає і втручається лише для подолання труднощів, які можуть виникнути.

При ознайомленні з новою дидактичною грою дітей середнього і старшого дошкільного віку вихователь враховує їхній досвід, актуальні для них навчально-виховні завдання. Здебільшого він пояснює кілька суттєвих правил, а решту правил і окремих ігрових дій уточнює під час гри. Дітей старшої групи педагог знайомить зі змістом до початку гри, разом з ними аналізує ігрові правила і роз'яснює їх значення.

Під час підведення підсумків гри важливо, щоб вихователь правильно і справедливо оцінив дотримання дітьми встановлених правил. Об'єктивна, обов'язково доброзичлива оцінка є необхідною умовою ефективності дидактичних ігор як методу формування пізнавальної, рухової, комунікативної активності дошкільника, виховання моральної поведінки.

Аналіз гри передбачає з'ясування ефективності її підготовки і проведення, індивідуальних особливостей дітей, збагачення майбутніх ігрових задумів новим матеріалом.

Цілком доречною й ефективною є самостійна участь дошкільників у дидактичних іграх. Важливо тільки, щоб їх завдання і правила були доступними для дітей. Спочатку їх доцільно залучати до простих ігор. Здебільшого такі ігри мають прості правила, у них може брати участь будь-яка кількість дітей, легко можуть включитися всі бажаючі. Під час ознайомлення з грою вихователь повинен розглянути всі ігрові елементи, уточнити назви предметів, правила, порядок гри. Пропонуючи нову гру (того самого типу, але іншого змісту), слід спиратися на набуті знання і вміння дітей. Це скорочує час ознайомлення з грою, сприяє засвоєнню правил, привчає до раціональних способів вивчення нової гри. Поступово діти запам'ятовуватимуть і усвідомлюватимуть умови освоєння будь-якої нової гри. Такими умовами є знання її змісту і обладнання, ігрових завдань і дій, правил, порядку дій гравців.

Керівництво вихователя самостійними дидактичними іграми залежить від освоєння дітьми їх правил, знання й усвідомлення завдань. Педагог повинен продумано добирати ігри, враховуючи зміст

виховної роботи в групі на конкретний період, інтерес дошкільників до ігор, їхнє особисте прагнення до взаємодії, створювати ігровий настрій, замінювати окремі ігри новими, урізноманітнювати ігрові дії тощо. Водночас слід уникати прямого навчання і керівництва ігровою діяльністю дітей.

Тема 13.
Планування і організація педагогічного процесу ЗДО

Мета лекції: *ознайомити студентів з провідними засадами планування педагогічного процесу в сучасному закладі дошкільної освіти.*

План лекції

1. Закономірності педагогічного процесу.
2. Структура педагогічного процесу.
3. Планування педагогічного процесу.
4. Розвивальне середовище як складова педагогічного процесу.

Література до теми

1. Богуш А. М. Дитинство в сучасному освітньому просторі. *Країна дошкілля*. 2014. №1-3. С. 3-6.

2. Ковшар О. В. Теоретико-методичні засади організації передшкільної освіти: монографія. Кривий Ріг: вид. Р. А. Козлов, 2015. 270 с.

3. Матвієнко С. І. Передшкільна освіта: теорія та практика: навч. посібн. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 161 с.

4. Поліщук О., Кривда В. Наступність у змісті передшкільної та початкової освіти. Дошкільна освіта в контексті нових цілей української школи: монографія. Hameln : InterGING, 2020. С. 47-72.

5. Степанова Т.М. Трансформації змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки (кінець XIX–XX століття): монографія. Київ: Слово, 2021 р. 424 с.

6. Яструб О. О. Синхронізація компетентностей дошкільної та початкової освіти як вимога сьогодення. *Науковий вісник*

Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2021. Вип.1 (48). С. 473-477.

Педагогічний процес – спеціально організована, динамічна взаємодія педагога і дітей, спрямована на забезпечення їх навчання, виховання, розвиток.

Ідею єдності виховання і навчання, яка визначає цілісність педагогічного процесу, обґрунтував К. Ушинський. Він стверджував, що від комбінації основних елементів найбільше залежить виховна сила школи.

Педагогічний процес є головною структурною одиницею цілеспрямованої й організованої взаємодії педагога і вихованця, під час якої дитина опановує соціальний досвід. Значною мірою він відрізняється від виховного процесу, що здійснюється постійно під впливом усієї сукупності чинників, які формують особистість. Сутність педагогічного процесу полягає в єдності навчання, виховання і розвитку. Саме цим обумовлюються його функції:

1) навчальна (формування мотивації, досвіду навчально-пізнавальної та практичної діяльності, засвоєння основ наукових знань, ціннісних орієнтацій особистості);

2) виховна (формування моральних, естетичних якостей і ставлень людини);

3) розвивальна (формування і розвиток психічних процесів, властивостей і якостей особистості).

Одиницею педагогічного процесу є педагогічне завдання – певна педагогічна ситуація, співвіднесена з метою діяльності й умовами її здійснення. Головними компонентами педагогічного процесу є його суб'єкти: педагог і вихованець.

Педагогічний процес не є спонтанним явищем. Він підпорядкований певним об'єктивно існуючим, постійним і необхідним внутрішнім взаємозв'язкам і взаємозалежностям, тобто закономірностям.

Закономірності педагогічного процесу – об'єктивні, стійкі й істотні зв'язки, які зумовлюють ефективність навчання, виховання, розвитку особистості дитини.

Ці закономірності відображають стійкі залежності між усіма елементами педагогічного процесу: діяльністю педагога, діяльністю вихованця, об'єктом засвоєння (змістом навчання), виховними, розвивальними впливами.

До найважливіших закономірностей педагогічного процесу належать:

1. Органічна єдність навчання, виховання, розвитку. Успішне функціонування кожного з цих компонентів є передумовою ефективності інших: навчання спрямоване на вирішення завдань виховання і розвитку; виховання сприяє розвитку і навчанню; розвиток створює сприятливі передумови для навчання та виховання і є їх результатом.

2. Змістова, організаційна та операційно-технологічна цілісність. *Змістова цілісність* педагогічного процесу забезпечується відображенням у меті й змісті освіти досвіду людства, у взаємозв'язку знань (у тому числі про способи дій), умінь і навичок досвіду творчої діяльності, досвіду емоційно-ціннісного ставлення до світу.

3. Динамічність. Масштабність усіх наступних змін залежить від змін на попередньому етапі, взаємодія між педагогами і вихованцями вибудовується за «ступеневим» принципом: чим вищі проміжні досягнення, тим вагоміший кінцевий результат.

4. Залежність досягнутого рівня розвитку особистості від спадковості, навчально-розвивального середовища, включення у навчально-виховну діяльність, ефективності засобів педагогічного впливу.

5. Єдність внутрішніх мотивів і зовнішніх, у тому числі педагогічних стимулів.

6. Взаємозв'язок чуттєвого, логічного і практичного. Ефективність його залежить від якості сприймання, логічного осмислення, практичного використання знань і вмінь.

Ефективність реалізації закономірностей педагогічного процесу залежить від гармонійної єдності його об'єктивних і суб'єктивних чинників, передусім від усвідомлення педагогом своєї місії, уміння організувати продуктивну взаємодію з дітьми, максимально задіяти особистісний потенціал кожного з них, постійного прагнення підняти цю взаємодію на вищий рівень.

Ефективність педагогічного процесу залежить і від того, наскільки успішною є реалізація таких його принципів: цілісність підходу до виховання; неперервність виховання; цілеспрямованість у вихованні; інтеграція та диференціація спільної діяльності педагогів і вихованців; природовідповідність; культуровідповідність; виховання в діяльності; єдність та адекватність управління і самоуправління; оптимізація; єдність вимог і поваги до особистості дитини.

Особливе значення має *цілісність педагогічного процесу* – єдність мети, змісту, методів виховання і навчання, виховання і самовиховання, процесів, етапів та дій.

Педагогічний процес є внутрішньо вмотивованим, цілісним феноменом, структурні компоненти якого перебувають у стійкій взаємодії і взаємозалежностях. Компонентами його структури є:

- мета (те, до чого прагнуть педагог і вихованець; у педагогіці мета постає в сукупності концептуальних ідей, на яких вибудовується педагогічний процес);
- діяльність суб'єктів, які організовують педагогічний процес і беруть у ньому участь;
- відносини, породжені цією діяльністю, а також освоєне суб'єктом середовище;
- управління, яке забезпечує інтеграцію компонентів у цілісну систему, розвиток цієї системи.

Педагогічний процес у дошкільній педагогіці характеризується певними особливостями. Його головними структурними компонентами є гра, праця, навчальна діяльність, і підпорядкований він таким вимогам:

- вирішення завдань виховання і навчання в їх єдності;

- врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей;
- гуманістична взаємодія вихователя і вихованців;
- опора на потреби й інтереси дітей;
- єдність різноманітних видів діяльності дітей;
- створення розвивального середовища для дитини та ін.

Успішність педагогічного процесу значною мірою визначається педагогічно доцільним плануванням, завдання якого полягає у забезпеченні науково обґрунтованого підходу до педагогічного процесу, систематичної роботи з усіма вихованцями, індивідуального підходу до кожного з них. Планування дає змогу чітко визначити зміст роботи у певний період часу, підібрати раціональні методи і прийоми навчання й виховання. Завдяки йому реалізується важлива закономірність педагогічного процесу — послідовність і перспективність у роботі з дітьми. Отже, планування дає змогу організувати педагогічний процес як цілісне явище.

У закладі дошкільної освіти планування роботи полягає у визначенні конкретних цілей, завдань, змісту, форм, методів, засобів їх досягнення на певний відрізок часу. Його метою є гармонійний, різнобічний розвиток особистості дитини з орієнтацією на її цінності та інтереси, збереження дитячої субкультури. З огляду на час здійснення планування може бути перспективним або поточним.

Перспективне планування окреслює раціональну черговість вирішення поставлених завдань, визначає їх співвідношення між собою на тривалий період (навчальний рік, півріччя, квартал, місяць). Основним видом такого планування є річний план роботи дошкільного закладу, який охоплює: аналіз його діяльності за попередній навчальний рік; перспективні завдання на поточний, з яких 1-2 мають бути продовженням розпочатої раніше роботи, а 1-2 – новими; програму підвищення рівня фахової майстерності працівників дошкільного закладу (самоосвіта, курси підвищення кваліфікації, атестація); методичну роботу (педагогічні ради, семінари, семінари-практикуми, консультації, обмін досвідом шляхом взаємовідвідувань, відкритих показів роботи та їх обговорення); ділові ігри, конкурси,

дискусії тощо; вивчення стану навчально-виховного процесу; організаційно-педагогічну роботу (план співпраці дитячого садка і школи, план роботи з батьками); адміністративно-господарську роботу; медико-профілактичні заходи; графіки проведення свят, розваг, театралізованих вистав; гурткову роботу.

Поточне (календарне) планування охоплює найближчий часовий проміжок – від 1-2 днів до 1-2 тижнів, місяця, кварталу. Як правило, календарні плани передбачають освітню роботу в різних вікових групах. Складають їх вихователі.

Обидва види планування постають як дві форми єдиного процесу, що взаємодоповнюють одна одну, уточнюють, конкретизують.

Сутність планування полягає у розробленні змісту педагогічного процесу, його систематизації й уточненні, окресленні методів і способів його реалізації. З демократизацією освіти педагог отримав можливості творчого підходу до планування своєї роботи. Якщо за централізовано-директивної системи розділи плану, послідовність подій із життя дітей, педагогічної діяльності вихователя були жорстко визначені, то за сучасних умов у плануванні роботи орієнтуються на індивідуальні особливості дітей, стиль педагогічної діяльності вихователя. Його план роботи на день може передбачати основні режимні моменти першої і другої половини дня або окремі види діяльності дітей. Педагог має право за своїм уподобанням обирати форму складання планів, напрям і зміст своєї діяльності на засадах доцільності, помірності, відповідності обраній стратегії та державній програмі. Проте свобода вибору не є тотожною безконтрольній самодіяльності.

Планування має відповідати таким принципам:

- актуальності (передбачає орієнтацію змісту на актуальні потреби часу і розвитку дитини);

- науковості (забезпечує його відповідність за змістом і формою досягненням психологічної, педагогічної та інших наук, передового педагогічного досвіду);

- цілісності й логічності (полягає в оптимальному поєднанні змісту

розділів плану, напрямів і форм діяльності);

- перспективності (орієнтує на вироблення чіткого уявлення про подальший розвиток дошкільного закладу, становлення особистості кожної дитини);
- повторюваності й концентричності (передбачає необхідність повернення до раніше визначених завдань і змісту роботи, але вже на якісно вищому рівні);
- систематичності й послідовності (вимагає планомірного, вмотивованого передбачення змісту, форм і методів роботи з урахуванням їх взаємозв'язків).

Плануючи педагогічний процес, вихователь повинен спиратися на аналіз конкретних умов, тобто на особливості віку дітей, індивідуальний склад вікової групи, рівень володіння навичками та уміннями, інтереси та потреби дошкільників. План вихователя повинен забезпечити зв'язок навчально-виховної роботи на заняттях і в повсякденному житті – підготовчу роботу до заняття, а також після заняття для закріплення уявлень, знань і вмінь дітей.

Розвивальне середовище – комплекс психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних умов, що забезпечують організацію життя дітей у дошкільному закладі.

Навчання, виховання, розвиток дитини повинні відбуватися в атмосфері захищеності, психологічного комфорту. Це означає, що оточення дитини має бути безпечним як щодо гігієни, умов життєдіяльності загалом, так і в морально-психологічному аспекті. Передусім навколишнє середовище повинно відповідати структурі когнітивної (пізнавальної) сфери дитини, передбачати можливості вільного розвитку ігрової та інших видів її діяльності.

Розвивальне предметне середовище має відповідати віковим особливостям дітей. Загалом, воно визначається взаємозв'язком таких складових:

1) продукти діяльності фахівців – художників, проектувальників, конструкторів, майстрів-оздоблювачів (твори мистецтва, меблі,

інструменти, предмети, вироби прикладного мистецтва, посібники, іграшки);

2) результати діяльності персоналу дошкільного закладу і батьків з організації та оформлення побуту (облаштування зон, виставок, виготовлення посібників та іграшок-саморобок, декоративне оформлення кімнат до свят тощо);

3) результати участі дітей у створенні інтер'єру під керівництвом вихователя.

Усі елементи розвивального середовища покликані забезпечувати і стимулювати вільний вибір і зміну видів діяльності дитини, створювати актуальні для неї і доступні для її розвитку проблемні ситуації. Для цього вони повинні бути інформативними, емоційними, втілювати в собі пізнавальну та емоційну новизну.

Останнім часом розвивальне середовище якісно збагатилося завдяки включенню в нього комп'ютерно-ігрових комплексів. Комп'ютер може увійти в життя дитини тільки через гру, яка забезпечує оволодіння новими способами дій, особистісний розвиток дитини.

1. Комп'ютерна зала. Її комплектування повинно відповідати нормативу: чотири квадратних метри на один комп'ютер. Відповідно до зросту дітей мають бути підібрані столи і стільці. Освітлення мусить бути комфортним для очей, а екрани моніторів слід повернути у протилежний від джерела світла бік. Не рекомендується використовувати в оформленні зали яскраві кольори, м'які іграшки (накопичують електричні заряди). Цілком доречні в її інтер'єрі живі рослини. Підлогу слід накрити антистатичним матеріалом. Тривалість перебування дитини перед комп'ютером не повинна перевищувати 15 хв., а загальний час перебування в КІК – 40-45 хв. Під час заняття в залі може перебувати не більше восьми дітей. Тому їх часто доводиться ділити на підгрупи. У кожного вихованця має бути індивідуальне місце з комп'ютером (ІКМД). Неприпустимо, щоб біля одного комп'ютера працювало водночас двоє-троє дітей. Відстань між столами ІКМД повинна бути не меншою 60 см; між столами та

опалювальними приладами –1 м; від столів до стін – 80 см. Відстань між очима дитини та екраном має становити 60—70 см. Яскравість зображення на моніторі мусить бути оптимальною.

2. Ігрова зала. Призначена для самодіяльних сюжетно-рольових, режисерських і театралізованих ігор, тому повинна бути просторою, світлою, затишною, не повторювати оформлення групових кімнат. У ній розміщують великі ігрові модулі, подіуми-будиночки для режисерських ігор, подіум-сцену з завісою для театралізованих ігор, а також сюжетно-образні іграшки.

3. Зала релаксації. Вона може бути оформлена за зразком зимового саду: з живими рослинами, акваріумами, тераріумами, вольєрами з птахами, невеликим басейном, ємкостями з піском, галькою для експериментування з природним матеріалом, столиками-мольбертами, предметами для ігор, аквацентром тощо.

Оснащувати приміщення у дошкільних закладах слід згідно з Типовим переліком обов'язкового обладнання, навчально-наочних посібників та іграшок.

На цілеспрямоване оформлення простору групової кімнати, який повинен часто оновлюватися з ініціативи педагога і дітей, орієнтує програма розвитку в дитячому садку «Крок за кроком», яка передбачає організацію центрів активності («Сюжетно-рольова гра», «Будівництво», «Мистецтво», «Література» та ін.).

Залежно від специфіки, можливостей дитячого садка, особливостей дітей можливе створення центрів комплексного, варіативного, тематичного, мобільного, дієвого навчально-ігрового середовища, що сприяє розширенню і розвитку інтересів дітей.

На фронтальних заняттях з дошкільниками різного віку доцільно розв'язувати загальні навчальні завдання, а конкретні – на заняттях з групою дітей одного віку. Одночасні заняття з дітьми усіх підгруп проводять лише за можливості дотримання єдиних вимог до педагогічного процесу.

Загалом, організація педагогічного процесу повинна бути зорієнтована не лише на загальні завдання виховання (програми,

методичні вказівки), а головним чином – на дитину, її потреби, інтереси, рівень розвитку.

В організації педагогічного процесу важливою є спільна діяльність усіх педагогів дошкільного закладу, узгодженість дій вихователів, завідувача, методиста, музкерівника, помічників вихователя, медичного персоналу. Особливого значення набуває їхня співпраця з родинами вихованців.

Тема 14.
Загальні основи дошкільної дидактики

Мета лекції: *ознайомити студентів з принципами, формами і методами навчання дітей дошкільного віку.*

План лекції

1. Передумови планування і реалізації дидактичних завдань у роботі з дошкільниками.
2. Форми і методи організації навчання в умовах ЗДО.
3. Готовність дітей до шкільного навчання.
4. Адаптація до шкільного навчання.
5. Спільна робота дошкільного закладу і школи.

Література до тем

1. Аніщук А.М. Індивідуалізація виховання і навчання дітей дошкільного віку. Ніжин: вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 203 с.

2. Гавриш Н. В. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посіб. Луганськ: Альма-матер, 2013. 494 с.

3. Кононко О.Л., Плохій З.П., Гончаренко А.М. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». Київ : Світич, 2014. 208 с.

4. Про переліки навчальної літератури та навчальних програм, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для

використання в освітньому процесі закладів освіти у 2023/2024 навчальному році. U R L : http://surl.li/ukqkg

5. Підготовка дітей до школи. Наступність, перспективність / упоряд. В. Войтенко Хмельницький: Абетка-НОВА, 2017. 96 с.

6. Фадєєва Т.О. Наступність між дошкільним та початковим навчанням. Кропивницький: б.в., 2021. 126 с.

Навчання має своєю метою засвоєння новими поколіннями соціального досвіду, яке відбувається під час спілкування дорослих і дітей у різних видах їхньої взаємодії, а також цілеспрямованої, організованої, планомірної, систематичної діяльності педагога і дітей у навчальних закладах, спрямованої на передавання та засвоєння наукових знань і вмінь.

Навчання – спільна діяльність педагога і дитини, зорієнтована на засвоєння знань, умінь і навичок, способів пізнавальної діяльності.

У навчанні взаємодіють діяльність педагога, спрямована на відбір змісту і форм передавання знань, умінь і навичок (навчання) і діяльність дитини щодо усвідомлення, засвоєння і використання знань (учіння).

Особливістю дошкільного навчання є те, що воно здійснюється не лише на спеціально організованих, обов'язкових заняттях, а й у повсякденному житті. Ця принципова відмінність від шкільного класно-урочного навчання зумовлена тим, що за навчання лише на обов'язкових заняттях діти дошкільного віку, які значно відрізняються за рівнем і темпами розвитку, не зможуть ефективно оволодівати знаннями, брати активну участь у навчальному процесі. Натомість значну частину знань і вмінь дошкільник засвоює поза заняттями – у повсякденному спілкуванні з дорослими та однолітками, іграх, під час спостережень. Цей емпіричний досвід дитина уточнює, систематизує та закріплює в процесі занять. Ще однією особливістю дошкільного навчання є стиль взаємин між усіма учасниками навчального процесу, який можна визначити як співробітництво (дитини і педагога, дітей між собою).

Зміст навчання дітей дошкільного віку має відповідати таким принципам:

1.Принцип зв'язку знань і вмінь із життям. Передбачає поєднання ознайомлення дітей з навколишнім середовищем зі знаннями та їх можливим використанням. Відповідно до нього дітям слід не лише давати знання, а й формувати пізнавальні вміння, необхідні для самостійного освоєння навколишньої дійсності.

2. Принцип науковості знань. Зобов'язує пропонувати дітям для засвоєння точно визначені наукою положення, відкривати їм дійсність такою, якою вона є. Достовірність введених у програму навчання фактів і явищ повинна поєднуватися з розкриттям їх взаємозв'язку і розвитку. При цьому слід враховувати теоретичні знання, на яких формується здатність до первинних форм абстракції, узагальнень і умовисновків.

3. Принцип системності знань. Визначає структуру знань, які повинні опанувати діти. Системність надає знанням дієвості, придатності для ефективного використання у пізнавальній діяльності й у вирішенні практичних завдань.

4. Принцип виховувальної й розвивальної спрямованості знань. Передбачає включення у програму знань, які формували б свідоме ставлення до навколишньої дійсності, оскільки саме предметні знання забезпечують виховний і розвивальний вплив.

5. Принцип доступності знань. Вимагає включення у програму таких знань і вмінь, які враховували б пізнавальні можливості дітей.

За змістом навчання дітей дошкільного віку є *енциклопедичним,* тобто програма знань зорієнтована на широкий обсяг предметів і явищ дійсності. Цього вимагає соціальний розвиток дитини, адже вона, інтегруючись у соціальне середовище, повинна у ньому орієнтуватися і діяти. Тому зміст програми охоплює знання, уміння і навички з найрізноманітніших сфер (про людину, об'єкти живої і неживої природи, з літератури, образотворчого мистецтва, музики, лічби); видів діяльності людини (трудової, мовленнєвої, образотворчої, музично-виконавської, конструкційної, пізнавальної, рухової), а також

правила поведінки та ін. Диференціація різних сфер дійсності у змісті навчання дошкільників необхідна для підготовки їх до предметного навчання у школі.

У програмах навчання і виховання дошкільників знання і вміння згруповані за відповідними розділами: жива і нежива природа; знання про найближче оточення; суспільствознавчі знання; математичні знання; уміння художньої діяльності; знання й уміння мовленнєвої діяльності; етичні знання й уміння; уміння навчальної діяльності. Кожен розділ містить факти, предмети, явища, події, які є основою для створення системи знань у дошкільному дитинстві і протягом подальшого життя. Програми вибудувані на основі принципу концентричності, згідно з яким знання дитини про предмет або явище розширюються, поглиблюються, уточнюються, систематизуються, узагальнюються. Успіх навчання залежить від змісту навчального матеріалу, педагогічного керівництва навчальним процесом, особистісних якостей, рівня розвитку дитини.

Сучасна дидактика вимагає, щоб навчальний процес у дошкільних закладах вибудовувався на основі таких принципів:

Принцип наочності навчання. Наочність може бути предметною і словесною. Головним наочним матеріалом є навколишня дійсність.

Принцип свідомості й активності – орієнтує на використання таких методів навчання, які відкривають можливості бути реальними суб'єктами процесу пізнання.

Принцип систематичності й послідовності. Суть його полягає у раціональному плануванні пізнавального матеріалу, дотриманні логічної послідовності під час подання його дітям, у повтореннях того, що вивчається, з метою глибшого його засвоєння.

Принцип індивідуального підходу до дітей. Обґрунтований він Я.-А. Коменським як одна з провідних вимог до навчання дітей. Дотримання цього принципу в навчанні зобов'язує до вивчення і врахування індивідуальних, вікових особливостей кожної дитини з метою її всебічного розвитку. Головним засобом вивчення

індивідуальних особливостей дітей є систематичні спостереження, індивідуальні й групові бесіди, тестові завдання.

Існує кілька типів навчання.

Пряме навчання. Особливість його полягає в тому, що педагог чітко формулює дидактичне завдання, послуговуючись при цьому відповідним зразком («Будемо розповідати про те, що бачили під час екскурсії»).

Проблемне навчання. Орієнтуючись на проблемне навчання, педагог уникає прямого повідомлення знань і відповідного формулювання завдання, а створює *проблемну ситуацію,* яка вимагає від дитини пошуку правильного вирішення на основі нового способу використання здобутих знань, установлення в них нових зв'язків, оволодіння новими знаннями і вміннями.

Непряме навчання. Здійснюють його у процесі неповного формулювання дитині навчального завдання, коли вона конкретизує, вносить елементи творчості у мету і способи виконання навчального завдання (наприклад, познайомити гостей з рідним містом, життям нашого дитячого садка), або надання дітям матеріалу без формулювання конкретного завдання, що спонукає їх самостійно визначати завдання, способи його реалізації.

Опосередковане навчання. Суть його полягає у навчанні різних способів пізнання навколишнього світу. При цьому змінюється роль дитини у навчальному процесі, оскільки їй доводиться не тільки навчатися, але й навчати інших.

Поєднуючи різні типи навчання, педагог створюватиме умови для особистісно-орієнтованого підходу. Як відомо, діти успішніше і з більшим задоволенням виконують завдання, які вимагають нових способів дій. Тому завдання, способи їх виконання, використовуваний при цьому матеріал мають бути максимально різноманітними.

Навчання дошкільників здійснюється не лише на спеціально організованих заняттях, а й у повсякденному житті, у різноманітних видах діяльності дітей за допомогою форм організації навчального процесу.

Форма організації навчання – спільна навчальна діяльність педагога і дітей, що здійснюється в певному порядку і встановленому режимі.

За провідною діяльністю розрізняють такі форми організації навчання дошкільників: дидактична гра, екскурсія, заняття.

Дидактична гра. Використовують її як самостійну форму організації навчання і як частину заняття. Дидактичні ігри ознайомлюють дітей з різноманітними явищами, предметами та їх властивостями (формою, величиною, кольором, просторовим розміщенням).

Екскурсія. Цінність екскурсії полягає у безпосередньому ознайомленні дітей з предметами, явищами природи, діяльністю дорослих у природних умовах. Починають проведення екскурсій у другій молодшій групі (екскурсії-огляди в межах дитячого садка, під час яких дітей ознайомлюють із його приміщеннями, організовують їхнє спостереження за роботою його працівників). Екскурсії з дітьми середньої групи проводять за межами дитячого садка (в магазин, на пошту, в бібліотеку та ін.).

Специфічне значення екскурсій полягає в забезпеченні першого сприймання невідомих предметів і явищ. За правильної методики таке сприймання є яскравим і цілісним, наснаженим емоційним ставленням дитини до побаченого, що сприяє розвитку її пізнавальних інтересів. Екскурсія як організована форма навчання має таку загальну структуру:

1) підготовчий етап. Педагог визначає її зміст, готує відповідний об'єкт, створює у групі настрій очікування цікавого і корисного, повідомляє певну інформацію щодо об'єкта, який діти спостерігатимуть;

2) власне екскурсія. Під час екскурсії вихователь організовує спостереження дітей, спрямовує їхню пізнавальну активність, стимулює мислення, увагу, сприяє розвитку уяви;

3) закріплення знань. Робота після екскурсії забезпечує закріплення отриманих під час спостережень знань і вражень. З цією

метою вихователь організовує використання зібраного матеріалу, читання відповідної художньої літератури, створює умови для розвитку ігрової діяльності за мотивами побаченого на екскурсії.

Заняття. На перших етапах свого розвитку дошкільна педагогіка вбачала у заняттях можливість чимось зайняти дітей: іграшкою, розповіддю, малюванням. Пізніше головним змістом занять стали дидактичні ігри, вправи з дидактичним матеріалом, самостійна художня діяльність та ін. На сучасному етапі утвердився погляд на заняття як на форму впливу вихователя на дітей, виконання передбачених програмою завдань, тобто як на особливу форму організації навчання.

Заняттю властиві такі ознаки:

- реальні можливості дітей активно засвоювати передбачені програмою знання і вміння;
- постійний склад дітей усієї вікової групи;
- провідна роль педагога, який визначає тему, завдання і зміст заняття, підбирає методи і прийоми, організовує й оцінює пізнавальну діяльність дітей, спрямовує їх на використання набутих знань, умінь і навичок у практичній діяльності.

Заняття є формою педагогічного впливу, яка поєднує розвивальний і виховний ефекти навчання, формує у дітей уміння активно засвоювати знання і творчо використовувати їх за безпосередньої участі педагога, що сприяє набуттю досвіду спільної діяльності з дорослим і однолітками.

Заняття – форма дошкільного навчання, за якої вихователь, працюючи з групою дітей у встановлений режимом час, організовує і спрямовує пізнавальну діяльність з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини.

За допомогою різноманітних методів і дидактичних засобів педагог забезпечує на занятті процес засвоєння всіма дітьми знань, умінь і навичок, розвиток пізнавальних здібностей. У навчальному процесі дошкільного закладу використовуються різні види занять.

За змістом навчання розрізняють заняття:

- з ознайомлення з навколишнім середовищем;
- з розвитку мовленнєвого спілкування;
- з формування елементарних математичних уявлень;
- з образотворчої діяльності;
- з фізичної культури;
- музичні.

За організацією дітей заняття поділяють на:

- фронтальні (з усіма дітьми групи);
- групові (10—12 дошкільнят);
- індивідуально-групові (4-6 дошкільнят);
- індивідуальні (1-4 дошкільнят).

Зміст занять визначає програма виховання і навчання дітей у дошкільних закладах. Кожне заняття передбачає освітні, розвивальні та виховні завдання. Обсяг навчального змісту залежить від вікових можливостей дітей, рівня їхнього загального розвитку і працездатності. Оскільки засвоєння нового матеріалу відбувається на основі набутих знань, навчальний зміст кожного заняття має бути невеликим за обсягом, адже важливо, щоб на одному занятті відбувалося первинне сприймання нового матеріалу, його осмислення та закріплення, а на наступних — розширення знань, умінь, навичок.

Як правило, заняття відбувається за такою структурою:

1) організаційний момент. Метою його є пробудження інтересу дітей до змісту заняття. Охоплює він такі аспекти, як формулювання мети, пояснення шляхів її досягнення;

2) основна частина заняття. Педагог послідовно формулює дітям навчальні завдання, організовує самостійну їхню діяльність, спрямовану на вирішення завдань;

3) підведення підсумків. Метою його є самостійний аналіз і самоаналіз дітей, з'ясування шляхів використання здобутих знань у діяльності після заняття, окреслення можливостей пізнавальної діяльності на наступних заняттях.

Головні вимоги до занять ґрунтуються на загальнодидактичних принципах навчання. Передусім слід чітко визначати навчальні,

розвивальні, виховні завдання, методи і прийоми, передбачений програмою зміст заняття. Їх вибір залежить від його мети. Особливо важливою є оптимізація виховної роботи на заняттях, на зміст якої впливає вік і рівень розвитку дітей.

У молодших групах активність дошкільників на заняттях, результати їхньої діяльності забезпечуються методами і засобами, що стимулюють зацікавленість дітей змістом знань. До участі в занятті їх залучають його емоційною насиченістю, ігровими ситуаціями, сюрпризними моментами. У середній групі дітей приваблює зміст знань і умінь, у них з'являється інтерес до занять, уявлення про те, що, навчаючись, можна дізнатися багато нового і цікавого. Старші дошкільники здобувають досвід колективної роботи на занятті, усвідомлюють, що від успіху кожного залежить успіх групи. Це важливо як для активних, так і для нерішучих дітей, які за неправильної організації навчання можуть стати невстигаючими. Організовуючи колективну пізнавальну діяльність дошкільників на занятті, вихователь повинен дбати про те, щоб вони не тільки виявляли себе, а й були доброзичливими, уважними до успіхів і труднощів однолітків.

Приміщення, в якому відбуваються заняття, має бути чистим, провітреним, добре освітленим, обладнаним меблями відповідно до зросту дітей. Дошкільники повинні навчитися правильно сидіти під час слухання, виконання різноманітних робіт. Традиційно у молодшій групі заняття триває 10-15 хв., у середній групі – 15-20 хв., у старшій – 30-35 хв.

Метод навчання – система послідовних способів взаємопов'язаної діяльності педагога і дітей, спрямована на досягнення навчально-виховних завдань.

На практиці метод навчання постає як спосіб роботи вихователя, завдяки якому дошкільник засвоює знання, уміння, навички, розвиває свої пізнавальні здібності. Метод навчання спрямований на забезпечення взаємозв'язку пізнавальної та практичної діяльності дітей, тому він має і освітнє, і виховне значення. Структурним

елементом методу навчання є *прийом навчання* – конкретна дія вихователя чи дитини.

Використовувані у дошкільній дидактиці методи навчання класифікують за різними ознаками. За джерелами знань розрізняють наочні, словесні та практичні методи.

Наочні методи. Особливість цих методів навчання полягає у набутті дітьми знань шляхом сприйняття окремих процесів, явищ, предметів або їх зображень. Наочні методи широко використовують при повідомленні дошкільникам нової інформації.

Спостереження. Воно є провідним у навчанні дітей дошкільного віку. Суттю спостереження є безпосереднє, цілеспрямоване, планомірне сприйняття дітьми процесів, явищ, об'єктів навколишнього світу за допомогою органів чуття, без втручання у їх буття.

Демонстрація. Її використовують для уточнення, узагальнення і систематизації знань дітей про предмети і явища, формування уявлень про недоступні для безпосереднього сприймання об'єкти. Метод демонстрації полягає у показі дітям натуральних предметів, або їх зображень (картин, діапозитивів, кінофільмів).

У дошкільному закладі для демонстрації використовують: спеціально створені дидактичні картини (серії про тварин, пори року); репродукції картин відомих художників (пейзажі, натюрморти, портрети дітей, казкові сюжети); книжну графіку (ілюстрації до художніх творів); предметні картинки, згруповані за відповідними темами («Одяг»,«Наше місто», «Праця дорослих» та ін.). У процесі навчання дошкільникам демонструють слайди, діафільми, відеофільми, комп'ютерні програми для дітей.

Словесні методи навчання. Основою цієї групи методів є слово як джерело здобуття знань, що відкриває для дітей можливості виходити у процесі пізнання за межі безпосереднього сприймання. Основними словесними методами, які використовують у навчанні дошкільників, є розповідь, читання (слухання дітьми) творів художньої літератури, бесіда.

Практичні методи навчання. За допомогою них педагог організовує різноманітну практичну діяльність дітей, що сприяє засвоєнню ними знань, умінь і навичок. Використання практичних методів змінюється з віком дітей, оволодінням ними відповідними вміннями. Якщо у молодшій і середній групах вихователь здебільшого показує способи виконання завдання за зразком, то у старшій групі демонстрація все більше поступається місцем самостійному виконанню роботи за заданими умовами. До цих методів на лежать вправи, ігри, прості досліди, моделювання.

Вправи. їх суть полягає у багаторазовому повторенні дитиною розумових і практичних дій, зміст яких заданий педагогом. З огляду на функціональне призначення виокремлюють такі види вправ:

- вправи, спрямовані на відтворення навчального матеріалу з метою його закріплення.
- вправи, спрямовані на використання засвоєних знань, умінь і навичок у нових умовах.
- творчі вправи. Передбачають застосування нових дій і операцій, якими дошкільники ще не оволоділи.

Ігри. Цей метод передбачає застосування у навчанні елементів ігрової діяльності, внаслідок чого дидактичне завдання стає більш зрозумілим, доступним і привабливим для дитини, а процес навчання – цікавішим.

Прості досліди. Полягають у перетворенні предмета, явища чи ситуації з метою виявлення прихованих якостей об'єктів, установлення зв'язків між ними та ін. Такі дії є пошуковими. Їх зміст залежить від навчально-пізнавальних завдань, які ставить вихователь, можливостей дитини діяти самостійно.

Моделювання. Його основою є принцип заміщення, згідно з яким реальний предмет заміщується його зображенням або певним знаком. Створення та використання моделей цінні для формування знань про властивості, зв'язки предметів і явищ. Вони дають змогу простежити недоступні для безпосереднього споглядання зв'язки.

Отже, використання різноманітних форм і методів навчання дошкільників забезпечує ефективне засвоєння знань, умінь і навичок, розвиток пізнавальних можливостей дитини.

Перехід дитини з дитячого садка у школу є важливим етапом її життя, який пов'язаний не лише зі зміною середовища її розвитку, а й з відповідними процесами самоусвідомлення, зіткненням з новими проблемами, відкриттям у собі нових можливостей тощо. Одним дітям це додає піднесеного настрою, відчуття виходу на новий життєвий щабель, іншим вселяє ностальгію за звичним життям у дитячому садку, часто породжує стресові стани. Тому дуже важливо, щоб у дошкільному закладі, в сім'ї допомогли дитині усвідомити, що дитячий садок і школа є ланками єдиної системи освіти і виховання, а все те, що чекає дитину у школі, є продовженням того, чим займалася, що опановувала вона раніше. Не менш важливо, щоб з перших днів перебування в школі вона на конкретних реаліях переконувалася в цьому. Все це можливе за дотримання принципу наступності дошкільної та початкової освіти. Принцип наступності є одним з найголовніших психолого-дидактичних принципів, передбачає тісні взаємозв'язки дошкільної ланки освіти і початкової школи. Ці взаємозв'язки стосуються психофізичного розвитку дитини, формування її як особистості і вимагають узгодженості, послідовності змісту, форм і методів навчання і виховання. Саме у взаємозалежності і взаємній орієнтації двох послідовних освітніх ланок полягає неперервність, наступність навчання і розвитку.

Наступність забезпечує поступовий перехід від попереднього вікового періоду до нового, поєднання щойно здобутого дитиною досвіду з попереднім. З одного боку, вона передбачає спрямованість навчально-виховної роботи в дитячому садку на вимоги, які будуть пред'явлені дітям в школі, а з іншого — на опору вчителя на досягнутий старшими дошкільниками рівень розвитку; на здобуті в дошкільному закладі, сім'ї, знання, навички і досвід дітей; на активне використання їх у навчально-виховному процесі.

Наступність утворює простір для реалізації в педагогічному процесі дитячого садка і школи єдиної, динамічної та перспективної системи виховання і навчання, що сприяє зближенню умов виховання і навчання старших дошкільників і молодших школярів. Завдяки цьому перехід до нових умов шкільного навчання здійснюється з найменшими для дітей психологічними труднощами. При цьому забезпечується природне і комфортне їх входження в нові умови, що сприяє підвищенню ефективності виховання і навчання учнів з перших днів перебування в школі.

Головною умовою забезпечення наступності у вихованні і навчанні є спрямованість педагогічного процесу дитячого садка і школи на всебічний розвиток особистості дитини. З огляду на це необхідний зв'язок програм, методів і форм навчання в дитячому садку і початковій школі. Однак структура навчально-виховного процесу має свою специфіку в дитячому садку і школі. Тому спроби штучно перенести урок у дошкільний заклад або ігрові методи проведення занять у школу є непродуктивними. Водночас елементи навчальної діяльності, що формуються в процесі навчання на заняттях у дошкільних закладах, забезпечують успішність навчання в школі. А шкільне навчання має забезпечити взаємозв'язок, розширення, поглиблення й удосконалення отриманих у дитячому садку знань, умінь і навичок.

Наявність внутрішнього зв'язку в змісті навчально-виховної роботи, методах педагогічного керівництва, формах організації діяльності у дитячому садку і молодших класах школи забезпечує цілісність процесу розвитку, навчання і виховання дитини.

Одним із обов'язків сім'ї і дошкільних установ є підготовка дітей до школи, від чого залежатимуть їхні успіхи в навчанні, подальший розвиток. Як правило, діти, які у старших дошкільних групах розуміють, що їх чекає у школі, володіють необхідними для навчання у ній навичками, легко вживаються у шкільне середовище. Однак не всі з них безболісно долають цей етап, що проявляється передусім у незадовільній їх успішності. Причина цього здебільшого в

психологічній непідготовленості до навчання в школі. Готовність до шкільного навчання водночас є проблемою соціальної зрілості дитини. Адже, йдучи до школи, вона опиняється в реальній соціальній позиції, вперше отримавши право і опинившись перед обов'язком здійснення суспільної за змістом і формою діяльності, якою є навчання.

Готовність до навчання у школі є інтегративною характеристикою психічного розвитку дитини, яка охоплює компоненти, що забезпечують її успішну адаптацію до умов і вимог школи. Цей феномен постає як загальна (психологічна) і спеціальна готовність до навчання у школі, в якій розкриваються рівні розвитку тих психологічних якостей, що найбільше сприяють нормальному входженню у шкільне життя, формуванню навчальної діяльності.

Основними компонентами загальної (психологічної) готовності до школи є:

1. Мотиваційна готовність до навчання у школі. Виявляється у прагненні дитини до навчання, бути школярем; у достатньо високому рівні пізнавальної діяльності і мислительних операцій; у володінні елементами навчальної діяльності; у певному рівні соціального розвитку. Все це забезпечує психологічні передумови включення дитини в колектив класу, свідомого, активного засвоєння навчального матеріалу, виконання різноманітних шкільних обов'язків. Свідченням мотиваційної готовності є наявність у дитини бажання йти до школи і вчитися, сформованість позиції майбутнього школяра. Якщо в дитини сформувалися адекватні уявлення про школу, вимоги до нової поведінки, вона не відчуватиме труднощів у прийнятті нової позиції, легко засвоюватиме норми і правила навчальної діяльності та поведінки в класі, взаємини з учителем і школярами.

2. Емоційно-вольова готовність до навчання в школі. Засвідчує здатність дитини регулювати свою поведінку в різноманітних ситуаціях спілкування і спільної навчальної діяльності, виявляється у самостійності, зосередженості, готовності й умінні здійснювати необхідні вольові зусилля. Вимоги до позиції школяра ставлять дитину перед необхідністю самостійно і відповідально виконувати навчальні

обов'язки, бути організованою й дисциплінованою, вміти адекватно оцінювати свою роботу. Тому цей вид психологічної готовності називають морально-вольовою, оскільки вона пов'язана зі сформованістю особистісної позиції дитини, з її здатністю до управління власною поведінкою. Йдеться про вміння дотримуватися правил, виконувати вимоги вихователя, гальмувати афективні імпульси, виявляти наполегливість у досягненні мети; уміння довести до кінця розпочату справу, навіть якщо вона не зовсім приваблива для дитини.

3. Розумова готовність дитини до навчання в школі. Виявляється у загальному рівні її розумового розвитку, володінні вміннями і навичками, які допоможуть вивчати передбачені програмою предмети. Загалом розумова готовність дитини до навчання у школі охоплює її загальну обізнаність з навколишнім світом, елементи світогляду; рівень розвитку пізнавальної діяльності і окремих пізнавальних процесів (мовлення, пам'яті, сприймання, мислення, уяви, уваги); передумови для формування навчальних умінь і загалом навчальної діяльності.

Формування умінь навчальної діяльності забезпечує дитині високий рівень здатності до навчання, тобто до виокремлення навчального завдання і вміння перетворити його на самостійну мету діяльності. Це вимагає від дитини здатності аналізувати, шукати причини змін у предметах і явищах тощо.

4. Психологічна готовність до спілкування та спільної діяльності. Це важливе новоутворення обумовлене зміною провідних типів діяльності, переходом від сюжетно-рольової гри до навчальної діяльності. Дитина, у якої не сформовані компоненти психологічної готовності до спілкування та спільної діяльності, відчуватиме такі типові труднощі у навчанні, як: нерозуміння позиції вчителя, невміння слухати товариша, узгоджувати спільні з класом дії, завищена самооцінка.

Критерієм нормальної адаптованості дитини до шкільного навчання є її позитивне ставлення до школи, розуміння пояснюваного

вчителем навчального матеріалу, самостійність, здатність зосереджувати увагу при виконанні завдань, охоче виконання громадських обов'язків і доброзичливе ставлення до однокласників. Усе це засвідчує належну ефективність процесу *соціально-психологічної адаптації до школи* – активного пристосування дитини до класу, вчителя, свого місця у школі.

Високий рівень адаптації дитини забезпечують виховання її у повній сім'ї, у якій нема конфліктних ситуацій; належний рівень освіти батька й матері, правильні методи виховання у сім'ї; позитивне ставлення до дітей вихователя старшої групи; позитивне ставлення до дітей учителя першого класу; функціональна готовність дитини до навчання у школі; сприятливий статус дитини у групі до вступу в перший клас; задоволеність спілкуванням з дорослими; адекватне усвідомлення свого становища в групі однолітків. З урахуванням цього грузинський педагог-новатор Шалва Амонашвілі стверджував, що дітей-шестиліток потрібно готувати не просто до школи (навчання читання, письмо, лічба), а готувати до ролі учнів, щоб вони розуміли свою нову позицію, нову роль вчителя, значення і зміст його вимог і оцінок.

Про наявність внутрішньої позиції школяра свідчать позитивне ставлення до вступу в школу як до природного і обов'язкового явища в своєму житті; уявлення про школу та шкільний зміст занять, інтерес до занять з навчання грамоти і лічби; надання переваги колективним заняттям над індивідуальними; позитивне ставлення до вимог дисциплінованої поведінки, очікування оцінки; визнання авторитету вчителя.

Період соціально-психологічної адаптації триває від 10—18 днів до 1—3 місяців і супроводжується змінами в емоційній сфері дитини (зростання внутрішньої напруженості, рівня тривожності, імпульсивна взаємодія з дорослими тощо). Низький рівень адаптації проявляється у негативному ставленні до шкільного навчання, переважанні негативного настрою, відсутності інтересу до навчальних занять, недбалому виконанні завдань, небажанні самостійно працювати. Це

засвідчує факт *шкільної дезадаптації дитини* — прояву психогенного формування особистості, що зумовлений особливостями її об'єктивного і суб'єктивного статусу в школі та сім'ї і може спричинити порушення навчальної діяльності в майбутньому.

Труднощі адаптації дитини до шкільного навчання зумовлені нерівномірністю розвитку пізнавальної сфери та довільної регуляції поведінки. Діти, які не встигають за шкільним ритмом, потребують особливої уваги, індивідуальної роботи вчителя. Складно адаптуються також діти з недорозвиненою дрібною моторикою. Нерідко вони відзначаються достатнім, навіть високим рівнем мовленнєво-мислительних операцій, тому дорослі не відразу звертають увагу на їх труднощі в оволодінні письмом (С.Ладивір). Особливо важко першокласникам, які мають проблеми розвитку мовлення, мислительних операцій (порівняння, узагальнення, аналіз, синтез, умовисновки, розмірковування).

З огляду на це в роботі зі старшими дошкільниками вихователі повинні уважно аналізувати особливості їхнього розвитку, прогнозувати імовірні проблеми в школі, спрямовувати зусилля на розвиток їхніх знань, умінь і навичок, що максимально полегшило б адаптацію в шкільному середовищі.

У багатьох країнах з метою забезпечення неперервності дошкільної та початкової освіти створюють спільні навчально-виховні заклади.

В Україні на початку 90-х років XX ст. набули розвитку навчально-виховні комплекси «дошкільний заклад-школа» (на базі дитячого садка) та «школа-дитячий садок» (на базі школи). Започатковані вони у сільській місцевості з метою задоволення потреб населення в освітніх послугах, раціонального використання приміщень, а також можливості навчання дітей як дошкільного, так і молодшого шкільного віку в одному освітньому закладі. Нині вони впроваджуються і в містах.

Будучи відкритою і динамічною соціальною системою, школа-дитячий садок та дитячий садок-школа є відносно автономними

навчальними закладами з власним способом внутрішнього життя. Поєднання дошкільної і початкової освіти в такому малокомплектному навчальному закладі створює передумови для реалізації індивідуальності кожного вихованця, що значно складніше зробити у масовій школі. Як свідчать дослідження, об'єднання у комплексі двох підсистем значно посилює його виховні можливості, створює умови для психологічно комфортного переходу дитини з дитсадка у школу. Особливо корисним для розвитку соціальної компетентності дітей є перебування їх у різновіковому колективі.

У дошкільному закладі важливо забезпечити зв'язок вихованців і педагогів дитячого садка і школи. Для цього використовують екскурсії до школи, відвідування уроків, спільні з першокласниками розваги, а молодших школярів запрошують у дитячий садок для зустрічі з випускниками старшої групи. Побутує також практика взаємовідвідування вихованцями дитячого садка і учнями початкових класів свят у дошкільному закладі та початковій школі (свято знань, посвята у школярі, букваря, випуску з дитячого садка).

Особливо важливою для майбутніх учнів є фігура першого вчителя, якого вони сприймають як надзвичайну людину. Він повинен розуміти дітей, виявляти душевну турботу про них, зацікавленість у їхніх успіхах; повинен створювати оптимістичний настрій, дружелюбну доброзичливу атмосферу.

Доцільно в дитячому садку розвивати практику попереднього знайомства (якщо це можливо) з майбутнім учителем, а також ознайомлення педагога з роботою випускної групи, вивчення індивідуальних особливостей дітей, участь у їхніх справах.

Взаємозв'язок педагогів дошкільного закладу і школи здійснюється на інформаційному (семінари-практикуми з обговорення програм і планів навчально-виховної роботи, створення дидактичного матеріалу) і на діяльнісному (обмін новаторськими методиками, досвідом організації навчальної діяльності старших дошкільників і молодших школярів, взаємне консультування) рівнях. Усі вони мають усвідомлювати, що підготовка дітей до школи, яка є одним з головних

завдань дошкільної освіти, має спрямовуватися на всебічний розвиток особистості.

Тема 15.
Взаємодія сім'ї і дошкільного закладу

Мета лекції: *ознайомити студентів з формами і методами взаємодії закладу дошкільної освіти з родинами вихованців.*

План лекції

1. Характеристика виховної функції сім'ї.
2. Особливості сімейного виховання дошкільників.
3. Педагогічна культура батьків.
4. Форми співпраці дошкільного закладу з сім'єю вихованця.

Література до теми

1. Вурста А. Черепан Н. Взаємозв’язок сім’ї і дошкільного закладу з питань трудового виховання. URL: http://surl.li/ulkmb

2. Взаємодія закладу дошкільної освіти та сім’ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку: навч.-метод. посіб. / упоряд. О. Лісовець. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 99 с.

3. Кампов С. Співпраця сім’ї та дошкільного закладу у вихованні дітей. URL: http://surl.li/uljxm

4. Шаповалова О. В. Роль сім’ї у дошкільній освіті: теорія і практика: навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 225 с.

В усі часи і серед різних народів родинне виховання було і є незмінною цінністю, головною духовною основою життя нації, могутнім соціальним феноменом, який найтісніше об'єднує людей, неперевершеним чинником самовиявлення людини в усіх її іпостасях: немовля, дитина, підліток, юнак (дівчина), чоловік (жінка), син (дочка), дідусь, бабуся, онук та ін.

Сім'я – мала соціально-психологічна група, члени якої пов'язані шлюбними або родинними стосунками, спільністю побуту і взаємною моральною відповідальністю.

Сім'я виконує різноманітні зовнішні і внутрішні функції. З огляду на особливості соціального буття сім'ї, виокремлюють низку функцій зокрема: виховну, господарсько-побутову, емоційну, функцію духовного спілкування, функцію формування досвіду соціального життя, сексуально-еротичну функцію. Порушення функцій сім'ї може бути пов'язане з політичними, соціально-економічними умовами її життя, особистісними якостями її членів, особливостями їхніх взаємин. Неблагополуччя у сім'ї породжує проблеми у розвитку дітей.

Особливості виховної функції сім'ї полягають у тому, що вона одночасно виховує дорослих і дітей та реалізується у таких трьох головних аспектах:

1. Становлення, розвиток, виховання дитини як особистості, сприяння розвитку її здібностей. Сім'я репрезентує дитині суспільство, забезпечує передавання їй соціального досвіду, охороняє її права.

2. Здійснення виховного впливу сім'ї на кожного індивіда впродовж усього його життя. Кожна сім'я має свою систему виховання, засновану на певних ціннісних орієнтаціях.

3. Спонукання дітьми саморозвитку, самовдосконалення своїх батьків та інших родичів. Дитина є невичерпним джерелом життєвих успіхів, емоційних стимуляторів для дорослих.

У дошкільні роки дитина повністю ототожнює себе зі своєю сім'єю, передусім із батьками; її емоційний світ майже цілком залежить від атмосфери в сім'ї. Саме тут вона пізнає й опановує моделі моральної поведінки, взаємодії з іншими людьми, природою тощо.

У сім'ї дитина отримує перші уявлення про себе та інших людей, розвиває необхідні для життя соціальні почуття, навички спілкування і спільної діяльності. Сім'я створює передумови для взаємопроникнення світу дітей і світу дорослих, що є важливим чинником соціалізації особистості. Унікальні виховні можливості сім'ї впливають на людину протягом усього її життя.

Універсальний, всеохоплюючий, постійний виховний вплив сім'ї на особистість є наслідком дії таких чинників:

1. Безкорислива любов до дитини, яка вселяє їй почуття захищеності, створює атмосферу душевності, соціального і життєвого оптимізму. Взаємини дітей і дорослих у сім'ї є справжньою школою почуттів, найважливішим фактором, що формує емоційно-мотиваційну сферу дошкільника, його ставлення до людей і життя. Все це є важливими передумовами розвитку індивідуальності дитини.

2. Природне включення дитини у найрізноманітніші людські стосунки. Відбувається це передусім завдяки участі дитини у спільних з дорослими видах діяльності. Багатоплановість життєвих ситуацій, які виникають в сімейному житті дитини, неможливо змоделювати в жодній досконалій виховній системі.

3. Багаторольова структура сімейного колективу, яка забезпечує багатогранність, постійність і тривалість його виховного впливу. Цей вплив відбувається у процесі взаємодії дитини і дорослих за найрізноманітніших життєвих ситуацій, щодня повторюється у різних формах.

4. Можливість набуття дитиною позитивного досвіду і переживання негативних почуттів. Усе це відбувається в атмосфері довіри, гуманного ставлення до дитини, які є необхідними для набуття почуття впевненості, відповідальності, уміння долати життєві негаразди, гідно поводитися за будь-яких обставин.

Головне, щоб дитина сприймала сім'ю як фактор її емоційного затишку, внутрішнього комфорту, гарантію того, що за будь-яких умов вона знайде тут розуміння, підтримку і захист.

Виховні можливості сім'ї можуть бути реалізовані за наявності відповідних об'єктивних і суб'єктивних умов.

До об'єктивних умов реалізації виховного потенціалу в сім'ї належать:

1) рівень матеріального достатку сім'ї (рівень і структура використання доходів, матеріальні умови життєдіяльності);

2) забезпеченість дитячими дошкільними закладами, школами,

закладами охорони здоров'я;

3) кількість і склад (структура) сім'ї.

Суб'єктивними умовами реалізації виховного потенціалу сім'ї є:

1) громадянська спрямованість і культура батьків, їхнє прагнення бути авторитетними для своїх дітей, виховувати їх як гармонійних особистостей;

2) загальний культурний потенціал, традиції, моральні та духовні цінності сім'ї;

3) місце дитини в сімейному колективі, моральний авторитет батьків в її очах;

4) педагогічна культура батьків.

Гармонійна взаємодія об'єктивних і суб'єктивних чинників є передумовою формування і розвитку досконалої особистості. Однак з різних причин такої гармонійної єдності не існує.

Особливу роль у сімейному вихованні, соціалізації дитини відіграють родинні традиції і звичаї. *Традиція* (лат. traditio – передача) – історично складені порядки, способи, правила поведінки, що передаються від покоління до покоління. Сімейні традиції регламентують створення сім'ї, появу дитини, подружні, батьківські стосунки, ведення домашнього господарства, організацію дозвілля, вшанування пам'яті предків. Вони призначені слугувати зміцненню сімейно-родинних зв'язків як механізму передачі таких особистих і соціальних цінних якостей, як любов, вірність, доброта, взаєморозуміння, щирість. До них належать спільні заняття певними видами трудової діяльності, передавання родинних реліквій (документів, нагород, пам'ятних речей), складання родовідного дерева тощо. *Звичаї* — безпосередні приписи певних дій у конкретних ситуаціях, що відтворюють сімейні стосунки у життєдіяльності наступних поколінь. Стосуються вони як зовнішніх (прихід у гості, прийом гостей, пошанування предків), так і внутрішніх (колискова і поцілунок надобраніч, побажання доброго ранку тощо) форм поведінки.

Традиції та звичаї є взаємопов'язаними у реальному житті. Традиції є більш динамічним і багатоманітним явищем родинного життя, ніж звичаї, вони створюють простір для творчого використання звичаїв. Регулюючи прості форми взаємин у сім'ї, звичаї доповнюють традиції, однак вони не настільки динамічні, як традиції. Здебільшого звичаї можуть бути формою вияву традицій.

Педагогічна культура батьків – компонент загальної культури, який акумулює в собі накопичений попередніми поколіннями досвід виховання дітей у сім'ї.

Виявляється вона в розумінні та усвідомленні батьками своєї відповідальності за виховання дітей, у ставленні до них, в оцінюванні їхньої поведінки, у реальній діяльності та спілкуванні з ними, а також у здійсненні продуктивних зв'язків з іншими виховними інститутами (дошкільними закладами, школою, позашкільними закладами).

Педагогічна культура батьків є складною і динамічною системою. Її утворюють такі компоненти:

1) педагогічні знання – уявлення батьків про вікову динаміку розвитку дитини, самоцінність періоду дошкільного дитинства, про основні завдання виховання. Виявляються вони у ставленні до дитини, в оцінюванні її поведінки, реальній діяльності та спілкуванні з нею;

2) педагогічна і психологічна компетентність — здатність зрозуміти потреби дітей, раціонально спрямувати зусилля і засоби на уміння бачити перспективи розвитку дитини.

Педагогічна культура батьків – це осмислений, а іноді й неусвідомлений досвід власного дитинства, результат освіти, самоосвіти, психологічного розвитку особистості. Особливо вона актуалізується з народженням дитини, яка своєю появою на світ, своїми кроками у світ і по життю стимулює бурхливий розвиток педагогічної культури батьків. Нерідко батьки виходять у своєму розвитку на необхідний рівень педагогічної культури тоді, коли їхні діти стали дорослими, осмислюючи власні промахи, помилки, нереалізовані можливості. Це ще раз підтверджує важливість ролі дідусів і бабусь у спрямуванні процесу виховання дітей у сім'ї,

накладає особливу відповідальність на працівників дитячих дошкільних закладів за роботу з батьками дітей стосовно збагачення педагогічних знань, підвищення педагогічної культури.

Прилучення особистості до педагогічної культури починається уже в її дошкільні роки, коли вона отримує перші уроки виховання у своїй сім'ї та дошкільному закладі, на підсвідомому рівні засвоюючи прийоми педагогічного впливу. Отже, дошкільний заклад разом із сім'єю формує майбутнього сім'янина, здійснюючи водночас роботу щодо педагогічної освіти батьків.

Ініціатором й організатором ефективної взаємодії із сім'єю є дошкільний заклад. Ця взаємодія підпорядкована інтересам розвитку дитини, у кожному конкретному ви падку обумовлюється її особливостями і особливостями сім'ї, в якій вона виховується. Вона потребує специфічних знань, такту, високої соціально-педагогічної культури її учасників — батьків і вихователів.

Педагогічна освіта батьків покликана збагатити родинне виховання, сприяти зміцненню всіх його ланок, перед усім педагогічної компетентності. Особлива відповідальність покладається на педагогів щодо педагогічної освіти тих батьків, у сім'ях яких виховуються діти з порушеннями розвитку.

Сучасні дитячі дошкільні заклади стають відкритими для батьків, дітей і громадськості. Вони все більше уваги приділяють освіті та вихованню батьків, вважаючи це одним з принципово важливих чинників успішного розвитку і виховання дітей. Вплив дошкільних закладів на розвиток педагогічної культури батьків буде ефективним, якщо відповідатиме таким критеріям:

1. Спрямованість і адресованість. Даючи конкретні поради, рекомендації, педагоги повинні знати особливості конкретних сімей. Нерідко батьки самі звертаються до вихователів за педагогічними порадами, у тому числі з конкретними питаннями щодо власної дитини.

2. Оперативний зворотний зв'язок. Робота педагога з батьками має вибудовуватися на основі живого діалогу, в процесі якого він з'ясовує

рівень сформованості педагогічних знань і навичок батьків, вносить за необхідності відповідні корективи.

3. Індивідуалізація педагогічного впливу. Працюючи з батьками, вихователь допомагає їм використовувати педагогічні знання не як абстрактні істини, а як керівництво до практичних виховних дій, спрямованих на конкретну дитину з її особливостями, перспективами вікового та індивідуального розвитку.

Форми роботи з батьками можуть бути колективними, індивідуальними, наочно-інформаційними. До *колективних форм роботи* належать батьківські збори (групові та загальні), на яких обговорюються проблеми життєдіяльності групи і дитячого садка; зустрічі з батьками; вечори запитань і відповідей; засідання «круглого столу» з дискусійних проблем; заняття-тренінги, покликані навчити батьків правильно організувати спілкування і спільну діяльність з дитиною; спільні з дітьми, батьками і вихователями свята і розваги; виставки спільних робіт батьків і дітей; дні відкритих дверей; школи для батьків; сімейні (домашні) педради, які проводять у батьків вдома; батьківські конференції.

Індивідуальні форми роботи охоплюють індивідуальні бесіди і консультації (проводять, як правило, вранці і ввечері, коли батьки приводять дитину в дитячий садок або забирають додому), відвідування дітей вдома; залучення батьків до життя дитячого садка (організаційно-господарська допомога вихователю: виготовлення іграшок, посібників, допомога у проведенні екскурсій, культпоходів тощо).

Найпоширенішими *наочно-інформаційними формами роботи* є виставки дитячих робіт; реклама книг, публікацій у періодиці, в мережі Інтернет з проблем сімейного виховання.

Очікувану ефективність забезпечує раціональне поєднання різних форм роботи. Як свідчить досвід, у роботі з батьками слід уникати готових оцінних суджень про виховання, допомагати їм у виробленні вміння особисто спостерігати за власною дитиною, відкривати в ній нові якості й риси.

Часто педагоги свої міркування ілюструють аудіозаписами розмов з дошкільниками, відеофрагментами про різні види діяльності (дидактична, театралізована гра, праця, зображувальна), фотографіями дітей, виставками їхніх робіт.

Актуалізації уваги батьків до проблем виховання дошкільників сприяють доручення виступити з конкретного питання на батьківських зборах; «домашні завдання» на спостережливість; участь батьків у роботі гуртків, проведенні ігор, занять, екскурсій з дітьми; допомога у проведенні рольових і ділових ігор.

Значного поширення набувають творчі форми роботи з батьками, в яких беруть участь діти, інші педагоги і співробітники дошкільного закладу. Часто батькам цікаво не тільки спостерігати за дитиною під час її взаємодії з дорослими не в домашніх умовах, а й самим виступити в новій ролі (театралізованій виставі, спортивному змаганні, конкурсі, засіданні дискусійного клубу).

Доцільно залучати до роботи не окремих, а всіх представників сім'ї, інших родичів, які мають стосунки до виховання дитини, а також налагодити дружні стосунки з іншими сім'ями, які небайдуже ставляться до розвитку і виховання своїх дітей.

У роботі дошкільного закладу з батьками істотне значення має спрямування педагогічної самоосвіти батьків, стимулювання прагнення і вміння поповнювати свої педагогічні знання і після вступу дитини до школи.

ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінар № 1.
Загальні засади дошкільної педагогіки

Мета заняття: *формувати у студентів вміння визначати й обґрунтовувати наукові основи дошкільної педагогіки.*

Питання для обговорення

1. Дошкільна педагогіка як особлива галузь педагогіки.
2. Предметне поле дошкільної педагогіки.
3. Становлення дошкільної педагогіки як науки.
4. Розвиток теорії і практики дошкільного виховання.
5. Основні поняття (категорії) дошкільної педагогіки.

Теми рефератів

- Предмет і завдання дошкільної педагогіки.
- Зв'язок дошкільної педагогіки з іншими науками.

Практичні завдання

- Укласти схему зв'язків дошкільної педагогіки з іншими науками.
- Прокоментувати й проілюструвати прикладами цитату К.Д. Ушинського: «Вихователь, який стоїть на рівні сучасного ходу виховання, відчуває себе живим, діяльним членом великого організму, що бореться з неуцтвом і пороками людства... живою ланкою між минулим і майбутнім, могутнім ратоборцем істини і добра, і усвідомлює, що його справа, скромна зовні, – одна з найвеличніших справ історії».
- Проаналізувати і виокремити актуальні ідеї твору Я.А. Коменського «Материнська школа» (додаток 1).

Рекомендована література

1. Валентьєва Т.І. Педагогіка дошкільна: практичний курс: навч. посіб. Чернігів, 2017. 92 с. URL: http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/7742/%81.pdf
2. Вільчковський Е.С., Курок О.І. Теорія і методика виховання дітей дошкільного віку: навч. посіб. 3-тє вид., перероб. та доповн. Суми: Універс. кн., 2019. 428 с.
3. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: zakon.rada.gov.ua/go/2628-14
4. Закон України «Про освіту». URL:zakon.rada.gov.ua/go/1060-12
5. Лисенко Н. В. Педагогіка українського дошкілля: у 3-х ч., ч. 3 : навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2016. 376 с.
6. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: підруч. 4-те вид., переробл. Київ : Академія, 2016. 408 с.
7. Федорова М.А., Максимова О. О., Сорочинська О. А. Дошкільна педагогіка (частина 1): навч-метод. посіб. Житомир: вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2024. 80 с. URL: http://eprints.zu.edu.ua/38943/A7.1.pdf

Семінар № 2.
Особистість дитини як об'єкт і суб'єкт виховання

Мета заняття: *формувати у студентів практичні навички визначення вікових й індивідуальних особливостей психофізичного розвитку дошкільників.*

Питання для обговорення

1. Спадковість, соціальні умови життя, виховання – фактори, що відіграють вирішальну роль у формуванні особистості людини.
2. Взаємодія виховання і розвитку дітей у період дошкільного дитинства.
3. Сутність виховання у дошкільному віці.
4. Вікова періодизація дитинства.

5. Виховання і вікові та індивідуальні особливості дітей.

Теми рефератів

- Умови психічного розвитку дітей дошкільного віку.
- Роль індивідуального підходу до розвитку дитини.

Практичні завдання

- Підготовати презентацію PowerPoint «Особливості розвитку дітей дошкільного віку».
- Проаналізувати вікову періодизацію дитинства, яка міститься в етнографічній літературі та у працях видатних педагогів.
- Довести важливість знання педагогом вікової періодизації.
- Ознайомитись з фрагментами праць Г. Костюка (додаток 2).

Рекомендована література

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20 11 Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf

2. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». 2-ге вид. Тернопіль: Мандрівець, 2022. 216 с.

3. Загородня Л.П. Підготовка майбутніх вихователів до розвитку творчих здібностей у дошкільників у процесі екологічної освіти. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2023. № 2 (126). С. 151–163.

4. Загородня Л.П., Барсуковська Г.П. Підготовка майбутніх вихователів до фізичного виховання дошкільників у процесі вивчення педагогіки дошкільної. Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, 2022, Вип. 2 (49). С. 10–19 .

5. Каньоса Н.Г., Бабюк Т.Й., Пукас І.Л. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку : навч.-метод. посібник. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2021. 268 с.

6. Кузьменко В. У. Розвиток індивідуальності дитини 3-7 років:

монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. 354 с.

Семінар № 3.
Сучасна система дошкільної освіти України

Мета заняття: *навчити студентів аналізувати провідні чинники формування сучасної української дошкільної освіти.*

Питання для обговорення

1. Дошкільні заклади в системі національної освіти.
2. Типи дошкільних закладів та їх функції.
3. Професійні функції вихователя дитячого дошкільного закладу.
4. Знання і професійні здібності вихователя.

Теми рефератів

- Підготовка педагогічних кадрів в системі сучасної української освіти.
- Удосконалення сучасної системи дошкільного виховання.

Практичні завдання

- Підготувати конспект статті О.Л. Кононко «Пріоритетні напрями оновлення дошкільної освіти».
- Укласти схему: «Провідні складові Базового компоненту дошкільної освіти».
- Опрацювати й укласти анотований каталог інформаційних ресурсів (додаток 3).

Рекомендована література

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20 Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.
2. Бєлєнька Г. Відкриваймо горизонти життя разом. Дошкільне виховання. 2016. № 6. С. 2-4.

3. Закон України «Про дошкільну освіту» URL: zakon.rada.gov.ua/go/2628-14

4. Закон України «Про освіту» URL:zakon.rada.gov.ua/go/1060-12

5. Книга керівника дошкільного навчального закладу: довідково-методичне видання / упоряд. О. Копєйкіна. Харків: Торсінг плюс, 2016. 512 с.

6. Положення про дошкільний навчальний заклад URL: http://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/2740/

7. Теорія і практика дошкільної освіти в Україні / за заг. ред. Бєлєнька Г. В. Київ: ун-т ім. Б. Грінченка, 2021. 230 с.

8. Типовий статут дошкільного навчального закладу URL: http://www.uazakon.com/document/fpart95/idx95048.htm

Семінар № 4.
Основні напрями виховання дітей дошкільного віку

Мета заняття: *вдосконалювати знання студентів про основні напрями виховання в умовах сучасної дошкільної освіти.*

Питання для обговорення

1. Зміст і завдання фізичного виховання дітей дошкільного віку.
2. Особливості розумового виховання у дошкільному віці.
3. Провідні аспекти формування моральної культури дошкільника.
4. Завдання і зміст трудового виховання в ЗДО.
5. Формування естетичної культури особистості дитини – одне з провідних завдань дошкільного навчального закладу.
6. Завдання і способи реалізації екологічного виховання дошкільників.
7. Фольклорні витоки екологічного виховання.

Теми рефератів

- Виховання культури гігієнічних навичок в умовах ЗДО.
- Використання художньої літератори у процесі розумового виховання дошкільників.
- Роль фольклору у моральному вихованні дошкільників.
- Передумови виховання працелюбності в дітей дошкільного віку.
- Значення декоративно-ужиткового мистецтва в естетичному вихованні дошкільників.

Практичні завдання

- Визначити основні засоби фізичного виховання та особливостей їх застосування в різних вікових групах.
- Розробити рекомендації для батьків з фізичного виховання дошкільника.
- Підібрати й описати 3-4 настільні, або комп'ютерні гри, що сприяють розумовому розвитку старших дошкільників.
- Підготувати схему «Методи морального виховання».
- Укласти добірку приказок і прислів'їв про трудове виховання дітей.
- Підготувати схему «Засоби естетичного виховання».
- Підбір 4-6 народних або авторських казок, що сприятимуть екологічному вихованню дошкільників.

Рекомендована література

1. Вільчковський Е. С. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку : навч. посібник. Суми : Університетська книга, 2019. 428 с.

2. Зеленська О. В. Ігрова технологія як ефективний засіб розумового виховання дітей у сучасному закладі дошкільної освіти. Кривий Ріг, 2023. 76 с.

3. Крутій К.Л., Стеценко І.І. STREAM-освіта: розвиваємо критичне мислення дошкільнят. *Дошкільне виховання*. 2020. № 3. С. 3–8.

4. Крутій К.Л. Розвиток навичок критичного мислення у дошкільників. *Дошкільне виховання*. 2021. № 11. С. 3–6.

5. Лохвицька Л.В. Скарбниця моралі: Програма з морального виховання дітей дошкільного віку. Тернопіль: Мандрівець, 2020. 96 с. URL: http://surl.li/ullda

6. Носачова Т. Екологічне виховання дітей старшого дошкільного віку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2021. № 6. С. 12-25.

7. Пісоцька Л. Основні напрями організації трудового виховання дітей старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти та у сім'ях вихованців. URL: https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3712

8. Танько Т. П., Чернявська М. В. Естетичне виховання дітей у дошкільних закладах освіти України (друга половина XX століття) : навч. посіб. Харків: ХНПУ, 2017. 204 с. URL: http://surl.li/ullel

9. Теорія і методика морального виховання дітей дошкільного віку : навч.-метод. посіб. / за ред. Л. Б. Мельничук. Рівне: МЕГУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2021.232 с.

Семінар № 5.
Формування основ патріотизму і початків національної свідомості у дітей дошкільного віку

Мета заняття: *формувати вміння добирати методичне забезпечення для реалізації патріотичного і національного виховання дошкільників.*

Питання для обговорення

1. Видатні українські педагоги про особливості патріотичного і національного виховання.
2. Виховання у дітей дошкільного віку любові до рідного краю.
3. Шляхи, засоби і методи формування у дітей любові до Батьківщини.

4. Народознавство як складова частина патріотичного виховання дошкільників.

5. Методи та засоби виховання у дітей доброзичливого ставлення до людей різних національностей та споріднених культур.

Теми рефератів

- Формування любові до рідного краю в умовах ЗДО.
- Значення етнопедагогіки у патріотичному вихованні дошкільників.
- Характеристика визначальних етапів національного виховання дітей дошкільного віку.

Практичні завдання

- Підбір фольклорних творів для залучення у процес патріотичного виховання дошкільників.
- Укладання графічної схеми «Складові національної самосвідомості особистості».
- Підготовка розширеного плану консультації для батьків вихованців ЗДО на тему: «Виховні можливості українських народних свят».
- Проаналізувати й виокремити актуальні ідеї статті С. Русової «Роль жінки в дошкільному вихованні» (додаток 4).

Рекомендована література

1. Бабичева Т. Мій рідний край, моя країна. Свято до Дня незалежності України для дітей старшої групи. Дошкільне виховання. 2021. № 7. С. 38–43.

2. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ : Вища школа, 2012. 407 с.

3. Кишинська А. Дружно граємо – Україну прославляємо: дидактичні ігри патріотичного спрямування. *Палітра педагога*. 2017. № 4. С. 6-7.

4. Кишинська А. Щоб країна пишалася нами: формування основ патріотизму в дошкільнят. Дошкільне виховання. 2017. № 8. С. 2-6.

5. Лаппо В. Формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до рідного краю в ЗДО гуцульського етнорегіону. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Вип. 26. Кн. 1. 2022. С. 199-212.

6. Патріотичне виховання в ЗДО. Посібник вихователю. URL: https://knigoland.com.ua/patriotichne-vikhovannya-v-dnz-item

7. Україна – моя Батьківщина. Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Тернопіль : «Мандрівець», 2016, 72 с. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytkuditey/8ukrayina-moya-batkivshhina-rejpolska.pdf

Семінар № 6.

Значення ігрової діяльності у розвитку дітей дошкільного віку

Мета заняття: *підготувати майбутніх вихователів до педагогічного керівництва ігровою діяльністю дітей дошкільного віку.*

Питання для обговорення

1. Походження гри в історії суспільства, її зв'язок з працею і мистецтвом.
2. Аналіз зарубіжних і вітчизняних теорій гри та сучасних психолого-педагогічних досліджень.
3. Різновиди творчих дитячих ігор.
4. Особливості театралізації і драматизації в умовах ЗДО.
5. Дидактичні можливості ігор.

Теми рефератів

- Розвиток творчих здібностей дошкільників під час ігрової діяльності.
- Педагогічне керівництво дидактичними іграми.

Практичні завдання

- Підбір висловів видатних педагогів за темою «Гра – засіб розвитку і виховання дітей дошкільного віку».
- Укладання картотеки (12-15) творчих ігор для молодшої і середньої групи.
- Укладання картотеки (12-15) дидактичних ігор для старшої групи.
- Укласти таблицю методів і прийомів керівництва сюжетно-рольовими іграми дітей дошкільного віку.
- Підготувати поради батькам щодо правильного вибору іграшок для дітей різного віку.
- Проаналізівати й виокремити актуальні ідеї праці Ф. Фребеля «Дитячий садок» (додаток 5).

Рекомендована література

1. Креативний розвиток дітей дошкільного віку засобами театралізованих ігор. URL: http://surl.li/uljpw

2. Крутій К., Деснова І. Гра як провідний тип діяльності дошкільника: аналіз підходів. *Академічні студії*. Серія «Педагогіка», Вип. 4, ч. 2, 2021. С. 84–90.

3. Мартиненко Г. Театралізована діяльність в дитячому садку. Харків : Основа, 2018. 128 с.

4. Олійник О. М. Театрально-ігрова діяльність в умовах дошкільного навчального закладу : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Волощук В. О., 2017. 163 с.

5. Рожок Т., Костецька О. Від маленької цеглинки – до розумної дитинки: дидактично-ігровий посібник. Вінниця: КУ «ММК», 2018. 15 с.

6. Стаєнна О. Ігрова діяльність дошкільників: сучасний формат. *Вихователь-методист дошкільного закладу.* 2018. № 10. С. 38–42.

7. Сухар В. Конструювання в закладах дошкільної освіти. Старший вік. Харків: Ранок, 2018. 176 с.

8. Трофименко К. Створюємо мультимедійні дидактичні ігри за допомогою макросів Drad-Drop. URL: https://emetodyst.expertus.com.ua/957621

Семінар №7.
Планування і організація педагогічного процесу ЗДО

Мета заняття: *узагальнити знання про завдання й передумови ефективного планування педагогічного процесу в осередку дошкільного навчального закладу.*

Питання для обговорення

1. Зміст і завдання педагогічного процесу в сучасному дошкільному навчальному закладі.
2. Структура і способи планування освітньо-виховної роботи ЗДО.
3. Організації життя, навчання і виховання у різних групах дитячого садка.
4. Особливості планування педагогічного процесу в різновікових групах.
5. Провідні складові розвивального середовища ЗДО.

Теми рефератів

- Гуманізація педагогічного процесу й оновлення виховних і навчальних завдань сучасного дошкільного закладу.
- Узагальнені проблеми соціального розвитку дошкільника.

Практичні завдання

- Визначити провідні завдання парціальних програм для ЗДО (2-3).
- Укласти порівняльну таблицю «Виховний захід і розвага: спільне і відмінне».

- Проаналізувати й виокремити актуальні ідеї статті М. Монтесорі «Дисципліна в «будинку дитини» (додаток 6).

Рекомендована література

1. Богуш А. М. Дитинство в сучасному освітньому просторі. Країна дошкілля. 2014. №1-3. С. 3-6.

2. Ковшар О. В. Теоретико-методичні засади організації передшкільної освіти: монографія. Кривий Ріг: вид. Р. А. Козлов, 2015. 270 с.

3. Матвієнко С. І. Передшкільна освіта: теорія та практика: навч. посібн. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 161 с.

4. Поліщук О., Кривда В. Наступність у змісті передшкільної та початкової освіти. Дошкільна освіта в контексті нових цілей української школи: монографія. Hameln : InterGING, 2020. С. 47-72.

5. Степанова Т.М. Трансформації змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки (кінець XIX–XX століття): монографія. Київ: Слово, 2021 р. 424 с.

6. Яструб О. О. Синхронізація компетентностей дошкільної та початкової освіти як вимога сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2021. Вип.1 (48). С. 473-477.

Семінар № 8.
Загальні основи дошкільної дидактики

Мета заняття: *закріпити знання студентів про особливості навчальної діяльності у ЗДО.*

Питання для обговорення

1. Загальні основи дошкільної дидактики.
2. Поняття про навчальний процес дитячого садка.
3. Структура навчального процесу дитячого садка.
4. Організація і планування навчального процесу в ЗДО.
5. Форми і методи навчання дітей дошкільного віку.

Теми рефератів

- Роль індивідуального підходу до розвитку дитини.
- Організація пошуково-дослідницької роботи в дитячому садку.

Практичні завдання

- Підібрати й охарактеризувати кілька традиційних і нетрадиційних форм організації навчання у старшій групі.
- Створити графічну суи «Основні етапи проведення навчального заняття у ЗДО».
- Знайти й проаналізувати 2-3 психодіагностичних тести з визначення готовності дитини до навчання у школі.
- Розробити рекомендації для батьків на тему: «Готуємось до школи».
- Визначити методичну доцільність дидактичних ігор народознавчої тематики (додаток 7).

Рекомендована література

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20 Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.

2. Бартків О., Дурманенко Є. Підготовка майбутніх вихователів до інтегрованого навчання дітей у закладах дошкільної освіти. URL: http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2022/81/23.pdf

3. Зімакова Л. Дистанційне навчання дітей дошкільного віку на засадах партнерської педагогіки під час воєнного стану. URL: http://surl.li/uljwr

4. Лисенко Н. В. Педагогіка українського дошкілля: У 3-х ч., ч. 3: навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2016. 376 с.

5. Максимова О.О. Ознайомлення дітей з суспільним довкіллям: навчальний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 175 с.

6. Сазонова А. В. Загальнотеоретичні основи природничо-математичної освіти дітей дошкільного віку: навч. посіб., 3-тє вид., перероб. та доп. Київ: Слово, 2020. 248 с.

Семінар № 9.
Взаємодія сім'ї і дошкільного закладу.

Мета заняття: *формувати у майбутніх педагогів вміння співпраці з родинами вихованців ЗДО.*

Питання для обговорення

1. Провідні аспекти родинного виховання.
2. Єдність цілей і завдань суспільного і сімейного виховання.
3. Основні питання сімейного виховання.
4. Різновиди форм організації взаємодії педагогів і батьків.
5. Основні передумови впровадження педагогічної освіти батьків в умовах сучасного ЗДО.

Теми рефератів

- Впровадження кращих традицій української родини у систему сучасної дошкільної освіти.
- Характеристика нетрадиційних форм співпраці з родиною вихованців ЗДО.

Практичні завдання

- Укласти таблицю «Специфіка індивідуальної й групової форм взаємодії з батьками вихованців ЗДО».
- Підготувати анотований перелік статей з фахових періодичних видань на тему «Нові напрями співробітництва батьків і вихователя».
- Запропонувати методи і засоби реалізації принципів підвищення педагогічної культури батьків.
- Розв’язати педагогічні ситуації (додаток 8).

Рекомендована література

1. Безсонова О., Горох Т. Чим зайняти чомучку вдома. URL: https://emetodyst.expertus.com.ua/812888

2. Бєлєнька Г. Дошкільний заклад і родина: співпраця заради дитини. *Дошкільне виховання.* 2019. №2. С. 3–7.

3. Взаємодія закладу дошкільної освіти та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку: навчально-методичний посібник / упоряд.: О. В. Лісовець. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 99 с

4. Розлуцька Г. М. Взаємодія соціальних інститутів у вихованні дітей: навч.-метод. посіб. Ужгород: Говерла, 2018. 114 с.

5. Семенова Н.І. Формування здорової особистості дитини старшого дошкільного віку у взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї. Луцьк : Твердиня, 2018. 256 с.

6. Сербіна Н., Січкар І., Молочко М. Дитячий садок, батьки та школа: форми ефективної взаємодії. *Вихователь-методист дошкільного закладу.* 2019. № 1. С. 43–48.

7. Шаповалова О. В. Роль сім'ї у дошкільній освіті: теорія і практика: навч. посіб. для студ. ВНЗ. Суми: Редакційно-видавничий відділ СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 225 с.

ТЕМАТИКА ДОПОВІДЕЙ, РЕФЕРАТІВ, МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ПРЕЗЕНТАЦІЙ

1. Предмет і завдання дошкільної педагогіки.
2. Зв'язок дошкільної педагогіки з іншими науками.
3. Характеристика українських народних звичаїв і обрядів, пов’язаних з дітьми дошкільного віку.
4. Організація освітньо-виховного процесу в дошкільному закладі на основі Закону України «Про дошкільну освіту» та Базового компонента дошкільної освіти в Україні.
5. Умови психічного розвитку дітей дошкільного віку.
6. Психологічні основи навчання дітей дошкільного віку.
7. Особливості дошкільної освіти за кордоном (країна на вибір).
8. Роль індивідуального підходу до розвитку дитини.
9. Урахування психологічних типів темпераменту в навчальному процесі.
10. Гра – провідна діяльність у дошкільному дитинстві.
11. Шляхи і засоби морального виховання дітей.
12. Поняття вихованості дошкільника.
13. Розвиток суспільної дошкільної освіти в Галичині.
14. Внесок С.Ф. Русової у розвиток українського національного дошкілля.
15. Виховання культури гігієнічних навичок в умовах ЗДО.
16. Використання художньої літератори у процесі розумового виховання дошкільників.
17. Роль фольклору у моральному вихованні дошкільників.
18. Передумови виховання працелюбності в дітей дошкільного віку.

19. Значення декоративно-ужиткового мистецтва в естетичному вихованні дошкільників.

20. Форми організації навчальної діяльності в дошкільному закладі.

21. Розвиток творчих здібностей дітей у різних видах діяльності.

22. Особливості статевого виховання дошкільників.

23. Екологічне виховання дошкільників на сучасному етапі.

24. Організація пошуково-дослідницької роботи в дитячому садку.

25. Валеологія в дошкільному закладі.

26. Організація роботи з дітьми різновікової групи.

27. Співробітництво дитячого садка та сім'ї як фактор формування готовності дошкільників до навчання в школі.

28. Нетрадиційні форми роботи з сім'єю.

29. Гуманізація педагогічного процесу й оновлення виховних і навчальних завдань сучасного дошкільного закладу.

30. Розвиток особистості дитини засобами образотворчого мистецтва.

31. Формування національної психології, самосвідомості, гордості, духовно багатої особистості дитини дошкільного віку.

32. Застосування народних ігор у системі фізичного виховання дітей дошкільного віку.

33. Художня праця як засіб трудового та естетичного виховання дошкільників.

34. Розвиток емоційно-естетичного ставлення дошкільників до навколишнього середовища.

35. Емоційно-естетичне ставлення до довкілля як результат ознайомлення старших дошкільників з народними ремеслами.

36. Завдання і проблеми мовленнєвого спілкування в національному дошкільному закладі.

37. Формування комунікативних навичок дитини дошкільного віку.

38. Роль іграшки в розвитку мовлення дітей дошкільного віку.

39. Передумови впровадження в роботу з дітьми творів дитячих українських письменників.

40. Вплив художньої літератури на морально-естетичний розвиток дошкільника.

41. Значення дидактичних ігор з розвитку мовлення в роботі з дітьми молодшого дошкільного віку.

42. Використання українського народного декоративно-ужиткового мистецтва в образотворчій діяльності дошкільників.

43. Роль вихователя в організації творчих ігор дошкільників.

44. Розвиток ігрових дій у дітей молодшого дошкільного віку.

45. Удосконалення форм і методів керування ігровою діяльністю дітей дошкільного віку.

46. Захист прав та гідності дитини в дошкільному закладі та сім'ї.

47. Розвиток здібностей старших дошкільників у малюванні.

48. Впровадження елементів народознавства в педагогічний процес дошкільного навчального закладу.

49. Узагальнені проблеми соціального розвитку дошкільника.

50. Педагогічна майстерність вихователя як чинник психофізичного розвитку дитини дошкільного віку.

51. Психоемоційний розвиток дитини раннього віку в умовах дошкільного закладу.

52. Виховання в дошкільників любові до природи рідного краю.

53. Шляхи,засоби і методи патріотичного виховання дошкільників.

54. Ігрова діяльність дітей раннього віку.

55. Модернізація дошкільної освіти на основі положень Національної доктрини розвитку освіти.

56. Система чинників ефективності функціонування та розвитку ЗДО.

57. Планування роботи закладу дошкільної освіти.

58. Організація експериментально-пошукової роботи в дошкільному закладі.

59. Педагогічні інновації та організація їх впровадження в ЗДО.

60. Професійні й особистісні особливості вихователя дошкільного навчального закладу.

61. Діагностика професіоналізму педагогів – основа методичної роботи в дошкільному навчальному закладі.

62. Організація роботи вихователя по залученню дітей до соціальної дійсності.

63. Корекційно-педагогічні проблеми дошкільної освіти.

64. Оздоровчо-виховна робота з ослабленими дітьми в дошкільному закладі.

65. Проблеми міжпрофесійного спілкування в сучасному дошкільному закладі.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО РЕФЕРАТУ

Слово «реферат» походить від латинського «доповідати», «повідомляти». У «Словнику методичних термінів» реферат визначається як вид письмового повідомлення, виклад основних думок повідомлення, об'єднаних однією темою, їх систематизація, узагальнення й оцінка.

У рефераті не повинні копіюватися слово в слово книги та статті, адже він не є конспектом. Виходячи з того, що реферат – це важлива систематизація інформації, в ньому не може бути тільки одне джерело, інакше це буде доповідь. Реферат покликаний узагальнювати отриманий з джерел матеріал, а не оглядати самі книги, інакше це буде рецензія. Метою написання реферату служить більш глибоке розуміння теми. Крім того, коли ми працюємо над рефератом, у нас виробляються навички організованості та цілеспрямованості, що корисно не тільки в навчанні.

Основні вимоги до оформлення реферату. Мова – державна. Стиль – науковий. Послідовність – логічна. Формат сторінок – А4. Шрифт та розмір – Times New Roman, 14. Міжрядковий інтервал – полуторний. Обсяг реферату: 10-20 стор. (студентський). Поля: ліве поле – 30 мм, праве – 15 мм, верхнє і нижнє – 20 мм (або 25 мм і 20 мм відповідно, в залежності від умов навчального закладу). Простий план – 3-4 розділи. Список джерел – 10-15 найменувань. Заголовки розділів пишуться – ВЕЛИКИМИ літерами. Заголовки підрозділів пишуться – Маленькими літерами (крім першої). Обсяг реферату зазвичай становить 7-15 сторінок, в окремих випадках до 20-30 сторінок.

Стандартний реферат традиційно складається з декількох частин:

– титульна сторінка реферату;

– зміст або план;

– вступ;
– основна частина;
– висновок;
– список використаної літератури.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗРОБКИ МУЛЬТИМЕДІЙНОЇ ПРЕЗЕНТАЦІЇ

Презентація – це виклад інформації у вигляді слайдів, які змінюються та електронних файлів з гіпертекстами. Для створення презентації здобувачі використовують програму Microsoft Power Point.

Для створення гарної презентації слід додержуватись певних правил:

1) оберіть тему та зміст з обраної теми;

2) розробіть план викладу інформації по слайдах;

3) оберіть засоби візуалізації інформації за змістом (таблиці, графіки, схеми та ін.); 4) оберіть один шаблон для всієї презентації та оформлення кеглю: для заголовків – не менш, ніж 24 розмір, для інформації – не менш 18;

5) використовуйте ілюстрації високої якості (з високою роздільною здатністю), з чітким зображенням;

6) на одному слайді можливо використовувати тільки 2 малюнки (схеми, ілюстрації та ін.) і з текстовим коментарем не більше 2 рядків, до кожного;

7) важлива інформація розміщується у центрі слайду;

8) переноси в словах не використовуються;

9) для наукової доповіді у вигляді презентації зазвичай використовують контрастні кольори без зайвої анімації та звукових ефектів;

10) графічні організатори (схеми, таблиці, діаграми та ін.) вставляються як таблиця з використанням програм MS Word, MS Excel. Таблиці й діаграми розміщуються на світлому чи білому фоні.

11) на останньому слайді зазначають використані джерела, які були використані для створення презентації. Для показу файл презентації необхідно зберегти в форматі «Демонстрація PowerPoint» (Файл – Зберегти як – Тип файлу – Демонстрація PowerPoint). В цьому разі презентація автоматично відкриється в режимі повноекранного показу (slideshow).

Методичні рекомендації до практичних занять з курсу «Теорія та практика передшкільної освіти». Для викладачів і здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня, спеціальність 012 Дошкільна освіта / упоряд. С. Матвієнко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. С.46-47

ЗРАЗКИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Варіант 1.

1. Педагогіка - це:

1) наука, яка вивчає закономірності розвитку особистості та визначає шляхи її виховання;

2) мистецтво впливу вихователя на вихованця з метою формування його особистості;

3) наука про дитину;

4) наука про виховання людини;

2. Об'єктом педагогіки виступає:

1) виховна діяльність;

2) виховання як свідомий і цілеспрямований процес;

3) виховання людини людиною;

4) інший варіант_____

3. Предметом педагогіки є:

1) догляд за дитиною;

2) підготовка підростаючого покоління до життя;

3) розкриття закономірностей і механізмів оволодіння знаннями, навичками, вміннями;

4) процес цілеспрямованого розвитку і формування людської особистості в умовах її навчання, виховання, освіти.

4. Завдання педагогічної науки:

1) вивчення проблем виховання, навчання, освіти людей;

2) дослідження механізмів, закономірностей засвоєння людиною суспільного досвіду;

3) пізнання недоліків педагогічного процесу;

4) розробка правил і рекомендацій щодо реалізації педагогічного процесу.

5. До ключових категорій педагогіки не належать:

1) соціальна адаптація;

2) розвиток;

3) самовиховання;

4) виховання.

6. Автор концепції українського національного дитячого садка:

1) В.О.Сухомлинський;

2) К.Д.Ушинський;

3) О.Л.Кононко;

4) С.Ф.Русова.

7. Розвиток - це:

1) процес становлення особистості під впливом зовнішніх і внутрішніх соціальних та природних чинників;

2) процес засвоєння людиною навчальної інформації;

3) процес і результат набуття індивідуального досвіду;

4) інший варіант_____

8. Визначення поняття «виховання» не передбачає:

1) процес і результат оволодіння системою знань, умінь і навичок;

2) процес формування світогляду та якостей особистості;

3) процес цілеспрямованого впливу з метою створення сприятливих умов для розвитку особистості;

4) процес взаємодії вихователя і вихованця.

9. Навчанн – це:

1) сукупність навчально-виховного і самоосвітнього процесів, спрямована на вирішення завдань освіти, виховання та розвитку особистості;

2) організований процес взаємодії педагога і дитини, спрямований на засвоєння змісту освіти та досвіду навчально-пізнавальної діяльності;

3) активна, цілеспрямована діяльність людини, пов'язана з пошуком і засвоєнням знань.

4) інший варіант_____

10. До головних функцій виховання не належать:

1) прилучення вихователів і дітей до цінностей духовної культури свого народу і всього людства;

2) соціальний захист прав і гідності дитини, забезпечення умов для повноцінного розвитку фізичних, розумових і творчих здібностей;

3) розвиток спадкових якостей;

4) надання допомоги дитині у життєвому самовизначенні.

11. Визначить групу наук, що складають систему педагогічних:

1) дидактика, психологія, історія, філософія, школознавство, теорія виховання, порівняльна педагогіка;

2) загальна педагогіка, вікова педагогіка, соціальна педагогіка, окремі методики, спеціальні педагогіки, історія педагогіки;

3) дошкільна педагогіка, філософія освіти, загальна педагогіка, педагогіка вищої школи, педагогіка професійно-технічної освіти;

4) загальна педагогіка, етика, естетика, вікова фізіологія, дошкільна педагогіка, історія педагогіки, школознавство.

12. Дошкільна педагогіка - це:

1) наука, яка вивчає значення і специфіку організації культурного середовища конкретного освітнього закладу у загальній виховній системі;

2) наука про закономірності виховання і навчання дітей від народження до школи;

3) галузь педагогічних знань, яка досліджує фундаментальні закони навчання й виховання;

4) наука про дитину.

13. Метою дошкільної освіти є:

1) виконання вказівок Міністерства освіти і науки;

2) виконання рішень педагогічної ради;

3) виконання побажань батьків;

4) формування особистості дитини, підготовка до школи.

14. Завдання дошкільної педагогіки:

1) здійснення медичного контролю за фізичним розвитком дитини;

2) підготовка підростаючого покоління до вибору професії;

3) обґрунтування парадигм педагогічної теорії і практики, серед яких чільне місце посідає гуманістична, що спрямована на особисті ший розвиток кожної дитини;

4) дослідження особливостей розвитку дитини.

15. До джерел дошкільної педагогіки не належать:

1) дитяча психіатрія;

2) етнопедагогіка;

3) ідеї видатних педагогів минулого;

4) експериментальні дослідження проблем розвитку і виховання;

16. До компонентів української етнопедагогіки не належать:
1) народне дитинознавство;
2) народна дидактика;
3) виховна практика;
4) фольклористика.

17. Які форми роботи з батьками не належать до колективних?
1) залучення батьків до життя дитячого садка;
2) зустрічі з батьками;
3) вечори запитань і відповідей;
4) семінари-практикуми.

18. Який метод використовується для визначення положення дитини в сім'ї:
1) методи, за допомогою яких одночасно і вивчається, і коректується педагогічна позиція батьків;
2) інтерв'ю;
3) ігрові завдання;
4) психолого-педагогічний тренінг.

19.До рівнів педагогічного дослідження не належить:
1) теоретико-методологічний;
2) теоретичний і методичний;
3) історико-педагогічний;
4) впроваджувальний.

20. До методів естетичного виховання, спрямованих на розвиток естетичних умінь і навичок дітей належать:
1) бесіди і розповіді;

2 цілеспрямовані спостереження;
3) вправи;
4) тренування у навичках.

21. До різновидів зображувальної діяльності належать:
1) художня праця;
2) ліплення;
3) конструювання;
4) хореографія.

22. Дослідники проблем національного виховання дітей дошкільного віку:
1) Ж-Ж. Руссо;
2) С.Ф. Русова;
3) Р. Штайнер;
4) А.С. Макаренко.

23. Термін «дошкільне навчання» одержав наукове обґрунтування у роботах:
1) О.В. Запорожця;
2) К.Д. Ушинського;
3) В.О. Сухомлинського;
4) С.Ф.Русової.

24. Який із означених методів педагогічного дослідження можна назвати активним за впливом на особистість?
1) порівняльно-історичний аналіз;
2) анкетування;
3) педагогічне спостереження;
4) педагогічний експеримент.

25. Які з наведених вимог до педагогічного спостереження є невірними?

1) ранжування об'єктів спостереження;
2) виокремлення об'єктів спостереження;
3) постановка завдань спостереження;
4) передбачення результатів спостереження.

26. Хто з філософів Античності вперше висловив ідею необхідності суспільного дошкільного виховання?

1) Платон;
2) Ксенофонт;
3) Арістотель.
4) Сократ.

27. Визначальною ознакою педагогічної майстерності є:

1) досвід;
2) освіта;
3) досконале володіння педагогічною діяльністю;
4) хороше ставлення до колег.

28. До головних критеріїв передового педагогічного досвіду належить:

1) актуальність, перспективність;
2) особистість автора досвіду;
3) оригінальність форми досвіду;
4) наявність матеріальних умов для поширення досвіду.

29. Сучасні типи дошкільних закладів охарактеризовано у:

1) Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні;
2) Законі України «Про дошкільну освіту»;
3) Законі України «Про освіту»;
4) Положенні «Про заклад дошкільної освіти»

30. Наука про дити – це:

1) психологія;
2) педагогіка;
3) педологія;
4) педіатрія.

31. Природа гри має:
1) біологічний характер;
2) соціальний характер;
3) соціальний і біологічний;
4) педагогічний характер.

32. Які риси не притаманні дитячій грі?
1) наявність творчої основи;
2) пасивна форма пізнання навколишньої дійсності;
3) вільна, самостійна діяльність дитини;
4) емоційна насиченість.

33. «Матеріальну основу» гри (за А.С.Макаренком) становить:
1) сюжет;
2) ігрові дії;
3) іграшка;
4) інший варіант.

34. Головна ознака творчої гри:
1) участь дитини у виготовленні атрибутів для гри;
2) наявність уявлюваної ситуації;
3) можливість фантазувати, виявляти творчість;
4) можливість виконувати улюблену роль.

35. Особливий вид ігрової діяльності дітей дошкільного віку, який передбачає зображення, розігрування в особах будь-якого літературного твору при збереженні послідовності епізодів – це:

1) театралізована гра;
2) гра-драматизація;
3) гра на тему літературного твору.
4) інший варіант_____

36. Ігрове втілення дітьми літературного твору, який їм сподобався – це:

1) гра-драматизація;
2) сюжетно-рольова гра;
3) гра на тему літературного твору;
4) інший варіант_____

37. Основні прийоми керівництва ігровою діяльністю у молодшому дошкільному віці:

1) запитання вихователя, звернені до дитини як до ігрового персонажу;
2) поради вихователя;
3) спільне придумування казки або оповідання, які у подальшому використовуються як ігрові сюжети;
4) інший варіант_____

38. До числа ігрових умінь молодших дошкільників належать:

1) діяти з предметами-замінниками;
2) розвивати сюжет гри;
3) узгоджувати ігрові дії, спільний розвиток сюжету;
4) взаємодіяти з іншими учасниками гри.

39. У середньому дошкільному віці розвиваються уміння:

1) знаходити в літературі сюжет гри;
2) співвідносити назву ролі з певним набором дій і атрибутів;
3) спільно будувати і розвивати сюжет;
4) розуміти партнерів по грі.

40. Структура дидактичної гри обов'язково передбачає:

1) встановлення правил;
2) сюжет;
3) ігрові ролі;
4) інший варіант_____

Варіант 2.

1. Особистість – це:

1) сутність людини;
2) людина здатна до творчості;
3) доросла, розумна, відповідальна і вільна людина;
4) індивід, який свідомо управляє своєю власною поведінкою і діяльністю.

2. Розвиток – це:

1) становлення людини як соціальної істоти, що здійснюється в процесі життєдіяльності;
2) цілеспрямований процес формування в індивіда заданих якостей;
3) кількісні та якісні зміни в організмі, які відбуваються під впливом різних чинників;
4) процес цілеспрямованого формування людської особистості в умовах її навчання, виховання й освіти.

3. Формування особистост– це:

1) цілеспрямований процес формування у вихованців необхідних якостей і переконань;
2) становлення людини як соціальної істоти, яке відбувається в процесі розвитку, виховання і навчання;
3) кількісні зміни в організмі;

4) кількісні та якісні зміни в організмі, які відбуваються в процесі всього життя людини як соціальної істоти.

4. Які з перерахованих якостей передаються від батьків дітям?

1) способи мислення, особливості інтелектуальної діяльності;
2) риси характеру;
3) тип нервової системи, темперамент;
4) здатність до різних видів діяльності.

5. Кому належить ідея вільного розвитку дитини?

1) Р. Штайнеру;
2) Ф. Фребелю;
3) С. Френе;
4) М. Монтессорі.

6. Соціалізацію особистості зумовлює:

1) культура;
2) освіта;
3) середовище;
4) сім'я.

7. Автор вислову «Виховання може все»:

1) Ж.-Ж.Руссо;
2) К.Гельвецій;
3) А.С.Макаренко;
4) Я.-.А.Коменський.

8. Хто з видатних просвітителів минулого був автором теорії «вільного виховання»?

1) Г.Сковорода;

2) Ж.-Ж. Руссо;
3) Й.-Г. Песталоцці;
4) Р. Оуен.

9. Який психічний процес К.Д.Ушинський образно називав «дверима душі, через які проходить усе, що є у нашій свідомості»?
1) уяву;
2) мислення;
3) увагу;
4) пам'ять.

10. Хто вперше з видатних педагогів минулого запропонував для дітей систему знань – елементарних уявлень про оточуючий світ?
1) Ф.Фребель;
2) С. Ф.Русова;
3) Я.-А.Коменський;
4) К.Д.Ушинський.

11. Змістом розумового виховання дошкільників є:
1) формування у дітей способів мислительної діяльності;
2) оволодіння дітьми цілісною культурою;
3) формування у дітей учбових навичок;
4) формування у дітей певного обсягу знань про наколишній світ.

12. До способів мислительної діяльності належать уміння:
1) рахувати;
2) спостерігати;
3) читати;
4) складати розповіді.

13. Ознайомлення з навколишнім світом виступає:

1) завданням розумового виховання дітей дошкільного віку;
2) засобом розумового виховання;
3) прийомом розумового виховання;
4) метою розумового виховання.

14. Який досвід С.Ф. Русова називала «природною дидактикою життя»?
1) досвід, який формується в процесі організованого навчання;
2) досвід, який формується під час чергувань у куточку живої природи;
3) досвід, який формується у повсякденному житті.
4) інший варіант_____

15. Фундамент загального розумового розвитку становить:
1) пізнавальний розвиток;
2) естетичний розвиток;
3) моральний розвиток;
4) сенсорний розвиток.

16. Автор оригінальної системи сенсорного виховання дітей:
1) Ж.-Ж.Руссо
2) Р.С.Буре;
3) М.Монтессорі;
4) Р. Штайнер.

17. Термін «сенсорна культура» було введено у дошкільну дидактику завдяки роботам:
1) С.Ф. Русової;
2) Ф.Фребеля;
3) М.Монтессорі;
4) Р. Штайнера.

18. Які дії належать до перцептивних?

1) дії, спрямовані на порівняння предметів між собою;

2) дії, спрямовані на обстеження предмета, визначення його властивостей і якостей;

3) дії, спрямовані на класифікацію предметів;

4) інший варіант_____

19. Термін «дидактика» ввів у науково-педагогічний обіг:

1) Я.А.Коменський;

2) В.Ратке;

3) Ж.-Ж.Руссо;

4) Й.-Г.Песталоцці.

20. Основоположником педоцентричної дидактики є:

1) Д.Дьюї;

2) К.Д.Ушинський;

3) А.Дістервег;

4) С.Ф. Русова.

21. Головним систематизуючим фактором у процесі навчання виступає:

1) метод навчання;

2) зміст освіти;

3) форма навчання;

4) принцип навчання.

22. Вперше поділив навчання на учіння і викладання:

1) Й.-Г.Песталоцці;

2) А.Дістервег;

3) Й.Ф.Гербарт;

4) Ф.Фребель.

22. Термін «виховуюче навчання» ввів у науковий обіг:

1) А.Дістервег;
2) Й.Ф.Гербарт;
3) Ж.-Ж.Руссо;
4) Я.А.Коменський.

23. Термін «національний дитячий садок» одержав наукове обґрунтування у роботах:
1) О.В.Запорожця;
2) Я.-А. Коменського;
3) К.Д. Ушинського;
4) С.Ф. Русової.

24. Який принцип визначається як «золоте правило» дидактики?
1) принцип систематичності;
2) принцип наочності;
3) принцип енциклопедичності;
4) принцип доступності.

25. Головним компонентом навчальної діяльності виступає:
1) планування;
2) мотиви;
3) навчальна задача;
4) аналіз результатів.

26. Які з перерахованих методів належать до практичних?
1) спостереження;
2) вправа;
3) демонстрація;
4) ігровий метод.

27. Форми організації навчання у дитячому садку:
1) групове навчання;

2) взаємне навчання;
3) навчання у команді;
4) індивідуально-групове навчання.

28. До напрямів виховання сучасної української дошкільної освіти не належать:
1) моральне виховання;
2) розумове виховання;
3) релігійне виховання;
4) естетичне виховання.

29. Який тип занять переважає у сучасному дошкільному закладі?
1) інтегровані заняття;
2) комплексні заняття;
3) контрольні заняття;
4) інший варіант_____

30. Вихователь у Монтессорі-педагогіці виконує роль:
1) спостерігача;
2) активну;
3) пасивну;
4) інший варіант_____

31. Функції дидактичної гри в процесі навчання:
1) удосконалення і закріплення знань;
2) формування уявлень і розвиток пізнавальних процесів;
3) спростування хибних знань і умінь різного змісту;
4) розвиток мислительної діяльності.

32.Мета морального виховання дітей дошкільного віку:
1) формування уявлень про моральні норми;
2) виховання культурно-гігієнічних навичок;

3) виховання слухняності;
4) формування моральної свідомості і поведінки.

33. До завдань морального виховання не належить:
1) виховання моральних почуттів і мотивів поведінки;
2) формування уявлень про моральні норми;
3) наслідування поведінки дорослих;
5) виховання моральних якостей особистості.

34. В дошкільному віці не розвиваються такі моральні почуття:
1) людинолюбство;
2) почуття обов'язку;
3) інтерес до навчання;
4) почуття власної гідності.

35. Гуманні почуття дітей не характеризують:
1) співпереживання, співчуття;
2) бажання не втручатися у справи інших і не цікавитися ними;
3) бажання допомагати;
4) уважність до людей.

36. До компонентів культури поведінки дітей не належать:
1) навички культури спілкування;
2) уміння розвивати сюжет гри;
3) культурно-гігієнічні навички;
4) культура зовнішнього вигляду.

37. Педагогічні умови подолання негативізмів поведінки дітей:
1) розвиток волі і самостійності;
2) виконання всіх бажань дитини;
3) ігнорування бажань дитини;
4) сувора дисципліна.

38.До причини вередувань дітей не належить:

1) втома, нездоровий стан дитини;
2) сильна воля дитини;
3) неуважне ставлення дорослого;
4) порушення режиму життя дитини.

39. Впертість – це:

1) прояв сильної волі дитини;
2) наполягання дитини на певному способі поведінки;
3) наслідок прояву сильної волі дорослого;
4) примхи.

40. Дисциплінованість виявляється у:

1) виконанні правил поведінки;
2) слухняності;
3) виконанні дитиною вимог дорослого;
4) усвідомленому відповідальному ставленні дитини до своїх прав та обов'язків.

Варіант 3.

1. До умов виховання організованої поведінки не належить:

1) чіткий режим дня;
2) контроль дорослого;
3) використання покарань;
4) розвиток волі дитини;

2. Загальне емоційно-позитивне ставлення до людей, бажання турбуватися про них – це:

1) доброзичливість;
2) інтерес;
3) дружба;
4) людяність.

3. До методів виховання гуманних почуттів у дітей не зараховують:

1) приклад дорослих;

2) читання творів художньої літератури морального змісту;

3) догляд за живими об'єктами;

4) дидактичні ігри.

4. Педагогічні умови формування у дітей уявлень про справедливість:

1) використання покарань;

2) використання заохочень;

3) обговорення літературних творів, побудованих на протиставленні добра і зла;

4) інший варіант_____

5. До ознак колективу групи дітей старшого дошкільного віку не належать:

1) наявність обов'язків членів групи;

2) об'єднання дітей у спільній діяльності;

3) наявність конфліктів;

4) елементи початкової самоорганізації.

6. Мотиви вибору друга у дітей старшого дошкільного віку:

1) несвідомий загальний потяг до спільної діяльності;

2) ігрові мотиви;

3) ділові мотиви;

4) інший варіант_____

7. До особливостей трудової діяльності дітей дошкільного віку не належать:

1) наявність суспільно значущого результату;

2) зв'язок з грою;

3) виховна значущість праці дітей;
4) компоненти трудової діяльності знаходяться в стані розвитку.

8. Наукові засади дошкільної дидактики розроблені:
1) С.Ф.Русовою;
2) Я.-А. Коменським;
3) Ж.-Ж. Руссо.
4) В.О.Сухомлинським.

9. Державний стандарт дошкільної освіти визначено у:
1) Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні;
2) Законі України «Про дошкільну освіту»;
3) Законі України «Про освіту»;
4) Інший варіант_____

10. До головних напрями трудового виховання дітей в дошкільному заклад не належить:
1) ознайомлення дітей з працею дорослих;
2) формування навичок трудової діяльності у дітей;
3) використання результатів дитячої праці;
4) виховання дітей в процесі праці.

11. До засобів трудового виховання дошкільників не належить:
1) ознайомлення дітей з працею дорослих;
2) заняття;
3) трудове навчання;
4) самостійна праця дітей.

12. Прийоми залучення дітей до трудової діяльності:
1) ігрова мотивація;
2) розподіл трудових обов'язків;
3) спонукання до допомоги дорослому;
4) цікаве обладнання для праці.

13. Який спосіб організації трудової діяльності дітей є перехідним до колективної праці?

1) індивідуальна праця;

2) спільна праця;

3) праця поруч.

14. До форм співробітництва дитячого садка і школи належать:

1) спільне обговорення різних сторін освітньо-виховного процесу на основі взаємовідвідувань;

2) побажання батьків;

3) тренінгові заняття;

4) інший варіант_____

15. Проблема готовності дітей до школи не досліджувалась:

1) С.Ф. Русовою;

2) В.О. Сухомлинським;

3) Н.Я.Михайленко;

4) О.В.Запорожцем.

16. Елементи, яких видів діяльності починають формуватися в сюжетно-рольовій грі дошкільника?

1) предметної;

2) трудової;

3) виховної;

4) маніпулятивної.

17. У дітей шестирічного віку визначають:

1) рівень шкільної зрілості;

2) рівень психологічної готовності до систематичного шкільного навчання;

3) рівень моральної зрілості;

4) рівень соціальної компетентності.

18. Положення дитини в школі визначається:

1) оцінкою педагогом ігрової діяльності дитини;

2) оцінкою фізичних можливостей дитини;

3) оцінкою навчальної діяльності дитини;

4) оцінкою ставлення дитини до інших дітей.

19. Які з перерахованих показників не відносяться до мотиваційної готовності?

1) наявність у дитини бажання йти до школи і вчитися;

2) здатність до вольового зусилля;

3) сформованість позиції майбутнього школяра;

4) адекватні уявлення про школу.

20. Які з перерахованих показників не становлять емоційно-вольову готовність дитини до школи?

1) вміння бути самостійною, організованою і дисциплінованою;

2) здатність до вольового зусилля;

3) наявність передумов для формування учбових умінь;

4) вміння адекватно оцінювати свою роботу.

21. Розумова готовність дитини до школи виявляється у:

1) загальному рівні розумового розвитку дитини;

2) позитивній спрямованості на школу як на власне навчальний заклад;

3) сформованості в дитини вміння будувати свої взаємини з учителем та однолітками;

4) інший варіант_____

22. Готовність дитини до спілкування та спільної діяльності не характеризується:

1) розумінням позиції вчителя;

2) вмінням слухати товариша і узгоджувати спільні з класом дії;

3) володінням знаннями і уміннями, які забезпечать дитині успішність засвоєння основних шкільних предметів;

4) адекватною самооцінкою.

23. Термін «дошкільне навчання» одержав наукове обґрунтування у роботах:

1) О.В. Запорожця;

2) Я.-А. Коменський;

3) А.П. Животко;

4) С.Ф. Русової.

24. Який принцип визначається як «золоте правило» дидактики?

1) принцип систематичності;

2) принцип наочності;

3) принцип енциклопедичності;

4) принцип доступності.

25. Головним компонентом навчальної діяльності виступає:

1) планування;

2) мотиви;

3) навчальна задача;

4) аналіз результатів.

26. Які з перерахованих методів належать до практичних?

1) спостереження;

2) вправа;

3) демонстрація;

4) ігровий метод.

27. Форми організації навчання у дитячому садку:

1) групове навчання;

2) взаємне навчання;

3) навчання у команді;
4) індивідуально-групове навчання.

28. До головних критеріїв передового педагогічного досвіду належить:
1) актуальність, перспективність;
2) особистість автора досвіду;
3) оригінальність форми досвіду;
4) наявність матеріальних умов для поширення досвіду.

29. Сучасні типи дошкільних закладів охарактеризовано у:
1) Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні;
2) Законі України «Про дошкільну освіту»;
3) Законі України «Про освіту»;
4) Положенні «Про заклад дошкільної освіти».

30. Наука про дитину – це:
1) психологія;
2) педагогіка;
3) педологія;
4) педіатрія.

31. Природа гри має:
1) біологічний характер;
2) соціальний характер;
3) соціальний і біологічний;
4) педагогічний характер.

32. Які риси не притаманні дитячій грі?
1) наявність творчої основи;
2) пасивна форма пізнання навколишньої дійсності;
3) вільна, самостійна діяльність дитини;
4) емоційна насиченість.

33. «Матеріальну основу» гри (за А.С.Макаренком) становить:
1) сюжет;
2) ігрові дії;
3) іграшка.
4) інший варіант.

34. Головна ознака творчої гри:
1) участь дитини у виготовленні атрибутів для гри;
2) наявність уявлюваної ситуації;
3) можливість фантазувати, виявляти творчість;
4) можливість виконувати улюблену роль.

35. Особливий вид ігрової діяльності дітей дошкільного віку, який передбачає зображення, розігрування в особах будь-якого літературного твору при збереженні послідовності епізодів – це:
1) театралізована гра;
2) гра-драматизація;
3) гра на тему літературного твору;
4) інший варіант_____

36. Назвіть ефективний тип сімейних взаємин:
1) диктат;
2) опіка;
3) мирне співіснування на основі невтручання;
4) співробітництво на основі взаєморозуміння.

37. Угрупуйте об'єктивні умови реалізації виховних можливостей сім'ї:
1) рівень матеріального достатку сім'ї;
2) громадянська спрямованість батьків і їх суб'єктивне бажання виховати гарну людину;
3) характер внутрішньосімейних взаємин;

4) місце дитини в сімейному колективі.

38. Основним засобом трансляції соціально-культурних цінностей, норм сім'ї є:

1) авторитет батьків;

2) традиції сімейного виховання;

3) педагогічна культура батьків;

4) інший варіант.

39. Педагогічна культура батьків не охоплює:

1) знання психології дитини та закономірностей виховання;

2) ідейні переконання;

3) вміння бачити перспективи розвитку дитини;

4) педагогічна рефлексія.

40. Виховання батьків – це:

1) міжнародний термін, під яким розуміється допомога батькам у виконанні ними функцій вихователя власних дітей – батьківських функцій;

2) пропагування педагогічної літератури серед батьків;

3) залучення батьків до участі у спільних освітніх мероприємствах з дітьми;

4) психотерапія для батьків.

ПРОГРАМОВІ ВИМОГИ З НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ «ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА»

1. Дошкільна педагогіка як особлива галузь педагогіки, її предмет.
2. Становлення дошкільної педагогіки як науки.
3. Основні поняття (категорії) дошкільної педагогіки.
4. Актуальні проблеми дошкільної педагогіки.
5. Поняття про педагогічне дослідження та його елементи.
6. Методи педагогічного дослідження.
7. Виховання і розвиток дітей у період дошкільного дитинства.
8. Спадковість, соціальні умови життя, виховання – фактори, що відіграють вирішальну роль у формуванні особистості людини.
9. Особистість як об’єкт і суб’єкт виховання.
10. Роль виховання у розвитку особистості.
11. Сутність виховання у дошкільному віці.
12. Вікова періодизація дитинства.
13. Виховання і вікові та індивідуальні особливості дітей.
14. Значення дошкільного дитинства у становленні особистості.
15. Особливості розвитку і виховання обдарованих дітей.
16. Різновиди освітніх програм у системі дошкільної освіти.
17. Значення Базового компонента дошкільної освіти в Україні для розвитку вітчизняного дошкілля.
18. Різновиди авторських і альтернативних програм дошкільної освіти.
19. Розвиток дошкільного виховання у Європі.
20. Внесок українських педагогів у становлення і розвиток національної дошкільної освіти.
21. Типи дошкільних закладів та їх функції.

22. Професійні функції вихователя закладу дошкільної освіти.

23. Дошкільне виховання за кордоном.

24. Своєрідність мети виховання на різних етапах дошкільного дитинства.

25. Фізичне виховання і фізичний розвиток дошкільника.

26. Єдність фізичного і психічного розвитку дитини.

27. Завдання фізичного виховання дітей: охорона і зміцнення здоров'я, фізичний розвиток, загартування організму, розвиток рухів, засвоєння гігієнічних навичок.

28. Основні методи і засоби фізичного виховання.

29. Особливості загартування дітей дошкільного віку.

30. Завдання і методи формування навичок гігієнічної поведінки.

31. Значення режиму дня для психофізичного розвитку дитини.

32. Врахування індивідуальних особливостей дитини в організації режиму в умовах дитячого садка та сім'ї.

33. Розумове виховання і розумовий розвиток дітей дошкільного віку.

34. Психологічні і фізіологічні основи розумового виховання.

35. Завдання розумового виховання дітей дошкільного віку.

36. Сенсорне виховання як основа розумового виховання.

37. Формування у дошкільників системних знань про явища навколишнього життя, їх роль у розумовому розвитку дитини і оволодінні різними видами діяльності.

38. Формування умінь і навичок розумової діяльності дітей.

39. Роль різних видів діяльності у розумовому вихованні.

40. Різновиди методів розумового виховання: методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності дітей; методи організації і здійснення навчально-пізнавальних дій; методи організації контролю і самоконтролю ефективності навчально-пізнавальної діяльності дітей.

41. Характеристика засобів розумового виховання дітей дошкільного віку.

42. Моральне виховання і моральний розвиток дошкільників.

43. Мета морального виховання з огляду загальнолюдських цінностей.

44. Особливості формування моральних уявлень, виховання моральних почуттів і навичок моральної поведінки у дітей дошкільного віку.

45. Зміст морального виховання дошкільників.

46. Завдання морального виховання: формування моральної спрямованості особистості, розвиток моральних уявлень, виховання моральних почуттів, формування навичок моральної поведінки.

47. Засоби і методи морального виховання, їх взаємозв'язок.

48. Спілкування з дорослими та дітьми як умова і засіб морального виховання.

49. Роль художньої літератури, етичних бесід у моральному вихованні дошкільників.

50. Організація практики моральної поведінки дітей в різних видах діяльності.

51. Зв'язок морального та трудового виховання дітей.

52. Завдання трудового виховання: виховання поваги до людей праці, формування трудових умінь і навичок, виховання працелюбства.

53. Умови трудового виховання дітей в сім'ї, дошкільному закладі.

54. Засоби трудового виховання: ознайомлення з працею дорослих, праця дітей, навчання трудових навичок і вмінь.

55. Естетичне виховання і естетичний розвиток дошкільників.

56. Особливості і закономірності естетичного розвитку дитини-дошкільника.

57. Розвиток естетичних сприймань і почуттів, формування основ художньої діяльності, розвиток творчих здібностей, емоційного відгуку на прекрасне, формування початкових знань про мистецтво в процесі естетичного виховання.

58. Принципи і методи естетичного виховання дітей дошкільного віку.

59. Художня творчість дітей і педагогічне керівництво різними видами діяльності.

60. Своєрідність прояву патріотизму у дітей дошкільного віку.

61. Ознайомлення дітей з навколишнім світом – основа виховання у дітей почуття любові до батьків, рідної домівки, України.

62. Формування у старших дошкільників уявлень про рід і родовід, ознайомлення з географією та історією рідного краю.

63. Особливості прояву національної свідомості у дітей дошкільного віку.

64. Ознайомлення дітей з початками народознавства – традиціями українського народу, його пам'ятками, народною творчістю, символами й оберегами.

65. Форми і методи ознайомлення дошкільників з символами української державності.

66. Особливості відзначення українських народних свят в дитячому садку.

67. Формування у дітей уявлень про інші народи, життя людей в інших країнах і виховання поваги до них.

68. Виникнення і розвиток гри у ранньому віці у зв'язку з загальними закономірностями розвитку дитини.

69. Класифікація ігор.

70. Значення іграшки у розвитку дитини, її освітня і виховна цінність.

71. Народна іграшка, її різноманітність й педагогічне значення.

72. Основні види іграшок.

73. Характерні риси творчої гри.

74. Предметна діяльність, сюжетно-відображальна гра – початкові стадії сюжетно-рольової гри.

75. Розвиток ігрової творчості, збагачення змісту, розширення мотивів вибору гри з віком дітей.

76. Педагогічне керівництво розвитком сюжетно-рольових ігор.

77. Характерні особливості, етапи розвитку будівельно-конструктивних ігор, педагогічне керівництво розвитком ігор.

78. Ігри-драматизації, їх характеристика, види, етапи розвитку, педагогічне керівництво.

79. Дидактична гра як різновид ігрової діяльності та форма навчання дошкільників.

80. Зміст, структура, види дидактичних ігор і методика педагогічного керівництва ними у різних вікових групах.

81. Проблеми діагностики рівня пізнавальної діяльності дітей.

82. Навчання як головний засіб формування навчальної діяльності дітей.

83. Форми організації навчальної діяльності: заняття, ігри, повсякденне життя.

84. Навчальне заняття – провідна форма опанування знаннями і виховання розумової активності дітей.

85. Структурні компоненти навчальних заняття у ЗДО.

86. Провідні методи навчання дітей на заняттях: наочні (спостереження, демонстрація, використання ТЗН), словесні (пояснення, розповідь, читання, бесіда); практичні (гра, вправи); пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемний, частково-пошуковий, дослідницький; методи самостійної роботи по засвоєнню нового матеріалу, методи застосування знань на практиці, повторення, систематизації, методи перевірки, оцінки знань.

87. Значення ігрових методів і прийомів у навчанні дітей дошкільного віку.

88. Види занять за змістом, метою, формою організації, методикою проведення.

89. Поняття про педагогічний процес і його компоненти.

90. Необхідність планування і обліку роботи як умови успішного здійснення педагогічного процесу.

91. Виховання в сім'ї – першооснова розвитку особистості.

92. Сучасні проблеми родинного виховання дітей дошкільного віку.

93. Зміст, форми і методи педагогічної освіти батьків.

94. Форми спільної роботи дошкільного закладу з сім'єю вихованців ЗДО.

95. Спільна робота дитячого садка і сім'ї у підготовці дитини до школи.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТА

№	Оцінка ECT8	Національна шкала	Критерії оцінювання
1.	95-100 - A	відмінно	Студент володіє знаннями з курсу, може самостійно визначити місце і роль педагогічного (методичного) поняття в структурі педагогічних наук, пов'язати його з іншими категоріями ієрархічної системи соціальних і психолого-педагогічних циклів дисциплін. Теоретичний зміст підкріплюється практичними уміннями. Мовлення студентів насичене професійною термінологією, проявляється творчий підхід при висвітленні питань.
2.	90-94 - A	Відмінно	Студент володіє глибокими системними знаннями з курсу, педагогічною термінологією, володіє категоріальним апаратом та вміє застосувати здобуті теоретичні знання у практичній роботі. Встановлювати причинно-наслідкові зв’язки Спостерігаються незначні помилки у професійному мовленні.
3.	80-89 - B	Добре	Студент має міцні ґрунтовні теоретичні знання, практичну роботу виконує без помилок, але може допустити неточності у формулюванні педагогічних (методичних) дефініцій. У мовленні допущено помилки при формулюванні понять. Практичні вміння недостатні.

4.	70-79 - C	Добре	Студент знає і розуміє програмний матеріал, має відповідні практичні навички в аналізі педагогічних (методичних) явищ, але не володіє навичками узагальнення, припускається значних помилок у мовленні, практичні вміння розкриті не повністю.
5.	60-69 – D	задовільно	Студент засвоїв основні теми курсу, має уявлення про структуру дисципліни, але знання носять загальний характер, частково підкріплені прикладами. Практичні вміння сформовані недостатньо.
6.	50-59 – E	задовільно	Студент має фрагментарні знання з курсу, фактично володіє термінологією, але понятійний апарат не сформований. Словниковий запас обмежений, мовлення бідне. Практичні навички сформовані на рівні розпізнавання, не має достатніх знань для формулювання висновків.
7.	35-49 -FX	незадовільно	Студент не орієнтується в програмному матеріалі курсу, не володіє практичними уміннями. Зміст курсу повністю не розкрито.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСВОЄННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

При вивченні навчальної дисципліни «Педагогіка дошкільна» студентам рекомендується:

1. Систематично конспектувати лекції, оскільки логіка їх викладення може не повторювати систему викладу матеріалу у жодному з рекомендованих джерел; лекція – це результат творчого теоретичного осмислення викладачем всієї відомої йому інформації з певного питання.

2. Намагатися грамотно оформляти конспект: доцільно використовувати сторінки зошита, користуватися системою скорочень, абревіатур, виділяти кольором або просторово ключові поняття та їх визначення, активно застосовувати схематизацію матеріалу.

3. Заздалегідь готуватися до семінарських занять, щоб мати час осмислити навчальний матеріал. Це сприятиме впевненості при відповіді на запитання, виступі з доповіддю чи рефератом, веденні дискусії тощо.

4. Під час самостійної роботи орієнтуватися на принцип необхідності і достатності: відповідь на поставлене питання має бути повною, але максимально лаконічною.

5. Активно використовувати вміння та навички цитування, анотування, укладання тез та інші способи фіксування інформації, що дозволяють досягти результативності у виконанні самостійної роботи.

6. Покликатись на джерела інформації необхідно у відповідності з нормами оформлення бібліографії та у відповідності з нормами наукової етики.

7. При підготовці до семінарських занять виробляти навик переказу
наукового тексту на пам'ять.

8. Незрозумілі терміни, що трапляються під час читання навчальної та наукової літератури, необхідно виписувати та перевіряти їх значення за допомогою словників, довідників, енциклопедій тощо.

9. При підготовці до поточного чи підсумкового контролю слід орієнтуватися на тематичне засвоєння матеріалу,

10. Активно розвивати вміння ефективної організації запам'ятовування.

11. Слідкувати за оновленням інформації з навчального курсу у періодичних виданнях, мережі Інтернет, надходженнях до університетської бібліотеки. Регулярно поповнювати власну картотеку оновленими бібліографічними виписками.

12. В позанавчальний час (наприклад, під час канікул) варто відвідувати дошкільний заклад, що знаходиться поблизу, і за дозволом керівництва допомагати вихователям, проводити власні педагогічні спостереження, спілкуватися з досвідченими педагогами і батьками вихованців. Свої враження думки і розмірковування занотовувати до спеціального щоденника. Зібраний матеріал сприятиме розвитку професійного хисту та спонукатиме до подальших науково-педагогічних досліджень.

За допомогою Інтернет-сервісу YouTube переглядати вітчизняні та зарубіжні відеоматеріали, у яких зафільмовано виховні заходи, навчальні заняття та режимні моменти у закладах дошкільної освіти. Це збагатить методичний арсенал та розширить професійний кругозір майбутнього фахівця.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Аймедов К. В., Бабієнко В.В., Бабієнко В. А., Загальна педагогіка та історія педагогіки: підручник. Київ: Слово, 2014. 348 с.
2. Аніщук А.М. Індивідуалізація виховання і навчання дітей дошкільного віку. Ніжин: вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 203 с.
3. Артемова Л. В. Історія педагогіки України: підручник. Київ : Либідь, 2016. 424 с.
4. Бабичева Т. Мій рідний край, моя країна. Свято до Дня незалежності України для дітей старшої групи. Дошкільне виховання. 2021. № 7. С. 38–43.
5. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20 Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.
6. Бартків О., Дурманенко Є. Підготовка майбутніх вихователів до інтегрованого навчання дітей у закладах дошкільної освіти. URL: http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2022/81/23.pdf
7. Безсонова О., Горох Т. Чим зайняти чомучку вдома. URL: https://emetodyst.expertus.com.ua/812888
8. Бех І.Д. Виховання особистості : у 3 кн. Кн.1 : Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 2018. 280 с.
9. Бєлєнька Г. Відкриваймо горизонти життя разом. Дошкільне виховання. 2016. № 6. С. 2-4.
10. Бєлєнька Г. Дошкільний заклад і родина: співпраця заради дитини. Дошкільне виховання. 2019. №2. С. 3–7.
11. Бєлєнька Г.В. Зростання дошкільника в праці. Київ : Шкільний світ, 2010. 112 с.
12. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку

«Українське дошкілля». 2-ге вид. Тернопіль: Мандрівець, 2022. 216 с.

13. Богуш А. М. Дитинство в сучасному освітньому просторі. Країна дошкілля. 2014. №1-3. С. 3-6.

14. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посіб. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ : Вища школа, 2012. 407 с.

15. Бондар Т.В. Ігрові технології як засіб розумового розвитку дітей середнього дошкільного віку в закладі дошкільної освіти. URL: https://www.repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/.pdf

16. Бондар В. І., Ільченко А. М. Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М.Монтессорі: навч. посіб. Полтава: РВВ ПДАА, 2019. 252 с.

17. Бондаренко М. С. Технологічні інновації в освітніх системах Японії та Фінляндії // Освіта XXI століття. 2021. № 5. С. 31-38.

18. Валентьєва Т.І. Педагогіка дошкільна: практичний курс. Навчальний посібник. Чернігів, 2017. 92 с. URL: http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/7742/%81.pdf

19. Васильєва С. А. Виховання дітей раннього віку в закладах дошкільної освіти різних типів: монографія / за наук. ред. Н. В. Гавриш. Кропивницький: ІМЕКС-ЛТД, 2021. 226 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/729028/192A3.pdf

20. Взаємодія закладу дошкільної освіти та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку: навч.-метод. посіб. / упоряд. О. Лісовець. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 99 с.

21. Вільчковський Е.С., Курок О. І. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2017. 428 с.

22. Вільчковський Е.С., Курок О.І. Теорія і методика виховання дітей дошкільного віку: навч. посіб. 3-тє вид., перероб. та доп. Суми: Універс. кн., 2019. 428 с.

23. Виховання громадянина: психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: навч.-метод. посіб. / за ред. П.Р. Ігнатенко. Київ : ІЗМІН, 2017. 252 с.

24. Волощук І. С. Основи наукових досліджень. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Основа, 2016. 107с.

25. Вурста А. Черепан Н. Взаємозв'язок сім'ї і дошкільного закладу з питань трудового виховання. URL: http://surl.li/ulkmb

26. Гавриш Н. В. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посіб. Луганськ: Альма-матер, 2013. 494 с.

27. Гайдай І. В. Термінологічний словник для студентів спеціальностей «Початкова освіта», «Дошкільна освіта» Черкаси: вид. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2020. 191 с.

28. Голуб Т. В. Інклюзивна освіта в дошкільних закладах Німеччини: досвід для України // Освітні трансформації. 2019. № 7. С. 19-27.

29. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / за заг. ред. Н. В. Гавриш. Луганськ : Альма-матер, 2013. 368 с.

30. Дошкільна освіта в Україні: нормативно-правове регулювання / упоряд. Л. Гураш. Київ: Шкільний Світ, 2018. 120 с.

31. Загородня Л.П., Барсуковська Г.П. Підготовка майбутніх вихователів до фізичного виховання дошкільників у процесі вивчення педагогіки дошкільної. Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, 2022, Вип. 2 (49). С. 10–19 .

32. Загородня Л.П. Підготовка майбутніх вихователів до розвитку творчих здібностей у дошкільників у процесі екологічної освіти. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2023. № 2 (126). С. 151–163.

33. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: zakon.rada.gov.ua/go/2628-14

34. Закон України «Про освіту». URL: zakon.rada.gov.ua/go/1060-12

35. Зеленська О. В. Ігрова технологія як ефективний засіб розумового виховання дітей у сучасному закладі дошкільної освіти. Кривий Ріг, 2023. 76 с.

36. Зімакова Л. Дистанційне навчання дітей дошкільного віку на засадах партнерської педагогіки під час воєнного стану. URL: http://surl.li/uljwr

37. Історія дошкільної педагогіки: хрестоматія / упор. З.Борисова. Київ: Вища школа, 2004. 511 с.

38. Іщенко Л.В. Формування творчої індивідуальності дітей старшого дошкільного віку: навч. посіб. Умань: ФОП Жовтий, 2015. 162 с.

39. Кампов С. Співпраця сім'ї та дошкільного закладу у вихованні дітей. URL: http://surl.li/uljxm

40. Каньоса Н.Г., Бабюк Т.Й., Пукас І.Л. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку : навч.-метод. посібник. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2021. 268 с.

41. Кишинська А. Дружно граємо – Україну прославляємо: дидактичні ігри патріотичного спрямування. *Палітра педагога*. 2017. № 4. С. 6-7.

42. Кишинська А. Щоб країна пишалася нами: формування основ патріотизму в дошкільнят. Дошкільне виховання. 2017. № 8. С. 2-6.

43. Книга керівника дошкільного навчального закладу: довідково-методичне видання / упоряд. О. Копєйкіна. Харків: Торсінг плюс, 2016. 512 с.

44. Ковшар О. В. Теоретико-методичні засади організації передшкільної освіти: монографія. Кривий Ріг: вид. Р. А. Козлов, 2015. 270 с.

45. Кожухова Т. В., Кайдалова Л. Г. Основи психолого-педагогічного дослідження: навч. посіб. Харків: Золоті сторінки, 2017. 240 с.

46. Кононко О.Л., Плохій З.П., Гончаренко А.М. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». Київ : Світич, 2014. 208 с.

47. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід) Київ : Стилос, 2011. 336 с.

48. Креативний розвиток дітей дошкільного віку засобами театралізованих ігор. URL: http://surl.li/uljpw

49. Крутій К., Деснова І. Гра як провідний тип діяльності дошкільника: аналіз підходів. *Академічні студії.* Серія «Педагогіка», Вип. 4, ч. 2, 2021. С. 84–90.

50. Крутій К.Л. Експериментальна робота в дошкільному закладі освіти : проблеми і досвід. Запоріжжя: ІЗМАЇЛ, 2019. 156 с.

51. Крутій К.Л. Розвиток навичок критичного мислення у дошкільників. Дошкільне виховання. 2021. № 11. С. 3–6.

52. Крутій К.Л., Стеценко І.І. STREAM-освіта: розвиваємо критичне мислення дошкільнят. Дошкільне виховання. 2020. № 3. С. 3–8.

53. Кузьменко В. У. Розвиток індивідуальності дитини 3-7 років: монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. 354 с.

54. Лаппо В. В. Етнопедагогіка: навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 439 с.

55. Лаппо В. В. Основи педагогічних досліджень: навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ: НАІР, 2021. 276 с.

56. Лаппо В. Формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до рідного краю в ЗДО гуцульського етнорегіону. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Вип. 26. Кн. 1. 2022. С. 199-212.

57. Лисенко Н. В., Кирста Н. Р. Педагогіка українського дошкілля: навч. посіб.: у 3 ч. Київ: Слово, 2016. Ч. 2. 360 с.

58. Лохвицька Л.В. Скарбниця моралі: Програма з морального виховання дітей дошкільного віку. Тернопіль: Мандрівець, 2020. 96 с. URL: http://surl.li/ullda

59. Максимова О.О. Ознайомлення дітей з суспільним довкіллям: навчальний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 175 с.

60. Мартиненко Г. Театралізована діяльність в дитячому садку. Харків : Основа, 2018. 128 с.

61. Матвієнко С. І. Передшкільна освіта: теорія та практика: навч. посібн. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 161 с.

62. Мельник М.І. Дошкільна освіта в США: історія і сучасність: монографія. Умань: видавець «Сочинський», 2012. 330 с.

63. Нагачевська З. І. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга половина XIX ст.-1939р.) Івано-Франківськ: Плай, 2012. 136 с.

64. Науково-дослідна робота в закладах освіти: метод. посіб. / упоряд. Ю. Туранов, Тернопіль: Астон, 2021. 238 с.

65. Носачова Т. Екологічне виховання дітей старшого дошкільного віку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2021. № 6. С. 12-25.

66. Олійник О. М. Театрально-ігрова діяльність в умовах дошкільного навчального закладу : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Волощук В. О., 2017. 163 с.

67. Патріотичне виховання в ЗДО. Посібник вихователю. URL: https://knigoland.com.ua/patriotichne-vikhovannya-v-dnz-item

68. Підготовка дітей до школи. Наступність, перспективність / упоряд. В. Войтенко Хмельницький: Абетка-НОВА, 2017. 96 с.

69. Пісоцька Л. Основні напрями організації трудового виховання дітей старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти та у сім'ях вихованців. URL: https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3712

70. Пісоцька Л. М., Пісоцький О. П. Лекції з педагогіки дошкільної. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 209 с.

71. Поліщук О., Кривда В. Наступність у змісті передшкільної та початкової освіти. Дошкільна освіта в контексті нових цілей української школи: монографія. Hameln : InterGING, 2020. С. 47-72.

72. Положення про заклад дошкільної освіти . URL: http://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/2740/

73. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: підручник. 3-тє вид. Київ: Академвидав, 2018. 464 с.

74. Попиченко С.С. Розвиток теорії і практики дошкільного виховання в Україні (кінець XIX - початок XX ст.): монографія. Київ: Наук. світ, 2019. 255 с.

75. Про переліки навчальної літератури та навчальних програм, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в освітньому процесі закладів освіти у 2023/2024 навчальному році. U R L : http://surl.li/ukqkg

76. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / за заг. ред. О. В. Низковської. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 256 с.

77. Проніков О. К. Історія педагогіки: курс лекцій: підручник. Київ: Слово, 2015. 440 с.

78. Рожок Т., Костецька О. Від маленької цеглинки – до розумної дитинки: дидактично-ігровий посібник. Вінниця: КУ «ММК», 2018. 15 с.

79. Розлуцька Г. М. Взаємодія соціальних інститутів у вихованні дітей: навч.-метод. посіб. Ужгород: Говерла, 2018. 114 с.

80. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори: у 4 кн. / упоряд. О. Таран. Чернігів : РВК «Деснянська правда», 2018.

81. Сазонова А. В. Загальнотеоретичні основи природничо-математичної освіти дітей дошкільного віку: навч. посіб., 3-тє вид., перероб. та доп. Київ: Слово, 2020. 248 с.

82. Салига Н. М. Історія дошкільної педагогіки: навч.-метод. посіб.Івано-Франківськ: ПНУ, 2023.134 с.

83. Семенова Н.І. Формування здорової особистості дитини старшого дошкільного віку у взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї. Луцьк : Твердиня, 2018. 256 с.

84. Сербіна Н., Січкар І., Молочко М. Дитячий садок, батьки та школа: форми ефективної взаємодії. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2019. № 1. С. 43–48.

85. Соціально-моральне виховання дошкільника: дослідно-технологічні аспекти: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. О. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 415 с.

86. Стаєнна О.О. Ігрова діяльність дошкільників: сучасний формат. *Вихователь-методист дошкільного закладу.* 2018. № 10. С. 38–42.

87. Стельмахович М.Г. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. Коломия : ВІК, 2011-2012.

88. Степанова Т. М. Трансформації змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки (кінець XIX - XX ст.): монографія. Київ: Слово, 2021.424 с.

89. Сухар В. Конструювання в закладах дошкільної освіти. Старший вік. Харків: Ранок, 2018. 176 с.

90. Танько Т. П., Чернявська М. В. Естетичне виховання дітей у дошкільних закладах освіти України (друга половина XX століття) : навч. посіб. Харків: ХНПУ, 2017. 204 с. URL: http://surl.li/ullel

91. Теорія і методика морального виховання дітей дошкільного віку : навч.-метод. посіб. / упоряд. Л. Мельничук. Рівне: МЕГУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2021.232 с.

92. Теорія і практика дошкільної освіти в Україні / за заг. ред. Г. В. Бєлєнької. Київ. Вид-во ун-ту ім. Б. Грінченка, 2021. 230 с.

93. Типовий статут дошкільного навчального закладу URL: http://www.uazakon.com/document/fpart95/idx95048.htm

94. Трофименко К. Створюємо мультимедійні дидактичні ігри за допомогою макросів Drad-Drop. URL: https://emetodyst.expertus.com.ua/957621

95. Україна – моя Батьківщина. Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Тернопіль : «Мандрівець», 2016, 72 с. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytkuditey/8ukrayina-moya-batkivshhina-rejpolska.pdf

96. Улюкаєва І. Г. Історія дошкільної педагогіки: підручник. Київ: Слово, 2016. 424 с.

97. Фадєєва Т.О. Наступність між дошкільним та початковим навчанням. Кропивницький: б.в., 2021. 126 с.

98. Федорова М.А. Виховання моральної поведінки у дітей дошкільного віку засобами усної народної творчості: монографія. Житомир: Поліграфічний центр ЖДУ, 2014. 167 с.

99. Федорова М.А., Максимова О. О., Сорочинська О. А. Дошкільна педагогіка (частина 1): навчально-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2024. 80 с. URL: http://eprints.zu.edu.ua/38943/A7.1.pdf

100. Фоменко Е. В. Формування національної самосвідомості дітей. Харків : Основа, 2019. 121 с.

101. Шаповалова О. В. Роль сім'ї у дошкільній освіті: теорія і практика: навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 225 с.

102. Шинкаренко В. М. Освітні інновації у дошкільній освіті: зарубіжний досвід // Освіта та розвиток. 2020. № 12. С. 150-163.

103. Я маленька людина. Програма і методичні рекомендації з правового виховання дітей дошкільного віку / упоряд. М. Конько. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС»ЛТД, 2015. 80 с.

104. Яструб О. О. Синхронізація компетентностей дошкільної та початкової освіти як вимога сьогодення. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2021. Вип.1 (48). С. 473-477.

ГЛОСАРІЙ

Авторитарний стиль - стиль диктату, коли підлеглий розглядається як пасивний виконавець і йому фактично відмовлено у праві на самостійність та ініціативу.

Атракція - візуально фіксоване емоційне ставлення людини до кого-небудь або чого-небудь як прояв до нього симпатії чи готовності спілкуватися.

Атрактивний (від лат. - стягування) - привабливий, симпатичний; ефектний.

Аутогенне тренування - тренування, яке породжує зміни в самопочутті людини.

Бесіда - метод, за допомогою якого здійснюється процес спілкування, це джерело взаємовідносин між вихователем і вихованцями.

Бібліотерапія - засіб керування психічним станом людини під час читання художньої літератури.

Вистава -твір театрального мистецтва, якому властива образна єдність.

Виховуюча ситуація - це спеціально організовані педагогічні умови з метою виявлення чи формування в процесі життєдіяльності дітей системи відповідних ставлень.

Гіпотеза - логічний, центральний елемент доказу.

Голос утворюється в результаті змикання і розмикання голосових зв'язок під тиском повітря, яке видихається. Характеристики голосу: гнучкість, політність, діапазон, тембр, мелодика, сила.

Громадська думка - метод виховного впливу на вихованців, система загальних суджень людей, яка виникає в процесі їхньої діяльності і спілкування і виражає ставлення до різних явищ, подій навколишньої дійсності, які становлять загальний інтерес.

Демократичний стиль - стиль, що ґрунтується на глибокій повазі до особистості кожного; засадою для нього є довіра й орієнтація на самоорганізацію, самоуправління особистості та колективу.

Дикція - ясність і чіткість у вимові слів, складів, звуків.

Дихання - періодично повторювані акти: вдих, видих, пауза.

Диспозиція (від лат. - розташовую, розміщую) - другий розділ риторики, який розкриває правила побудови переконливого тексту, розміщення і зв'язку композиційних елементів: теза-аргументи-висновки.

Діагностування (від лат. - здатний розпізнавати) - виявлення педагогом реального стану розвитку своєї особистості як професіонала, сформованості професійно значущих рис і якостей, наявності особистісних недоліків і позитивних рис, наявності індивідуальних особливостей педагогічної діяльності та усвідомлення причин недоліків чи недостатньої сформованості важливих професійних рис і якостей.

Доказ (аргумент) - думка, істинність якої перевірена й доведена, а тому може бути обґрунтуванням істинності чи хибності висловлювання, тобто гіпотези.

Доцільність - це організація мовних засобів, що зумовлює відповідність мовлення цілям та умовам спілкування.

Дошкільна дидактика - теорія навчання дітей дошкільного віку, яка визначає мету, розробляє зміст, методи й форми організації навчання дітей.

Дошкільне дитинство - унікальний, самоцінний період становлення особистості, що має яскраво виражену специфіку вікового розвитку, що вимагає особливого психолого-педагогічного супроводу та умов.

Дошкільна педагогіка–наука про закономірності виховання і навчання дітей від народження до вступу до школи.

Екскурсія - форма організації навчання, суть якої полягає у можливості безпосереднього ознайомлення дітей із предметами, явищами природи, діяльністю дорослих у природних умовах.

Емпатія - співпереживання, розуміння будь-якого почуття, яке переживає інша людина, і відповідний вияв свого розуміння.

Естетичне виховання - послідовне формування у дітей естетичного ставлення до життя, розвиток сприймання і розуміння прекрасного у мистецтві, природі, взаєминах людей, художніх потреб і здатності до художньої творчості.

Еталони сенсорні - уявлення про відчуттєві властивості. Якості та ознаки об'єктів; загальноприйняті зразки кожного виду властивостей та відношень предметів.

Жести - елементи експресивної поведінки людини, рухи рук або кистей рук.

Заохочення - метод виховного впливу, вияв уваги до вихованця, оцінка його зусиль, результату його роботи чи поведінки.

Заняття - форма організації навчально-виховного процесу, за якої вихователь, працюючи з групою (або підгрупою) дітей в обмежений (за тривалістю) встановлений режимом час, організовує і спрямовує пізнавальну діяльність з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей кожної дитини.

Здібності - індивідуальні особливості людини, від яких залежить успішне виконання певних видів діяльності.

Змагання - метод виховного впливу, стимулювання діяльності вихованців, який забезпечує успіх і цілеспрямованість у процесі роботи, відчуття товариської взаємодопомоги через облік і порівняних результатів спільної діяльності і заохочення її учасників.

Зона найближчого розвитку – це проміжок між рівнем актуального розвитку, що визначається за допомогою задач, які вирішуються самостійно та рівнем можливого розвитку, що визначається за допомогою задач, які вирішуються під керівництвом дорослих або у співробітництві з розумнішими товаришами.

Ігрова діяльність у дошкільному віці - різновид активної діяльності дітей дошкільного віку, що складає основний зміст їхнього життя, є провідною діяльністю, тісно пов'язаною з подальшим навчанням і працею. Ігровій діяльності притаманні характерні риси:

наявність мети, мотивів, засобів реалізації, планомірність дій, результату. У процесі ігрової діяльності задіяна вся особистість дитини: її психічні, пізнавальні процеси, воля, почуття, емоції, потреби та інтереси. Поєднання суб'єктивної цінності гри та її об'єктивного розвивального значення роблять гру найефективнішою формою життя дошкільника.

Індивідуальна робота - організована форма діяльності. Яку проводять з вихованцями всіх вікових груп у вільний час(під час ранкового прийому, прогулянок тощо) в приміщенні і на свіжому повітрі. ЇЇ організовують з метою активізації пасивних дітей. Додаткових занять з окремими дітьми.

Інновація педагогічна - введення нового в цілі зміст, форми й методи освіти, в організацію спільної діяльності педагога і дитини тощо. Це процес створення, засвоєння, впровадження та поширення нового в освіті.

Компетенція - об'єктивно-ідеальна категорія, що може використовуватися для характеристики будь-якої сфери діяльності людини, окреслювати її повноваження, права і обов'язки.

Ліберальний стиль - стиль спілкування або керівництва, що характеризується браком стійкої педагогічної позиції; виявляється у невтручанні, низькому рівні вимогливості до себе та інших, формальному розв'язанні проблем, відсутності відповідальності.

Ляльковий театр - це специфічний вид театрального мистецтва, особливий вид вистави, у якій діють ляльки.

Мета дошкільної освіти - розвиток дитини як особистості, що передбачає турботу про її здоров'я . духовний і соціальний добробут тощо.

Методи виховання - науково обґрунтовані загальні способи педагогічно доцільної суб'єкт-суб'єктної взаємодії всіх учасників виховного процесу. Спрямовані на досягнення мети виховання.

Методологія - це вчення про організацію діяльності. Організувати будь-яку діяльність означає впорядкувати її цілісну систему з чітко

окресленими характеристиками, логічною структурою і процесом її здійснення.

Метод прикладу - метод виховного впливу на дитину, спосіб, який використовується для наслідування і формує в дітей дії нового типу, як співвідносні в загальних рисах з ідеалом, так і оригінальні дії, аналогічні провідній ідеї прикладу.

Міжгрупові конфлікти - один із видів міжособистісного конфлікту, за якого конфліктуючими сторонами виступають соціальні групи, що прагнуть досягти несумісних цілей.

Міжособистісні конфлікти - конфліктна ситуація, коли люди або переслідують несумісні цілі або притримуються несумісних цінностей і норм, які намагаються реалізувати у стосунках один з одним.

Міміка - рухи м'язів обличчя, які передають «внутрішній емоційний стан людини».

Моральне виховання - цілеспрямована взаємодія дорослого і дитини з метою формування моральних почуттів і якостей, засвоєння моральних норм і правил, розвитку моральних мотивів і навичок поведінки.

Мотив - спонукання до діяльності,пов'язані із задоволенням потреб суб'єкта.

Музикотерапія - керування психічним станом людини за допомогою музики.

Навіювання (сугестія) - метод виховання, психологічний вплив однієї особи на іншу чи групу осіб, розрахований на безперечне сприйняття і прийняття слів, висловлених думок і волі.

Навчання - двобічний процес взаємодії вихователя і дітей, спрямований на засвоєння дітьми знань, оволодіння вміннями і навичками, здатність використовувати їх у житті, формування культури пізнання, створення фонду "Можу".

Пантоміміка - це моторика всього тіла: поза, постави, ходи, нахилів.

Пафос (від грец. - біль, страждання, почуття, пристрасть) - інтелектуальне, вольове, емоційне прагнення мовця (автора), яке

виявляється і в процесі мовної комунікації, і в його продукті - тексті.

Парадокс (від грец. -дивний, неочікуваний) - неочікуване судження, висновок, що різко різниться із загальноприйнятою думкою чи логікою попереднього тексту.

Педагогічна задача - виявлені в педагогічному процесі суперечності, які враховує вихователь, стимулюючи розвиток особистості; педагогічна мета, поставлена за певних умов.

Педагогічна майстерність - комплекс властивостей особистості, який забезпечує високий рівень самоорганізації професійної педагогічної діяльності на рефлексивній основі.

Педагогічна техніка вихователя дошкільного закладу - сукупність професійних умінь, які забезпечують успішне виконання типових завдань діяльності педагога та виступають засобом його самовираження і самореалізації як цілісної особистості в процесі гнучкої й адекватної взаємодії з вихованцями, їх батьками і колегами.

Педагогічне спілкування - професійне спілкування вихователя з дітьми, спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату.

Педагогічний такт - професійне вміння вихователя встановлювати педагогічно доцільний тон і стиль у спілкуванні з дітьми, уміння педагога знайти і правильно застосувати найбільш ефективний засіб виховного впливу на вихованців, який сприяв би становленню їх гідності.

Перспектива - метод виховного впливу, який забезпечує стимулювання поведінки дітей через висунення перед ними цікавих цілей, які стають їх особистими інтересами і бажаннями.

Пестливість - комунікативна якість мовлення, що виявляється у використанні педагогом лагідних звертань до дитини, уживання слів з пестливо-зменшувальними суфіксами.

Покарання - ця метод виховного вплину, який використовується в тих випадках, коли окрема дитина або група дітей вцілому не виконали поставлені вимоги, порушили загальноприйняті норми і правила життя.

Потреба - стан індивіда, який створюється необхідністю в певних об'єктах. Потреба виступає джерелом активності індивіда.

Правильність мови - володіння нормами літературної мови (орфоепічними, орфографічними, граматичними, лексичними).

Професійна компетентність вихователя - інтегроване поняття, що включає: світоглядні позиції особистості, глибоку обізнаність і практичні уміння в обраній галузі діяльності, розвинені професійно-значущі якості, побудований «на цьому фундаменті авторитет».

Професійно-педагогічна самоосвіта - самостійна пізнавальна діяльність педагога, спрямована на оновлення і вдосконалення наявних загальнокультурних знань з метою досягнення бажаного рівня професійної компетентності.

Професійно-педагогічне самовиховання - усвідомлена діяльність вихователя, спрямована на формування й розвиток у собі професійно-значущих та корекцію негативних якостей особистості відповідно до вимог педагогічної професії.

Релаксація - повне штучне розслаблення організму. Вона передбачає відсутність будь-якої напруги і зусиль.

Рефлексія - процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів.

Риторика - наука про способи переконання, ефективні форми впливу (переважно мовного) на аудиторію з урахуванням її особливостей.

Самоаналіз - спосіб пізнання себе, який вимагає критичної оцінки фактів, співвіднесення їх а певними цінностями.

Самозвіт - звіт самому собі про хід реалізації плану чи програми самовдосконалення.

Самокритика - опрацювання результатів самоспостереження за допомогою двох методів - самоаналізу й самооцінки.

Самонавіювання (аутосугестія) - процес навіювання, адресований самому собі, за якого суб'єкт і об'єкт навіювального впливу збігаються.

Самонаказ - веління самому собі, вольовий вплив на себе в

ситуації, коли є якісь сумніви, послаблення волі.

Самопереконання - переконання себе в чому-небудь шляхом добору доказів і аргументів.

Самопідбадьорення - звернення до самого себе з метою зміцнення віри в себе.

Самопідкорення -добровільне підкорення себе комусь чи чомусь у силу розуміння необхідності.

Самопрограмування - складання самозобов'язань, визначення девізу життя і пріоритетів діяльності, розробка планів і програм самовдосконалення.

Самоосвіта педагога - це самостійна пізнавальна діяльність педагога, спрямована на оновлення і вдосконалення наявних загальнокультурних та професійних знань з метою досягнення бажаного рівня професійної компетентності.

Самоспостереження - це процес стеження за тим, що трапляється з особистістю, але це не самоспоглядання.

Сміхотерапія - найбільш доступний метод психофізичної саморегуляції, який виявляється в тому, що сміх спричиняє не дуже різкий, але досить глибокий струс усього організму, що призводить до розслаблення м'язів і знімає напругу.

Творчі вміння - вміння створювати щось оригінальне, незвичне, не схоже на вже існуюче.

Театр (від грец. - видовище, місце для видовищ) - вид мистецтва, специфічним засобом вираження якого є сценічна дія, яка виникає в процесі гри актора перед публікою.

Театральна лялька - пластичне узагальнення живої істоти - людини чи тварини.

Темпоритм - швидкість у цілому і довгота звучання окремих складів, слів, тривалість пауз у поєднанні з ритмічною організованістю і розміреністю мови.

Техніка мовлення - сукупність умінь і навичок, з допомогою яких реалізується мова в конкретній ситуації спілкування.

Точність - комунікативна якість мовлення, що виявляється у

використанні слів у повній відповідності до їх мовного значення.

Уміння - здобута на основі досвіду, знання здатність належним чином робити що-небудь.

Фасилітативний - наявність помічника, прихильника або посередника при подоланні труднощів чи проблем.

Фахово-методичні вміння - специфічні вміння, пов'язані з організацією конкретної діяльності, якої навчають дошкільнят.

Фізичне виховання дітей дошкільного віку - систематичний вплив на організм дитини з метою його морфологічного і функціонального вдосконалення, зміцнення здоров'я, формування рухових навичок і фізичних якостей.

Форма організації навчання - спільна навчальна діяльність педагога і дітей, що здійснюється в певному порядку і встановленому режимі. За провідною діяльністю розрізняють такі форми організації навчання дошкільників: дидактична гра, екскурсія, заняття.

Ціннісне ставлення дитини - вибіркове, відносно стале ставлення, яке визначається потребами та інтересами дитини, системою її ціннісних орієнтацій та визначає для неї особистісний сенс у ставленні до певних об'єктів і явищ

Ціннісні орієнтації - відносно стійкі вибіркові спрямованоті потреб особистості на певну групу соціальних цінностей.

ДОДАТКИ

Додаток 1.

Ян Амос Коменський
1592-1670

МАТЕРИНСЬКА ШКОЛА, АБО ПРО ДБАЙЛИВЕ ВИХОВАННЯ ЮНАЦТВА У ПЕРШІ ШІСТЬ РОКІВ

(фрагменти)

Розділ II З якою метою бог дає дітей і чого треба прагнути у вихованні їх

2. Люди привчають вола до орання, собаку – до полювання, коня – до верхової їзди і до перевезення тягарів, тому що вони створені для такої мети і їх не можна пристосувати до інших цілей. Людина – більш високе творіння, ніж усі ці тварини, – повинна бути доведена до найвищої мети.

3. Тому батьки недостатньо виконують свій обов'язок, якщо навчають своїх дітей їсти, пити, ходити, говорити, ошатно вдягатися, бо все це слугує тільки для тіла, яке не є людиною, а править за хатину для дитини. Господар цієї хатини (розумна душа) міститься всередині; про нього і треба піклуватися більше, ніж про зовнішню цю оболонку...

4. Отже, найбільше доглядати слід за душею, як головною частиною людини, щоб вона могла вийти з тіла якомога ліпше прикрашеною. А про тіло слід піклуватися для того, щоб воно стало житлом, придатним і гідним для безсмертної душі...

8. Словом, має бути твердо встановлена потрійна мета виховання юнацтва: 1. Благочестя. 2. Добрі нрави. 3. Знання мов і наук. І все це в тому самому порядку, в якому пропонується тут, а не навпаки. Передусім необхідно привчати дітей до благочестя, потім – до добрих

нравів або чеснот, нарешті – до найбільш корисних наук. Чим більше, однак, вони можуть досягти успіху в цьому останньому, тим краще.

Розділ III Юнацтво неминуче потребує виховання і правильного навчання

1. Однак ніхто не повинен думати, що юнацтво саме і без посиленої праці може бути виховане (в благочесті, чеснотах і в науках). Якщо гілка, з якої повинно вирости дерево, потребує, щоб її прищепили, посадили, поливали, обгородили і дали їй підпори і якщо матеріал для дерев'яної статуї необхідно зрубати, розколоти, обскребти, вирізати, відшліфувати і пофарбувати у різні кольори; якщо коня, бика, віслюка, мула необхідно привчати до того, щоб вони могли служити людині; більше того, якщо сама людина потребує вправ, щоб звикнути до їжі, пиття, бігу, розмови, до хапання рукою, до праці, — яким же чином, запитую я, кому-небудь само собою може дістатися володіння більш високими і більш віддаленими від зовнішніх почуттів якостями віри, чесноти, мудрості та знання? Як показано в VI розділі «Дидактики», це зовсім неможливо...

4. Проте оскільки часто батьки або неспроможні виховувати дітей, або через занятість службовими чи сімейними справами не мають часу для цього, а інші також ставляться до цього зневажливо, то за мудрим і рятівним рішенням здавна було встановлено, щоб у кожній державі освіта юнацтва, разом із правом покарання, доручалася мужам мудрим, благочестивим і шанованим.

5. Їх називають педагогами, магістрами, наставниками і вчителями, а місця, призначені для таких занять, – колегіями, гімназіями, школами (тобто місцями відпочинку або літературних розваг); ця назва вказує на те, що справа навчання і вчення сама по собі та за своєю природою приємна і солодка і є чистою грою, забавою для духа...

Розділ IV В яких заняттях поступово повинні вправлятися діти від самого народження, щоб на шостому році свого життя вони засвоїли ці вправи

1. Хто не знає того, що сучки багатолітнього дерева зберігають те саме розташування, яке мали від самого виникнення. Адже інакше не могло й бути...

3. Тому батьки не повинні відкладати виховання до навчання своїх дітей учителями і служителями церкви (оскільки неможливо дерево, що виросло кривим, зробити прямим, і ліс, порослий терниною, перетворити на сад). Вони самі повинні вивчити способи поводження із своїми скарбами, відповідно до їх цінності, щоб під їхнім власним керівництвом діти починали зростати у мудрості й любові до... людей...

7. А щодо вдачі і добрих якостей, то діти мають відзначатися такими:

а) помірністю; їх треба навчити їсти і пити відповідно до вимог природи, не об'їдатися і не переповнюватися стравою і питтям понад потребу;

б) охайністю у щоб вони навчилися зберігати пристойність під час їжі, в одязі і в догляді за тілом;

в) повагою до старших, щоб вони навчилися ставитися з повагою до їхніх дій, слів і поглядів;

г) люб'язністю, щоб вони за знаком і словом старших готові були негайно виконати все;

д) украй необхідно, щоб вони навчилися говорити правду... Хай ніколи не привчають їх брехати і говорити не те, що є, серйозно чи жартома;

е) також треба привчати їх до справедливості, щоб вони не торкалися нічого чужого, не чіпали, не брали потай, не ховали і не завдавали комусь шкоди;

є) треба також привчати їх до благодійності, бути приємними для інших, щоб вони були щедрими, а не скупими й не заздрісними;

ж) надзвичайно важливо привчати їх до праці, щоб вони звикли уникати лінивого дозвілля;

з) їх треба привчати не тільки говорити, а й мовчати, де це необхідно...;

и) треба привчати їх до терпіння, щоб вони не думали, що все має з'явитися до них за їхнім кивком, з раннього віку вони поступово повинні привчатися загнуздувати пристрасті;

і) оскільки делікатність (гуманність) і готовність служити старшим є особливою окрасою юнацтва, то буде доцільним, щоб і до цього вони привчалися з дитинства;

ї) нехай вони навчаться також того, що розвиває витонченість манер, щоб до кожного виявляти делікатність, вміти вітатися, подавати руку, схиляти коліно, дякувати за послугу тощо;

й) а щоб тут не виявилося деякої легковажності або грубощів, вони повинні водночас привчатися тримати себе з гідністю, в усьому поводитися стримано і скромно. Володіючи такими якостями, хлопчик легко... здобуде собі прихильність у людей.

8. Що стосується вільних мистецтв, то вони поділяються на три розряди. Адже ми вчимося одне – знати, друге – робити, третє – говорити, або краще – всього (знати, діяти, говорити), крім поганого.

9. У перші шість років дитина починає пізнавати таке:

а) з природних явищ, які стосуються фізики, дитина дізнається про назви стихій і вогню, повітря, води, землі і навчається називати дощ, сніг, свинець, лід, залізо тощо. До цього вона приєднує назви дерев і деяких, більш відомих, і тих, що частіше трапляються, трав і квітів: фіалки, троянди; також відмінності тварин: що таке птах, тварина, кінь, корова тощо; нарешті, як називаються зовнішні частини тіла, для якої мети вони призначені: вуха – щоб слухати, ноги – щоб бігати та ін.;

б) з оптики їй буде достатньо знати, що таке темрява, що таке світло і відмінності деяких найуживаніших кольорів, а також називати їх;

в) в астрономії – розрізняти сонце, місяць і зірки;

г) в географії – місце, де вона народилася і де живе: село, місто, фортеця або замок. Що таке поле, гора, луки, ліс, ріка та ін.;

д) дитина схоплює перші лінії хронології, якщо довідається, що таке година, день, тиждень, місяць, рік, що таке весна, літо та ін.;

е) початком історії буде, якщо вона може запам'ятати, що сталося вчора, сьогодні, минулого року, два чи три роки тому; щоправда, це було б по-дитячому і спогад про це був би слабкий і туманний;

є) з економіки (господарства) дитина повинна довідатися, хто належить до складу сім'ї і хто ні;

ж) з політики – довідатися про якого-небудь у державі консула (бюргемейстра), сенатора (члена ради) або суддю (фогта); подібним чином довідатися про те, що громадяни іноді збираються на наради, тощо.

10. Щодо видів діяльності, то деякі належать до дії мистецтва, стосуються розуму і мови, наприклад – діалектика, арифметика, геометрія, музика; деякі– до дії руки, наприклад, ручні роботи і фізичні вправи:

а) початки діалектики в перші шість років можуть бути засвоєні лише настільки, щоб дитина розуміла, що таке запитання, що таке відповідь, і навчилася на запропоноване запитання відповідати прямо, а не так, щоб на запитання про часник розповідала про цибулю;

б) основами арифметики буде, якщо дитина знатиме, що таке багато або що таке мало, і вмітиме рахувати до 20 або до 60 і розуміти,

ще? таке парне число або непарне, а також, що 3 більше за 2; 3 і 1 = 4;

в) з геометрії вона довідається, що означає мале або велике, коротке або довге, вузьке або широке, тонке або товсте. Також, що називається чвертю, ліктем, сажнем;

г) музичні вміння дітей полягатимуть у тому, щоб співати напам'ять який-небудь віршик із псалмів або гімнів;

д) початком якого-небудь ремесла або праці буде, якщо діти навчаться того, що їм так притаманне: рубати, колоти, сікти, будувати,

розміщувати, зв'язувати, розв'язувати, звалювати до купи, розвалюванії. Щодо мови, то вона розвивається граматикою, риторикою і поетикою:

а) граматика для перших шести років полягатиме в тому, щоб дитина могла назвати стільки речей, скільки їх знає, хоч би вона могла висловити це поки що й з помилками, але чітко і виразно, щоб її можна було зрозуміти;

б) риторика дітей полягає в тому, щоб користуватися природними жестами, а також у тому, щоб наслідувати тропи і фігури, які вони чують;

в) початки поетики полягатимуть у тому, щоб вивчити напам'ять кілька віршів або рим.

12. Далі треба звернути увагу на те, що в окремих цих знаннях і вміннях необхідно з дітьми просуватися вперед, не розподіляючи матеріал з повною точністю за роками або місяцями (як буде пізніше в інших школах), – і саме з таких причин:

а) не всі батьки можуть дотримуватися в своєму домі такого роду порядку, як це буває в громадських школах, де жодні сторонні справи не порушуватимуть порядку роботи;

б) у цьому першому дитячому віці не всі діти володіють однаковими здібностями: деякі починають говорити на першому, а деякі – тільки на другому або навіть на третьому році.

13. Отже, я покажу, яким чином у перші шість років треба давати освіту дітям: 1) у розумінні речей; 2) у фізичній праці і в спритності; 3) в мистецтві мови; 4) у звичаях і доброчесності; 5) в благочесті; 6) оскільки основою всього цього є життя і міцне здоров'я, то передусім буде вказано, яким чином при старанному догляді батьків можна зберегти дітей здоровими і незіпсованими.

Розділ V В який спосіб слід розвивати у дітей здоров'я і силу

2. Оскільки навчати дітей можна тільки в тому випадку, коли вони будуть живі і здорові (адже з хворими і слабкими не досягнеш жодного успіху), то перше піклування батьків – оберігати здоров'я дітей. Це

обов'язок переважно матерів, а тому необхідно тут до них і звернутися з порадами...

4. Жінки мають піклуватися про себе, щоб якось не зашкодити своїй дитині. Тому вони мають бути стримані й помірковані, щоб об'їданням і сп'янінням або несвоєчасним постом, очищенням, кровопусканням, застудами та ін. не виснажувати себе і не підривати своїх сил, щоб не губити і не ослаблювати своєї дитини. Отже, жінкам слід уникати будь-яких надмірностей, поки вони вагітні...

5. Коли дитина вже народилася на світ, обмивши й очистивши її якнайстаранніше й загорнувши ніжну і слабку істоту у теплі і м'які покривала, батьки водночас повинні подбати про відповідне для неї харчування. При цьому особливу увагу слід звернути на те, щоб мати сама була годувальницею і не відштовхувала від себе своєї дитини і не припиняла того харчування, яким вона почала вигодовувати своє дитя у своїй утробі...

6. Отже, я наголошую, що жорстоке відчуження дітей від матерів і харчування їх чужим молоком годувальниць (якщо тільки це не викликане яким-небудь неминучим випадком або слабкістю матерів) насамперед противне Богові і природі, по-друге, шкідливе для дітей, по-третє, згубне для самих матерів, по-четверте, зовсім не заслуговує на увагу і варте суворого засудження...

15. Пізніше, разом з молоком, дітей можна поступово привчати до іншої страви; розумно, однак, починати з такої страви, яка ближча до природної. Ця страва має бути м'якою, солодкою, легко перетравлюваною. Привчати маленьких дітей до ліків (як дехто звик) надзвичайно шкідливо. По-перше, ліки є перешкодою для природного травлення в шлунку і, отже, вадять ростові. Ліки і страва протилежні одне одному: страва дає тілу кров і життєві соки і збільшує їх, а ліки протидіють їм, відтісняють і усувають їх. Крім того, ліки, що їх приймають без потреби, стають природною звичкою і втрачають свою силу, а тому в необхідних випадках не дають жодних результатів, оскільки природа до них звикла...

18. І загалом за здоров'ям дітей слід стежити з надзвичайною старанністю, оскільки їхнє невеличке тіло тендітне, кістки м'які, кровоносні судини слабкі, жоден член ще не розвинувся повністю і досконало. Отже, потрібна розумна передбачливість у тому, як дитину взяти на руки, підняти, носити, покласти, сповити, колихати у колисці, щоб через необережність не зашкодити їй, щоб вона не впала з рук, не вдарилася, а внаслідок цього не втратила зору або слуху, не стала кривою або калікою. Дитина – скарб дорожчий, ніж золото, проте вона тендітніша за скло, легко може піддатися струсові і бути покаліченою, а шкода, що випливає звідси, невиправна.

19. А коли діти почнуть сидіти, стояти, бігати, то, щоб при цьому вони не вдарилися об щось, потрібні маленькі крісла, пов'язки на колінах, коляски; завжди слід починати з найменшого. В деяких місцевостях є звичай пов'язувати дітям голову шапочкою, на зразок подушки, набитої ватою, щоб, упавши, діти не так легко могли пошкодити голову. Цей запобіжний захід може бути застосований і до інших частин тіла. Від холоду і застуди їх захищатиме відповідний одяг і тепле житло. Коротко кажучи, слід піклуватися про те, щоб слабке здоров'я дітей не зазнало шкоди від ударів або надмірної спеки і холоду, від надмірної їжі або пиття, від голоду і спраги, проте щоб у всьому мала місце поміркованість.

20. Буде також корисним дотримуватися впорядкованого способу життя, а саме: кілька разів на день дитині треба лягати спати і знову вставати, кілька разів її слід годувати і розважати, оскільки це дуже корисно для здоров'я і є основою порядку в майбутньому. Хоча де-кому це може видатися смішним, однак справді дітей можна привчити до досить пристойного і приємного порядку; про це свідчать приклади.

Розділ VI В який спосіб слід вправляти дітей у розумінні речей

3. Фізичне життя у дітей, які щойно народилися, полягає в тому, щоб їсти, пити, спати, перетравлювати їжу, рости. Проте це не стосується їхнього інтелекту. Тільки на другому або на третьому році

вони починають розуміти, що таке тато, що таке мама, їжа або пиття та ін. І вони почнуть швидко розуміти, що ми називаємо водою, що вогнем, що вітром, що холодом, що спекою, що коровою, що собачкою, а також і деякі загальні відмінності природних речей...

4. Основою оптики буде сприймання, споглядання того, що природне для дітей; адже світло – перше, що можна побачити, і воно привертає до себе очі. Однак слід стежити за дітьми і не дозволяти їм пильно дивитися на яскраве світло і на блиск, які притуплюють гостроту зору, особливо спочатку, щоб не був послаблений або зіпсований зір, який лише починає зміцнюватися. Треба дозволяти їм дивитися на помірне світло і на все, що блищить спокійно, а особливо на зелене світло...

5. Основи астрономії діти можуть дістати на другому або, в крайньому разі, на третьому році, дивлячись на небо і визначаючи відмінність між сонцем, місяцем і зорями. На четвертому і на п'ятому році вони будуть спроможні спостерігати, що сонце і місяць сходять і заходять; місяць іноді буває повним, іноді половинчастим, а іноді «серпом»: на це можна і слід також указувати. На шостому році можна буде, мабуть, їм повідомити, що взимку дні найкоротші, а ночі найдовші, навпаки, влітку день довгий, а ніч – коротка тощо.

6. Основи географії матимуть місце наприкінці першого року, коли діти почнуть розрізняти свою колиску і лоно матері. На другому і на третьому році їхня географія по лягатиме в тому, щоб пізнати ту кімнату, в якій вони живуть, та ін. Вони повинні розрізняти, коли треба їсти, лягати спати або йти гуляти, де слід шукати світла або тепла. На третьому році вони розширять свої знання з географії, якщо розрізнятимуть і запам'ятовуватимуть назви не тільки своєї кімнати, а й сіней, кухні, спальні, того, що надворі, в стайні, на городі, в будинку й навколо нього. На четвертому році, гуляючи, вони вивчать дорогу по вулиці до ринку, до сусіда, до дядька, до бабусі, до тітки, до свого вихователя. А на п'ятому й на шостому році вони повинні все це міцно запам'ятати і зрозуміти, що таке місто, село, поле, сад, ліс, ріка та ін.

7. Їх також треба вчити розрізняти час, а саме: що одне – день, а інше – ніч, а також що таке ранок, вечір, південь, північ; скільки разів на день слід їсти, спати, молитися. Це будуть перші початки хронології. Далі вони дізнаються, що тиждень має сім днів і який день за яким іде; шість днів – будні, а сьомий день – свято...

8. З історією і розповідями про минуле слід ознайомлювати дітей, тільки-но вони почнуть говорити, причому спочатку за допомогою маленьких дитячих запитань: Хто тобі це дав? Де ти був учора? Де ти був у середу? Хай дитина відповідає: в діда, у бабусі, в тітки та ін. Який подарунок ти звідти приніс?..

9. Економічні знання (тобто розуміння, як вести домашнє господарство) починатимуться на першому і продовжуватимуться в наступні роки, коли діти вже впізнають маму, батька, няню, а потім впізнаватимуть й інших у домі. На третьому році вони зрозуміють, що батько й мати розпоряджаються, а інші підкоряються. На четвертому й п'ятому році вони повинні привчатися до ощадливості; вони мусять розрізняти свій одяг, призначений для святкових днів і для буднів, і перший берегти, не плямити, не рвати, не бруднити об землю. Звідси вони легко зрозуміють, для якої мети слугують скрині, шафи, комори, підвали, замки і ключі, а саме: щоб не кожний мав доступ куди завгодно. Що ж до інших речей, які є в домі, то вони або самі, дивлячись на них, зрозуміють, для чого вони призначаються, або довідаються від батьків, від няньок, від старших братів або сестер та з домашніх розмов. З цією метою особливо корисно давати дітям для гри дерев'яні або олов'яні коники, корови, вівці, коляски, горщики, столи, стільці, кухлі, каструлі; вони слугуватимуть не лише для гри, а й сприятимуть розумінню речей. Адже це й означає навчити маленьких дітей життя...

10. Політичні знання дітей у перші роки можуть бути дуже незначними. Справді, хоч вони чують слова: пан, начальник, консул, претор або суддя, але оскільки вони не знайомі з тим, що ці особи роблять, а хоч би вони й були присутні на місцях виконання громадських обов'язків, то однак не зрозуміли б сутності політичної

роботи, – не треба й ознайомлювати їх із цією роботою. Все це можна буде змінити, якщо вони привчаться до елементів політичної розмови, потроху усвідомлюючи (про що ми згадаємо нижче, коли йтиметься про розвиток моралі), кому вони самі мають підпорядковуватися, кого повинні визнавати і шанувати, щоб їхнє поводження з батьком, матір'ю і домашніми було розумним...

11. Так само дуже розвивають розум дітей і їхнє розуміння байки про тварин та інші майстерно складені оповідання. Такого роду маленькі оповідання діти охоче слухають і легко запам'ятовують. І оскільки у такі майстерно складені байки переважно вкладено певну моральну ідею, то їх слід пропонувати дітям з подвійною метою, а саме: щоб це було цікаво для розуму і щоб поступово прищеплювалося їм те, що колись має принести їм користь.

12. Ось що ми хотіли сказати з приводу того, як розумно розвивати в дітей розуміння речей. Додам одне. Хоча няні й батьки в усьому цьому могли б принести дітям чимало користі, однак найкорисніші тут для дітей – ровесники, байдуже, чи розповідає щось одне одному, чи грається з ним. Однаковий дитячий вік, однакові успіхи, поведінка і звички більше сприяють взаємному розвиткові, оскільки глибиною винахідливості один одного не переважає. Між ними немає жодного прагнення мати зверхність один над одним, жодного примусу, жодного страху, але однакова любов, щирість, вільні запитання і відповіді в кожній справі. Коли ми перебуваємо серед дітей, завжди цього нам, старшим, бракує, а цей недолік є перешкодою.

13. Отже, ніхто не матиме сумніву, що дитина розвиватиме дитину більше, ніж міг би це зробити хтось інший. І тому слід не тільки дозволяти, а навіть вживати заходів до того, щоб діти щодня відвідували компанії дітей і разом з ними гралися на вулицях або бігали. Необхідно тільки стежити за тим, щоб діти не входили до сумнівних товариств, які можуть завдати більше шкоди, ніж користі. Обережні батьки, помітивши, що по сусідству є таке товариство, легко

відвернуть цю небезпеку і не дозволять бруднити цим багном своїх дітей.

Розділ VII В який спосіб слід привчати дітей до діяльності життя і постійних занять

1. Діти завжди охоче чим-небудь займаються, оскільки їхня жива кров не може залишатися у спокої. Це дуже корисно, тому не тільки не слід цьому перешкоджати, а треба вживати заходів до того, щоб завжди в них було що робити. Хай діти будуть тими завжди зайнятими мурашками: що-небудь катають, несуть, тягають, складають, перекладають; слід лише допомагати їм, аби все, що відбувається, відбувалося розумно, і, граючись з ними, показувати їм навіть форми всіх ігор (адже займатися серйозно вони ще не можуть)...
2. Оскільки діти прагнуть наслідувати все, що бачать в інших, то їм слід дозволяти це, за винятком тих випадків, коли вони хочуть користуватися речами, якими вони можуть завдати собі шкоди або що-небудь зіпсувати, як, наприклад, ножами, сокирами, склом та ін. Де це підійде, замість справжніх речей для користування дітей треба мати готові іграшкові речі: олов'яні ножі, дерев'яні мечі, плуги, коляски, санчата, млини, будиночки та ін.; завжди граючись з ними, діти розвиватимуть у тілі здоров'я, в розумі – жвавість, а в усіх членах – рухливість. Вони охоче будують будиночки і виводять стіни з глини, тирси, дерева, каміння; тут виявляються здібності до будівництва. Словом, у що б не захотіли гратися діти (аби тільки це не було шкідливим), їм слід допомагати, а не перешкоджати. Адже їм більше нічим займатися, а бездіяльність шкідлива для душі і тіла.
3. На першому році достатньо механічного вміння, якщо діти навчаться відкривати ротика для їжі, тримати прямо голову, повертати очі, брати що-небудь рукою, сидіти, стояти та ін. Все це буде радше справою природи, ніж вправи.
4. На другому й третьому році механічні навички будуть ширшими. В цей час діти починають розуміти, що означає бігати, стрибати, різним способом повертатися, гратися з чим-небудь,

запалювати, знову гасити, переливати воду, переносити щось з місця на місце, класти, піднімати, розстеляти, ставити, обертати, згортати, розгортати, згинати, випростовувати, ламати, колоти та ін.; все це слід дозволяти дітям; більше того, при нагоді показувати їм.

5. Четвертий, п'ятий і шостий роки мають бути заповнені ручною працею і всілякими будівельними роботами...

6. Також слід заохочувати дітей вправлятися в малюванні і в письмі... на четвертому або п'ятому році життя, в міру того, як можна буде помітити або збудити нахил до цього, запропонувавши їм крейду (біднішим – вуглину) для того, щоб вони за бажання ставили крапки, проводили лінії, гачки, хрести, кола. У вигляді гри або для розваги можна також потроху показувати, в який спосіб це робити...

8. Основи арифметики можна закласти лише на третьому році, коли діти почнуть рахувати спочатку до п'яти, а пізніше до десяти або принаймні почнуть чітко вимовляти ці числа, хоч би спочатку вони й не розуміли, що це означає. Згодом вони самі могли б помітити, для якої мети слугує ця лічба. Якщо на четвертому, п'ятому, шостому році вони навчаться рахувати по порядку до двадцяти і швидко розрізняти, що сім більше від п'яти, п'ятнадцять більше від тринадцяти, то цього буде досить. Яке число парне і яке непарне, вони без жодних труднощів зрозуміють із гри, яку ми називаємо «пара – не пара». Вправляти в арифметиці далі буде некорисно і навіть шкідливо. Адже ніщо з такими труднощами не сприймається нашим розумом, як число.

9. Основи геометрії вони будуть спроможні засвоїти на другому році, розрізняючи, що ми називаємо великим і що малим; отже, вони легко засвоять, що таке коротке, довге, широке, вузьке. На четвертому році вони зрозуміють відмінності деяких фігур, наприклад, що ми називаємо колом, що лінією, що хрестом. Нарешті, вони довідаються про назви найуживаніших мір, зокрема, дюйм, чверть, п'ядь, лікоть, крок, фунт, квадрат та ін. Коли щось стане їм більш відомим, вони, само собою, спробують виміряти, зважити й зіставити одне з одним...

Розділ VIII В який спосіб слід майстерно вправляти дітей у розвитку мови

2. У деяких дітей начатки граматики починають виявлятися з шести місяців, але зазвичай – наприкінці першого року, коли в їхній мові починають формуватися деякі звуки або навіть склади: я, е, і, ба, ма та ін. Проте наступного року це, безперечно, виявляється повніше, коли діти намагаються вимовляти цілі слова. В цей час їм пропонують вимовляти деякі легкі слова: тітка, мама, тато; саме так і слід вчиняти, бо сама природа наказує починати з легшого, оскільки дитячому язикові, що вперше вправляється, важко вимовляти так, як вимовляємо ми, дорослі: батько, мати, страва, пиття та ін.

3. Однак, щойно язик у дітей починає діяти краще, шкідливо дозволяти їм говорити гаркаво. Інакше кажучи, якщо дійде до вивчення більш важливого, вони змушені будуть, нарешті, говорити правильно і відучуватися від того, що раніше засвоїли неправильно. Чому ж мати, сестра, няня не займаються з дітьми, які вже починають говорити вільно, і під час ігор та розваг не навчать їх вимовляти добре і виразно букви, склади і цілі слова (однак передусім більш короткі), або окремі літери, або склади? На цьому році життя їм і потрібна лише така граматика. Ці вправи можна продовжувати до третього року; іноді, внаслідок повільного розвитку деяких дітей, це необхідно й пізніше.

4. На четвертому, п'ятому, шостому роках водночас із розумінням оточення мова дітей збагачуватиметься; тільки не слід ігнорувати вправи, щоб вони звикли називати своєю назвою все, що бачать вдома і чим займаються. Тому слід часто ставити запитання: що це таке? що ти робиш? як це називається? – при цьому завжди слід звертати увагу на те, щоб вони вимовляли слова виразно...

Розділ IX В який спосіб слід вправляти дітей у моральності та чеснотах

У IV розділі я виклав, що то за зовнішні чесноти, які слід із перших років розвивати в дітей. Тепер я зазначу, як розважливо і

зручно це слід робити. Якщо хтось запитав би, в який спосіб у такому ніжному віці можна привчити дітей до цих серйозних речей, я відповів би: молоді деревця легше примусити рости так або інакше, ніж доросле дерево; так само значно швидше можна спрямовувати на все добре юнацтво в перші роки його життя, ніж пізніше, користуючись при цьому тільки науковими засобами. Вони такі:

Постійний зразок чеснот.

Вчасне і розумне наставляння та вправи.

Помірна дисципліна.

Слід постійно показувати дітям гарний приклад, оскільки (як ми це належним чином зробили у «Великій дидактиці») Бог подарував дітям ніби властивість мавп, а саме: пристрасть наслідувати все те, що в них на очах роблять інші. Так, хоч би ти ніколи нічого не зобов'язував дитину робити, тільки б в неї на очах щось говорив або робив би, ти побачиш, що, наслідуючи, вона спробує робити те саме; це підтверджено постійним досвідом.

Однак до цієї властивості слід буде додати вчасні й розумні напуття. Словами доцільно навчати дітей тоді, коли ми бачимо, що приклади діють на них недостатньо, або коли, намагаючись наслідувати приклад інших, вони роблять це не досить вправно. Отут і буде корисно зробити їм напуття, щоб вони поводилися так, а не інакше: Ось, дивись, як роблю я, як роблять батько й мати. Кинь це! Соромся! Ти не станеш чудовим юнаком, якщо поводитимешся таким чином...

Щоб діти більше звертали увагу на приклади чеснот і вмовляння, іноді потрібне також покарання. Є два ступені покарання. Перший ступінь – окрик на хлопчика, якщо він у чомусь поводиться непристойно. Однак це слід робити розумно, щоб він не був приголомшений і водночас відчував страх і стежив за собою. Іноді за цим можуть іти більш сильний осуд і звернення до його сумління з наступним умовлянням і погрозою, щоб він цього більше не припускався. Якщо буде помітне виправлення, то корисно негайно або

дещо пізніше його похвалити. Адже розумною похвалою і осудом можна досягти багато чого не лише в дітей, а й навіть у дорослих...

Розділ XI Як довго діти мають перебувати в материнській школі

1. Як маленькі рослини, що виросли зі своїх насінин, пересаджують на город, щоб вони краще росли й давали плоди, так і вихованих під покровом матері дітей, які зміцніли розумово й фізично, для кращого зрощування слід передавати під догляд учителів. Адже перенесене в інше місце деревце завжди виростає вищим, а садовий плід завжди смачніший від польового. Проте коли і як це слід робити? Відпускати дітей з материнської хати і передавати викладачам раніше шестирічного віку я не радив би з таких причин.

2. Надто юний вік потребує для себе більшого піклування, ніж скільки міг би дати йому вчитель, який тримає під своєю опікою багато дітей. Отже, поки що краще їм залишатися під рідною материнською стріхою.

3. Далі, безпечніше, щоб мозок ґрунтовно зміцнів раніше, ніж він почне працювати, а в дитини на п'ятому або шостому році тільки-но завершується формування черепа і мозок стає твердим. Отже, для цього віку достатньо того, що запропоновано для розуміння під час домашнього навчання, само собою, непомітно і ніби граючись.

4. Крім того, було б зовсім некорисним, коли ми діяли б інакше. Якщо взяти для прищеплення ще слабкий сучок, він ростиме кволо і повільно, а якщо він більш міцний – то сильніше й швидше. Молодий кінь, надто рано запряжений у віз, стає слабшим, а якщо дати

йому достатньо часу, щоб підрости, везтиме краще і винагородить за надану відстрочку.

5. І, нарешті, не така велика відстрочка чекати до шостого або початку сьомого року, коли вжито заходів (як ми зазначили), щоб удома не бракувало того, в чому діти могли б зміцнюватися в ці перші роки свого життя. Якщо дитина у зазначений спосіб уже почала набувати навичок у благочесті і добрих звичаях (особливо в шанобливості, слухняності і покорі старшим), а також у мудрості,

швидкому виконанні справи, у виразній вимові слів, – то не буде запізно, якщо вона піде вчитися до школи в шість років.

6. Усупереч цьому я не радив би затримувати дитину більше шести років, оскільки в цей строк легко можна завершити те, що (у згаданий вище спосіб) слід було засвоїти вдома. І якщо далі негайно не віддати дитину до справжньої школи, безсумнівно, вона звикне до некорисного відпочинку й знову стане дикою...

9. Ознаки, за якими можна зробити висновок про здатність дітей відвідувати громадські школи:

а) якщо дитина засвоїла те, що їй слід було засвоїти в материнській школі;

б) якщо в ній помічено увагу й роздуми з приводу пропонованих запитань і певну здатність до суджень;

в) якщо в неї крім цього виявиться певне прагнення до більш високої освіти.

Розділ XII У який спосіб батьки мають готувати своїх дітей до школи

1. Усі людські справи, якщо ними займатися з користю, потребують обачності та належної підготовки... Отже, батьки мають свідомо віддавати своїх дітей для освіти до школи й передусім самі повинні подумати, що мають тут робити, і відкрити дітям очі, аби вони замислилися над цим самим.

2. Отже, нерозумно вчиняють ті батьки, які без усякої підготовки приводять своїх дітей до шкіл, ніби телят до бойні або худобу в стадо; хай потім шкільний учитель мучиться з ними, терзає їх, як хоче. Проте ще більш нерозумні ті, хто зробив з учителя страховисько, а зі школи застінок, і все ж таки приводять туди дітей. Це буває в такому випадку, коли батьки або слуги у присутності дітей необачно базікають про шкільні покарання, про суворість учителів, про те, що діти більше не гратимуться тощо. «Пошлю тебе до школи, – кажуть, – заспокоїшся, відшмагають тебе, зачекай-но» та ін. У цей спосіб у дітей розвивається не лагідність, а ще більше здичавіння, відчай і рабський страх перед батьками й учителями.

3. Отже, розумні і благочестиві батьки, вихователі та попечителі вчинятимуть так. По-перше, коли наближається час посилати дітей до школи, вони підбадьорюватимуть їх, нібито починається ярмарок або збирання винограду, кажучи, що вони підуть до школи разом з іншими дітьми і разом з ними вчитимуться і гратимуться. Батько або мати може також пообіцяти дитині гарний одяг, елегантний капелюх, красиву дощечку для письма, книжечку і щось подібне, а іноді й показати те, що вже підготовлено для неї (до дня вирядження до школи). Однак не даватимуть цього (щоб у дітей дедалі більше пробуджувалося бажання), а тільки обіцятимуть, що дадуть. Про це говоритимуть такими або подібними словами: «Ну, дорогий сину, уклінно молись, щоб скоріше настав той час, будь благочестивим і слухняним» тощо.

4. Добре також роз'яснити дітям, яка це чудова справа відвідувати школу і навчатися... А щоб вони заздалегідь певною мірою ознайомилися з цими заняттями, не завадить дати їм у руки крейду, якою б вони могли малювати на лавках, на столі або на цій дошці проводити лінії, малювати, що тільки заманеться: чашки, хрести, кола, зірочки, коней, дерева та ін., чи передадуть вони це правильно чи ні – не важливо, аби вони діставали б від цього задоволення. Неможливо, щоб це залишилося без результату: адже таким чином вони легше звикнуть креслити літери і розрізняти їх, і взагалі не слід пускати поза увагою нічого, що крім того ще можна вигадати для збудження в дітей любові до школи.

5. Батьки, крім того, мають прищеплювати дітям любов і довір'я до майбутніх викладачів. У єдиний спосіб досягти цього неможливо. Іноді слід з любов'ю згадувати про вчителя, називаючи його дядьком по батькові або по матері, хрещеним батьком, сусідом і взагалі розхвалюючи його вченість і мудрість, його люб'язність і доброту, визнаючи, що він людина видатна, багато знає, ласкавий до дітей і любить їх...

Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: навч. посіб. / упоряд З. Борисова. Київ: Вища школа, 2004. С. 10-25.

Додаток 2

Григорій Костюк
(1899 – 1982)

ПРО РОЛЬ СПАДКОВОСТІ, СЕРЕДОВИЩА І ВИХОВАННЯ В ПСИХІЧНОМУ РОЗВИТКУ ДИТИНИ

...Із чим же народжується дитина на світ? Вона не народжується із закладеними в її природі ідеями, прихованими в ній апріорними формами свідомості, як стверджували філософи-ідеалісти. Вона не народжується злою або доброю, мужньою або полохливою, поетом або філософом і т. ін. Проте вона і не є чистою дошкою або просто воском, з якого можна ліпити, кому що заманеться. Дитина народжується з певними передумовами для подальшого свого психічного розвитку.

Такою передумовою насамперед є наявність фізичної організації, яка ще не набула свого розвитку, проте вже має основні людські риси, зокрема наявність нервової системи, що несе в собі задатки для розвитку різноманітних психічних властивостей.

...Від народження дитина має також органічні потреби і пов'язані з ними інстинктивні потяги. Деякі дослідники знаходять більшу кількість їх у дитини, інші – меншу. Проте майже всі погоджуються, що її інстинкти своєрідні і відрізняються від інстинктів малят тварин...

...Отже, тут існує певна неминучість. Вона полягає в тому, що на основі людських спадкових передумов народжується людська істота з величезними можливостями розвитку. Зрозуміло, що визнання цієї неминучості не має нічого спільного з фаталізмом. Воно не тільки не перешкоджає здійсненню наших виховних завдань, а й, навпаки, слугує його необхідною природною передумовою.

...Отже, між природженими фізіологічними особливостями дитини і рисами її майбутньої особистості немає однозначної відповідності. До того ж самі фізіологічні особливості не незмінні. Вони змінюються у процесі подальшого фізичного розвитку дитини, зокрема під впливом піклування про зміцнення її нервової системи, її виховання.

...Основною формою впливу суспільного середовища на психічний розвиток дитини є виховання. Воно є тією діяльністю, зміст якої скеровано на піклування про підростаюче покоління, створення умов для його розвитку, передання йому потрібних знань, вироблення в нього певного світогляду і норм громадської поведінки.

РОЗВИТОК І ВИХОВАННЯ

...Розвиток індивіда – це зміни, яких зазнає істота, що розвивається.

...Індивідуальний розвиток людини, або її онтогенез, – це становлення її не лише як організму, а й як особистості, свідомої соціальної істоти. Це – єдиний цілісний процес, що виявляється у різних формах: морфологічній, біохімічній, фізіологічній, психічній, соціальній.

...У процесі розвитку виробляється індивідуальна своєрідність кожної особистості. Кожна особистість проходить загальні для всіх індивідів вікові ступені, але проходить їх по-різному. З'являються індивідуальні відмінності в самому процесі розвитку і його результатах: у функціональних особливостях нервової системи, у фізичних, розумових, емоційних, моральних й інших властивостях, інтересах, нахилах, здібностях, темпераментах і характерах людей. Будучи стійкими, вони зумовлюють динаміку поведінки, успіхи людини в навчанні і праці, в суспільному житті. Виникнення цих відмінностей пов'язане з умовами розвитку.

ПРО РОЗВИТОК МИСЛЕННЯ У ДІТЕЙ
(ВИНИКНЕННЯ ПОНЯТТЯ ЧИСЛА В ДИТИНИ)

...Згідно з нашими результатами, в основу усвідомлення дітьми кількості покладено їхнє практичне оперування множинами конкретних предметів. Усвідомлювати кількість діти починають наприкінці третього року життя під час спілкування з дорослими, коли для цього вже створено необхідні передумови в життєвому досвіді дітей. У процесі попередньої діяльності з різними множинами предметів вони вчаться об'єднувати їх у групи і

роз'єднувати, складати і розкладати, будувати всілякі фігури і руйнувати їх, переставляти предмети, переносити по одному і групами з місця на місце, розташовувати, сприймати групи предметів загалом і виділяти окремі елементи їх, помічати зникнення, збільшення і зменшення предметів у групі. В основу цього досвіду дітей покладено утворювані практично системи сенсомоторних зв'язків. Оскільки діяльність дітей здійснюється в умовах розвитку їхнього мовного спілкування з дорослими, пізнавальні результати її вже тоді частково фіксуються й узагальнюються за допомогою засвоюваних слів («ще», «багато», «мало», «разом», «окремо», не кажучи вже про слова, які називають самі предмети, деякі їх ознаки і практичні дії з ними). Актуалізація цих попередньо вироблених зв'язків дає змогу дітям виконувати нові завдання, що потребують розуміння кількості предметів.

...Таким чином, поняття числа виникає в дитини в результаті пізнання нею кількісних відношень речей. Дитина абстрагує число від цих речей, проте абстрагування є для неї активним процесом. Воно передбачає вироблення нових способів дій (спочатку практичних, потім розумових) з об'єктами в умовах мовного спілкування з дорослими. Ці дії полягають у виокремленні об'єктів як одиниць з деяких сукупностей, об'єднанні окремих одиниць в групи, віднесенні їх до класів множин, розташуванні останніх у порядку зростання. Це з самого початку пояснює наявність в понятті числа нерозривної єдності аналізу й синтезу, сукцесивності і симультанності. Поняття числа за способом походження – продукт аналітичних і синтезувальних, абстрагувальних й узагальнювальних дій дитини з об'єктом (звідси його оперативний характер), а за своїм змістом – це знання кількісних відношень їх. Вироблення в дітей перших понять про кількості відбувається з допомогою тих самих операцій, що й інших понять, тут вони лише набувають своїх особливостей, зумовлених своєрідністю відношень об'єктів, що пізнають діти.

ЗДІБНОСТІ ТА ЇХ РОЗВИТОК У ДІТЕЙ. ІНДИВІДУАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ В ЗДІБНОСТЯХ

...Індивідуальні відмінності в здібностях у дітей виявляються в кожному віці по-різному відповідно до вікових особливостей психічного розвитку їх.

Так, у ранньому і дошкільному віці вони виявляються в тому, як швидко різні діти оволодівають,першими предметними діями, мовою, лічбою, як формуються у них перші уявлення і поняття про навколишнє середовище і відбувається перехід від так званої процесуальної гри, що полягає в маніпулюванні іграшками, до змістовної, сюжетної ігрової діяльності. Діти, які швидше розвиваються психічно, раніше залучаються до такої діяльності, в якій виявляються їхні прагнення жити життям дорослих, брати в ньому активну участь. їхні ігри змістовніші, триваліші, в них більше ініціативи в образному перетворенні безпосередньо заданої ситуації, ніж у дітей з уповільненим розвитком. Уже в цьому віці в деяких дітей виявляється особлива схильність до сприймання і відтворення музичних вражень, до образотворчої діяльності.

Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: навч. посіб. / упоряд З. Борисова. Київ: Вища школа, 2004. С. 465-468.

Додаток 3.

Інформаційні ресурси

1. Дошкільна освіта. URL: http://edu.rin.ru/preschool/index.html
2. Декларація прав дитини. Прийнята Генеральною Асамблею ООН 20 листопада 1959 року. URL:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_384
3. Закон України «Про дошкільну освіту» URL: zakon.rada.gov.ua/go/2628-14
4. Закон України «Про освіту». URL:zakon.rada.gov.ua/go/1060-12
5. Кононко О. Л. Про базову програму «Я у Світі». URL: http://www.ukrdeti.com/iamysviti/iamysviti2.html
6. Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір. URL: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/3145/
7. Освітній мегапростір. URL:http://simonischool.at.ua/
8. Положення «Про заклад дошкільної освіти». URL: http://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/2740/
9. Програма всебічного розвитку дитини «Крок за кроком». URL: http://www.ussf.kiev.ua/index.php?go=Content&id=6
10. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» URL:http://f.osvita.org.ua/news/db/53640.doc
11. Сайт для вихователів/ URL: http://volodumurivna.at.ua/load/pracjuemo_za_programoju_ja_u_sviti/2
12. Типовий статут закладу дошкільної освіти. URL: http://www.uazakon.com/document/fpart95/idx95048.htm

Додаток 4.

Софія Русова
(1856 – 1940)
Роль жінки у дошкільному вихованні

(збережено мову оригіналу)

Дошкільне виховання щодалі набирає великого значення в громадянстві і в справі виховання дитини. Психологія – наука про душу людини – визнає, що малий вік дитини має найбільший вплив на увесь розвиток тіла й розуму дитини, на виявлення всіх її здібностей. Негарні або добрі умови життя в ранні дитячі роки, гарне чи невдале керівництво малою дитиною міцно на ній відбиваються; під їх впливом з дитини виростає або дуже гарний здібний до праці громадянин, або шкідливий для громадянства недбайло.

Перш за все дитина мусить виростати в чистому, добре провітрюваному помешканні, мусить мати здорову страву. Там, де родина не може цього дати дітям, має допомогти їй громадянство. Другою умовою доброго розвитку дитини є виробка в неї добрих звичок до праці, до товариства, до совісного виконування своїх маленьких обов'язків, до пошани для Бога. І перші і другі умови для найкращого розвитку дитини дають дошкільні установи – добре організовані дитячі садки, захоронки, ясли, майдани. Усі вони дають добре, здорове виховання дітям і приносять матерям велику допомогу, даючи їм змогу ходити на заробітну працю, не залишаючи малих дітей без деякого догляду. Так у ясли жінка може занести свою дитину на цілий день і знає, що вона буде не лише нагодована, вмита та лікарськи плекана. У дитячих садках діти вже навчаються добре гратися, працювати й дечого вчаться – співати, малювати, рахувати, оповідати, а пізніш (коло 6 років) читати та писати. Тут же їх годують і миють, бо чистота – головна умова здоров'я.

Усяка дошкільна установа має бути влаштована в чистому помешканні, оточеному чи городом, чи садком або коло лісу, Щоб діти могли бути якнайбільш на чистому повітрі, могли під керуванням

учительки робити всякі спостереження в природі. Як ростуть рослини, як живуть пташки, метелики, комашки, щоб могли працювати коло землі, робити прогульки в ліс, у поле. Коло помешкання дошкільної установи мусить бути чимало сонця, купи чистого пісочку, в якому дітям здорово гратися. Для розвитку дитячого розуму в дошкільній установі має бути зібраний ріжнорідний матеріал для діточих праць, для їх навчання; він не мусить бути коштовним, більш усього місцевий – глина, камінь, квітки для пізнавання кольорів, дерев'яні куби для будівлі, які діти люблять будувати, папір, нитки, олівці і т. ін. В Італії дві сестри Ацца – керівниці дитячих садків, щоб зробити улаштування їх якнайдешевшим, вигадали при кожному дитячому садку заводити шкільний музей. Діти взагалі люблять збирати всякі дрібниці – камінчики, шворки, заліззя, малюнки і т. ін. Завше мають повні кишені. Сестри Ацца промивають ці збірки і на цих проводять цілі лекції, з яких діти багато дечого навчаються. Це добрий приклад і для наших дитячих садків. Бажано також мати в дитячому садку який-небудь музичний інструмент – піаніно, скрипку, бандуру, грамофон, бо чи ж можна уявити собі українську дитину без співу, без нашої чудової пісні, без танцю, без нашої веселої коломийки. У дитячому садку мусять розвиватися всі здібності, всі нахили дитини до ріжної праці, мусять ріжноманітні рухи розвинути й тіло дитини.

За всі часи, як почало розвиватися дошкільне виховання, коло нього стояли жінки. По всіх країнах жінки керували дошкільними установами, жінки творили нові найкращі методи для виховання малих дітей – пані Монтессорі, сестри Ацца (в Італії). Жінки найбільш захоплювалися новими методами великих педагогів: Декролі, пані Гамаїд Дешам (у Бельгії), Пластед в Америці і ін. А скільки самовідданих учительок присвятило все своє життя вихованню вбогих малих дітей, утворило практично ту веселу, осяяну любов'ю, натхненну великою моральною ідеєю обстановку дитячого садка, в якій дитина справді навчається пізнавати Бога і Його закон любови, розуміти своє оточення і ставати свідомою малою українкою, малим українцем. Кожний дитячий садок – це є перша найрідніша школа для

дитини, національна школа, в якій пробуджується її національна і громадська свідомість. Кожна учителька дошкільної установи має це добре пам'ятати і вносити в своє виховання найбільш національно-патріотичного елементу. Перш за все в ньому лунає рідна мова, а спочатку навіть рідний місцевий діалект, лунає народна пісня, народна українська казка, легенда, козача душа, українське поетичне слово. Воно мусить захоплювати дітей своєю красою.

О Слово рідне! Шум дерев,
Музика зір блакитних,
Шовковий спів степів широких,
Дніпра між ними левій рев! *(Олесь).*

У грі дітей, в їх праці має бути внесений національний елемент, давні народні ігри і забави («Воротар», «Ой, ми пиво варили» і др.), в працю – народний орнамент, у життя дитячого садка мають бути введені народні свята (Різдво з колядками, з Вертепом, Русалчині дні з веснянками, вінками з квітів, Івана Купала з купальськими вогнями і піснями і т. ін.). Уся хата дитячого садка з її окрасою має казати, що ти українець, ти українка, навкруги тебе рідна твоя земля Україна, рідний тобі народ, ти мусиш знати свій край, знати, що твій народ утворив гарного, вічно прекрасного. Усі ці перші емоційні враження під керуванням добре підготовленої учительки викличуть у чулих дитячих серцях перші моральні почуття, як шанувати і любити Бога і свій нарід, свій край, як високо ставити в своєму житті ідеал добра і правди і бути готовим завше героїчним подвигом служити цьому ідеалові. Учителька дитячого садка має закидати зерна героїчного натхнення в душі своїх вихованців так глибоко, щоб ніякі будяки майбутнього буденного матеріального життя не заглушили їх. Люди в наші часи придбали чимало матеріальних скарбів – опанували землею, водою, повітрям, але в своїх взаємних відносинах часто поводяться ще з жорстокістю первісних несвідомих дикунів, і щоб перемогти звірячі звичаї у взаєминах не лише окремих людей, а й цілих народів, потрібно ще чимало морального геройства, якого діти й навчаються у своїй першій рідній школі від своєї учительки так словом, як і прикладом. А

для цього учителька мусить виховати в кожній дитині мужність, тверду волю і працездатність, як каже наша поетка У. Кравченко:

Стань сильна і свідуща прав людини, До жнива стань і з нив снопи збирай. В твоїх руках твоє і всієї родини Добро і воля, і ясний щастя рай!

Це рай для дитини – рай веселої праці, товариського єднання, яке малих діток зве на труд для громадянства. Зве до свідомого життя –

Щоб став ти поміж сильне покоління, Що Україні дать зуміє і волю, і хліб. *(У. Кравченко)*

Морально-соціальна роль виховниці не обмежується внутрішньою працею з дітьми в стінках дитячої дошкільної установи; ні, вона має вести постійні зносини з батьками своїх вихованців, особливо по селах. Вона має викликати у селян інтерес до шкільного виховання, змагатися, щоб по селах була розкинута ціла мережа дошкільних установ, нахиляти селян провадити їх спільними зусиллями. Вона має стати старшою сестрою для матерів своїх вихованців, давати їм поради для найкращого ведення родинного хатнього життя і морально, і гігієнічно. Вона мусить вносити в хати національну свідомість, освіту і тим якнайкраще виконувати своє національно-культурне післанництво. Для цього вона має бути добре підготованою науково, знати психологію, щоб добре розуміти своїх вихованців, їх нахили, їх поступінний розвиток, бути освіченою в педагогіці, в літературі, в природознавстві, добре знати українську мову, вміти співати, трохи розумітися в ручних працях, в малюванні, фізичних вправах і бути українською патріоткою, вміти дітям передати цей патріотизм, повний любови до свого народу і позбавлений усякої агресивности, якої-будь ненависти. Вона має утворити в дитячому садку веселу працьовиту атмосферу, і знову, кажучи словами У. Кравченко:

Сміх нас веде до боротьби, Де радість, там і чин іде. Лиш там, де сміх, зло пропаде. Нехай дзвенить, як шум Каскад, Сміх наших молодих громад, Не буде більш брехні і зрад!

Велике виховуюче значення дошкільних установ для здорового фізичного і морального розвитку наших дітей. Велика і роль жінки –

виховниці садка для нашого національно-соціального життя. І дуже бажано, щоби ціла мережа дитячих садків була організована по всіх селах, щоб ці дитячі садки стояли якнайближче до народного життя і мовою, яка в них лунає, і тим матеріалом, який у нас вживається для ігор і праці дітей; щоб на чолі кожного дитячого садка стояла інтелігентна, добре до праці підготована виховниця, національне свідома українка. Для підготовки дошкільних педагогів повинен бути організований інститут дошкільного виховання з 3-літнім теоретичним і практичним курсом.

Софія Русова і Галичина. Збірник статей і матеріалів. Івано-Франківськ: Вік, 1996. С. 21-25.

Додаток 5

Фрідріх Фребель
(1782-1852)

ДИТЯЧИЙ САДОК
ЗНАЧЕННЯ ВІДЧУТТІВ І ПОЧУТТІВ ДЛЯ РАННЬОГО ВИХОВАННЯ. МЕЛОДІЙНЕ, РИТМІЧНЕ Й ДИНАМІЧНЕ ЖИТТЯ ДИТИНИ. РОЛЬ СЛОВА

Як усякий справжній розвиток, освіта, а разом з тим і виховання мають свою основу й джерело у почутті й відчутті, а також і в передбаченні, таким чином, в серці, то все це має знаходити собі відповідник уже з раннього дитинства, вже при першому розвитку тіла, його членів, почуттів і розуму дитини, а для цього слід, щоб дитина водночас була введена у світ гармонії й співзвуччя, у світ ритмічного, мелодійного й динамічного (ритму й мелодії), а отже, у світ музичних звуків (тонів) і співу, до якого діти самі, як ми знаємо, мають великий! нахил, більше того, навіть потребують цього.

Ми спостерігаємо, як матері й взагалі ті, хто доглядає дітей, рано і заспокоюють дитину, застосовуючи ритмічні рухи (так зване пестування, колихання, рівномірне постукування тощо), і як дитина, і справді, почувається при цьому задоволеною. А це, очевидно, пов'язане з биттям пульсу, а отже, з діяльністю серця і, як зазвичай і гадають, пов'язане з місцем знаходження наших почуттів. Так, ми і бачимо, що здорове й цілком задоволене немовля, щойно мати покладе його в ліжко, засинає, ніби заколисуючи себе співом. Ми можемо і спостерігати, як матері й няньки, помічаючи такі звички і починаючи і доглядати їх самі, не лише заколисують своїх дітей співом, а й звертаються до нього як до заспокійливого засобу і в інших випадках, і коли виникає потреба. І дещо пізніші явища у житті дітей підтверджують, що ритм і спів тісно пов'язані з різними виявами життя у дітей.

Таким чином, ритмічний рух і гармонійний спів неодмінно належать уже з раннього дитинства до засобів такого, що в усіх відношеннях задовольняє, а отже, і здорового виховання людини, і ми

повинні визнати, що зазначені вище суворі вимоги виховної епохи, яку ми переживаємо, можуть бути цілком задоволені лише за умови застосування певною мірою співу вже у ранньому дитинстві: він рано зміцнює в дитині елемент шляхетного і робить дитину ще вразливішою у цьому відношенні. Саме тому й перші ігри, що слугують для розвитку тіла, окремих його членів і почуттів, маленькі ігри, що су-проводжуються так званими материнськими і пестливими піснями, які у найбільш ранньому дитячому періоді для немовлят є ніби практичними зразками, супроводжуються переважно співом. Завдяки цьому в галузі досить важливого початкового, зміцнюючого і розвиваючого виховання дитини вводиться слово, що сприяє порівняльному мисленню, – цей найістотніший елемент людського виховання, виховання людини-дитини, – спочатку інстинк-тивно у вигляді материнських балачок, а потім особливо рішуче у вигляді музичних звуків пісні.

ЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ЯК ЗАСОБУ РОЗВИТКУ ДИТИНИ. ПЕРША ІГРАШКА ДИТИНИ

При всебічно розпочатому розвитку почуттів, членів, усього тіла й душі, що проникає в душу і потребує догляду лише у своїх перших начатках, дитина ще потребує предмета, на якому вона могла б самостійно й самодіяльно розвиватися далі й повніше; справді, дуже рано ми спостерігаємо, як дитина з метою застосування до діла, для зміцнення й вправляння сили своїх рук і пальців намагається схопити предмети, що її оточують, навіть що-небудь у самої себе, наприклад свої щоки тощо, при цьому вона стискає свій великий палець або міцно тримає охоплений палець матері та ін.

Природа, саме природа людини, потребує (і це вже рано виявляється в дитині) для виявлення життя, що знаходиться у ній, для виявлення нею своєї внутрішньої істоти відповідного образу, тобто образу, протилежного й рівного їй; ця вимога, це прагнення нерозривно поєднане з людиною, невід'ємне від її появи й існування на землі, дещо таке, що саме тому й повторюється при появі людини скрізь на земній кулі й за всіляких умов.

Звернімося до самої дитини з цим питанням і побачимо, які предмети обере вона у найранніший період свого розвитку як зовнішній образ свого власного Я і своїх прагнень. Найпростіші, неживі, як ми кажемо, але водночас – і це дуже показово – найважчі предмети, дерево й каміння їй понад усе до вподоби; хлопчики люблять носити щось якомога більше і якомога тяжче, і серед таких предметів передусім вишукують собі іграшку; точнісінько так і дівчатка роблять своєю улюбленою іграшкою важку, велику ляльку або шматок Дерева.

У викладеному ході людського розвитку, як він виявляється у кожній дитині, водночас яскраво висловлено, як на неї потрібно дивитися і як до неї ставитися: що, який предмет потрібно дати дитині на початку її самодіяльності, коли, де і як, чому й для чого.

Цей предмет має бути подібним до дитини, тобто він має бути замкненим у собі, містити у собі життя, розвивати і засвоювати його собі^ вирівнювати протилежності життя у своїй власній істоті; дитина також шукає такого предмета, який тому є їй протилежним і рівним. Як дещо рівне їй, цей предмет має бути, по-перше, таким, з якого дитина як істота, призначена для вільного розкриття свого власного Я, могла б зробити ніби все, тобто могла б у ньому і під виглядом його уявити саму себе і розуміти, що їй заманеться.

Тому, по-друге, це має бути дещо їй прямо протилежне, це має бути річ, засіб, тоді як дитина сама по собі і для себе самої є лише чистою метою.

З цих умов зрозумілий характер першої дитячої іграшки, і в них з інстинктивною яскравістю виявляється також той глибокий зміст, з яким дитина обирає для своїх ігор кийок, камінь, дощечку, шматочок дерева, величезну ляльку, важкий мішок з піском або, з іншого боку, глину, купу землі чи піску, земляний курган, у якому вона з величезною насолодою може заритися. Зрозуміло також, чому вона, однак, урешті-решт, для найбільш вільного розкриття своєї істоти з найбільшою охотою обирає м'яч, який, як відомо, є для всього цього центральним і об'єднуючим пунктом, можна сказати, заступником

усього того, що дитина шукає в предметі, що слугує їй подобою для розвитку і розкриття її душевних сил. Він об'єднує в собі всі потрібні для цього якості: замкнутість у собі і водночас здатність слугувати заступником усіх речей; спокій і рух, загальність і єдність, Усебічність і одноманітність поверхні, елементи, видимі й недосяжні для зору (наприклад, його середина, вісь тощо). З допомогою м'яча дитина може відтворити й уявити безліч образів, які вона носить у вигляді бажань, ідей та думок. З допомогою м'яча вона може нескінченно наслідувати все, що бачить навколо себе. Таким чином, і м'яч для неї є як засобом відтворення її внутрішнього світу, так і засобом для ознайомлення із зовнішнім світом і наслідування його явищ.

ДИТЯЧА САМОДІЯЛЬНІСТЬ, ЗВИЧКИ, НАСЛІДУВАННЯ

Безпорадність і власна воля (власний зміст) швидко стають крайніми пунктами, протилежними сторонами (полюсами) в житті дитини, для якої центральним пунктом, пунктом об'єднання, а отже, й уподібнення, є самодіяльність і вільна діяльність, заняття, самозаняття.

У цьому полягає для педагога і вихователя чіткий і правильний ключ до розуміння внутрішнього і зовнішнього життя дітей і юнацтва, його явищ, які часто важко пояснити, які з труднощами піддаються тлумаченню й усуненню. Таким чином, для вихователя відкривається вільний доступ до проникнення у світлі й темні сторони дитячого та юнацького життя, для розуміння його часто суперечливих, на перший погляд, явищ.

Тому вивчати в дітей звички й навички, особливо щодо їх причин і наслідків, для вихователів так само важливо, як вивчати і виховувати в них прагнення до знань. Можна було б показати, що явище звички, пристосування в дитині, явище зростання, об'єднання дитини з предметами, що її оточують, що рано спостерігається, і є доказом наявності у неї з раннього віку нахилу до діяльності й занять навіть тоді, коли зовні вона є бездіяльною й пасивною, тому що дитина, щоб розширити сферу своєї внутрішньої діяльності, пристосовує свої ставлення та вимоги до предметів, що її оточують.

Подібно до того як з вільної діяльності та самодіяльності дитини випливає звичка, так само з останньої розвивається наслідувальна діяльність, наслідування; її також не менш важливо не залишати без розгляду, як і явище звички, пристосування і самодіяльності (під час догляду за дітьми й дитячим життям), тому ми бачимо, що внутрішнє, духовне життя дитини виявляється в явищах трьох родів – вільної діяльності, звички й наслідування, які утворюють триєдине замкнене у собі ціле. Ці три явища з раннього дитинства тісно поєд-нані між собою в житті дитини і дають нам вищою мірою важливі про неї відомості щодо причин і наслідків та найміцніші вказівки для правильного його тлумачення в ранніх виявах. Тому жодне з цих явищ не може бути виключене при належному розгляді явищ дитячого життя, що задовольняє умови людської натури, адже всі вони мають досить глибоке коріння в людській істоті. Також у спільності трьох видів діяльності виявляються цілі, що перебувають у повній відповідності з істотою дитини як людини, а саме:

1) зберігати себе у тому стані, в якому дитина себе почуває і пере-буває як істота самостійна, що в цілому все-таки перебуває у стані спокою;

2) зміцнювати себе, свої члени, свої почуття, вправляти, розвивати їх і надавати їм можливість вільної діяльності, досягаючи таким чином у собі, причому своїми власними силами, дедалі більшої самостійності та індивідуалізації й визначаючи свою власну сутність;

3) збагачувати відомості, переконуватися у своїй самостійності та індивідуальності, а також у самостійному існуванні того, що її оточує.

...Вивчення навколишнього середовища, самостійне сприйняття зовнішнього світу та гри, самостійна дія, що випливає з внутрішніх сполучень, вияв свого внутрішнього життя є, таким чином, першими самостійними заняттями дитини, якщо її тілесні потреби задоволені й вона почувається здоровою й сильною.

У ДИТИНІ КРИЄТЬСЯ ЛЮДИНА З УСІМ ЇЇ ОСНОВНИМИ ЯКОСТЯМИ

...Адже якщо людина призначена до постійного зростання в ній елементів свідомості, то вона має також бути здатною до умовиводу й судження. Точнісінько так само доросла людина має абсолютно своєрідну здатність до передбачення, і новонароджена дитина (цього ніколи не слід забувати, а, навпаки, слід постійно мати на увазі як важливе провідне положення) лише згодом стає людиною, але людина з усіма її основними якостями та єдністю її істоти вже криється і міститься в дитині.

РУХЛИВІ ІГРИ. ОБҐРУНТУВАННЯ ЇХ

...Уся діяльність дитини та її вияви мають своє справжнє й остаточне обґрунтування у самій внутрішній суті та житті її; дитина переважно і передусім охоче бачить свою внутрішню діяльність зовнішньо зображеною на будь-якому предметі та через цей предмет, щоб у цьому зображенні і за допомогою його дійти до тлумачення й розуміння своєї діяльності, її суті, спрямування й мети, щоб побачити в ній це зображення ніби у дзеркалі, щоб далі впорядкувати й визначити своє життя, тобто свою діяльність, цими зовнішніми явищами.

Кожний міцний і самостійний рух дитини, рух або всього її тіла, або одного з його членів, дає дитині радість уже завдяки відчуттю сили, яке він у неї збуджує. Тому вже звичайне ходіння дає дитині радість. Воно дає дитині потрійне почуття і вселяє в неї свідомість, що вона може рухатися, що вона може пересуватися з місця на місце і нарешті, що вона, таким чином, може дійти до чогось, що вона може досягти чогось...

Отже, навіть найменша дитина ходить і розгулює вже охоче, усвідомлюючи, що вона хоч трохи оволоділа мистецтвом ходити, тобто вона із задоволенням змінює у різний спосіб ті відношення, в яких вона перебуває з предметами і предмети з нею, щоб досягти чіткого самопізнання й саморозуміння, так само як і знання і розуміння предметів, і, таким чином, нарешті, досягти також знання і розуміння

навколишнього світу. Кожен маленький шлях для неї – освітня подорож, і кожен предмет – Америка...

ЕЛЕМЕНТИ ВИХОВАННЯ Й ОСВІТИ, ПОКЛАДЕНІ В ОСНОВУ ДОБОРУ РУХЛИВИХ ІГОР

Якщо ми хочемо впливати благотворно на майбутню діяльність дитини, на майбутнє її творчої діяльності і якщо ми хочемо дати їй міцну основу, то ми маємо уважно спостерігати за початковою діяльністю дитини і доглядати за нею, отже, і за її першим рухом, за її першими кроками... Щоб допомогти дитині відразу ж після її перших спроб і перших вправ у ходінні розібратися в такому багатстві спроб, що накопичилися особливо завдяки частому повторенню, добре було б, якщо це можливо, дозволити їй стати біля предметів, підняти їх і походити навколо них. Кожне нове явище є водночас новим відкриттям у маленькому, але такому багатому світі дитини: наприклад, та обставина, що можна ходити навколо стільця, можна стояти то перед ним, то позаду, то збоку і біля нього, але біля лави або біля стіни можна ходити лише вздовж.

Ігри в подорожі... Це – ігри, що дають можливість створювати і вправляти самостійну здатність рухатися і ходити: це – освітні подорожі, це – ігри, що дають багатий запас спостережень і досвіду.

«Маля бажало б також подорожувати». Діти стоять при цьому по колу: м'ячик подорожує від однієї дитини до іншої і, таким чином, збуджує і в самій дитині бажання подорожувати; ...це можна помітити по самих дітях, навіть по кожній окремій дитині. Помічаючи це, припиняють подорож м'ячика і промовляють зроблене для себе зауваження, виводячи тим часом дитину за руку на середину кола: «І Ліна хотіла б подорожувати по світу». Або якщо помітно, що подорож вже не привертає уваги, керівник гри збуджує увагу дітей, що послабилась, запитанням: «Невже ніхто з вас не хотів би подорожувати?..». Тимчасом, як дитина, що хоче подорожувати, підходить до кого-небудь у колі, подає йому руку і повертається навколо справа наліво, а щодо дітей, які стоять по колу, зліва направо, діти співають... Як той, що подорожує, так і кожна інша дитина в колі

подають йому праву руку. Маленьких дітей можна примусити кружляти лише з допомогою цього мовчазного подання руки, але наступного разу або зі старшими дітьми можна до цього додати вітання або співання віршика... Дитина, яка подорожує, йдучи вперед, щоразу подає кожному наступному праву руку і примовляє при цьому: «Добрий день!». Дитина в колі, яку вона вітає, робить те саме. Певне розширення гри в кінці подорожі кожної дитини – звертання із запитанням до дитини, яка знову виходить на середину кола: «З ким ти познайомився під час своєї подорожі?». Дитина має у відповідь на це назвати імена дітей, що стоять по колу. Це ... подвійна вправа: по-перше, навчає не проходити повз предмет, не звернувши на нього уваги, а по-друге, допомагає певним чином зрозуміти назву предмета і водночас його якості, принаймні загальне враження від нього. До цього можна додати ще третю вправу: назвати дітей точнісінько у такому самому порядку, в якому дитина вітала їх. Це дуже корисна, пов'язана зі спостереженням, вправа для пам'яті, а також для постійного розуміння і певного запам'ятовування порядку і послідовності багатьох предметів, на які потрібно звернути увагу.

Ігри з коливальним рухом. Під час рухливих ігор м'яч, що вільно рухається, слугує для дитини немовби спонукою і символом, але м'яч на шнурку не менш сприяє цьому... При першому проведенні такої гри я помітив, що на дітей, які стоять по колу, рух м'ячика діє магнетично: тільки-но м'ячик починає коливатися, багато хто з них також починає нахилятися то в один, то в інший бік. Згодом це спостереження повторювалося. Рух дітей було впорядковано, для цього було встановлено такт; і від м'яча відразу народилася ціла низка рухливих ігор, які передбачали певний розвиток тіла й окремих його членів...

Я дивився, як діти рухаються, і дійшов висновку, що є певний закон, за яким вони рухаються. З цими рухами пов'язуються маленькі Рими. Ці рими звучать у співі; рух, рима і звук – усе це пов'язано воєдино; тілесна, духовна й моральна діяльність – все поєднано у Прекрасному цілому. Так само, у свою чергу, дитина поєднується зі своїми товаришами по грі, а ці останні – зі своїм учителем...

Перша гра... хороводний танок. Саме я вивів взаємне відношення, місця зіткнення в житті хороводу й центрального його пункту. Утворюють коло; ставлять потім у його середину дитину ближче до дітей, тобто віддаляють її трохи від центра. Всі діти наспівують цій дитині, роблячи водночас запрошувальні жести рукою... Рух по колу на початку може бути зовсім вільним, але потім має виконуватися в такт пісеньки. Коли пісенька буде проспівана двічі, коло зупиняється, центр рухається далі...

Чудовою грою є танок з переплітанням... Так само і танок хвиль, як я назвав його для різноманітності через деяку подібність до хвильового руху, є для дітей забавною грою... Подібно до того, як ця гра зображує спіральну лінію, що закручується, а потім знову розпускається, точнісінько так можна в іншій грі утворити зірку...

ЗАНЯТТЯ Й РОБОТИ ДІТЕЙ

Складання з паперу. Це – цікаве й повчальне, таке, що розвиває й виховує, заняття для дітей від 5 до 7 років і старших, за умови, що дорослі керівники допомагають їм. Воно ґрунтується на певній і заданій формі.

Найпростішою формою, якщо виходити із самої внутрішньої її основи й закону, є квадрат, або форма, що визначається чотирма однаковими сторонами і чотирма однаковими кутами, – внутрішніми й зовнішніми.

Хоча трикутник або навіть правильний трикутник, що складається з трьох однакових сторін, трьох однакових кутів – внутрішніх і зовнішніх – за числом є простішою й початковою формою, однак по суті він... буде більш пізньою, утвореною формою.

Квадрат можна утворити з будь-якої суцільної поверхні паперу; обриси її можуть бути якими завгодно. Цю суцільну поверхню складанням у будь-якому місці поділяють на дві однакові, за можливості, частини; знову складають поверхні вдвоє, ділячи навпіл лінію, утворену складкою, щоб вийшов прямий кут, і... саме з одного боку закритою, обмеженою, а з іншого – розділеною. Потім беруть половину розділеної сторони, складають її так, щоб межова її лінія

збігалася з межовою лінією закритої сторони, і саме так, щоб вона утворила з новою складкою половину прямого кута, потім роблять надріз у будь-якому місці складеної глухої сторони, отже, на тій стороні, де половина розділеної сторони збігається із закриті тою стороною; потім дають половинці повернутися в попереднє положення, сполучають обидва надрізи прямою лінією, у напрямку якої й відрізають зайвий папір. Якщо розгорнути трикутник, який! ми маємо внаслідок такого розрізу, то утворюється бажаний квадрат. Показово при цьому те, що із суцільного безформного... з допомогою трьох складок і трьох розрізів утворюється найзакономірніша і найпростіша форма — квадрат.

Складання з паличок. Як і кожен засіб для гри чи іграшка, яка з'являється у циклі дитячих ігор та занять, так само і паличка, гра в палички і, власне, складання з паличок жодним чином не вводиться в гру довільно чи абсолютно випадково, але вони з'являються у циклі ігор та занять, як будь-яка інша гра, з внутрішньою необхідністю у своєму, спеціально визначеному для них місці, цілком оригінально, – і це чудово; завдяки цьому вони виступають на сцену саме в тому віці і в ту пору розвитку дитини, коли вона досягне сили й здатності... не лише гратися з ними у звичайному розумінні цього слова, а справді осмислено, а тому й освітньо займатися ними.

Отже, гра в палички виростає разом зі зростанням майстерності після початку п'ятого року й упродовж п'ятого року дитини і навіть при подальшому зростанні її.

Малювання найяскравіше виявляє творчість дитини; тому воно – один з найголовніших елементів виховання. Якщо всі... згадані види діяльності дитини і різноманітний матеріал до них припускають і показують, що дитина творить.., то передусім припускає й виявляє це малювання, завдяки якому дитина виявляє себе у своєму колі як творча істота, тому що цим за найменшої переваги матерії і за найменшого виявлення психічної сили дуже легко й швидко можна пока-зати, що дитина могла б уявити й створити із себе.

Тому розвиток здібностей до малювання в дитини є одним з найважливіших завдань розвивально-виховної освіти людини, становить одну з найважливіших основ загального виховання людства, давно передбаченого і тепер з нетерпінням очікуваного ним, виховання людського роду для загального єднання життя.

Методика занять малюванням. Передусім уже з раннього віку дитині слід дати відчути, що вільне й міцне положення корпуса зумовлює не лише вільне й легке, а до того ж пов'язане з приємним, заспокійливим відчуттям, використання всіх членів і почуттів. Вправа має виконуватися в абсолютно вільному просторі, рухом простягнутої руки прямо, а також у зігнутому, круговому і взагалі в усіх напрямках; а потім стають помітними сліди постійно прогресуючого Руху на будь-якій поверхні, наприклад, на землі, на піску, на поросі або на дрібній тирсі, насипаній з цією метою на відповідну площину; і згодом, за допомогою предметів, що пишуть, – крейди, грифеля, олівця тощо – наслідки руху стають помітними вже у вигляді ліній, проведених на грифельній дошці або папері.

Це останнє явище, якщо до цього додається усвідомлення певної мети, дає... креслення ліній, спочатку кривих, а потім прямих. Проте обидва роди ліній – криві й прямі, а особливо останні – виходять вертикальними й горизонтальними, похилими або скісними.

Потім відношення окремих елементів як членів цілого до середини, що об'єднує і знову таки зумовлює, крапки, лінії тощо.

Нарешті, останнє: точне розуміння відносної величини шляхом точного порівняння з постійною й визначеною, вимірною лінією.

Ці три невід'ємні вимоги правильного й красивого малювання: положення або напрямок, величина і співвідношення... передбачають абсолютно особливий розвиток ока як органа, що зіставляє. Тому від ока та його правильного сприймання має залежати виконання цих правил.

Як усвідомлення дитиною своєї малюючої, відтворювальної сили починається із зображення... прямої лінії взагалі, так і розуміння й зображення, малювання прямої лінії починається з вертикальної лінії,

і всі відношення за величиною й співвідношенням виводяться спочатку з допомогою вертикальної лінії, перш ніж перейти до горизонтальної й до інших видів похилих ліній. ...Розуміння, і саме зображення, малювання кривих і прямих ліній не лише приєднується до простих рухів тіла, а й випливає з них безпосередньо, будучи пов'язаним з дедалі вищою свідомістю й метою.

...Малювання, як цілком творча діяльність людини, має відбуватися через усвідомлення, супроводжуватися усвідомленням. Однак і те, й інше, у свою чергу, має початок у мові й виходить зі слова; тому й малювання має пов'язуватися зі словом, яке вказує (пояснює) і доводить (пробуджує свідомість). Проте, оскільки й тут діяльність дитини відбувається через... почуття приємного, прекрасного й справедливого, то малювання має супроводжуватися не лише вимовленим словом, а також і словом пісні, тобто має вести до істинного й прекрасного.

Різні матеріали для занять. Спів. ...З другого, або, точніше, з третього року замість... масивних і тілесних міцних предметів для ігор... з'являються інші: по-перше, це буде хоч і масивніший, але такий матеріал, що легше піддається тиску, м'яка глина й сирий пісок, навіть вода зі своєю рухливістю, зі своєю текучістю, завдяки якій нею легше керувати, і повітря зі своєю рушійною силою. Далі йдуть менш масивні тілесні предмети: плитки, дощечки, гладенький папір або палички й нитки.

Нарешті, такими предметами будуть: сухий пісок, тирса, пил, матове скло; предмети, які, стираючись, залишають слід, – грифельна дошка й грифель, папір, чорний або кольоровий олівець, кольорові рідини, тобто самі фарби.

Тому бажання до малювання взагалі й до малювання фарбами, і те й те становить важливий засіб розвитку у вихованні й освіті людини й дитини.

...Не менш важливим є також спів. Насправді тон, що легко відновлюється власною гортанню й своїми органами, або породжується предметами, що звучать або дзвенять, склом, дзвоном, металом, має

слугувати для творчих зображень або внутрішніх уявлень, відчуттів, почуттів і навіть думок.

Таким чином, ми бачимо, як з піднесенням, ніби одухотворенням матеріалу для гри, предметів для гри, іграшок виявляється і прогрес у творчих зображеннях дитини.

ПОСЛІДОВНІСТЬ У РОЗВИТКУ ДИТЯЧИХ ЗАНЯТЬ І РОБІТ

1. Засоби розвитку... глибоко зумовлені сутністю й розвитком ди-тини, випливають безпосередньо з фізичної діяльності й духовного впливу людини як єдиного цілого і діють безпосередньо на людину та її дух.

Так само засоби для занять.., що ґрунтуються глибоко на природі дитини, так само як і на властивостях речей, виходять... з опосередкованого тілесного, матеріального як такого, у його найпростіших втіленнях, як м'яч, шар, кубик і каток, як дещо неподільне, тим часом як діти розглядають їх у їхніх різноманітних і протилежних, а також в опосередкованих властивостях та стосунках, у спокої й русі, і відповідно до цього поводяться з ними.

Освітній елемент для почуттів і тіла тут полягає в тому опосередкованому, що існує між розвитком і заняттям, єдиним і неподільним, духовним і тілесним.

2. Прогрес у цьому випадку відбувається за панівним законом про-тилежностей від неподільного до подільного, і саме спочатку від розділеного один раз до розділеного багато разів, але всебічно, від кубічної форми до утворення брусків і від прямого поділу до скісного. Це відомі дарунки ігор від третього до шостого включно.

3. Від брусків засоби для гри підіймаються до площин, ...спочатку до прямокутних або чотирикутних, а згодом до скісних або трикутних.

Розуміння різноманітних положень речей і відношень між ними зумовлює різний вигляд їх, різне застосування та різну дію їх на дитину.

Вони утворюють своєрідний і внутрішньо згуртований ряд ігор зі складанням, які припускають можливість багатостороннього

утворення, і тому мають особливе розвивально-виховне значення, а також є приємно повчальними.

4. Через утворення брусків та площин фізичний поділ спускається До паличок ...спочатку до паличок завдовжки в подвоєний кубик або звичайний брусок.

Використання цих паличок полягає: а) у різноманітному складанні їх у відомі вже форми життя й пізнання, серед яких можна, якщо завгодно, розрізняти форми числа й форми лічби, так само як і форми письма й читання тощо; б) у міцному з'єднанні паличок у замкнені фігури або поверхні з допомогою сполучного тіла, горошини або корка.

Для рухомого сполучення окремих паличок замість них вживаються:

5. Скалочки або дранки завдовжки у вісім кубиків або чотири бруски і завширшки якнайбільше у половину кубика. Заняття з ними і є так зване творення меж.

6. Сполучення паличок, що досягається творенням меж, як непо-дільне, але рухливе ціле, приводить до занять з розчленованою паличкою, у процесі цих занять одна форма розвивається з іншої, причому складніша форма стає простішою.

7. Творення меж і застосування розчленованої палички приводять до занять з неподільними, складеними у довжину клаптиками паперу, або до нанизування, що полягає у складанні й переплетенні їх із простих форм, або також у поєднанні звичайних кольорових клаптиків паперу у формі тканини; це приводить до плетіння, а плетіння утворює перехід до наступного.

8. За допомогою... описаного вище поділу розчленування цілого приводить до цілого у спостереженнях тіл та поверхні...

9. Від цього поділу й зворотного з'єднання розділеного матеріалу виникають нові вправи втілення цього матеріалу в різні форми, але за умов незмінної маси або справді постійно однакового цілого:

а) якщо ціле, коли йому доводиться бути таким чином перевтіленим, є більш масивним, більш речовим, то й матеріал має бути м'яким, піддаватися тиску і переміщенню його частин, у певному значенні має піддаватися вдосконаленню і тому легко змінювати форму, але за масою залишатися незмінним. Це можливо завдяки ліпленню й моделюванню у найперших і найпростіших його видах, що виходять з кулі або навіть з кубика;

б) якщо йдуть, навпаки, від певної й постійної незмінної поверхні, то маємо складання;

в) якщо йдуть від нитки, то маємо гру для хлопчиків, і особливо для дівчаток, так зване знімання. Тут з допомогою нитки, що залишається однаковою за довжиною, обидва кінці якої з'єднані за допомогою іншої особи.., та із застосуванням своїх власних рук.., учасник гри утворює форми різного типу, що вміщують тіла й поверхні.

10. Наступне в постійному ряду розвитку заняття дітей полягає, природно, у сполученні попередніх, тобто у сполученні окремого й постійного, або за постійної маси тіла це буде відрізанням або різанням на шматки, а за постійної поверхні (паперу) – вирізуванням.

Отже, вирізування буде середнім елементом, складанням постійного з поділом і формуванням його, тому, хоч постійне й залишається, але щодо свого поділу розвиває й виявляє певні форми та види; ...виникають заново розділені частини, які, у свою чергу, ...знову можуть сполучатися.

Із тлумачення цієї основної діяльності випливають... знову два висновки.

Тут, по-перше, можна звертати увагу на форми, утворені вирізуванням, а саме: на їх вигляд – вони будуть тоді або лише відтворенням прекрасного, будь-якої ідеї, або зображенням істин та думок, або картин і предметів навколишньої дійсності – природи, людського життя і навіть самої людини. Наприклад, ...домашніми предметами господарства й ремесла, лялечками й різними людьми, ...предметами природи: тваринами, рослинами тощо.

Або, по-друге, форма через вирізування й відрізування, а отже, відокремлення зберігає свій зв'язок із цілим і сама становить ціле, що займає певний простір. Це вже буде тілесним, порожнім (порожнистим) і щодо людського життя може відтворювати кімнату, дім, будинок, і, таким чином, знову робиться перехід, що вводить у світ суто людського: домівки, сімейного життя, сімейної кімнати, від якої й походить ціле, і саме у предметному образі, і тому зрозуміле для дитини з досвіду її власного життя.

Отже, огляд усіх дитячих занять і робіт показує, що вони мають бути для дитини віддзеркаленням усього життя – природи й людини – й відповідно до рівня дитячого розвитку істинною оцінкою та розумінням цього життя.

САДИ ДІТЕЙ У ДИТЯЧОМУ САДКУ. МЕТОДИКА НАБЛИЖЕННЯ ДІТЕЙ ДО ПРИРОДИ

...Задовільне й усебічне виховання і, таким чином, суть дитячого садка наполегливо потребують, щоб дитині було надано можливість для цього. Слово «дитячий садок» говорить нам навіть «як» і «якими засобами» потрібно досягти цього, якщо ми звернемося до нього по допомогу: нам потрібен дитячий садок, цілком створена ідея дитячого садка. Яскраво висловлена думка про нього потребує, таким чином, необхідного садка і в ньому з такою самою необхідністю – садів для дітей.

Однак не лише з наведених вище підстав, а й з підстав суспільного й громадського спільного життя випливає необхідність вимоги пов'язувати з дитячим садком і сад для дітей.

Людину, дитину як члена суспільства вже з самого раннього віку не лише потрібно визнати й розглядати не тільки як окрему особу і дещо самостійне, а й як учасника загального життя великого масштабу, проте вона має й сама визнати і заявити про себе як таку. Ця взаємодія між окремим елементом і сукупністю елементів, між частиною і цілим ніде так добре не виявляється, ніде не буває більш сповненою життя й більш визначеною, ніж у спільному догляді за природою й рослиною, у спільному обробітку садка, при цьому чітко виявляється саме

ставлення загального до приватного, тобто воно виявля- ється, так би мовити, у суспільному домашньому садку, в якому, однак, кожна дитина має своє невеличке місце для власного саду. Проте тут, у садках дітей, у дитячому садку, де є багато дітей і де вони та їхні садки є головним об'єктом, облаштування їх має бути змінене.

Тут садки й грядки дітей мають бути оточені спільним садом подібно до того, як приватне, підтримане спільним, покоїться у ньому, а спільне, підтримуючи це приватне, оточує його.

Цей садок для дітей, крім спільної мети, відношення часткового до цілого, приватного до спільного, члена до цілого, повинен відтворювати водночас ніби ставлення дитини до сімейства, громадянина до громади, має бути, по суті, ...розвивальним, виховувальним і повчальним не лише щодо розуміння відносин, а й у розумінні плодів і рослин.

1. Територію садка для дітей найдоцільніше обрати у формі пря-мокутника; однак не виключені й інші прості форми, кола й овали. Проте вони, очевидно, не так відповідають спільній меті, як прямокутники, особливо за наявності великої кількості дітей.

2. Цей загальний простір має бути поділений на дві частини: частину для спільного й частину для приватного, тобто для дітей, інакше; кажучи, на частину для цілого й на частину для окремих членів, тобто знову ж таки для дітей.

3. Частина для спільного буде такою, що обіймає і ніби оберігає частину для дітей, а та, у свою чергу, такою, що обіймається й оберігається.

4. Дітей не можна, та й зовсім не слід, вводити з допомогою цього саду в усю сукупність рослинного світу, їх потрібно ознайомити лише з тією частиною його, яка... слугує людським потребам, тобто з польовими і садовими рослинами у вузькому розумінні. І таким чином земля спільного садка могла б бути розділеною на землю саду й польову землю...

5. Після того як ми дамо раду з землею, можна дати дітям більшу чи меншу ділянку землі для їхнього садочка, можна навіть кожній дитині виділити окремий шматочок садової землі.

Якщо дітей багато, а простір землі обмежений, то можна обмежити ! й простір землі для кожного зокрема, можна навіть двом дітям одразу дати маленький шматочок землі. Об'єднання дитячих садочків по два також має свої позитивні сторони: воно навчає дружелюбності, і кожна дитина стає тоді ніби багатою тим, що має її сусід на своїй грядці або частині грядки.

На відведених дітям грядках вони можуть саджати що і як хочуть, а також поводитися з рослинами, як їм заманеться, щоб вони на досвіді невмілої посадки зрозуміли, що з рослинами потрібно поводитися уважно й правильно. Це показують їм на рослинах спільного саду, за якими вони мають доглядати старанно, щоб їх можна було спостерігати під час висівання насіння, його проростання, цвітіння й визрівання.

Навряд чи потрібно говорити ще що-небудь про дію та зворотний вплив такого догляду за природою й рослинами на дух і пізнання дитини, як і на характер, і почуття, і навіть на все діяльне і творче життя дитини, тому що той, хто перебуває серед цілого і виростає в ньому і з нього, той повинен, звичайно, й розуміти це ціле.

Тому батьки, які мають сад, не повинні ніколи забувати цього, вони мають надавати своїй дитині чи своїм дітям достатньо часу для догляду й облаштування їхніх маленьких грядок. Таким чином вони дадуть їм, за умови деякого цілком природного керівництва, джерело для внутрішнього, морального піднесення й зміцнення.

Уже усвідомлений догляд за маленьким садком на підвіконні становить для дитини чисте джерело морального облагородження. Так освітньо діє природа, виявляючи свій вплив шляхом простісінької рослини на того, хто рано відкриває своє серце й розум для її благотворних впливів.

Для того щоб, спостерігаючи рослини, діти відразу могли бачити їх назву, добре, щоб вона була написана на дощечці і діти могли

прочитати її під час своїх ігор та занять. Крім того, завдяки цьому для дітей стає виразнішим чіткий огляд і повне проникнення в ціле.

Також корисно, якщо грядка кожної дитини позначена її іменем у щойно згаданий спосіб. Кожна дитина відразу ж знаходить грядку свого приятеля; кожна дитина, ім'я якої зазначено над її грядкою, відразу ж отримує заслужену мовчазну похвалу або заслужений мовчазний осуд, відповідно до того, дбайливо чи недбало вона за нею доглядала.

Далі дитина, яка слабка у розрізненні літер і читанні, вправляється і в тому, й в іншому, прагнучи відтворити імена або літери.

СІМ'Я І ГРОМАДСЬКІ ЗАКЛАДИ ДЛЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ. ЗАКЛИК ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СІМЕЙНИХ СПІЛОК З МЕТОЮ СТВОРЕННЯ ДИТЯЧИХ САДКІВ

...Ми не можемо більше утримувати у собі думки і побажання, Щоб ці ігри стали повною спільною власністю всього дитячого світу для того щоб справжній початковий дух життя дітей, властивий дитячому віку, дух людини й людства взагалі міг, нарешті, стати вільним і виявитися повсюди в житті...

Проте яким чином найреальніше й найлегше можна було б цього Досягти і водночас досягти й того, щоб ці ігри стали також власністю й окремих родин, а їхній дух став би передусім духом життя окремих Родин, духом сімейної кімнати як дитячої кімнати?

– ШКОЛИ для маленьких дітей.

Істотних результатів можна було б досягти введенням цих ігор і засобів для занять у вже існуючі в багатьох місцях... дитячі школи ,

у яких досі діти часто бувають зайняті або взагалі дуже мало, або мало бувають зайняті доцільно, і заняття їхні недостатньо самостійні й самодіяльні.

Тоді діти могли б скористатися цими основними й усебічно розвиваючими засобами для занять, частково для своїх власних доцільних ii корисних самостійних занять і для подальшого виховання; частково вони могли б поділитися ними зі своїми братами й сестрами, частково зі своїми найближчими товаришами й однолітками, частково навіть

могли б переносити їх зі школи додому для керівництва своїми батьками, а отже, і в свою дитячу кімнату й сімейне життя.

Однак через те що ми повинні дивитися на ці ігри щодо їх відношення до загального людського розвитку і відповідно до їх чистого загальнолюдського духу як на загальний здобуток усього дитячого світу... нас не може задовольнити звичайне введення їх у існуючі дитячі притулки й так звані дитячі школи... Ці ігри, крім того, мають стати здобутком і таких сімей, для дітей яких, незважаючи на те що вони дуже потребують належного догляду і керівництва, такі заклади | все ще непридатні, тому що вони досі ще не в змозі задовольнити їхні вимоги.

Тому насамперед у місцевостях, що... є особливими за самими вимогами життя і завдяки особливо сприятливим обставинам... потрібно запровадити в життя і влаштувати об'єднаними силами більш вдумливих сімей, що мають дітей відповідного віку, такі громадські заклади для задовільного й ґрунтовного фізичного й духовного виховання дитячого покоління, у яких би діяльність дітей, хоч би лише протягом кількох годин на день, під керівництвом спеціально для цього підготовлених вихователів, отримувала б хороший і систематичний догляд і здорову духовну поживу.

Таким чином, діти швидко зуміли б... відновити й застосувати у своїй домашній обстановці те, що вони засвоять у такому закладі. Тоді не лише проникли б у сім'ї абсолютно доцільні дитячі заняття, що охоплюють усе життя дитини як дещо цільне; але завдяки привнесенню у сім'ю нового об'єднувального, повчального й цікавого матеріалу, який приносять діти додому з подібного виховного закладу, завдяки співчуттю, яке б вони зустріли... у батьківському й сімейному колі, – у самій сім'ї як цілому зародилося б істинне єдине сімейне життя, яке настільки б підносило, наскільки й омолоджувало б, таким чином, сім'ї справді знову стали б святинею і храмом для культу й охорони чистого життя людства; і це – тим більше, чим більша кількість сімей стала б сама об'єднуватися для такого спільного догляду за життям своїх дітей як на справжньому сімейному святі.

Отже, ми робимо певну... пропозицію... Нехай хоча б у найбільш відповідних для цього містах серед сімейств, які почувають себе пов'язаними ...інтересами, ...взаємно поважають одне одного й об'єднуються вже самі по собі... на ґрунті загальної справжньої любові й турботи про своїх дітей, влаштували б... шляхом об'єднання ...спілки (товариства) для організації таких закладів, які б мали своєю метою спільний турботливий догляд і всебічний розвиток їхніх дітей, які перебувають ще в ранньому дитячому віці, особливо шляхом гуманного виховання, природного прагнення до занять як об'єднувального пункту їхнього спільного життя.

Благотворні наслідки, успіх подібних закладів для домашнього й суспільного життя, для життя громадського й загальнолюдського були б незліченними... Насправді все, що було досі зроблено товариствами, приватними гуртками і сім'ями для догляду за дітьми, для спостереження, розвитку й керівництва ними у найперші роки їхнього життя і аж до фактичного шкільного віку, так мало відповідає теперішньому розвитку людства, ...громадського життя.., що потрібно знайти засоби, які більше відповідають потребам керівництва дітьми... від найраннішого дитинства до початку шкільного періоду їхнього життя.

Єдиним засобом для реалізації цієї мети слугує добровільне об'єднання сімей однодумців у громадські заклади з метою дати їхнім дітям, які не досягли ще шкільного віку, шляхом загального належного догляду й керівництва ними все те, чого лише можуть досягти вони самі відповідно до їхньої природи і чого мають вимагати для них їхні батьки, не розриваючи зв'язку з усією сукупністю сучасних життєвих умов.

Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: навч. посіб. / упоряд З. Борисова. Київ: Вища школа, 2004. С. 67-74.

Додаток 6.

Марія Монтессорі
(1870–1952)

Дисципліна в «будинку дитини»

Спробуємо дати аналіз дисципліни, якої ми досягли нашим методом, що ґрунтується на свободі. Досвід, набутий нами від часу першого італійського видання цієї книги, неодноразово показував, що в наших класах, де буває від сорока до п'ятдесяти осіб, дисципліна краща і досконаліша, ніж у звичайних школах. Усі, кому доводилося відвідати будь-яку з наших добре поставлених шкіл (як, наприклад, римську школу, якою керує моя учениця Анна Маккероні), вражені дисциплінованістю наших дітей.

Перед нами сорок маленьких (від трьох до семи років) дітей, і кожен з них цілком захоплений своєю справою: хто вправляє чуття, хто зайнятий арифметикою; один обводить літери, другий малює, третій вправляється в застібуванні і розстібуванні натягненої на рамки матерії, хто, нарешті, витирає пил з меблів; одні сидять за столом, інші зігнувшись, – на підлозі, на килимах. Чути глухий шум обережно пересовуваних предметів і кроки наших дітей, які легко навшпиньки перебігають по кімнаті. Час від часу чути крик ледь стримуваної радості і дзвінкий голос: «Синьйорино, синьйорино!» Або захоплений вигук: «Дивись, дивись, що я зробив!»

Однак здебільшого в класі панує абсолютна зосередженість.

Вихователька мовчки і спокійно ходить поміж дітей, підходить до того, хто її покликав, увесь час стежить за тим, щоб кожний, кому вона потрібна, знаходив її біля себе, а той, кому вона не потрібна, не відчував її присутності.

Буває, минають цілі години в цілковитому мовчанні.

Діти здаються маленькими дорослими людьми, як зазначив один з наших відвідувачів, чи, як хтось висловився про них, вони схожі на сенаторів у залі засідань.

Незважаючи на такий глибокий і жвавий інтерес до роботи, ніколи не траплялося, щоб діти сварились через якусь річ у класі. Навпаки, якщо комусь із дітей вдається робити щось досить добре, решта тільки в захопленні. Жодне з цих сердець не заздрить іншому, успіх одного є джерелом здивування й радості для інших і часто викликає добровільне наслідування. Діти здаються щасливими і задоволеними, якщо можуть зробити «те, що вони вміють», і те, що роблять інші, не викликає в них ні тіні заздрості, ні дурного змагання чи пихатої гордості. Трирічний малюк цілком спокійно працює поруч з восьмирічним хлопчиком, він задоволений своїм зростом і не заздрить зростові старшого хлопчика. Все відбувається в повному спокої. Якщо вихователька хоче домогтися чогось від усіх дітей разом, – наприклад, якщо їй потрібно, щоб усі діти залишили цікаву для них роботу, їй досить упівголоса вимовити одне слово, подати знак, – і вони відкладають усе, всі дивляться на неї з напруженим бажанням дізнатися, що від них потрібно.

Багато відвідувачів були свідками, як учителька писала на дошці свої розпорядження і діти виконували їх, охоче й радісно підкоряючись. І не тільки вчителька: кожен, хто просить наших дітей про щось, буває вражений тим бажанням і старанністю, з якою виконують вони ці прохання. Трапляється, що часто дитину, зайняту, скажімо, малюванням, просять заспівати і вона залишає малювання, проте, виконавши обов'язок ввічливості, відразу ж повертається до покинутої роботи. Найменші зазвичай спочатку закінчують свою роботу, а потім вже виконують прохання.

Хто бачив наших дітей, коли вони накривають на стіл, не переставав дивуватися і захоплюватися. Чотирирічні крихітні покоївки розкладають прибори, розносять таці з чотирма, п'ятьма склянками і подають, переходячи від столика до столика, великі чашки гарячого супу. І все це робиться на подив спритно, жодної розбитої склянки, ані краплини розлитого супу! За весь час обіду маленькі покоївки непомітно невпинно стежать за порядком. Як тільки хто-небудь з'їсть свою порцію, йому пропонують іншу; а якщо закінчить їсти, покоївка

поспішає забрати порожню тарілку. Нікому з дітей не доводиться просити ще супу чи повідомляти про те, що вона закінчила їсти.

Хто побачить і порівняє наших дітей зі звичайними дітьми чотири річного віку, які плачуть, усе ламають, до чого б не доторкнулися, яким треба прислужувати, того глибоко зворушує і дивує ця картина. Досягнені нами результати зумовлені, очевидно, розвитком сил, що дрімають у самій глибині людської душі.

Я не раз бачила сльози на очах у наших відвідувачів, які спостерігали за нашими дітьми під час обіду.

Подібної дисципліни ніколи не можна було б досягти наказом чи повчаннями, тобто звичними, загальноприйнятими засобами виховання. Не тільки всі рухи наших дітей чіткі й упорядковані, а й саме їхнє життя поглиблене і розширене. Справді, дисципліна входить у саму роботу, незвичну для дітей цього віку, і, звичайно, незалежно від учительки, тому що причина всього в якомусь диві, здійснюваному у внутрішньому житті кожної дитини...

Перші проблиски справжньої дисципліни виявляються в «роботі». У певний час у дитині зароджується справжній інтерес до роботи, про що свідчить передусім вираз її обличчя, напружена увага, дивна постійність і наполегливість у вправах. Ця дитина вже стала на шлях справжньої дисципліни, при цьому байдуже, в чому полягає її праця – чи це вправляння відчуттів, чи застібання й розстібання ґудзиків, шнурування чи миття посуду.

Ми, зі свого боку, можемо сприяти зміцненню в неї цього прагнення до дисципліни, повторюючи час від часу наші уроки тиші. Повна нерухомість, напружена увага, щоб почути своє ім'я, яке вимовляється здалеку пошепки, старанно координовані і легкі рухи, намагання не наштовхнутися на меблі і ледь торкатися ногами підлоги, – все це є складовою важкої підготовки і водночас полегшує завдання приведення в порядок усієї особистості, всіх моторних і психічних її сил. Як тільки сформовано звичку працювати, ми повинні найстаранніше стежити за нею, розподіляючи вправи, як підказує наш досвід. Робота керівників у процесі вироблення дисципліни полягає в тому, щоб чітко

дотримуватися основних засад методу. Для цього потрібна складна і важка робота щодо справжнього дисциплінування людини. Це досягається не словами. Жодна людина не дисциплінується, підкоряючись лише словам. Дисципліна є ніби підготовкою внаслідок низки складних дій, яких потребує, наприклад, застосування виховного методу.

Отже, дисципліна здобувається непрямим шляхом. Мета її досягається не тим, що ми, побачивши помилку, боремося з нею, а тим, що ми сприяємо розвитку діяльності в добровільній праці дитини...

Таким чином, дисципліна – не факт, а шлях, ідучи яким, дитиня засвоює поняття блага і доброзичливості з чіткістю, яка досягає майже наукової точності.

Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: навч. посіб. / упоряд 3. Борисова. Київ: Вища школа, 2004. С. 118-120.

Додаток 7.

Дидактичні ігри народознавчої тематики

1. «Відгадай вид мистецтва»

Дидактичне завдання. Навчити дітей розрізняти різновиди декоративно-ужиткового мистецтва; активізувати словник дітей; виховувати спостережливість, увагу, вміння чітко виконувати правила гри.

Методичне забезпечення. Твори декоративно-ужиткового мистецтва, ілюстрації.

Ігрові дії. Вихователь проводить коротку бесіду про різноманіття видів мистецтва, що здавна побутують в Україні. Відбувається бліц - опитування з метою актуалізації попередньо набутих знань про різновиди декоративно-ужиткового мистецтва.

Хід гри: Вихователь вказує на річ, або її зображення, а діти по черзі відгадують, до якого виду мистецтва належить пропонований зразок. Кожному учаснику пропонується докладно розповісти про одну-дві речі за вибором.

2. «Що з чого зроблено»

Дидактичне завдання. Навчити дітей групувати предмети за матеріалом, з якого вони зроблені (метал, скло, дерево, глина); активізувати словник дітей; виховувати спостережливість, увагу, вміння чітко виконувати правила гри.

Методичне забезпечення. Зразки ужиткових речей.

Ігрове правило. Предмет можна класти лише на той піднос, що зроблений з того самого матеріалу.

Ігрові дії. Вгадування на дотик предметів, відгадування їх за описом; пошук предметів, виготовлених з різних матеріалів; групування їх за якістю; використання «чарівного мішечка».

Хід гри. Для цієї гри добирають предмети, виготовлені з різних матеріалів. Вихователь проводить коротку бесіду до початку гри, в якій уточнює знання про те, що всі предмети, котрі нас оточують, виготовлені з різних матеріалів.

Дидактична вправа. Які ви знаєте матеріали, а також предмети, виготовлені з них?

Педагог пропонує нову гру. Впізнай на дотик, з чого зроблений предмет.

3. *«Крамниця»*

Дидактичне завдання. Вчити описувати предмет, що його треба купити, бути ввічливим.

Методичне забезпечення. Різноманітні речі з етнічним колоритом.

Ігрові правила. Купівля відбудеться лише тоді, коли правильно буде описано предмет. З купленими речами, іграшками діти потім граються.

Ігрові дії. Загадування, відгадування, продаж і купівля предметів.

Хід гри. До початку гри влаштовують вітрину з товарами, вибирають «продавця». Той, хто піде у магазин і купить там щось, не показує іншим дітям, а просить за описом відгадати куплену річ. Гра продовжується, поки у магазині не розкуплять усі товари.

4. *«Для чого призначений...»*

Дидактичне завдання. Вчити дітей описувати речі, виділяючи їх найхарактерніші ознаки; розвивати зв'язне мовлення, вміння уважно слухати товариша, доповнювати його розповідь.

Методичне забезпечення. Зразки речей та творів декоративно-ужиткового мистецтва.

Ігрові правила. Розповідати все, що знаєш про предмет, який узяв до рук.

Ігрові дії. Пошук предмета подібного за описаним. Хто першим знайшов, той бере інший предмет для опису.

Хід гри. Для цієї гри вихователь готує два комплекти іграшок: один складає у шухлядку, другий розкладає в груповій кімнаті. Дитина описує вибраний нею предмет, інші діти шукають подібний.

5. *«Вірно-невірно»*

Дидактичне завдання. Вправляти дітей у розрізненні предметів за матеріалом; закріпляти знання про такі властивості предметів, як: твердий, м'який щільний, гладкий, блискучий, матовий.

Методичне забезпечення. Зразки ужиткових речей.

Ігрові правила. Зібрати у кошик предмети однакової якості, розповідати про властивості предметів.

Ігрові дії. Дітей, котрі змагатимуться, поділити на кілька підгруп. Підгрупа, котра знайде більше однакових за матеріалом і властивостями предметів, виграє. Пошук закінчується, коли прозвучить сигнал.

Хід гри. Гра починається з короткої бесіди з дітьми про предмети, що їх оточують у груповій кімнаті. При цьому увага звертається на матеріал, з якого зроблені ці предмети. Далі діти виконують ігрові дії.

6. *«Подібний – не подібний»*

Дидактичне завдання. Навчити дітей порівнювати речі за кольором, формою, величиною, матеріалом; розвивати спостережливість, мислення, мову.

Методичне забезпечення. Зразки ужиткових речей.

Ігрові правила. Знаходити два подібні предмети, вміти довести, що вони подібні. Відповідає той, на кого вкаже стрілочка.

Ігрові дії. Пошук подібних предметів.

Хід гри. Заздалегідь у груповій кімнаті розкладають різноманітні предмети. Вихователь нагадує дітям про те, що їх оточує багато предметів, різних і однакових, подібних і зовсім не подібних.

Педагог ставить завдання перед дошкільнятами: необхідно пройти по кімнаті, вибрати два подібних предмети й сісти на місце. На кого покаже стрілочка, той розповість, чому він узяв саме ці два предмети, у чому полягає їхня подібність.

7. *«Кому, що подарувати»*

Дидактичне завдання. Вправляти дітей у класифікації речей, в умінні називати їх, визначати ремесла для здійснення, яких майстрам ці речі необхідні в роботі.

Методичне забезпечення: зразки ремісницького приладдя, столярні інструменти, набір для., шиття і вишивання, малюнки з зображенням гончарного кола, килимарського верстата.

Ігрові правила. Називати предмети, необхідні для роботи людям певної професії.

Ігрові дії. Кидання м'яча або роздача фішок.

Хід гри. Вихователь називає ремісника, а діти говорять, що йому потрібно для роботи.

8. «Що виготовлено працелюбними руками»

Дидактичне завдання. Закріплювати й систематизувати знання дітей про те, що створено людиною.

Методичне забезпечення. Зразки речей ужиткового характеру та рослинний матеріал (для порівняння).

Ігрові правила. Називати предмети зроблені людиною, вказуючи, з чого вони зроблені.

Ігрові дії. Роздавання фішок за правильну відповідь.

Хід гри. У процесі бесіди з дітьми вихователь уточнює їхні знання про предмети, створені природою й людиною. «Що зроблено людиною і з чого?» – запитує вихователь, а за правильну відповідь дає фішку.

9. «Чия робота?»

Дидактичне завдання. Поглиблювати, уточнювати знання дітей про працю людей, виховувати інтерес до неї, повагу до трудівників.

Методичне забезпечення. Зразки ужиткових речей з виразним етнічним колоритом.

Ігрове правило. Групувати речі за місцем їх виробництва та матеріалом, з якого вони зроблені.

Ігрова дія. Змагання, хто дасть більше правильних відповідей.

Хід гри. На столі у вихователя лежать різноманітні ужиткові речі. Вихователь бере в руки річ і запитує: Що це? Де виготовили цю річ? Хто виготовив?

10. «З якого матеріалу? Ким зроблено?»

Дидактичне завдання. Уточнити знання дошкільнят про те, звідки у них одяг. Дати початкові уявлення про властивості та якості різноманітних тканин.

Методичне забезпечення. Зразки тканин, малюнки, ілюстрації.

Ігрові правила. Слухати уважно розповідь вихователя, добирати до його розповіді відповідні малюнки та ілюстрації.

Ігрові дії. Подорож туди, де росте бавовна, льон, вирощують овець, а також мандрівка на фабрику одягу.

Хід гри. Для гри потрібні ілюстрації, малюнки, на яких зображено процес вирощування льону, бавовни, виготовлення з них тканин і пошиття одягу. Вихователь роздає дітям малюнки і говорить:

– Чи знаєте ви, з чого виготовлені ваші платтячка, костюмчики?

Вихователь ознайомлює дітей з вирощуванням і переробкою льону, бавовни, виготовленням вовняних тканин і далі – з виготовленням одягу. Свою розповідь вихователь супроводжує демонструванням малюнків.

На закріплення проводить такі вправи:

а) добери малюнок до того, про що я розповідатиму;

б) розкажи, звідки до тебе прийшла така гарна сорочечка, платтячко.

11. «Прикрашаємо народні іграшки»

Дидактичне завдання. Закріпити назви елементів народного орнаменту «кривулька», «баранець», «дзьовбеньки». Вчити розташовувати елементи розпису відповідно до форми іграшки, добирати кольори характерні для народної іграшки. Виховувати естетичне сприймання, почуття гармонії.

Методичне забезпечення. Зразки народних іграшок, плоскі зображення іграшок: коник, візочок, колиска, скриня, скрипка, пташки (по кілька на кожну дитину), дрібна пластикова мозаїка з елементами декоративного розпису.

Ігрові дії. Розглянути з дітьми зразки народних іграшок, звернути увагу на кольори візерунків та їх поєднання, на ритмічність візерунку.

Виділити на кожній іграшці ті місця, які традиційно оздоблюють візерунками.

Запропонувати дітям самостійно прикрасити іграшки – «побути славними народними майстрами».

12. «Посуд на ярмарок»

Дидактичне завдання. Закріпити уявлення дітей про різні види керамічного посуду, про основні характерні ознаки декору властиві різним осередкам. Вчити групувати предмети відносно характерного колориту, розповідати про їх орнамент та призначення. Розвивати естетичний смак, виховувати почуття гордості за свій народ.

Методичне забезпечення. Речі та творчі роботи дітей, які представляють зразки гончарного промислу, кілька великих кошиків з лози.

Ігрові дії. Розглянути з дітьми посуд. Виявити характерні особливості різних видів кераміки. Пригадати назви окремих видів кераміки, звернути увагу на характерний рослинно-геометричний візерунок, пригадати символіку кольорів. Визначити своєрідність ужиткового та декоративного посуду. Пригадати фольклорні твори про кераміку.

Запропонувати дітям згрупувати посуд відповідно до певного виду кераміки –«Підготувати посуд до ярмарку». Кожен вид в окремий кошик. Для цього доцільніше – поділити дітей на кілька підгруп, кожна з яких складає посуд окремого виду. «майстрів» «продає» свій посуд, називаючи його назви та описуючи красу оздоблення.

Гру повторюють декілька разів, змінюючи команди дітей.

Додаток 8

Педагогічні ситуації

Ситуація 1

Дівчинка, 6 років. З трьох років відвідує хореографічний гурток, з 5-ти – вокальну і театральну студії. Дуже часто виступає на сцені, бере участь у різних конкурсах. Перед черговим виступом під час гри намагається керувати своїми однолітками: «Я краще за вас знаю, я на сцені вже багато разів виступала, а ви ні. Тому я буду грати роль лисиці». Дівчатка намагаються їй не підкоритися і йдуть по допомогу до вихователькі.

Рішення:

1. Запропонувати дівчинці роль режисера в цій грі, щоб допомогти своїм подругам проявити себе. Показати, що їхні виступи теж гідні похвали.

2. Провести бесіду з дитиною, спрямовану на аналіз негативних сторін поведінки героїв художніх творів (хвальковитість, образа товаришів тощо), пояснити, що інші дівчатка, її подруги, теж хочуть зіграти цю роль. Запропонувати зіграти по черзі.

3. Запропонувати дітям не сваритися, а розподілити ролі за допомогою жереба. Так буде справедливо.

4. Організувати кастинг на головну роль (лисиця), обрати незалежне журі (хлопчики, діти, які не задіяні в цій грі).

5. Звернутися за порадою до дітей, як розв'язати цю проблему.

Ситуація 2.

Хлопчик, 7 років. З раннього дитинства виявляє інтерес до ліплення, малювання, конструювання. Добре малює, ліпить, створює незвичайні конструкції, фантазує. На пропозицію вихователя віддати дитину в художню студію батьки відповіли відмовою, вирішивши, що хлопчик має займатися спортом. У дитячому садку він ні з ким не дружить, часто конфліктує з дітьми, якщо йому заважають малювати або будувати, якщо хтось із дітей хоче приєднатися до його гри,

найчастіше він не пускає. Дуже замкнутий, повільний, його важко відволікти від улюбленого заняття, «дитина в собі».

Рішення:

1. Дитина зі заниженою самооцінкою, вона не визнана батьками. Необхідно намагатися підвищити самооцінку дитини, пропонувати брати участь у конкурсах, вивішувати її роботи на виставках, щоб її успіх оцінили батьки і діти.

2. Провести соціометричний метод дослідження, виявити вподобання цієї дитини і постаратися зблизити її з дітьми, даючи їм спільні доручення, разом залучати до спільної діяльності. Дати цій дитині особливе завдання, а після його успішного виконання – високу оцінку, щоб підвищити її авторитет у групі.

3. Провести роботу з батьками. Допомогти їм побачити і зрозуміти захоплення дитини. Запропонувати їм враховувати думку дитини під час вибору додаткової освіти, щоб дитина була захоплена пропонованим їй заняттям, у неї має бути мотивація, а не просто «тому, що мама так сказала». А спортом можна займатися всією сім'єю у вихідні дні.

Ситуація 3

Хлопчик Сашко, залишившись ще на один рік у дитячому садку в іншій групі, сумує за своїми вихователями, до яких ходив чотири роки. Сашко часто приходить у гості до своєї колишньої групи: спілкується з вихователями, грається з малечею, вчить створювати споруди з конструктора тощо. Вихователі завжди приймають дитину, мамі Сашка теж подобаються ці відвідини – з вихователями в неї добрі, довірливі стосунки. Одного разу, забираючи дитину з дитячого садка. Ольга Петрівна (мама) виявила в неї чужу маленьку машинку.

Рішення:

1. Розпитати дитину:

– Сашко, чия це машинка? Потрібно її віддати господареві.

– Я ходив у гості до Ніни Іванівни, навчав малечу будувати гараж і випадково поклав у кишеню – хитрує Сашко.

– Піди завтра до малюків і поверни машинку.

– Ні, вона мені подобається, у мене такої немає,– упирається хлопчик.

– Сашко, може це домашня машинка, і малюк плаче, шукає, – переконує мама.

– Ні, не піду. Ніна Іванівна сердитиметься, скаже, що я вкрав, ні, мені соромно.

– Сашко, давай завтра разом сходимо до Ніни Іванівни і віддамо машинку, добре?

2. Переконати дитину повернути машинку, попередньо обговоривши ситуацію з педагогом.

Увечері, перш ніж забрати дитину, Ольга Петрівна заходить до Ніни Іванівни, розповідає про те, що трапилося, і попереджає про свій прихід із сином. Ніна Іванівна підтримує лінію поведінки мами і, коли дитина повертає машинку, радісно каже:

– Ой, Сашко, ти знайшов Дмитрикову машинку! А ми її весь день шукаємо, Дмитрик плаче, йди швидше, віддай її Дмитрику, спасибі тобі велике.

3. Мамі самій взяти машинку і віднести її Ользі Петрівні. Пояснити їй ситуацію. Але попередньо поговорити із сином про те, що недобре брати чужі речі.

Ситуація 4

Діти середньої групи збираються ввечері на прогулянку. У Роми та Лізи шафки для одягу розташовані поруч, діти сваряться, заважають одне одному. Щоб вирішити ситуацію, вихователька відсуває лавку, щоб дітям було зручніше, але діти продовжують сперечатися і заважати одне одному.

Рішення:

1. Запропонувати Ромі, як справжньому джентльменові, поступитися місцем. Сказати, що справжні чоловіки завжди так чинять.

2. Запропонувати Лізі не сваритися, взяти свої речі і перейти на інше місце.

3. Якщо діти часто сваряться з приводу шафок, то можна спробувати запропонувати їм інші шафки.

Ситуація 5

Улітку діти зустрічають своїх батьків на ігровому майданчику. До приходу батьків діти граються. Олег і Віка, під час бігу стикаються, налітають один на одного. Віка з плачем підходить до вихователя і каже, що Олег її вдарив.

Рішення:

1. Пояснювати правила гри до її початку. Обговорювати з дітьми правила безпеки. Діти, які біжать, повинні дивитися вперед і ухилятися від інших дітей, щоб уникнути зіткнення.

2. Якщо зіткнення сталося, не треба звалювати провину на іншого. Винні обидва, бо не дивилися вперед. Зупинити гру, заспокоїти дітей.

3. Звернутися по допомогу до інших дітей, які грають, щоб з'ясувати, як усе сталося. Заспокоїти і пожаліти дітей, ще раз нагадати правила безпеки під час бігу.

Ситуація 6

Світланка (6 років) відвідує старшу групу дитячого садка. Вона вміє читати, писати, любить танцювати, співати, декламувати. Мама нею пишається, а Світланка – сама собою.

Якось, ідучи додому разом із мамою, дівчинка сказала: «Завтра в садок не піду! Мені дають завдання важчі, ніж іншим, щоб я не знала, як відповісти».

Як відреагувати мамі?

Рішення:

1. Поміркувати про можливі причини, що вплинули на ставлення Світланки до ситуації в дитячому садку.

2. Підтримати доньку: «Правильно, ти ж у мене найрозумніша. А якщо ти не знаєш відповіді – давай разом дізнаємося можливі джерела інформації».

3. Звернути увагу! Можливо постійна надмірна похвала доньки спричинила невпевненість у перших невдачах.

Ситуація 7

Дитина має дуже хорошу пам'ять, тому легко запам'ятовує інформацію, тексти, пісні. Під час проведення свят виконуючи свою роль, суфлює ролі інших персонажів, чим заважає іншим дітям проявити себе, порушує хід свята.

Рішення:

Дати дитині особливу роль – суфлер. «Твоє завдання: стежити за тим, щоб діти не забували свої слова під час виступу. Якщо дитина забула, ти їй тихенько підказуєш».

Бесіда з дитиною до свята «Як поводиться справжній артист».

Зацікавити дитину іншими видами діяльності (гурткова робота). Робота з батьками. З'ясувати, як ставляться батьки до такої поведінки дитини. Якщо батьки усвідомлюють проблему, то запропонувати відвідати з дитиною практичні заняття у психолога з формування вольової сфери. Дати рекомендації «Формування стриманості у дошкільнят», «Сфери застосування здатності швидкого, об'ємного запам'ятовування (шахи, шашки).

Ситуація 8

Батьки часто милуються хитромудростю дитячої мови, називаючи своїх дітей вундеркіндами.

Коли мама каже Дмитрику: «Не тікай так далеко!»

– Дмитрик відповідає: «Не турбуйся, мамо, я втечу і притечу!»

Рішення:

Подібне явище пов'язане з недосконалістю володіння граматичною будовою мови. Дитина може надавати якомусь новому

слову тієї форми, яку вона опанувала. Елементи усвідомленого володіння дитиною цієї форми викликають дитячу словотворчість.

Ситуація 9

У спілкуванні зі своїми дітьми батьки часто порівнюють їх з іншими дітьми.

Нінина мама, задоволена поведінкою доньки, часто повторює: «Ти в мене все вмієш, ти краща за всіх», «Ти в мене – найкрасивіша».

А от мама Тетяни, бажаючи, щоб її донька була організованішою і розвивалася краще, каже: «Усі діти, як діти, тільки ти в мене ненормальна», «Подивися, яка розумниця Катруся. Усе в неї виходить, а в тебе...».

Обидві мами бажають добра своїм дітям, але хто з них досягне кращого результату у вихованні?

Рішення:

Обидві мами своїх дітей порівнюють з іншими дітьми, але перша мама застосовує позитивне порівняння, а друга мама – негативне. Тим самим «проектування» поведінки Ніни і Тетяни різне.

Якщо мати – впевнена в собі людина, то, зазвичай, вона хвалить свою дитину і виділяє її серед інших дітей позитивно. Це сприяє підвищенню соціального статусу дитини і посіданню сприятливого місця в системі міжособистісних стосунків з однолітками.

Якщо мати – людина невпевнена, яка відчуває себе в чомусь гіршою за інших людей, до своєї дитини вона ставитиметься так само, передаючи їй свою власну невпевненість. Дитина такої матері матиме низький соціальний статус.

Взагалі, краще порівнювати поведінку дітей з її ж власною, яка була вчора, в минулому.

Нерідко ми чуємо, як різні мами, спілкуючись зі своїми дітьми, по-різному оцінюють їхні можливості. Одні кажуть: «Ти вмієш робити те, що я не вмію! Ти говориш правильно, молодець!»

А інші матері кажуть: «Ти маленький ще, слухай, що дорослі кажуть! Та що ти розумієш, ось виростеш, тоді зрозумієш!».

Рішення:

Одні матері ніби вселяють дитині впевненість у собі «Якщо мама хвалить, значить, я чогось вартий!»). Вони сприяють дорослішанню дитини, створюють у неї активну життєву позицію, допомагають її самоствердженню.

Інші ж матері – навпаки, формують у дитини невпевненість у собі, у неї з'являється тривожність, знижується активність, виникає схильність до песимізму. («Якщо мама сварить, значить, я нічого не вартий, я – поганий!»).

Ситуація 10

«Мій син Михайлик (7 років), – каже мама, – сама досконаліть. Але у своїй групі, на людях завжди мовчить. Я намагалася його виправдати якимись причинами: втомився, поспішає додому тощо. Коли ж він удома – усе гаразд. А на людях – замикається. Порадьте, що робити?». Дайте пораду мамі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аймедов К. В., Бабієнко В.В., Бабієнко В. А., Загальна педагогіка та історія педагогіки: підручник. Київ: Слово, 2014. 348 с.
2. Аніщук А.М. Індивідуалізація виховання і навчання дітей дошкільного віку. Ніжин: вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 203 с.
3. Артемова Л. В. Історія педагогіки України: підручник. Київ : Либідь, 2016. 424 с.
4. Бабичева Т. Мій рідний край, моя країна. Свято до Дня незалежності України для дітей старшої групи. Дошкільне виховання. 2021. № 7. С. 38–43.
5. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20 Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.
6. Бартків О., Дурманенко Є. Підготовка майбутніх вихователів до інтегрованого навчання дітей у закладах дошкільної освіти. URL: http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2022/81/23.pdf
7. Безсонова О., Горох Т. Чим зайняти чомучку вдома. URL: https://emetodyst.expertus.com.ua/812888
8. Бех І.Д. Виховання особистості : у 3 кн. Кн.1 : Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 2018. 280 с.
9. Бєлєнька Г. Відкриваймо горизонти життя разом. Дошкільне виховання. 2016. № 6. С. 2-4.
10. Бєлєнька Г. Дошкільний заклад і родина: співпраця заради дитини. Дошкільне виховання. 2019. №2. С. 3–7.
11. Бєлєнька Г.В. Зростання дошкільника в праці. Київ : Шкільний світ, 2010. 112 с.
12. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку

«Українське дошкілля». 2-ге вид. Тернопіль: Мандрівець, 2022. 216 с.

13. Богуш А. М. Дитинство в сучасному освітньому просторі. Країна дошкілля. 2014. №1-3. С. 3-6.

14. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посіб. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ : Вища школа, 2012. 407 с.

15. Бондар Т.В. Ігрові технології як засіб розумового розвитку дітей середнього дошкільного віку в закладі дошкільної освіти. URL: https://www.repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/.pdf

16. Бондар В. І., Ільченко А. М. Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М.Монтессорі: навч. посіб. Полтава: РВВ ПДАА, 2019. 252 с.

17. Бондаренко М. С. Технологічні інновації в освітніх системах Японії та Фінляндії // Освіта XXI століття. 2021. № 5. С. 31-38.

18. Валентьєва Т.І. Педагогіка дошкільна: практичний курс. Навчальний посібник. Чернігів, 2017. 92 с. URL: http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/7742/%81.pdf

19. Васильєва С. А. Виховання дітей раннього віку в закладах дошкільної освіти різних типів: монографія / за наук. ред. Н. В. Гавриш. Кропивницький: ІМЕКС-ЛТД, 2021. 226 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/729028/192A3.pdf

20. Взаємодія закладу дошкільної освіти та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку: навч.-метод. посіб. / упоряд. О. Лісовець. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 99 с.

21. Вільчковський Е.С., Курок О. І. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2017. 428 с.

22. Вільчковський Е.С., Курок О.І. Теорія і методика виховання дітей дошкільного віку: навч. посіб. 3-тє вид., перероб. та доп. Суми: Універс. кн., 2019. 428 с.

23. Виховання громадянина: психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: навч.-метод. посіб. / за ред. П.Р. Ігнатенко. Київ : ІЗМІН, 2017. 252 с.

24. Волощук І. С. Основи наукових досліджень. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Основа, 2016. 107с.

25. Вурста А. Черепан Н. Взаємозв'язок сім'ї і дошкільного закладу з питань трудового виховання. URL: http://surl.li/ulkmb

26. Гавриш Н. В. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посіб. Луганськ: Альма-матер, 2013. 494 с.

27. Гайдай І. В. Термінологічний словник для студентів спеціальностей «Початкова освіта», «Дошкільна освіта» Черкаси: вид. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2020. 191 с.

28. Голуб Т. В. Інклюзивна освіта в дошкільних закладах Німеччини: досвід для України // Освітні трансформації. 2019. № 7. С. 19-27.

29. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / за заг. ред. Н. В. Гавриш. Луганськ : Альма-матер, 2013. 368 с.

30. Дошкільна освіта в Україні: нормативно-правове регулювання / упоряд. Л. Гураш. Київ: Шкільний Світ, 2018. 120 с.

31. Дошкільна педагогіка з історією: навч.-метод. посіб. / упоряд. М. Гордійчук, І. Пукас, Кам'янець-Подільський: вид-ць Ковальчук О.В., 2024. 186 с.

32. Дошкільна педагогіка: інструктивно-методичні матеріали до практичних занять для студентів спеціальності 012 Дошкільна освіта / упоряд. М. Федорова. Житомир: вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2024. 31 с.

33. Загородня Л.П., Барсуковська Г.П. Підготовка майбутніх вихователів до фізичного виховання дошкільників у процесі вивчення педагогіки дошкільної. Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, 2022, Вип. 2 (49). С. 10–19 .

34. Загородня Л.П. Підготовка майбутніх вихователів до розвитку творчих здібностей у дошкільників у процесі екологічної освіти. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2023. № 2 (126). С. 151–163.

35. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: zakon.rada.gov.ua/go/2628-14

36. Закон України «Про освіту». URL: zakon.rada.gov.ua/go/1060-12

37. Зеленська О. В. Ігрова технологія як ефективний засіб розумового виховання дітей у сучасному закладі дошкільної освіти. Кривий Ріг, 2023. 76 с.

38. Зімакова Л. Дистанційне навчання дітей дошкільного віку на засадах партнерської педагогіки під час воєнного стану. URL: http://surl.li/uljwr

39. Історія дошкільної педагогіки: хрестоматія / упор. З.Борисова. Київ: Вища школа, 2004. 511 с.

40. Іщенко Л.В. Формування творчої індивідуальності дітей старшого дошкільного віку: навч. посіб. Умань: ФОП Жовтий, 2015. 162 с.

41. Кампов С. Співпраця сім'ї та дошкільного закладу у вихованні дітей. URL: http://surl.li/uljxm

42. Каньоса Н.Г., Бабюк Т.Й., Пукас І.Л. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку : навч.-метод. посібник. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2021. 268 с.

43. Кишинська А. Дружно граємо – Україну прославляємо: дидактичні ігри патріотичного спрямування. *Палітра педагога*. 2017. № 4. С. 6-7.

44. Кишинська А. Щоб країна пишалася нами: формування основ патріотизму в дошкільнят. Дошкільне виховання. 2017. № 8. С. 2-6.

45. Книга керівника дошкільного навчального закладу: довідково-методичне видання / упоряд. О. Копєйкіна. Харків: Торсінг плюс, 2016. 512 с.

46. Ковшар О. В. Теоретико-методичні засади організації передшкільної освіти: монографія. Кривий Ріг: вид. Р. А. Козлов, 2015. 270 с.

47. Кожухова Т. В., Кайдалова Л. Г. Основи психолого-педагогічного дослідження: навч. посіб. Харків: Золоті сторінки, 2017. 240 с.

48. Кононко О.Л., Плохій З.П., Гончаренко А.М. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». Київ : Світич, 2014. 208 с.

49. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід) Київ : Стилос, 2011. 336 с.

50. Креативний розвиток дітей дошкільного віку засобами театралізованих ігор. URL: http://surl.li/uljpw

51. Крутій К., Деснова І. Гра як провідний тип діяльності дошкільника: аналіз підходів. *Академічні студії.* Серія «Педагогіка», Вип. 4, ч. 2, 2021. С. 84–90.

52. Крутій К.Л. Експериментальна робота в дошкільному закладі освіти : проблеми і досвід. Запоріжжя: ІЗМАЇЛ, 2019. 156 с.

53. Крутій К.Л. Розвиток навичок критичного мислення у дошкільників. Дошкільне виховання. 2021. № 11. С. 3–6.

54. Крутій К.Л., Стеценко І.І. STREAM-освіта: розвиваємо критичне мислення дошкільнят. Дошкільне виховання. 2020. № 3. С. 3–8.

55. Кузьменко В. У. Розвиток індивідуальності дитини 3-7 років: монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. 354 с.

56. Лаппо В. В. Етнопедагогіка: навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 439 с.

57. Лаппо В. В. Основи педагогічних досліджень: навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ: НАІР, 2021. 276 с.

58. Лаппо В. Формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до рідного краю в ЗДО гуцульського етнорегіону. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Вип. 26. Кн. 1. 2022. С. 199-212.

59. Лисенко Н. В., Кирста Н. Р. Педагогіка українського дошкілля: навч. посіб.: у 3 ч. Київ: Слово, 2016. Ч. 2. 360 с.

60. Лохвицька Л.В. Скарбниця моралі: Програма з морального виховання дітей дошкільного віку. Тернопіль: Мандрівець, 2020. 96 с. URL: http://surl.li/ullda

61. Максимова О.О. Ознайомлення дітей з суспільним довкіллям: навчальний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 175 с.

62. Мартиненко Г. Театралізована діяльність в дитячому садку. Харків : Основа, 2018. 128 с.

63. Матвієнко С. І. Передшкільна освіта: теорія та практика: навч. посібн. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 161 с.

64. Мельник М.І. Дошкільна освіта в США: історія і сучасність: монографія. Умань: видавець «Сочинський», 2012. 330 с.

65. Методичні рекомендації до практичних занять з курсу «Теорія та практика передшкільної освіти». Для викладачів і здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня, спеціальність 012 Дошкільна освіта / упоряд. С. Матвієнко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. С.46-47

66. Нагачевська З. І. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга половина XIX ст.-1939р.) Івано-Франківськ: Плай, 2012. 136 с.

67. Науково-дослідна робота в закладах освіти: метод. посіб. / упоряд. Ю. Туранов, Тернопіль: Астон, 2021. 238 с.

68. Носачова Т. Екологічне виховання дітей старшого дошкільного віку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2021. № 6. С. 12-25.

69. Олійник О. М. Театрально-ігрова діяльність в умовах дошкільного навчального закладу : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Волощук В. О., 2017. 163 с.

70. Основи педагогічної майстерності та педагогічної творчості: навч.-метод. посіб. / упоряд. О. Вашак. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. 66 с.

71. Патріотичне виховання в ЗДО. Посібник вихователю. URL: https://knigoland.com.ua/patriotichne-vikhovannya-v-dnz-item

72. Підготовка дітей до школи. Наступність, перспективність / упоряд. В. Войтенко Хмельницький: Абетка-НОВА, 2017. 96 с.

73. Пісоцька Л. Основні напрями організації трудового виховання дітей старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти та у сім'ях вихованців. URL: https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3712

74. Пісоцька Л. М., Пісоцький О. П. Лекції з педагогіки дошкільної. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 209 с.

75. Поліщук О., Кривда В. Наступність у змісті передшкільної та початкової освіти. Дошкільна освіта в контексті нових цілей української школи: монографія. Hameln : InterGING, 2020. С. 47-72.

76. Положення про заклад дошкільної освіти . URL: http://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/2740/

77. Понiманська Т. І. Дошкільна педагогіка: підручник. 3-тє вид. Київ: Академвидав, 2018. 464 с.

78. Попиченко С.С. Розвиток теорії і практики дошкільного виховання в Україні (кінець XIX - початок XX ст.): монографія. Київ: Наук. світ, 2019. 255 с.

79. Про переліки навчальної літератури та навчальних програм, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в освітньому процесі закладів освіти у 2023/2024 навчальному році. U R L : http://surl.li/ukqkg

80. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / за заг. ред. О. В. Низковської. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 256 с.

81. Проніков О. К. Історія педагогіки: курс лекцій: підручник. Київ: Слово, 2015. 440 с.

82. Рожок Т., Костецька О. Від маленької цеглинки – до розумної дитинки: дидактично-ігровий посібник. Вінниця: КУ «ММК», 2018. 15 с.

83. Розлуцька Г. М. Взаємодія соціальних інститутів у вихованні дітей: навч.-метод. посіб.Ужгород: Говерла, 2018. 114 с.

84. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори: у 4 кн. / упоряд. О. Таран. Чернігів : РВК «Деснянська правда», 2018.

85. Сазонова А. В. Загальнотеоретичні основи природничо-математичної освіти дітей дошкільного віку: навч. посіб., 3-тє вид., перероб. та доп. Київ: Слово, 2020. 248 с.

86. Салига Н. М. Історія дошкільної педагогіки: навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ: ПНУ, 2023.134 с.

87. Семенова Н.І. Формування здорової особистості дитини старшого дошкільного віку у взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї. Луцьк : Твердиня, 2018. 256 с.

88. Сербіна Н., Січкар І., Молочко М. Дитячий садок, батьки та школа: форми ефективної взаємодії. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2019. № 1. С. 43–48.

89. Соціально-моральне виховання дошкільника: дослідно-технологічні аспекти: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. О. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 415 с.

90. Стаєнна О.О. Ігрова діяльність дошкільників: сучасний формат. *Вихователь-методист дошкільного закладу.* 2018. № 10. С. 38–42.

91. Стельмахович М.Г. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. Коломия : ВІК, 2011-2012.

92. Степанова Т. М. Трансформації змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки (кінець XIX - XX ст.): монографія. Київ: Слово, 2021.424 с.

93. Сухар В. Конструювання в закладах дошкільної освіти. Старший вік. Харків: Ранок, 2018. 176 с.

94. Танько Т. П., Чернявська М. В. Естетичне виховання дітей у дошкільних закладах освіти України (друга половина XX століття) : навч. посіб. Харків: ХНПУ, 2017. 204 с. URL: http://surl.li/ullel

95. Теорія і методика морального виховання дітей дошкільного віку : навч.-метод. посіб. / упоряд. Л. Мельничук. Рівне: МЕГУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2021.232 с.

96. Теорія і практика дошкільної освіти в Україні / за заг. ред. Г. В. Бєлєнької. Київ. Вид-во ун-ту ім. Б. Грінченка, 2021. 230 с.

97. Типовий статут дошкільного навчального закладу URL: http://www.uazakon.com/document/fpart95/idx95048.htm

98. Трофименко К. Створюємо мультимедійні дидактичні ігри за допомогою макросів Drad-Drop. URL: https://emetodyst.expertus.com.ua/957621

99. Україна – моя Батьківщина. Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Тернопіль : «Мандрівець», 2016, 72 с. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytkuditey/8ukrayina-moya-batkivshhina-rejpolska.pdf

100. Улюкаєва І. Г. Історія дошкільної педагогіки: підручник. Київ: Слово, 2016. 424 с.

101. Фадєєва Т.О. Наступність між дошкільним та початковим навчанням. Кропивницький: б.в., 2021. 126 с.

102. Федорова М.А. Виховання моральної поведінки у дітей дошкільного віку засобами усної народної творчості: монографія. Житомир: Поліграфічний центр ЖДУ, 2014. 167 с.

103. Федорова М. А., Максимова О. О., Сорочинська О. А. Дошкільна педагогіка (частина 1): навч.-метод.посіб. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2024. 80 с. URL: http://eprints.zu.edu.ua/38943/A7.1.pdf

104. Фоменко Е. В. Формування національної самосвідомості дітей. Харків : Основа, 2019. 121 с.

105. Шаповалова О. В. Роль сім'ї у дошкільній освіті: теорія і практика: навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 225 с.

106. Шинкаренко В. М. Освітні інновації у дошкільній освіті: зарубіжний досвід. *Освіта та розвиток.* 2020. № 12. С. 150-163.

107. Я маленька людина. Програма і методичні рекомендації з правового виховання дітей дошкільного віку / упоряд. М. Конько. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС»ЛТД, 2015. 80 с.

108. Яструб О. О. Синхронізація компетентностей дошкільної та початкової освіти як вимога сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота».* 2021. Вип.1 (48). С. 473-477.

Навчальне видання

Лаппо Віолетта Валеріївна

ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА

Навчально-методичний посібник

В авторській редакції
Формат 60х84 1/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 21,62
Наклад 100 прим.

ВИДАВНИЦТВО
“НАІР”

Івано-Франківськ, вул. Височана, 18,
Тел. (050) 433-67-93
email: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
№4191 від 12.11.2011р.